1

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2000

18476

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2000.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 49 22 300
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 1 **ZAGREB, siječanj-veljača 2000.** **GOD. XXXIII**

Radovan GRGEC

Uz rub (128)

Potkraj prošle godine, u br. 5/99 "Marulića", pisali smo o heroizmu i hrabrosti kao izvanredno važnoj vrlini, koju smo gotovo zaboravili zamjećivati i diviti joj se. Ulazeći u novo tisućljeće, u godini Velikog jubileja 2000., naslućujemo koliko će nam upravo ta vrlina biti potrebna kad se budemo sučeljavali s tjeskobom, ali i s nadom u srcu, s neizvjesnostima nepoznate nam budućnosti čije se konture tek naziru na horizontu ljudske ili hrvatske povijesti. Geslo *Georgesa Bernanosa* bilo je "faire face", tj. suočiti se, oduprijeti se uvijek i svagdje svagdanjim teškoćama i eventualnim katastrofama. Ta je konfrontacija karakteristika hrabrosti i heroizma. Faire face!

Ako želimo biti pravi kršćani i potpuni ljudi, treba da nastojimo u djelo provesti ono što ispovijedamo i propovijedamo, opredjeljujući se za ljubav, pravednost i hrabrost. Kukavica ne može biti potpun čovjek, ili ukratko čovjek, a biti hrabar ne znači u prvom redu ne bojati se, nego usprkos možebitnoj bojazni i strahu, slušati glas savjesti i vršiti svoju dužnost. Doduše, prošla su vremena "vitezova bez mane i straha", ali njihov primjer još i danas svijetli suvremenom pokoljenju, kojemu, nažalost, nedostaje unutarnja snaga, neophodna za hrabrost, jer je izgubilo vjeru u Boga i vjeru u sebe. Upravo zato mnogi mladi, obeshrabreni, traže liniju manjeg otpora i gube se u oniričkim utjehama ili u očaju i depresiji. Prema mišljenju *Jeana Guittona,* roditelji i učitelji morali bi nastojati učiti i one najmlađe kako da se suočuju s teškoćama, a ne samo kako da ih izbjegavaju. Tako bismo ih mogli izliječiti od raznih depresija i dezorijentacija, koje su često najuže povezane s gubitkom hrabrosti. Ako si izgubio prijatelja, imanje, najbliže i najdraže, dom i zdravlje, kako netko lijepo reče, mnogo si izgubio, ali ako si izgubio hrabrost, izgubio si sve.

Mi bismo mogli dodati: "Ako si izgubio vjeru, izgubio si sve!" Međutim, izgubljena vjera može se ponovno zadobiti, i to potpuna vjera. *Vittorio Gassman* izjavio je nedavno da vjeruje 60%. Da bismo kao kršćani bili i potpuni ljudi, morali bismo vjerovati 100%. Za to valja moliti jer smo kao ljudi skloni i izloženi raznim nesavršenostima i obeshrabrenjima.

Kao nižeškolac imao sam, sjećam se, referat u kongregaciji p. Ribinskog "Kakav treba da bude odgoj za potpune ljude". Kad sam mu donio koncept svojega "nadobudnog" pubertetskog izlaganja, upozorio me je da tu valja uz odgoj za duševno zdravlje dodati i borbu za stjecanje tjelesnog zdravlja, za razvoj na području športa i fizičke kulture, vršenje svagdanjih dužnosti prema roditeljima, braći, susjedima itd. Kršćani ne mogu biti stalno "ozbiljni", jer je s Djetetom Isusom, kako je propovijedao *sv. Antun Padovanski**, "rođen i naš smiješak". Pišući nedavno o "permanentnom kršćanskom optimizmu", nismo mislili na naivni optimizam onih koji zatvaraju oči pred teškoćama, nego na hrabrost onih koji se suočuju s tim teškoćama sa smiješkom što karakterizira pravi kršćanski realizam, vjeru, ufanje i ljubav.

* * *

Zbog takvog ljudskog i kršćanskog optimizma i realizma, a ne prvenstveno iz inata, ne smijemo se povući i odustati od konfrontacije s raznim poteškoćama. Izazov konfrontacije zapravo je izazov dobrote i ljubavi, hrabrosti i poštenja, izazov borbe s vlastitom lijenošću i urođenom inercijom, koja nas potiče da odustanemo i "mirujemo" poput "drvenih Marija" čim se pojave suprotivštine, teškoće i sumnje u uspjeh. Uostalom, prema riječima *Franklina Roosevelta,* ima nešto gore od neuspjeha, a to je odustajanje od konfrontacije.

Pred očima mi je moja pokojna mama, koja je čitav život pobolijevala. Kao mlada djevojka dobila je učiteljsko mjesto u Hrvatskom primorju, odakle je otišla na Višu pedagošku školu u Zagrebu, zahvaljujući pomoći biskupa *Langa* i njegova nasljednika preč. *Beluhana.* Nakon smrti prvog djeteta liječnici su joj rekli da više neće moći imati djece, ali je ona, utječući se Langovu zagovoru, rodila još troje zdrave djece. Dok je bila učiteljica, nije nikada propuštala redovite šetnje po obali s kolegicom *Vlatkom Babić* unatoč čestim burama. Svega se toga sjećam otkad ne mogu nikuda bez štapa, upućujući se redovito uz pomoć sina na misu u Palmi, koja mi i nije baš daleko, ali se sada ta udaljenost povećava, pogotovo kad "sjever brije s snježnog brda".

Kako rekoh, pogledati u oči suprotivštini, izazov je za našu inerciju (quieta non movere!) ili za našu hrabrost (faire face!). S tim izazovom suočit ćemo se i u času smrti kao Abraham, koji, suočivši se s Anđelom smrti, konačno moli da ga uzme u nebo. Netko je rekao da s materijalističkim "rezoniranjem" možemo, doduše, doći na Mjesec, ali ne i u nebo.

* Upravo su izašle iz tiska "Molitve sv. Antuna" u našoj nakladi i u prijevodu Tvrtka Klarića.

Svaka je agonija teška, ali ona je ta, kako reče *Bernanos,* koja na nebu posreduje za čovjeka patnika na zemlji. Kao takvu prihvatio ju je i *Isus Krist,* prihvativši u svemu, osim u grijehu, naš ljudski udes u svojoj muci, agoniji i smrti, nakon koje dolazi ulazak u onostranu zbilju gdje Bog "otire svaku suzu s naših očiju". Tako i pravednici vjernici dočekuju vlastito uskrsnuće, kada smrt ostaje bez svojeg "žalca".

Iako agonija mnogih kršćanskih vjernika često nije, kako smo pisali u br. 5/99, nimalo "lijepa za oko" ni "spektakularna", mnogi su je mučenici podnijeli hrabro i smireno kao i naš blaženik *Alojzije Stepinac,* koji je već na suđenju ušao dostojanstveno i hrabro u sferu mučeničkog svjedočenja prihvaćajući umiranje kao dar Božji. O tom vidu svjedočenja, vršenja poslanja i umiranja govori nam i iscrpljeni lik Ivana Pavla II., kojega Poljaci već sada smatraju ne samo vjerskim nego i nacionalnim herojem, kao i Hrvati Alojzija Stepinca, čiji blagdan slavimo 10. veljače, sjećajući se naše i njegove Kalvarije, ali i uskrsnuća.

Ispunivši dane svojega iščekivanja i susreta sa Spasiteljem, i starac *Šimun,* kojega se sjećamo na blagdan Prikazanja Gospodinova u hramu ili Svijećnicu, (2. II.) izvršivši svoje svjedočenje i poslanje, mogao je smireno uskliknuti: "Sada, Gospodine, možeš otpustiti slugu svojega u miru!" (Lk 2,29). Eto, tako "dohodu i othodu vlastela" srca i uma, ufanja i vjere, u svim vremenima (i nevremenima) naše povijesti.

Vraćajući se na početak ovog uvodnika godine, desetljeća, stoljeća i tisućljeća, u godini Velikog jubileja, poželimo svijetu, Hrvatskoj i svim Hrvatima obilje blagoslova i mira, svjetlosti, hrabrosti i ljubavi, kako bismo bili dorasli, dovoljno nesebični i jaki da se suočimo s onim što nam donosi budućnost, što nam spremaju prijatelji ili protivnici.

* * *

Dok pišem ove redke, čujem na radiju vijest da je u noći 10. XII. 1999. umro hrvatski predsjednik dr. *Franjo Tuđman* u 78. godini života. Vrativši se iz Rima, gdje se sastao i s papom *Ivanom Pavlom II.,* još je 1. XI. odao počast našim žrtvama na Medvedgradu, a zatim je, iscrpljen i iznemogao, odvezen u bolnicu, gdje je on, pobjednik u tolikim bitkama u ratu i miru, konačno shrvan opakom bolešću izgubio posljednju bitku za život. Neki ga uspoređuju s *Washingtonom* ili *Bismarckom.* Mutatis mutandis, ta usporedba i "ne šepa". Svakom od njih dobronamjerni i zlonamjerni kritičari mogu naći, kao uostalom svakom čovjeku, mane i slabosti, ali to nije razlog da zbog nekog drveća ne vidimo čitavu šumu. Počivao u miru Božjem u glavnom gradu hrvatske zemlje, koju je strastveno ljubio! Mi katolički laici i svećenici nećemo zaboraviti koliko mu je bilo stalo da s posljednjim atomima snage posjeti vatikansku hrvatsku izložbu, koja

najrječitije govori o našoj vjekovnoj povezanosti s Rimom. Pritom ne zaboravljamo, i opet ponavljam, da našem nacionalnom biću pripadaju i oni koji nisu ni rimokatolici ni vjernici. Živimo u pluralističkom građanskom društvu.

Bez kontrole građanskog društva, kako je nakon neuspjeha WTO-a u Seattleu izjavio *Clinton,* ne može uspjeti nikakvo trgovačko poduzetništvo, nikakva globalizacija ili mundijalizacija, ako zaboravimo na siromašne žrtve kapitalizma, društvene nepravde i nejednake raspodjele dobara. Na to ne bi smjeli zaboraviti ni oni nostalgičari za "punim zdjelama u egipatskom sužanjstvu" ni kritičari novih državnih tvorevina u tzv. tranzicijskim zemljama koje mi katkad s pravom zovemo "jugonostalgičarima" a Nijemci "ostalgičarima". Pogotovo na to ne bi smjeli zaboraviti kršćani, koji u mjesecu siječnju mole, u skladu s nakanom AM-a, da vjernici svake nacije i kulture mogu živjeti u miru, zajedništvu i međusobnom poštivanju.

Razni kulturni "ljevičari" i "gurui" na Zapadu, gdje srce "kuca lijevo" (das Herz schlägt links), prema riječima *Oskara Lafontainea,* koji su izmiljeli na svjetlo dana još prije šezdesetosmaških i crvenobrigadističkih pobuna zašutjet će poput *Petera Sloterdijka* (a jedan drugi Peter, *Handke,* kojega unatoč njegovu književnom talentu Nijemci zovu "dümmisch", i dalje će hvaliti *Miloševića* i njemu slične). Ne zaboravimo da svi ti "revolucionarni" intelektualci uglavnom nisu dosljedni kao npr. *Che Guevarra,* nego pod pritiskom pokazuju drugu stranu sintagme "trahison des clercs" poput *Régisa Débraya,* kojemu francuska javnost dovikuje: "Intellectuels, taisez-vous!". Pod batinama, svi su oni manje-više "propjevali kao slavuji", makar su ih kasnije "angažirali" razni političari sa socijalističkim predznakom kao, primjerice, *François Mitterrand,* koji Hrvate sigurno nije volio kao ni poznati francuski kardinal *Tisserand.* Pitamo se zašto tako brzo zaboravljamo na svjetske političare i darovite pisce koji su stali na stranu našega patničkoga naroda (kao *Mock* ili francuski Židovi poput *Finkielkrauta*)? Među prijateljima Hrvatske nađoše se i mnogi muslimani, među njima i oni koji se još uvijek priznaju Hrvatima, a neki ih naši političari "otpisuju" pod izgovorom da su nakon stvaranja "bošnjačke" nacije nastupila druga vremena.

Ipak, vjerujemo da će se u ovoj godini na hrvatskom kormilu naći razborit čovjek, koji će znati osobnim i stranačkim interesima pretpostaviti interes za opće dobro i za ispravljanje socijalnih nepravdi (pa i za ispravljanje "krive Drine"). Zvali mi takve ljude "karizmatičnima" ili "ljudima s vizijom" ili kako drugačije, oni su potrebni Hrvatskoj u ovom stoljeću i tisućljeću kao kruh, zrak ili voda.

Predstavljanje "Molitava sv. Antuna Padovanskog"

Na književnoj večeri HKD sv. Jeronima predstavljena je 9. prosinca 1999. knjiga "Molitve sv. Antuna Padovanskog" u prostorijama Društva na Trgu kralja Tomislava 21. U predstavljanju su sudjelovali ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec,* tajnik HKD-a dr. *Stanko Vitković* te prevoditelj i priređivač knjige *Tvrtko Klarić.* Istaknuto je da je sv. Antun najpopularniji katolički svetac po mnogim anketama, ali obljubljen i u mnogih nekatolika. Dr. Vitković je naglasio da je za ovu knjigu važno što ona ne sadrži molitve onih koji se utječu zagovoru sv. Antuna, nego molitve samoga sveca. Opisavši ukratko najvažnije činjenice iz života Sveca, koji je umro vrlo mlad kao neobično požrtvovan i ugledan propovjednik, ispovjednik i molitelj, dodao je da je ipak prvenstveno širio evanđelje primjerom života. Prevoditelj je zatim pročitao neke od molitava, upućenih Bogu Ocu, Sinu i Duhu Svetom, Presvetom Trojstvu i Majci Božjoj. U zanimljivom razgovoru nakon predavanja sudionici su iznosili svoja iskustva u vezi sa štovanjem sv. Anfuna, po čijem su zagovoru bili uslišani.

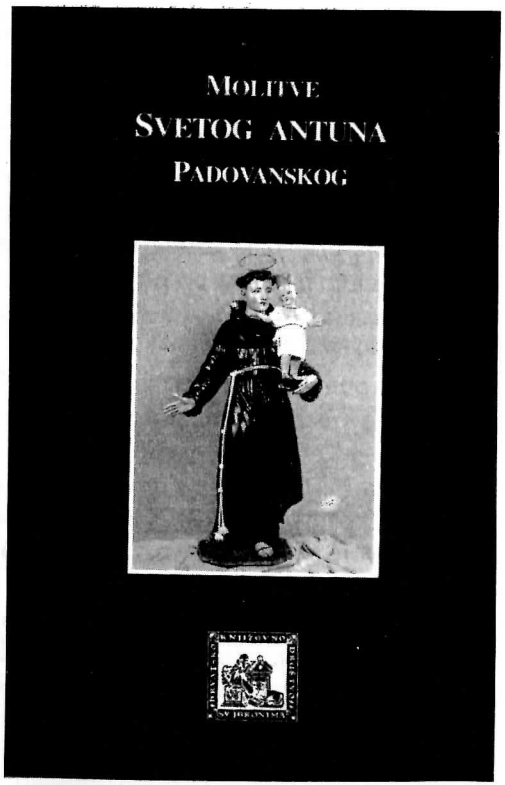

O Božiću i kalendaru

U HKD sv. Jeronima održana je 16. prosinca 1999. prigodna božićna književna večer. Nakon što je prisutne pozvao da minutom šutnje odaju počast preminulom hrvatskom predsjedniku i zatim im čestitao Božić, ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* rekao je kako, bez obzira na točnost računanja datuma Isusova rođenja i računanja početka tisućljeća, u ovoj badnjoj noći ulazimo u novo razdoblje povijesti i u godinu Velikog jubileja.

Predavačica prof. *Tatjana Kren,* inače redoviti suradnik "Danice" i "Marulića", podrobno je izložila na koji je način božićni blagdan bio uklopljen u neke stare rimske i slavenske običaje, kojima se obilježavala simbolika solsticija (suncostaja) odn. dan nepobjediva sunca, dan pobjede svjetlosti nad tamom. U svom predavanju objasnila je neka zanimljiva pitanja u vezi s prelaskom s julijanskog na gregorijanski kalendar te u vezi s lunarnom i solarnom godinom. Ta problematika, kao i razni kalendarski datumi, bili su predmet diskusije nakon ovoga interesantnog predavanja i razgovora.

Stepinčevo u HKD-u sv. Jeronima

U jeronimskim prostorijama obilježeno je 10. veljače Stepinčevo prigodnim predavanjem dr. *Lava Znidarčića,* autora dviju knjiga o kardinalu Stepincu. Ravnatelj HKD-a prof. *Radovan Grgec* pozdravio je brojne slušatelje, među kojima je bio i priličan broj uglednika iz našega javnog života, istaknuvši značenje hrabrosti i svetosti zagrebačkog nadbiskupa prije II. svjetskog rata, za vrijeme rata kad je ustao protiv svih totalitarizama kao nitko u Europi i poslije rata kada je svojim držanjem na "narodnom sudu" zapravo osudio one koji su mu sudili po direktivi komunističke partije

O njegovu životu i smrti potrebniji su sudovi i svjedočanstva njemu najbližih od svih pobožnih pretjerivanja i baroknih hagiografskih legendi. Među njegove najbliže suradnike ubraja se svakako i Lav Znidarčić, kojega je Stepinac vjenčao kao i upravitelja HKD-a prof. *Luku Perinića* te se s njima i dopisivao.

Znidarčić je govorio i o osporavateljima Stepinčeve ličnosti koji su se pojavili i nakon njegove beatifikacije, iznijevši prije toga ukratko njegov životopis. Njegov život i djelo karakterizirala je uvijek vjernost Crkvi i narodu.

Nakon predavanja, književnica *Nevenka Nekić* predala je u znak zahvalnosti svoju sliku ravnatelju HKD-a Grgecu, koji je pročitao i svoju pjesmu "Ustanite, mrtvi!" u čast našeg blaženika. Vrlo zanimljiva rasprava bila je prekinuta kako bi sudionici ove proslave mogli na vrijeme stići na svečanu misu u zagrebačkoj katedrali.

Stjepan Adrian KOSTRÉ*

moj otac je otišao bez suza

s njegovog lica tek se zadnji put salio znoj
kao nakon nekog mučno obavljenog posla
kod kojeg djelo ruku ni jedan ne može zamijeniti stroj

moj otac je otišao ne osvrćući se
kao što odlaze čvrsti u vjeri
ne mareći za vapaj tijela
ni onu sablasnu zvijer kraj dveri

moj otac je otišao kao dijete
bez straha u susret muku
kao sunce u susret sjeni
kao brod što uplovljava u luku

moj otac je otišao iznenada
ali ne kao neki junak koji u boju pada
dok oko njega i dalje tutnji rat

on je otišao sam i bez glasa
neprimjetno kao ljubav, kao nada
kao kad stane sat

* Premda već skoro dva puna desetljeća živi i radi u rodnoj mu Njemačkoj, trenutačno kao samostalni urednik državne RTV-postaje SFB u Berlinu, odakle nam je i javio vijest o smrti svoga oca i dugogodišnjeg suradnika naše revije Antona Tončija Koštre, preminulog u sinovljevu stanu, Autor je odrastao i školovao se u Zagrebu u obitelji Antonije i Nikole Šopa te je izravni sljednik njihove ostavštine (Uredništvo).

Margherita GUIDACCI

Savjeti mladome pjesniku *
(Consigli a un giovane poeta)

I

Bolje je napisati značajnu knjigu u pustinji,
Reći joj "Plod si pustinje, tu si rođena i tu ostaješ,
Upoznat će te samo stijene i vjetar",
Negoli postati slavan zbog nesporazuma.

II

Pjesnik koji nije u stanju ignorirati ono što se o njemu govori,
Kao što lahor ignorira ono što on o njemu kaže;
Pjesnik koji ne umije kontemplirati o onima koji ga hvale ili kude,
Smirenom začudnosti ruže zaokupljene svojim mislima ruže;
Pjesnik koji nikada nije bio nalik vrutku,
Koji iz dubine izvlači svoje suze i osmijeh;

Zašto radije ne stavi kapu od pijetlova perja,
Ne pridržava jaje na nosu i ne pleše po čašama?
Toliko je bezazlenih načina da se privuče pozornost ljudi!

* Osobito je zadovoljstvo premijerno predstaviti našoj čitateljskoj javnosti ovaj ciklus pjesama, nastao 1947. godine, a objavljen u autoričinoj četvrtoj zbirci pjesama *Slama i prah* (Paglia e polvere, izd. Rebellato, Cittadella Veneta, 1961). - prim. prev.

III

Bože moj, spasi me od riječi povedene na paradu poput teleta
na dan sajma;
S crvenom mašnom na repu i vijencem koji mu poprijeko pada
na velike tužne oči, u gužvi težaka i povicima veseljaka.

IV

Oslobodi svoje srce i slušaj, jer ništa drugo ne treba.
A kada si saslušao, zaboravi što više možeš jesi li mudar.
Ono što ne možeš zaboraviti, reci to opet: nije važno kako.
Serafska harfa, rika uspaljena bika,
Gukanje golubice, samotni noćni vjetar,
Zvonjava i grom sve su to prihvatljivi zvukovi.
Ne brini se za izbor, jer ćeš u čas pronaći riječi.
Ni za slavu: ona je samo prekinut zvižduk -
Nakon rečenog nema se više mnogo dodati.

V

Poput ševe koja šalje svoj ćurlik visoko put sunca,
Pa netko kaže "Kojeg li čuda", drugi pak "To baš ništa nije", dok se treći
i ne pita što je to;
Budi poslušan plavetnilu, ne hajuć za onoga tko čavrlja oko
tvoga zemljanoga gnijezda:
Plavet i onaj iznad plaveti dobro znaju zašto su te pozvali.

Autor prijevoda s talijanskog izvornika:
Tvrtko Klarić

(A) Popis pjesničkih i djela u prozi Margherite Guidacci

1	*La sabbia e l'angelo*	Vallecchi	Firenze, 1946
2	*Morte del ricco*	Vallecchi	Firenze, 1954
3	*Giorno dei Santi*	Scheiwiller	Milano, 1957
4	*Paglia e polvere*	Rebellato	Cittadella Veneta, 1961
5	*Poesie*	Rizzoli	Milano, 1965
6	*Un cammino incerto*	Origine	Luxembourg, 1970
7	*Neurosuite*	Neri Pozza	Vicenza, 1970
8	*Terra senza orologi*	Trentadue	Milano, 1973
9	Studi su Eliot	Istituto Propaganda Libraria	Milano, 1975
10	*Taccuino slavo*	La Locusta	Vicenza, 1976
11	*Il vuoto e le forme*	Rebellato	Padova, 1977
12	*La fine dell'anno*	Laghi di Plitvice	Lugano, 1978
13	Studi su poeti e narratori americani	EDES	Cagliari, 1978
14	*L'altare di Isenheim*	Rusconi	Milano, 1980
15	*Brevi e lunghe*	Libreria Editrice Vaticana	Città del Vaticano, 1980
16	*L'orologio di Bologna*	Città di Vita	Firenze, 1981
17	Storie di San Benedetto	Marietti	Torino, 1981
18	*Inno alla gioia*	Centro Internazionale del Libro	Firenze, 1983
19	*La Via Crucis dell'umanità*	Città di Vita	Firenze, 1984
20	*Liber Fulguralis*	La mela stregata	Messina, 1986
21	*Poesie per poeti*	Istituto Propaganda Libraria	Milano,1987
22	*Una breve misura*	Vecchio Faggio	Chieti, 1988
23	*Il buio e lo splendore*	Garzanti	Milano, 1989
24	*Anelli del tempo*	Città di Vita	Firenze, 1993
25	*Poesie*	Le Lettere	Firenze, 1999
26	Prose e interviste	Editrice C. R. T.	Pistoia, 1999

(B) Popis djela što ih je Margherita Guidacci prevela

1	J. Donne	*Sermoni*	Libreria Editrice Fiorentina	Firenze, 1946
2	M. Beerbohm	*L'ipocrita beato*	Vallecchi	Firenze, 1946
3	E. Dickinson	*Poesie*	Cya	Firenze, 1947
4		*Sacre rappresentazioni inglesi*	Libreria Editrice	Fiorentina Firenze, 1950
5	E. Mounier	*L'avventura cristiana*	Libreria Editrice Fiorentina	Firenze, 1951
6	G. Gissing	*Sulla riva dello Jonio*	Cappelli	Bologna, 1957
7	Tu Fu	*Desiderio di pace*	Scheiwiller	Milano, 1957
8	E. Pound	*Patria mia*	Centro Internazionale del Libro	Firenze, 1958
9	A. MacLeish	*New York*	Scheiwiller	Milano, 1958
10	E. Pound	*A lume spento*	Scheiwiller	Milano, 1958
11		*Antichi racconti cinesi*	Cappelli	Bologna, 1959
12	J. Guillen	*Federico in persona*	Scheiwiller	Milano, 1960
13	H. James	*Roderick Hudson*	Cappelli	Bologna, 1960
14	J. Conrad	*Destino*	Bompiani	Milano, 1961, 1978, 1993.
15		*Racconti popolari irlandesi*	Cappelli	Bologna, 1961
16	E. Dickinson	*Poesie e lettere*	Sansoni, Firenze, 1961; Bompiani,	Milano, 1993 i 1995
17	M. Twain	*Vita sul Mississippi*	Opere Nuove	Roma, 1962
18	Tao Yuang Ming	*Poema per la bellezza della sua donna*	Scheiwiller	Milano, 1962
19	J. Conrad	*Racconti ascoltati e ultimi saggi*	Bompiani	Milano,1963
20	E. Sitwell	*Autobiografia*	Rizzoli	Milano, 1968
21	Mao Tse -Tung	*Quattro poesie*	Scheiwiller	Milano, 1971
22	C. Smart	*Inno a David*	Einaudi	Torino, 1975
23	Karol Wojtyla	*Pietra di luce*	Libreria Editrice Vaticana	Città del Vaticano, 1979
24	Karol Wojtyla	*Il sapore di pane*	Libreria Editrice Vaticana	Città del Vaticano, 1979
25	E. Dickinson	*Poesie*	Rizzoli	Milano, 1979
26	P. J. Daly	*Dall'orlo marino del mondo*	Libreria Editrice Vaticana	Città del Vaticano, 1981
27	J. Powers	*Luogo di splendore*	Libreria Editrice Vaticana	Città del Vaticano, 1982
28	E. Bishop	*L'arte di perdere*	Rusconi	Milano, 1982
29	S. O. Jewett	*Lady Ferry e altri racconti*	Edizioni delle Donne	Milano, 1982
30	E. Pound	*Le "Trachinie" di Sofocle*	Centro Internazionale del Libro	Firenze, 1985
31		*Due antichi poeti cinesi*	Scheiwiller	Milano, 1988
32	O. Wilde	*Il Principe Felice e altre bellissime fiabe*	Giunti-Nardini	Firenze, 1989

Tvrtko KLARIĆ

Djelo Margherite Guidacci - uvijek pouzdana preporuka

Prošle godine održan je u Italiji dvodnevni međunarodni simpozij (Firenze, 15. i 16. X. 1999.) posvećen životu i djelu Margherite Guidacci (Firenze, 25. IV. 1921. - Roma, 19. VI. 1992.). Bio je to prvi pokušaj iscrpnoga evidentiranja onoga što je Autorica za života objavila, a isto tako i njezine ostavštine.

Na tom planu najviše je napravila Margherita Ghilardi, koja je o životu i djelu Margherite Guidacci priredila izložbu, popraćenu izvrsno opremljenim katalogom pod naslovom *Margherita Guidacci - riječ i slike*[1]. Zahvaljujući tom katalogu, svaki znatiželjni čitatelj, posebice onaj koji se zanima za suvremenu talijansku književnost i književni opus M. Guidacci, prvi put je imao pred sobom pregledan popis djelâ i prijevodâ Margherite Guidacci[2].

I površan pogled na te popise izaziva čuđenje: koliko je samo ta žena radila! S jedne strane imamo dvadesetak pjesničkih zbirki koje prate dvije knjige studijâ i kritikâ o angloameričkim pjesnicima i pripovjedačima, a s druge pak više od trideset knjiga prijevodâ! Podatak koji dobiva na težini u svjetlu drugih dviju činjenica: Margherita Guidacci je bila majka troje djece, a svoj radni vijek ispunila je kao profesorica engleskoga jezika i književnosti.

Zagledamo li se dublje u podastrte popise, lako ćemo uočiti stanovitu nakladničku nepravdu spram pjesničkih djela Margherite Guidacci. Dok joj većinu prijevoda objavljuju nakladnici u većim talijanskim gradovima (Bologna 4 naslova, Firenze desetak, Milano petnaestak!), pjesničke zbirke i knjige studija objavljuju joj i u mjestima kao što su: Cagliari, Chieti, Cittadella Veneta.

Pa ipak, pjesničko djelo Margherite Guidacci je nezaobilazna dionica na vertikali talijanske književnosti, na vertikali koja od Dantea ide preko Leopardija do Montalea i Ungarettija[3]. Na tragu te misli usudio bih se iznijeti tvrdnju da će djelo Margherite Guidacci naići na dobar prijem i kod čitatelja u Hrvatskoj.

Razlog više takvome optimizmu nalazim ne toliko u količini prevedenih tekstova, koliko u spremnosti Margherite Guidacci da odgovori i na raznorodne prevoditeljske izazove. O tome su svoja zanimljiva razmišljanja iznijeli Franco Buffoni i Catherine O'Brien, kojima i ovom prigodom zahvaljujem na spremnosti da se njihovi tekstovi pojave i u našoj reviji.

[1] Usp. *Margherita Guidacci - la parola e le immagini*, izd. Edizioni Polistampa, Firenze 1999.

[2] Ta dva popisa, prilagođena za ovu prigodu i dopunjena izdanjima što ih gospođa Ghilardi nije uspjela unijeti u katalog jer su iz tiska izašla u vrijeme održavanja rečenoga simpozija, donosimo na uvid našim čitateljima, kako bi stekli što cjelovitiju sliku o Margheriti Guidacci, ponajprije i iznad svega - pjesnikinji i prevoditeljici.

[3] U tom smislu mogao bi biti zanimljiv podatak da je mlada studentica Margherita Guidacci za temu svoga diplomskoga rada, koji je obranila 3. XII. 1943., odabrala *Pjesništvo G. Ungarettija*, a o Montaleu se javno očitovala u tekstu koji već svojim naslovom rječito govori o tom pjesničkom susretu/srazu. (usp. *Una dirupata frontiera*, u *Stagioni, Lettere ed Arti*, br. 6, 1955 (II), str. 5).

Franco BUFFONI*

Pojetički susreti Margherite Guidacci

Prema poznatoj definiciji Luciana Anceschija, poetika se sastoji u "promišljanju što ga umjetnici i pjesnici obavljaju nad onim što čine, naznačujući tehničke sustave, izvedbena pravila, moralne pobude i ideale toga činjenja".

Ne vjerujem da griješim tvrdeći kako nam je za ovih studijskih dana[1] cilj upravo to da ilustriramo kakva su bila izvedbena pravila i tehnički sustavi Margherite Guidacci, pjesnikinje, prevoditeljice i esejistice, te koje su je moralne pobude i ideali poticali.

Pokušat ću svoj prilog dovesti na razinu toga istraživanja, opisujući nekoliko temeljnih "susreta", koji su se Margheriti Guidacci dogodili u njezinoj zreloj dobi, počevši od 1946., tj. godine kada u nakladi Libreria Editrice Fiorentina objavljuje *Propovijedi* Johna Donnea, pa sve do 1989., kada izdavaču Giunti-Nardini predaje u tisak nadahnuti prijevod *Sretnoga kraljevića* Oscara Wildea.

Zašto govorim o *pojetičkim* susretima? Zato što - u biti - postoje dva načina promišljanja pjesničkoga prijevoda (a u širem smislu i književnoga prijevoda općenito): prvi se sastoji u traganju za velikim i uzvišenim poetskim jezikom, anonimnu po svome određenju. To je način kojemu se obično utječu prevoditelji pjesama, a u izuzetnijim slučajevima može se govoriti čak i o poetici skupine: dovoljno je prisjetiti se velikog razdoblja firentinskoga hermetizma, kada su djelovali Bo, Macrì, Baldi, Poggioli, prevoditelji nezaobilaznih stranica poezije.

Drugi način, kojemu se obično utječe pjesnik koji prevodi pjesme, nastoji vrednovati susret/sraz između poetike prevoditelja i poetike prevedenoga s posljedicom, u sretnijim slučajevima, proizvodnje teksta dostojna uvrštenja u bilježnicu prijevodâ pjesnika-prevoditelja; po svemu, dakle, da bude dio njegovoga djela, kanona.

U ovom drugom gledanju, književni prijevod, dotično prijevod pjesništva, sastoji se prije svega u oživljavanju od strane prevoditelja, stvaralačkoga čina koji je nadahnuo izvornik. U stanju koje bi se, prije negoli je postalo obična vježba, moglo definirati egzistencijalnim iskustvom.

* Autor je inače sveučilišni profesor i predaje englesku književnost u Rimu. Prva knjiga mu je objavljena 1979. godine pod naslovom *Nell' acqua degli occhi* (izd. Guanda, Milano), a pretposljednja (kod istog nakladnika) još zanimljivijega naslova - *Suora carmelitana e altri racconti in versi* (1997). S autorom dijelimo radost izlaska njegove najnovije zbirke *Il profilo del Rosa*, koju bi upravo ovih dana trebao objaviti Mondadori iz Milana, zacijelo najutjecajniji talijanski nakladnik, barem kada su u pitanju književni, a napose tekstovi poezije. Franco Buffoni je i urednik poznatoga dvomjesečnika *Testo a fronte*, specijaliziranog za pitanja teorije i prakse prevođenja.

[1] Nešto više o tome u kraćem popratnom tekstu *Djelo Margherite Guidacci - uvijek pouzdana preporuka* na str. 12. (prim. prev.)

U više navrata imao sam sreću višekratno o tome razgovarati s Margheritom Guidacci, i uvijek bih se uvjerio da je - za pjesnikinju - mentalni proces koji ju je vodio do samostalna poetskoga stvaranja ili do prijevoda pjesništva bio isti. Na simpoziju o "Prijevodu poetskoga teksta", koji se održao na sveučilištu u Bergamu 1988. godine, s tim u svezi ona je rekla: "Uvijek se radi o tome da se iznađe *oblik* za *supstancu* koja *ne može postojati sve dok taj oblik nije otkriven*. U slučaju prijevoda *supstanca* već postoji na nekom drugom jeziku: ali za prevoditelja-pjesnika koji je mora iznova roditi na vlastitu jeziku, problem je isti baš kao kada se trudi pojasniti - uvijek pomoću neke *forme* - nešto što se u njemu uzbibalo a što bi i ne bi htjelo na svjetlo. Samo što se u slučaju prijevoda problem sučeljava pomalo na nizbrdici, donekle bliže utoku".

Na liniji smo mišljenja koje je naznačio Steiner u djelu *Dopo Babele* a tako dobro sažeo Josif Brodski: "Pjesništvo jest prevođenje. Prevođenje metafizičkih istina u ovozemaljski jezik". Razmišljanja koje je Guidaccijeva nagonski odabrala znatno prije negoli su ga Steiner ili Brodski teoretski utemeljili. I evo gdje se u vremenu nižu izuzetni *pojetički* susreti. Od onog s Beerbohmom u *The Happy Hypocrite*, djelom koje Guidaccijeva objavljuje kod nakladnika Vallecchija 1946., do onih osamdesetih godina s dvjema američkim pjesnikinjama: Jessica Powers i Elizabeth Bishop.

Netko bi mogao prigovoriti da prevoditelj vrlo često prevodi po narudžbi; ne bira pisce i tekstove koje treba prevoditi. Mogu odgovoriti samo da je to istina; pa ipak, neka se ne zaboravi da pjesnik naručitelja može usmjeriti; ponekad čak i nesvjesno može zazvati da mu stanoviti prijevod nekog pisca kojega još ne poznaje bude povjeren (slučaj je to simbiotičkog odnosa između Margherite Guidacci i Vannija Scheiwillera). Može se dogoditi da se neki neodabrani autor, nepoznat *a priori*, pokaže prigodom velikoga susreta/sraza pa tako i izvorom uzvišene poezije u prijevodu. Kao što se dogodilo Guidaccijevoj s Elisabeth Bishop: "Zatraženo je da prevedem njezine pjesme", izjavljuje Guidaccijeva, "radilo se o pjesnikinji koju uopće nisam poznavala. Imala sam malo problema, jer nije bila baš po mom ukusu, nisam s njom dijelila osobite srodnosti po izboru. Pa ipak, učinila mi se prilično zanimljivom, a vježba prevođenja njezinih pjesama bila je tako korisna da sam u njih posve uronila". I to je razlog zašto sam maloprije govorio ne samo o susretima, već i mogućem srazu. Može se čak dogoditi da ponajbolji ishodi proisteknu baš iz iskrenja nekog sraza: da iz toga nastane nešto novo za dozrijevanje i napredak vlastite poetike, prije negoli iz srodnosti po izboru, što nerijetko samo potvrdi ono što se već jest i što se već zna.

Riječ je o poetici, onoj Guidaccijeve, unutar koje ima mjesta za ozbiljni feminizam, onaj autentični kakav je primjerice kod redovnica stroge klauzure kao što je bila i Jessica Powers. A spominjem samo Emily Dickinson, jer će o njoj sutra govoriti Barbara Linati. No, podsjetio bih barem na Edith Sitwell, čiji životopis Guidaccijeva prevodi 1968. godine za izdavačku kuću Rizzoli. Prema ozbiljnome feminizmu kao prema najizraženijim različitostima: od onih ideologijskih - Pound,

čak Mao Tse-Tung, čijih će nekoliko pjesama Guidaccijeva 1971. prevesti za Scheiwillera - do onih spolnih: Beerbohm, Wilde, kod kojih Guidaccijeva hvata, kao pjesnik, najdublju poruku transformacije, preobrazbe, sadržanu jednako u *Selfish Giant* kao i u *Happy Hypocrite*. Kako samo Guidaccijevoj etički nalikuje transformacija Georgea Hella u Georgea Heavena u Beerbohmovoj pripovijesti! Da bi ga zavoljela djevojka, protagonist odlučuje na svoje paklensko lice navući voštanu masku anđeoskih crta. Ali kada se pokaje, kada doista osjeti grizodušje, kada odluči reći joj istinu a iznevjerena stara ljubavnica pokuša strgnuti mu anđeosku obrazinu, on vrhunskom radosti otkriva da se voštana anđeoska obrazina više ne može skinuti; jer je postala njegovo pravo lice.

Još valja naglasiti širinu, veliki spektar prevoditeljskih interesa Margherite Guidacci u krugu književnosti engleskoga jezika, počev od *Sacre rappresentazioni*, bitnih za shvaćanje srži engleskoga teatra, do Conrada i Henryja Jamesa, možda preko Marka Twaina. A upadna je pažnja prema "ekstremnim" pjesnicima kao što je Christopher Smart, čije djelo *Inno a David* Guidaccijeva prevodi 1975. za torinsku nakladu Einaudi, te Johnu Donneu, čije je djelo proučavala i prevodila četrdesetih godina, posve avangardistički za Italiju, ali u ravni eliotovskoga zanimanja za Donnea. Upravo iz takva *pojetičkoga* susreta Guidaccijeva je izvukla podosta hrane za vlastite pjesme, sudjelujući u upijanju metafizičke poetike - filtrirane, upravo tako, Eliotom - koji će predstavljati točke zgušnjavanja u djelu *Movement*.

Šire gledano, mislim da treba naglasiti tu mogućnost Guidaccijeve da se kreće kroz vrijeme, da se zatekne prva ili na prvoj crti s autorom ili ponovnim čitanjem pisca, u stanju da pokrene skupine i poetike, od Donnea do Smarta, od Dickinsonove do Bishopove. Ili čak - u suglasju s Pasolinijevom naznakom iz pedesetih godina, osvrtanja prema narječju i pučkoj kulturi - u otkrivanju cijelog književnog toka: primjerice *Irske pučke pripovijesti*, koje Guidaccijeva 1961. godine prevodi za bolonjsku izdavačku kuću Cappelli.

No, još je zanimljivija širina zanimanja Guidaccijeve za druge neke književnosti, i ne samo europske, kao što je francuska ili španjolska (za Scheiwillera prevodi 1960. Guillenov životopis F. G. Lorke: *Federico in persona),* već i izvaneuropske, osobito za kinesku književnost. Zanimanje koje je u početku filtrirano kroz susret s Poundom i opet potaknuto od Scheiwillera. Zanimanje koje je osuđeno na dugotrajno slijeganje u pjesnikinjinoj duši, ako se ima na pameti da se *Desiderio di pace* Tu Fua pojavljuje kod Scheiwillera 1957. godine, a onda *Antichi racconti cinesi* 1959. kod Cappellija te glasovita *Poema per la bellezza della sua donna* Tao Huang Minga opet kod Scheiwillera 1962., dok se *haiku* pjesnikinje Guidacci pojavljuju istom 1988. godine, kod nakladnika Vecchio Faggio u Chietiju a pod naslovom *Una breve misura* (istodobno s novim izdanjima Tu Fua za Scheiwillera).

Autorica se ovim riječima sjeća *pojetičkoga* susreta s Tu Fuom: "Pjesnik pjeva bolje kada je gažen. A Tu Fu (umro 770. godine) bijaše toliko gažen da se treba pitati je li mu i bolje pjevanje moglo biti dostatno kao uzvrat za vrijeme ponižavajućeg

i skitničkoga života. Pa ipak znamo da Tu Fu utjehu nije tražio toliko u vlastitoj slavi, koliko u nadi za cijelo čovječanstvo". Nakon toga - kao što je bilo tipično za temperament Guidaccijeve - neobuzdan prasak radosti, veselja: "Taj me oblik oduševio svojom kratkoćom i strogošću (...) i odlučih sučeliti se s tom formom kao nekom vrsti mentalne saune (...) pa se u par dana zatekoh preplavljena *haikuom*, kao što živicu s proljeća preplavi behar". I opet istodobno, pokazujući drugu stranu svoga karaktera, ispisuje ove stihove, naslovljene

Nova godina '88.

Dok još jednom
godine zamjenjuju jedna drugu (...)

ja se osjećam na rubu života,
privremeno, u neizvjesnosti: sad već
korak je dovoljan da padnem ne znam gdje,
u tu neizmjernu zagonetku u koju bih htjela gledati
vedro, međutim osjećam samo
neizrecivu muku.

Tako se skutrim u krugu
upaljene svjetiljke, spuštenih zastorića,
bliskih sjećanja koja valja preobličiti
u bliska nadanja: da bude vjeran tijek
godišnjih doba; neka se samo
ne pomuti moj um (...).

Tekst koji jednako tako pokazuje snagu i dubinu istodobnoga *pojetičkoga* susreta s Elisabeth Bishop:

Umijeće gubljenja nije odveć mučno.
Toliko toga pokazuje nakanu
da bude izgubljeno. Dogodi li se, nije nikakva drama.

Gubiš po jednu stvar dnevno. Prihvati tjeskobu
nestalih ključeva, loše utrošena vremena.
Umijeće gubljenja nije odveć mučno.
Gubi više i brže, da se privikneš.
Mjesta, imena, i ono gdje si poželio
otputovati. Ništa neće biti dramatično.

* * *

Nakon što je, u suradnji sa specijalistima sinolozima i slavistima, prevela brojne tekstove s kineskog, poljskog i drugih jezika kojima se nije služila, postigavši ishode posvemašnje estetske iznimnosti, Guidaccijevu su spopali napadi dvojbi, čak i deontoloških. Sjećam se jednog simpozija koji je u studenom 1988. godine organiziralo sveučilište u Macerati na temu "Pjesničko prevođenje u znaku Giacoma Leopardija". U zaključnom okruglom stolu, na kojem su sudjelovali i Stephen Spender te Agostino Lombardo, Margherita Guidacci izrijekom upita:

- Mogu li reći koju riječ o problemu prevođenja pomoću trećeg jezika?

Nastavila je ovim riječima:

- Znam da se to izdašno koristi u istočnim zemljama. Ahmatova, na primjer, prevodila je s kineskog, perzijskog, koje nije poznavala, kad bi joj doslovni prevoditelj podastirao ne prijevod, već - recimo - pretok tih tekstova na ruskom, a onda ih je ona obrađivala, poetski prerađivala.

Meni, kao prevoditeljici, priznajem da mi se jako sviđa, jer se osjećam slobodna od stanovitih tabua, kao što je ideja da se mora prenijeti izvorni ritam, pa nagonski pronalazim neki svoj. Među prijevodima s kojima sam najviše zadovoljna, jesu oni dvojice drevnih kineskih pjesnika. Ja ne znam ni riječi kineskoga: inačice na engleskom poslao mi je Novozelanđanin koji je u Kini živio, a ja sam ih po tome prevodila s neizmjernom radosti. Više radosti nego Dickinsonova podarili su mi baš ti prijevodi. Ali znam da se na prijevode koji nisu rađeni izravno s izvornika gleda sumnjičavo. Htjela bih pitati je li to opravdano ili nije?

Mislim kako je očigledno da Guidaccijeva tu pita - ne znam do koje mjere iskreno - jesu li dopušteni *pojetički* susreti izvan lingvističkih brakova. Stvorila se stanovita nelagoda među sudionicima okruglog stola. Lombardo, koji je predsjedao, odgovori:

- Siguran sam da su Vaši prijevodi s kineskoga predivni, jer svi znamo da ste izvrsna pjesnikinja. Nikada nećemo znati odgovaraju li izvornoj poeziji. Želimo li držati ih prijevodima? Vjerojatno ih doživljavamo kao druge lijepe pjesme Margherite Guidacci.

Na što je Guidaccijeva otpovrnula:

- Ali posrednik je dobro znao kineski...

A Lombardo će:

- Preostaje ipak tračak dvojbe o prijevodima. Na simpoziju smo o prevođenju, gdje svi polazimo od činjenice da je prevoditi u svakom slučaju nemoguće i da je sve to predivna ludost u koju smo upleteni. Vi tome prilažete dodatni stupanj.

A Guidaccijeva će:

- Ali, kada se krene širiti pjesništvo...

- Uvijek ću dvojiti širi li se pjesništvo Margherite Guidacci ili ono drevnoga kineskoga pjesnika... - odvrati Lombardo.

U tom času dozvolih sebi da upadnem, primjećujući:

- Mislim da je to slično institutu posvojenja. Ponekad dijete može biti sretnije s posvojenim roditeljima; to ne isključuje da načelno nije bolje kad su roditelji oni pravi.

Guidaccijeva je uporna:

- Je li to nezakonit zahvat ili nije, to prevođenje uz pomoć trećega? Ipak je to moralni problem.

- Mislim da je sve zakonito. Vi nećete u zatvor - zaključio je Lombardo.

* * *

U zaključku bih rado progovorio o posljednjem *pojetičkom* susretu, vraćajući se lingvističkome kontekstu koji je bliži Margheriti Guidacci prevoditeljici. Pjesnik o kome će biti riječ nije nitko drugi do John Keats, da bi se opisao odnos kojim je Guidaccijeva - koja je za sebe inače govorila da joj je tuđe svako teoretiziranje na polju prevodilaštva - dospjela razraditi teoriju konsenzusa. Ne onaj otrcani odnos samog pjesnika ili čak nakladnika u pitanju autorskih prava. Već onaj uzvišeniji i poetički stanovitoga teksta, ili općenitije, stanovitoga pjesnika koji se prepušta prevođenju. Konsenzus može izostati, tvrdi Guidaccijeva "ne zbog lingvističkih zapreka, već zbog dublje i neuklonjive zapreke: taj tekst, riječju, neovisno o volji osobâ, ne prihvaća da ga prevede dotični prevoditelj".

Guidaccijeva je običavala oprimjeriti problem, spominjući upravo svoje iskustvo s Keatsom. Narudžba joj je stigla od naklade Rizzoli (vjerujem da je to učinio Piero Citati): "Urednik biblioteke bio je tako uljudan da je dugo ustrajavao svojim pozivom. Preznojavala sam se nekoliko mjeseci nad *Grčkom urnom*, nakon čega sam zaključila da, makar pred sobom imala šesnaest života, a svaki svjež i nov, umjesto ovog jedinog koji je pri kraju, čak ni tada ne bih uspjela prevesti Keatsa, jer me njegove pjesme nisu htjele".

"Ima, međutim, pjesama koje 'hoće' stanovitoga prevoditelja", zaključila je Guidaccijeva, "koje ga zahtijevaju, štoviše, predstavljajući mu se onime što on osjeća neposredno kao neodoljivi poziv".

Iz svega rečenoga ne može se ne istaknuti opet prilično visoki smisao estetskoga dostojanstva koji je Margherita Guidacci pridavala umijeću prevođenja pjesništva. Osobito ako na umu imamo postignute rezultate; čak i s onim Keatsom koji je - prema njezinim riječima - uzmakao pred susretom:

*Uglađena formo! Sjajno držanje! Ures**
Poput mramorne čipke, mladića i djevojaka,
Šumskih grana i pogažene trave;
Ti, šutljiva formo! Kradeš nas pameti

* Luku Paljetku dugujemo inače versifikacijski besprijekoran prijevod ove Keatsove pjesme, a moj "informativni" je nastao na predlošku talijanskoga prijevoda Margherite Guidacci. Prema riječima F. Buffonija to je jedini Keatsov tekst što ga je Guidaccijeva prevela, a objavljen je u časopisu *Testo a fronte*, br. 14, ožujak '96., prigodom 200. obljetnice pjesnikova rođenja (prim. prev.).

Poput vječnosti: Hladna pastoralo!
Kada vrijeme potroši ovaj naraštaj,
Ti ćeš ostati, posred pečalâ drukčijih
od naših, prijateljice čovjeku kojemu ponavljaš:
"Istina je ljepota, a ljepota je
Istina — ništa drugo na zemlji
Ne znate, ili bi trebalo da znate".

Pisma Margherite Guidacci Francu Buffoniju*

[1] Roma, 6 / 8 / '88

Dragi Franco,

vraćam ti prijepis, pregledan i odobren, moga izlaganja sa simpozija u Bergamu. Možda bi se bilo isplatilo proširiti ga, ali na žalost, nisam to u stanju napraviti. U velikoj sam nevolji, jer me edem mrežnice skoro posve onemogućava da čitam ili pišem.

Trenutačno sam na krtičjem odmoru, stalno u polusjeni. Nadajmo se da će se stanje poboljšati (ne usudim se ni pomisliti na to što bi bilo s ostatkom moga života, kad se stanje ne bi poboljšalo).

U pozadini onog simpozija u Bergamu, koji je bio tako lijep, tako bogat susretima i poticajima, rado Te se sjećam i srdačno grlim.

Margherita Guidacci

* * *

[2] Roma, 14 / 12 / '88

Dragi Franco,

zahvaljujem Ti za Hamburgerovu adresu i za Tvoje pjesme. Sviđaju mi se Tvoji opisi krajolika, a naročito onaj iz mjesta Forte d'Orino, što me podsjeća na jednu moju šetnju "stazama između jelâ", iznad Campo dei Fiori, prije toliko godina, kada sam jedno ljeto provela tamo sa svojom kćeri (onom koja se priprema da me učini bakom), koja je tada imala osam godina.

S velikim zadovoljstvom sjećam se našega nedavnog susreta na onom simpoziju u Macerati, koji je bio baš simpatičan. Što se tiče "špalti" iz Bergama, kao što Ti već rekoh, oslanjam se na Tebe.

* Iz opsežnije korespondencije prenosimo samo ona pisma Margherite Guidacci koja su Francu Buffoniju poslužila kao potpora ovom njegovom izlaganju (prim. prev.)

Prilažem Ti svoju zadnju knjižicu, koja je čestitarska jer, kao što ćeš i sam vidjeti, njezin se prvi dio [1] prilično dobro uklapa u kalendar.

Srdačne čestitke, dakle, i toplo Te grli

Margherita

* * *

[3] Roma, 26 / 2 / 1989

Dragi Franco,

zahvaljujem Ti za pismo i za tako svečan prijem mojih *haikua* i 'mojih' Kineza[2]. Tao Yuang - Ming i Tu Fu predstavljaju doista značajno poglavlje moga pjesničkog iskustva (premda sam ih, kao što znadeš, prevodila iz druge ruke), ali radi se o *starom* poglavlju, ne novijem, jer ih je Scheiwiller objavio u posebnim sveščićima (onim majušnima), prije otprilike trideset i pet godina, kada Ti još nisi bio ni rođen. Već su godinama bili rasprodani i nestali iz kataloga pa ih je tako opet dao tiskati. Vjerujem da se ipak isplati svratiti na njih pozornost (na čemu ću Ti biti osobito zahvalna), jer - kao što si mogao vidjeti - radi se o dva pjesnika iznimno dobra i bremenita značenjem.

Uskoro će se navršiti godina dana od onog divnog simpozija u Bergamu, na koji uvijek pomislim s radošću. Kada bi se mogao pojaviti zbornik?

Znaš, ona američka pjesnikinja redovnica o kojoj sam govorila - Jessica Powers[3] - a za koju tada nisam znala je li još živa ili pak mrtva, stvarno je umrla (prošle godine u kolovozu): pisao mi je o tome moj francuski prevoditelj, koji sada prevodi izbor i njezinih pjesama za istu biblioteku u kojoj je objavio moj *Isenheimski oltar*. Ali za pjesnika, nadasve za dušu takve duhovne sposobnosti, ja stvarno vjerujem, kao što rekoh u Bergamu, nema velike razlike je li na ovome ili na onom drugom svijetu. Kada pomislim na Jessicu (ili sestru Mirjam od Svetog Duha, kako je bilo njezino redovničko ime), osjećam da, kakva god sudbina da zadesi moje pjesništvo, mislim da mogu biti ponosna na činjenicu što sam pridonijela da se upozna njezina poezija[4].

[1] Riječ je o knjizi koja sadrži 60 *haiku - Una breve misura*, izd. Vecchio Faggio, Chieti 1988, a prvi je ciklus, u skladu s najboljom haiku-tradicijom, naslovljen *Godišnja doba*. (prim. prev.)

[2] Radi se o djelima *Čežnja za mirom* (Desiderio di pace) i *Poema za ljepotu njegove žene* (Poema per la bellezza della sua donna) što ih je Margherita Guidacci prevodila na nagovor milanskoga nakladnika Vannija Scheiwillera, koji je 1996. godine, zahvaljujući upornosti Dubravka Pušeka objavio i predivan izbor Nikole Šopa - *Mentre i cosmi appassiscono*. (prim. prev.)

[3] Agnes Jessica Powers (1905. - 1988.) prije ulaska u Karmel Majke Božje (Milwaukee, Wisconsin) i prihvaćanja redovničkog imena s. Mirjam od Svetoga Duha (1942.) objavila je prvu pjesničku zbirku *The Lantern Burns* (1939.). Kasnije objavljuje i ove naslove: *The Place of Splendor* (1946.), knjigu za djecu *The Little Alphabet* (1955.), *Mountain Sparrow* (1972.), *Journey to Betlehem* (1980.), *The House at Rest* (1984.). (prim. prev.)

[4] Margherita Guidacci zacijelo sluti svoj skori odlazak pa odatle riječi kojima najavljuje okvire životne bilance. (prim. prev.)

Uskoro bi se napokon trebala pojaviti moja knjiga kod Garzantija (*Il buio e lo splendore*). Situacija je pomalo kao u "*partiam, partiam, partiam*" na pozornicama djela: za sada se pjeva a ne kreće se; ali trebalo bi se raditi o danima da bi knjiga krenula put knjižara i publike, koja će zacijelo biti malobrojna, ali nešto brojnija nego za druge moje knjige, objavljene kod nakladnika[5] koji nisu imali distributivne mreže. Za mene je to, u svakom slučaju, značajan događaj.

A još je značajniji događaj iz moga privatnog života. Prije mjesec dana postala sam baka! Usprkos mojoj poodmakloj dobi, još to nisam bila, pa je to bilo veliko uzbuđenje. Sad imam lijepu unučicu koja se zove Francesca, a u svojih mjesec dana života dobila je prvi kilogram i već iskazuje svoj neovisni karakter, ne prihvaćajući roditeljsku satnicu pa oni, jadni, žrtvuju veći dio svoga sna. Ja mislim da ima takav ritam jer je rođena skoro u ponoć, za nju je dakle noć početak života, a dan samo pauza. Ali nadajmo se da će se brzo naviknuti na običaje ovoga svijeta!

Oprosti mi zbog dugoga brbljanja, koje završavam s čestitkama za Tvoj posao kao i za Uskrs, koji je eto blizu. Grli te

Margherita

* * *

[4] Roma, 22 / 3 / 1989

Dragi Franco,

zahvaljujem Ti na "zavjetu" (uvijek ću se time ponositi, bilo da Zmaj nastavi letjeti i za mene, bilo da se sruši), a hvala Ti i za predivnu fotografiju vedute Villa Pace. Ti ne možeš ni zamisliti koliko mi je zadovoljstvo imati je, kamo u studenom prošle godine nisam došla prvi put; osjetila sam poticaj, prije toliko godina, da napišem jednu od svojih najdužih pjesama u knjizi koju bi trebao objaviti Garzanti (Sibilla Samia) i zato mi je to mjesto iznimno drago, kao da sam tamo doista susrela Sibillu. I prošle sam godine u studenom, kada sam mogla (to jest rano jutrom), navraćala tamo šetati, ali sada je nadahnuće izostalo.

Što se knjige tiče, Garzanti na žalost nastavlja vući me za nos: trebala se pojaviti prvih dana veljače, sada smo pri kraju ožujka, a tim korakom ne znam hoće li se pojaviti i početkom ljeta. U svakom slučaju, kad izađe, bit ćeš među prvima koji će je primiti.

Na odmoru sam, ali na žalost nije to sretan odmor; došlo je do novog pogoršanja na mojim očima pa ću uskoro možda morati na još jednu operaciju, zbog desne mrežnice koja se počinje otkidati.

U strahu sam i jako, jako deprimirana. Ali nadajmo se da se sve može dobro razriješiti.

Srdačno Te grlim i još jednom zahvaljujem

Margherita

[5] Popis Autoričinih knjiga nalazi se u prilogu (A) na str. 10 (prim. prev.)

* * *

[5] Roma, 4 / 7 / '89

Dragi Franco,
odmah Ti vraćam "špalte". Moje su oči stabilno, ali to znači da, ako nisu u poboljšanju, nisu ni u pogoršanju pa sam time zadovoljna.
Ugodno ljeto i Tebi, grleći te srdačno

Margherita

Autor prijevoda: **Tvrtko Klarić**

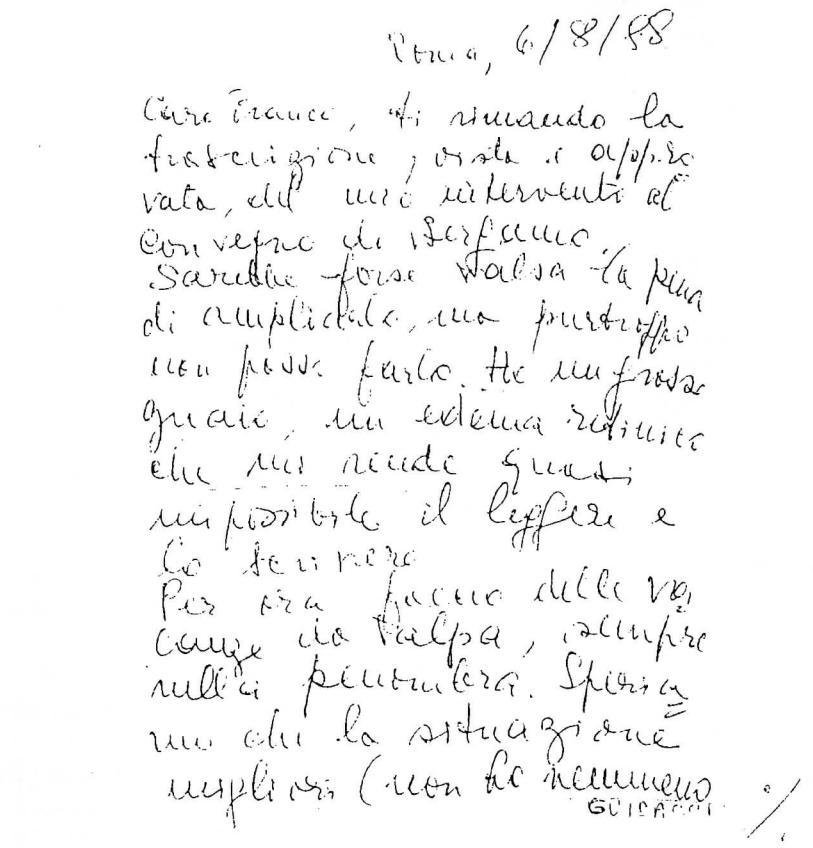

* Uzorak rukopisa Margherite Guidacci; podcrtana mjesta citirao je Franco Buffoni u svome izlaganju u Firenzi, 15. listopada prošle godine (prim. prev.).

Catherine O'BRIEN *

Uloga prijevodâ u pjesništvu Margherite Guidacci **

Dugogodišnji pjesnički rad Margherite Guidacci, što seže do sada već daleke 1946. godine, obilježen je važnosti koju je i sama pridavala svome radu na prevođenju pjesnikâ i prozaikâ iz drugih zemalja. Razlozi tog njezina živog zanimanja za književnost drugih zemalja mogu se naći u njezinoj odluci da, odmah nakon što je 1943. diplomirala u rodnoj Firenci, postane profesorica engleske književnosti. I tema je njezina diplomskoga rada o Ungarettijevu pjesništvu znakovita, jer ukazuje na autoričino zvanje istinske pjesnikinje.

Nakon 1943. Guidaccijeva intenzivno proučava engleski jezik i književnost a 1954. godine postaje sveučilišna profesorica za te kolegije. To dvostruko zvanje, pjesnikinje i prevoditeljice, označila je sama autorica, jer je tijekom 1946. objavila ne samo svoju prvu pjesničku zbirku *Pijesak i anđeo* (La sabbia e l'angelo), nego i svoj prijevod *Propovijedi* (I Sermoni) Johna Donnea, velikog metafizičkog pjesnika koji je živio na prijelazu iz XVI. u XVII. stoljeće. Uslijedit će prijevod djela *Sretni licemjer* (L'ipocrita beato), engleskoga književnika i karikaturista Maxa Beerbohma koji je početkom XX. stoljeća duže vremena živio u Italiji. Tijekom sljedeće, 1947. godine, objavila je Margherita Guidacci izbor pjesama velike američke pjesnikinje Emily Dickinson.

To prevoditeljsko zalaganje ne može se objasniti samo autoričinim entuzijazmom profesorice engleske i američke književnosti, jer u tim pjesnicima, Donneu i Dickinsonovoj, Guidaccijeva zatječe glasove i izričaje koji odgovaraju dubokoj jeci njezine lirike. Ratna tjeskoba, uz izdvojenost i tugu njezina djetinjstva, ostavili su duboke tragove u njezinu odrastanju, a odvukli su je ne samo u introvertnost, već iznad svega u poetsko stvaranje koje joj je pružilo mogućnost da riječima označi svoje zabrinutosti i tjeskobu.

Donneove *Propovijedi* nadahnute su osjećajem za grijeh i otkupljenje, životom koji neizbježno postaje smrt, smrću koja se preobražava u prah; ali onda nebeska radost otkupljenja u Kristu transcendira sve to. Donne govori o zajedništvu u vjeri i nadi među živima i mrtvima i baš tu se vidi oduševljenje Margherite Guidacci za Donneovo pjesništvo. U svojim prvim pjesmama Guidaccijeva često

* Autorica je inače profesorica talijanskog jezika i književnosti na Sveučilištu Cork (Irska), a njezinu bibliografiju resi i predivan antologijski izbor (dvojezični!) iz pjesničkog opusa Margherite Guidacci: *In the eastern sky*, izd. The Dedalus Press, Dublin 1993. (prim. prev.).

** Izvornik je objavljen u *Città di Vita*, br. 3, 1993 (XLVIII), str. 249 - 255. Pater Massimiliano G. Rosito, glavni i odgovorni urednik toga franjevačkog glasila, spremno je ustupio pravo objavljivanja toga teksta u našem časopisu. Ovom prigodom htio bih zahvaliti Autorici i uredništvu u svoje osobno ime, kao i u ime naših čitatelja, za nesebično ustupanje prava (prim. prev.).

govori o tome zajedništvu: "Znali smo već da pripadamo smrti", kako piše u jednoj svojoj pjesmi[1]. A u drugoj piše: "Poželiš li ostaviti svoj trag, o čovječe, kleši radije pijesak, / jer visoki tvoj toranj postat će na koncu pijesak. / Ispiši svoje ime na napuštenu žalu, i moli more da ga što prije prekrije jadikovkom: / jer i sâm si pijesak, smrt si koja nakon tebe ostaje"[2].

Ta pjesma u kojoj prevladava tema o nestalnosti života, zajedno s brojnim drugim pjesmama Margherite Guidacci, čini se kao da potječe s izvorišta metafizičke kontemplacije, iz želje za molitvom i otkupljenjem čovječanstva te iz svijesti o neprekidnu izmjenjivanju života i smrti, što uključuje sve ljude.

U tom razdoblju Margherita Guidacci je pod snažnim dojmom američke pjesnikinje Emily Dickinson. Pjesme E. Dickinson, za koju nerijetko govore da je jedna od najvećih pjesnikinja engleskoga izričaja, neiscrpiv su rudnik o položaju čovjeka, životu, smrti i ljubavi, a sve su to i sržne teme u pjesmama Guidaccijeve: važan susret, kako zbog života prosvijetljena pjesništvom, tako i zbog konvergencije ideja o ulozi pjesnika koji pokušava destilirati smisao života.

Ta potvrda, koju je ponudio sestrinski glas, omogućila je Guidaccijevoj da izjavi: "Onoga tko više na povišenoj razdjelnici čuju obje doline. / Zato glas pjesnikâ razumiju i živi i mrtvi"[3]. Nastavila je raditi kao anglist i kao prevoditeljica te je odabir tekstova uvijek bio simptomatičan, jer je odražavao trajni zanos za moralne i društvene probleme našega doba, osjećajući ih uvijek u njihovoj dramatičnoj dimenziji.

Uslijedio je (1950) prijevod djela *Sveta prikazanja u Engleskoj* (Sacre rappresentazioni inglesi) te dugi niz prijevoda i ogleda o brojnim piscima engleskim, američkim i irskim: Gissing, Pound, Eliot, Conrad, Twain, Bishop, Dickinson, Sitwell, Joyce, Daly i toliki drugi. Poznavanje engleskoga otvorilo joj je vrata i u kinesku književnost pa je 1957. godine objavila talijanski prijevod djela *Želja za mirom* (Desiderio di pace) Tu Fua.

Kod mnogih od tih pisaca nalaze se pregledi autoričinih ključnih tema - vjetar i pijesak, trava i kiša, stijena i more, svjetlo i tama, zemlja i nebo - sve teme koje su sadržane u velikoj temi uskrsloga života pa odatle i trajno svjesnoga smrti, što je Guidaccijeva uvijek držala sržnim dijelom svoga ovozemaljskoga putovanja. Ono što razlikuje pjesništvo Guidaccijeve od onog kod tolikih drugih jest pouzdanje koje iskazuje prema izvjesnoj budućnosti.

Čak i u zbirci *Neurosuite*, objavljenoj 1970., koja propituje dramatičnu zbilju duševnih bolesnika, ta se izvjesnost može sresti u posljednjoj pjesmi *Školjka bisernica*. S čuvstvom punim bratske solidarnosti za tuđe poteškoće, Guidaccijeva

[1] Usp. *Poesie*, Rizzoli, Milano 1965, 1, 51.
[2] *Ibid.*, II, 52.
[3] *Ibid.*, I, 11.

izjavljuje: "Bog me pozvao da obogatim svijet / proglašujući me priprostim oruđem: / dostatno je zrno tamnoga pijeska / i oko njega moja bol što se prelijeva!"[4].

U zbirci *Praznina i oblici* (Il vuoto e le forme), objavljenoj 1977., pojavljuje se jedna pjesma napisana na engleskom, a Guidaccijeva ju je posvetila obitelji jednoga od dvojice mladih alpinista (jedan je bio Englez, a drugi Irac), koji su poginuli dok su se 1973. godine penjali na Ande. Svijest o teškim udarcima koje nam život može priuštiti - da su tužne samoće, duševne bolesti, očaj i osjećaj praznine u ovom stoljeću ili gubitak naših najmilijih (a pred mnogobrojnim od tih udaraca Guidaccijeva nije bila pošteđena) - potakla je autoricu da ponudi solidarnost i čvrstu vjeru u našu budućnost toj obitelji razorenoj iznenadnom i okrutnom smrću. Ljubav prema bližnjemu treperi u posljednjim stihovima te pjesme, gdje Guidaccijeva veli: "Planina bijaše, nadamo se, njihov Tabor kao i njihova Kalvarija; jer tamo vidješe Božje lice"[5].

Tu osvjedočenost u bolju budućnost, u što Guidaccijeva čvrsto vjeruje, mogla je sresti prvi put u pjesmama Johna Donnea. Tome je ostala do kraja vjerna. Neprijeporno je da je u svom prevoditeljskom radu Guidaccijeva uvijek nepogrešivo odabirala tekstove koji su u potpunosti ili djelomice u suglasju s njezinim poetskim senzibilitetom.

Tipično za stav Guidaccijeve kao prevoditeljice, kao i za način na koji nalazi referencijalne točke nadahnuća u svojoj poetici, jest odabir tekstova kakav je obavila primjerice u svojim prijevodima irskoga pjesnika Pádraiga Dalya. U svojim prijevodima Dalya Guidaccijeva je stvarno istaknula teme koje su joj oduvijek bile drage i važne. U pjesmi naslovljenoj *Na Prataí Dubha* (Crni krumpiri), govori se o smrti i o teškim udarcima koje nam život može priuštiti; takva je primjerice neimaština (ona koja je uništila Irsku u prošlom stoljeću): "Trg, još jedno polje krumpira / Ispunjeno pocrnjelim gomoljima. / Riba, rijetkost. Vrućica posvuda. // Po poljima nadzornici pustoše / sirotinjske kuće / Nailazeći na slab otpor. Planine / neće biti opet naseljene. / Već se cijela naselja prazne / Zauvijek..."[6]. Prevoditeljica dijeli bol što ga je osjetio irski pjesnik, a u stanovitom smislu i onu inverziju pravde-nepravde koju susrećemo u oratoriju Guidaccijeve *Bogataševa smrt* (Moret del ricco), gdje nas podsjeća na pripovijest o Lazaru i bogatašu i gdje Lazar nalazi pravdu i sreću samo poslije smrti: to je ista ona sudbina koja je čekala te Irce koji su pomrli od gladi. Samo će im smrt vjerojatno podariti pravdu i sreću u vječnosti.

Drugi vid Guidaccijeve kao prevoditeljice uočljiv je u načinu na koji ostaje vjerna temama koje su joj uvijek bile drage. Njezin prijevod Dalya služi da se istakne ta ideja, posebice u pjesmi koju je u prijevodu naslovila *Otoci* (Scogli): "Otoci

[4] Usp. *Neurosuite*, izd. Neri Pozza, Vicenza 1970, str. 97.
[5] Usp. *Il vuoto e le forme*, izd. Rebellato, Padova 1977, str. 59.
[6] Usp. Pádraig Daly, *Dall'orlo marino del mondo*, Poesie tradotte da Margherita Guidacci, Libreria Editrice Vaticana, Roma 1981, str. 9.

Clonee / imali su drukčije žale / Sinoć: podigoše se / U mojoj pameti, poput velikih medvjeda, / Obgrliše se / I propadoše opet / U nepromjenjivi ritam mora"[7]. U mnogobrojnim autoričinim pjesmama uočavamo taj zanos prema ovdje spomenutim elementima kao što su: more, pijesak, žalo, otoci. Radi se o temeljnim i čistim prirodnim elementima, jer čovjek se mora stalno odvagivati u susretu ili srazu s njima.

Druge sržne teme u poetici Margherite Guidacci su vjera i samoća. U drugoj jednoj Dalyjevoj pjesmi naslovljenoj *Sagart* (u gaeličkom to znači svećenik) Guidaccijeva je uočila stanovite vidove svećenikove toliko puta samotničke misije, dok je na talijanski prevodila: "Poput starih seljanki / Uz oganj za zimskih večeri, / Sjedimo sami..."[8]. Jedini prisutan element koji bi mogao pružiti toplinu tom svećeniku jest oganj koji se, prije ili kasnije, mora ugasiti i prepustiti prostor hladnoj samoći. Ista misao odjekuje u drugom jednom prijevodu, naslovljenu *Smrt svećenika* (Morte di un prete) gdje kliče: "On, koji je bio ušao u mnoge živote, ali uvijek / Kao neki višak koji treba zaboraviti..."[9]. Stihovi su to koji nalaze svoj odjek u autoričinoj poetici kada piše: "Tko će klicati u zaokruženoj samoći? / Zacijelo ne ja — nikakvo ljudsko biće"[10]. Pa i drugdje, kada kaže: "... koliko sam puta potrčala u susret / mogućoj braći koji su lamatali rukama, / da bih našla samo trnovito grmlje / među divljim dinama"[11].

Usprkos raznorodnosti i složenosti zanimanja za prijevode uglavnom pisaca na engleskom, predilekcija angliste i prevoditeljice Guidaccijeve usredotočila se ponajviše na američku pjesnikinju Emily Dickinson. Bio je to presudan susret za Guidaccijevu, jer je život tih dviju autorica prosvijetlilo pjesništvo.

Život Dickinsonove odvijao se u znaku njezine neostvarive ljubavi prema Charlesu Wadsworthu — ljubavi koja je življena i u znaku boli i razdvojenosti. Patnja bez nade, a našla je utok u pjesništvu gdje je Dickinsonova mogla anticipirati izvanvremensko stanje, to jest smrt i vječnost, gdje američka pjesnikinja više ne bi nailazila na zapreke svojoj ljubavi. Teme su to koje nailaze na odjek u pjesmama Guidaccijeve kada u jednoj od njih 1946. godine piše: "...u pozadnim / Prestenovima oko nas kreću se prostor i vrijeme / Sve dok sutra nepromjenjiva vječnost"[12]. Ista odlučnost ponavlja se i u zbirci *Slama i prah* (Paglia e polvere) u kojoj Guidaccijeva (1961.) piše: "Licem okrenutim istoku / očekujuć zoru / a srcem okrenutim još sjajnijem istoku / odakle će doći uskrsnuće, // ja sam legla. Zar je važno / je li samo za jednu noć ili za svagda? / Moj Gospodin me vodi / prema zori i uskrsnuću"[13].

[7] *Ibid.*, str. 29.
[8] *Ibid.*, str. 81.
[9] *Ibid.*, str. 83.
[10] Usp. M. Guidacci, *Il vuoto e le forme*, izd. Rebellato, Padova 1977, str. 29.
[11] *Ibid.*, str. 42.
[12] Usp. M. Guidacci, *La sabbia e l'angelo*, u "Poesie", Milano 1965, str. 29.
[13] Usp. M. Guidacci, *Paglia e polvere*, u "Incontro con Margherita Guidacci", Scarperia 1986, str 11.

Drugdje kada se Dickinsonova obraća svome kritičaru (koji je bio i čuvar toliko dragocjenih autoričinih povjeravanja): "Osjećam ekstazu u činu življenja — jednostavan osjećaj života i dostatnu radost"[14], rečenica dotiče jedan od najdubljih korijena ne samo njezina pjesništva već i pjesništva Guidaccijeve. Istu misao nalazimo kod Guidaccijeve opet u zbirci *Himna radosti* (Inno alla gioia) kada veli: "... sreća me / sad odvlači od središta srca / sve do treptavih rubova moga bića... / ... Ja sam prostor i svjetlo. / Ja sam raskrižje slobodnih vjetrova"[15].

Jednako kao i poezija Guidaccijeve tako nam i poezija Dickinsonove pruža popis njezinih odnosâ sa svijetom, prirodom, godišnjim dobima, životinjama. Ponekad je tema nedvojbeno duhovna, ali i Dickinsonova i Guidaccijeva se služe slikama iz prirode, e da bi potkrijepile poruku. Dickinsonova veli: "Ne približavaj se previše počivalištu ruže. / Bude li je vrebao lahor / ili je zapljusne rosa / u strahu joj se sruše bedemi. // A ne htjeti svezati leptira / ili spustiti ogradu zanosa. / Jamstvo sreće / njezina je vječna neizvjesnost"[16]. Ti su stihovi paralelni s onima koje je Guidaccijeva napisala još 1946.: "Ne naginji se žalosti. Ona je događaj sna. / Čak i nemir kamena vrijeme i san potroše. / Ali ono što je lako, vječno je i u vječnosti se produžuje, / Jer laki su lahori kao i mrtvi i anđeli"[17]. Stihovi paralelni da, ali više je pouzdanja u poeziju Guidaccijeve.

Dvjema pjesnikinjama zajednička je i povezanost teme smrti i teme besmrtnosti. Za Dickinsonovu život je bio oklada s vječnosti a iznimna snaga njezine poetike istaknuta je u pjesmi u kojoj je predstavila portret pjesnika: "Ovo je bio pjesnik — / onaj koji destilira / iznenađujući smisao / iz svakodnevnih / značenja — / tako neizmjerne srži / iz običnih stvari / smrt pred našim vratima / jer podilazi nas čuđenje / jer ne bijasmo mi / koji smo ih prvi zaustavili. // Objavitelj slika / je, on, Pjesnik / koji nas osuđuje zbog suprotnosti / na beskonačno siromaštvo..."[18].

I Guidaccijeva je znala vrednovati ulogu pjesnika u životu. Bila je sve osvjedočenija u vrijednost pjesništva i samog pjesnika. U stihovima posvećenima pjesniku Pablu Nerudi, nakon njegove smrti, piše: "Blistav je i čudesan / tvoj život, Pablo. / A nad lomačom koju su pripravili / tvojim stihovima, blista / nepotrošena priroda feniksa"[19]. Stihovi su to koji nas neizostavno vode onima iz pjesme *Stella cadente*, objavljene postumno, u kojoj o sebi samoj kaže: "Neke će se želje ispuniti / druge pak odbaciti. Ali ja ću / proteći zasjavši / časomice. Makar me nitko / ne pogledao / svejedno bi bilo opravdano / zbog onog časa svjetlosti — moje postojanje"[20].

14 Usp. Emily Dickinson, *Poesie e lettere*, priredila M. Guidacci, Firenze 1961, str. 11.
15 Usp. M. Guidacci, *Inno alla gioia*, Firenze 1983, str. 17.
16 Emily Dickinson, *Nav. dj.*, str. 15.
17 Usp. M. Guidacci, *Poesie*, Milano 1965, str. 21.
18 Emily Dickinson, *Nav. dj.*, str. 33.
19 Usp. M. Guidacci, *Il vuoto e le forme*, izd. Rebellato, Padova 1977, str. 23.
20 Usp. M. Guidacci, *Anelli del tempo*, izd. Citt_ di vita, Firenze 1993, str.. 48.

Za Guidaccijevu, jednako kao i za Dickinsonovu, pjesništvo je himna životu, neprekidno traganje za istinom gdje svjetlost apsoluta uvećava našu svijest o efemernom. Dok je bila mlađa, Guidaccijeva je rekla da je zadaća pjesništva da traži i nalazi jedini izričaj koji će se podvrgnuti poetičkoj zadaći. Potkraj svoga radnoga vijeka Guidaccijeva je, svojim prevoditeljskim radom i svojim pjesničkim zvanjem postigla taj cilj, jer je njezina poezija osvjetljavala tamo gdje je prije bila tama. Svjetlo je pronašla zahvaljujući svome dvostrukome zvanju pjesnikinje i prevoditeljice.

Tijekom 1988. godine Guidaccijeva je objavila japanske *haiku* na talijanskom — još jedna pjesnička objava koja joj se dogodila preko prijevoda. Nije moguće odijeliti njezino prevoditeljsko zvanje od pjesničkoga a višestruko je korisno što joj je upravo poetska forma iz tuđine omogućila da izrazi, još jednom, vlastitu filozofiju. U jednome od tih *haikua*, napisanih par godina prije smrti, Guidaccijeva je našla savršen izričaj svoga ljudskoga i pjesničkoga itinerarija, zapisavši:

Svijetao dan
trči ususret noći
a noć pak zori[21].

Baš bi bilo teško naći prikladniji epitaf koji bi opisao ljudsko življenje i pjesničko djelo Margherite Guidacci.

Autor prijevoda: **Tvrtko Klarić**

[21] Usp. M. Guidacci, *Una breve misura*, izd. Vecchio Faggio, Chieti 1988, str. 77.

Tomislav MARETIĆ

Mlake poslije kiše

(haikai)

1. *Siromašni puž*
ostavio za sobom
praznu kućicu.

2. *Koliba prana kišom*
zabrtvljenih kapaka.

3. *Poslije pljuska*
bara puna kreketa
posta zrcalo.

4. *Pogledavši u špigl*
princeza spazi žabu.

5. *Zajahavši motor*
popravlja šminku, sva
u retrovizoru.

6. *Crna kraljica dobro zna*
tko je ovdje najljepši.

7. *Bijeli lovac*
doživotno osuđen
na bijeli put.

8. *Povorka kamiona*
donosi kruh i nadu.

9. *Ta nasmijana*
dječja lica vide se
na svim snimkama.

10. *Poslije kiše lokve*
na cesti...pune sunca.

11. *Pred siromašnim*
domom procvjetali su
stari bajami.

12. *Pet godina*[1] *šetao*
pokraj hvarskih palmâ.

13. *Homer, Petrarka...*
bude se s dna svijesti
kroz tovarov pjev.[2]

14. *Valovi na pučini*
mreškaju ljudske misli.

15. *Večernji smiraj.*
Uz snene rive more
nas dodiruje.

16. *Svjetlucanje planktonâ,*
svjetlucanje zvijezdâ.

17. *Da nema vode,*
da nema Mjeseca,
bi li nas bilo?

18. Mjesečeva sonata
prosipa se niz stube.

19. *Taj čaj za dvoje*
nakon klavirske svirke
četveroručno!

20. *Na verandi uz svijeće*
pjenušac u čašama.

1 Misli se na vrijeme koje je Julije Bajamonti (1744. - 1800.), poznati hrvatski skladatelj, proveo radeći kao liječnik u Hvaru od 1785. - 1790.

2 Asocijacija na *Magarčićeve ekloge* (1954.) Ante Cettinea.

21. *Zrikavci oko*
kuće. Jedan uzvraća
iz tamne sobe.

22. *Sonorni glas dodao*
je noćnoj simfoniji.

23. *Glazba s terase*
malko je zaljuljala
lađe u luci.

24. *Kako dovršiti šah*
u zanjihanoj jahti?

25. *S palube broda*
jarbol među zvijezdama
biljarski je štap

26. *Zatvorivši oči prave*
planove za budućnost.

27. *Otvorivši vrata*
kupea pali svjetla:
Karte na pregled!

28. *Polako zora šara*
krajolik bojicama.

29. *Šarena svjetla*
plešu po zidovima
praznog diskača.

30. *Spremnik prekrcan smećem.*
Poredane vrećice.

31. *Osamljen kamen*
u proljetnoj pustoši.
Šiblje na kiši.

32. *Šetajući verandom*
prazne tegle s crnicom.

33. *Sjajnim stubama*
slijeva se pljusak.
Glazba žlijebovâ.

34. *Dignuvši nogavice*
gacaju po mlakama.

35. *Bačeni kamen*
skakuće po jezeru
mreškajuć nebo.

36. *Prikupljeni puževi*
polako se razilaze.

KNJIŽEVNE VEČERI U HKD SV. JERONIMA

10. II. 2000. - Lav Znidarčić: ***Alojzije Stepinac i njegovi osporavatelji***

17. II. 2000. - Mladen Jurčić: ***Na izvoru ponoći***

Benedikta ZELIĆ-BUĆAN

Značenje dr. Franje Tuđmana u ogledalu novije hrvatske povijesti

Budući da značenje i vrednovanje rada svakog pojedinca i skupine možemo objektivno prosuditi jedino ako ih imamo s kim usporediti, to ćemo u ovom osvrtu djelo, uspjehe i značenje dra Tuđmana u hrvatskoj povijesti usporediti s radom, uspjesima i promašajima najznačajnijih i široj kulturnoj javnosti najpoznatijih bivših hrvatskih državnika i političara u novijoj hrvatskoj povijesti.

Redci koji slijede neće biti posmrtne laude u smislu "nihil nisi bene". Bit će to povijesna kritička prosudba, i to u prvom redu s obzirom na djelatnost u cilju punog osamostaljenja Hrvatske, kakovo imamo danas.

Galerijom povijesnih likova prošetat ćemo samo tijekom posljednja dva stoljeća (XIX. - XX) poradi toga što je pojam države u srednjem i prvim stoljećima novog vijeka bio znatno različit od onog u vremenu pojave modernih nacionalizama i stvaranja nacionalnih država. Upravo stoga je u uvodnom dijelu ovog osvrta potrebno ispraviti uvriježeno, ali pogrešno shvaćanje da je nacionalna dinastija uvjet samostalne države, pa odatle i mišljenje kako je Hrvatska 1102. god. dolaskom ugarske dinastije Arpad izgubila svoju državnu samostalnost i potpala pod vlast Madžara, a što nije nikako točno. Srednjovjekovne države su u načelu pripadale vladarima iz čega je proizlazio i institut baštinskog, nasljednog prava po direktnoj ili pobočnoj, ponekad i jako dalekoj rodbinskoj vezi. Uz nasljedno pravo priznavalo se i pravo mača, osvojenjem putem rata. Kad bi se gledalo na etničku pripadnost vladara, tada se može kazati da od 1066. god., kada se je Vilim Osvajač sa svojim Normanima iz sjeverne Francuske iskrcao na englesku obalu, te zaposjeo zemlju tamošnjih Anglosasa i zasjeo na englesko prijestolje, do danas Engleska nije samostalna država, jer otada nije imala niti ima vladare engleske krvi. Nakon potomaka Normana Vilima Osvajača na engleskom prijestolju su se izredale ove dinastije: francuski Plantageneti, potom škotski Stuarti, za njima jedna grana njemačkih knezova Hanover (Engleska je s kneževinom Hanover bila i u personalnoj uniji), pa najzad njemačkih knezova Sachsen-Koburg kojoj pripada i današnja kraljica Elizabeta. U srednjem vijeku državna uprava je bila jednostavna, s veoma malo službenika, a osim na prihode s kraljevskih imanja i vrhovno zapovjedništvo u ratu drugih prava vladari nijesu ni imali.Za mnogo toga čime se bave suvremene države preko svojih ministarstava u srednjem vijeku se brinula Crkva i njezine ustanove, te obrtničke i trgovinske udruge (cehovi, gilde). Koliko će tadašnji jedini politički stalež, plemstvo i viši kler, putem svojih državnih i ujedno staleških sabora ("staleži i redovi") uspjeti sačuvati svoja prava prema vladaru, to je ovisilo o njima samima, njihovoj ekonomskoj i vojnoj moći, te slozi. Osim toga, treba imati na umu

da je u čitavoj zapadnoj i srednjoj Evropi tada vladalo crkveno jedinstvo (katolička vjera), isti društveno-politički feudalni sustav, te svima zajednički latinski jezik, kao jezik diplomacije i uprave, nastave, Crkve i znanosti. U stvari, tada je Evropa zaista činila jednu civilizacijsku cjelinu, ono čemu s malo uspjeha sada teži, jer je danas Evropa ne samo nacionalno, nego i vjerski, idejno i ekonomski sasvim razjedinjena.

Pojam nacije i nacionalne države nastaje zapravo tek u XIX. st. Netko je to stoljeće nazvao vijekom narodnosti. Na temeljima liberalnog individualizma i romantizma niču politički (pa i ratni) pokušaji da se svaki narod nađe u svojoj vlastitoj narodnoj državi. Iako je pojam nacije višeznačan, kao temeljna odrednica jedne nacije ipak se prvenstveno uzimao jezik. Na tim osnovama okupljaju se narodi iz više političkih jedinica (slučaj Italije i Njemačke) u jedinstvene nacionalne države. To je razdoblje narodnih preporoda kada dotadašnje odavna postojeće etničke zasebne zajednice, bilo na bazi jezika, bilo povijesnog razvitka, ili jednog i drugog postaju svjesne svojeg nacionalnog identiteta. Ovisno o kulturnom, ekonomskom i političkom razvitku, te položaju u kojemu su se pojedini evropski narodi nalazili, preporodni pokreti ne javljaju se svuda istovremeno. Taj proces traje čitavo XIX. st., a nastavlja se i kroz prvu polovicu XX. st. Umjesto srednjovjekovnog univerzalizma javljaju se nacionalizmi. Ova riječ je tijekom ovog stoljeća jako kompromitirana, jer se najčešće, a s nepravom, shvaća u svome pejorativnom značenju, kao isključivost i neprijateljstvo prema drugima. Mnogo je tome pridonio njemački nacionalsocijalizam u koji se izopačio opravdani njemački nacionalizam, a u tom značenju nacionalizam je učvrstio i komunistički internacionalizam. Nacionalizam u biti znači svijest o nacionalnoj posebnosti i ljubav za tu posebnu vlastitu individualnost. Nacionalizam je zapravo isto što i rodoljublje (= ljubiti svoj rod, narod, odnosno naciju) i rad na dobrobiti vlastite nacije bez štete za druge, a pogotovo ne protiv drugih. Isključivost i tlačenje drugih, htijući ih silom pretopiti u vlastitu naciju, ili barem uključiti u vlastitu državu, kao privremeni put k punoj asimilaciji, više nije nacionalizam ni rodoljublje, to je šovinizam s elementima imperijalizma, koji u krajnjoj liniji, ako mu je to ikako moguće i dovodi do imperijalizma.

Hrvati su punih sedam stoljeća živjeli u personalnoj uniji (kasnije se to, nakon tzv. Pragmatične sankcije 1712, 1722, izražavalo kao Zajednica zemalja Krune sv. Stjepana) bez ikakovih jačih sukoba i antagonizama. Zajednički su se borili protiv pokušaja germanizacije i centralizacije od strane zajedničkih im vladara iz kuće Habsburg, zajedno se branili od Turaka. Budući da je u kraljevoj ingerenciji kao vrhovnog vojskovođe bilo da imenuje zapovjednike pojedinih utvrđenih gradova, to su Hrvati branili ponekad madžarske gradove (Nikola Jurišić Kiseg, a Nikola Zrinjski Siget) a austrijski generali hrvatske gradove na granici. Visoki dostojanstvenici na Budimskom dvoru bili su značajni Hrvati, posebno za kralja Matijaša Korvina, ili su pak u Ugarskoj zauzimali visoke crkvene položaje, a

jednako tako su mnogi hrvatski banovi, ili pak biskupi bili etnički Madžari. Uza sve to svih tih sedam stoljeća hrvatski i ugarski "staleži i redovi" (plemstvo i visoki kler) kao jedini politički narod, budno su pazili na svoja staleška i nacionalna prava svaki na području svoje kraljevine. Po ustavu stranci nijesu ni mogli ni smjeli uživati nikakove časti ni u jednoj ni u drugoj kraljevini. To *stranci* značilo je strani državljani, koji nisu imali priznat indigenat što se najčešće zasnivao na zemljišnom posjedu u odnosnoj državi, na osnovu čega su morali od Sabora dobiti državljansko pravo. Pa i mnogo kasnije, pri kraju XIX. st. onaj najzloglasniji ban Madžar, Khuen Hedervary ne bi bio mogao postati hrvatskim banom da nije od ranije imao hrvatsko državljanstvo kao valpovački vlastelin. Sve u svemu sve do početka XIX. st. bitna su bila državna a ne narodna prava, štoviše nakon napoleonskih ratova mirovni kongres u Beču 1815. god. sankcionirao je prava vladara.

Pojavom nacionalizma, postavljanjem prava naroda nad pravom vladara i država, nastaju svuda u Evropi nacionalni pokreti i borba za nacionalne države. Od tada datiraju, pak sve do propasti stare Habsburške monarhije traju i antagonizmi između Madžara i Hrvata. Uz ove stalne sad jače, sad slabije pokušaje madžarizacije, povremeno u velikoj podunavskoj Habsburškoj monarhiji u kojoj su se nalazile osim Ugarske i Hrvatske još austrijske nasljedne zemlje, te Češka, sjeverna Italija i dio Poljske, javljaju se na Dvoru pokušaji da se od tog konglomerata naroda i država, koje inače izuzev Hrvatske i Ugarske, nisu imale nikakova međusobnoga dodira, preko jedinstvenog njemačkog jezika i centralističke administracije stvori jedinstvena država, pa po mogućnosti i jedinstven narod. U takovim prilikama Hrvati i Madžari redovito su se nalazili zajedno, braneći se od austrijskog bečkog centralizma, a i drugi narodi u Monarhiji jednako tako su se borili za priznanje vlastitog nacionalnog identiteta i državnosti.

Sad bi bilo zanimljivo pogledati, a to je u stvari i bitna namjena ovog osvrta, kako su se u vrijeme izrazitih nacionalističkih i šovinističkih težnja u bivšoj Monarhiji i dvije Jugoslavije borili istaknuti hrvatski političari i državnici, što su postigli, što propustili ili promašili, ili dapače suprotno interesima hrvatskog naroda i neovisnosti njegove države radili. U ogledalu tih nastojanja, propusta i očitih promašaja moći ćemo objektivno sagledati povijesnu ulogu dra Franje Tuđmana.

Hrvatski državni sabor predaje izvršnu vlast Ugarskom namjesničkom vijeću (vladi)

Preuranjena i bez ikakova političkog realizma vođena i nesretno završena zrinjsko-frankopanska urota imala je za posljedicu ne samo zatiranje dvaju najmoćnijih velikaških rodova u Hrvatskoj nego i pravu ekonomsku katastrofu. Njihova golema imanja Dvorska komora je porazdijelila strancima, pa tako usitnjena mala i srednja plemićka gospodarstva kasnije, na izmaku feudalnih gospodarskih odnosa nijesu imala materijalne moći za preorijentiranje na industrijsku proizvodnju.

Osjećaj siromaštva i nemoći otada stalno prati hrvatsko plemićko, pa kasnije i građansko društvo, tako da će se upravo iz osjećaja vlastite nemoći i perifernosti u velikoj srednjoevropskoj monarhiji stalno osvrtati za tuđom pomoći, i težiti za sve novim i novim, a sve besmislenijim i pogubnijim zajednicama sa svojim susjedima. Tako će upravo iz tog osjećaja vlastite nemoći Hrvatski državni sabor nakon smrti Josipa II. 1790. god. u strahu od novih pokušaja centralizacije i germanizacije donijeti odluku kojom se sam odriče svoje izvršne vlasti, te daje nalog svim županijama, kao područnim organima izvršne vlasti, da ubuduće primaju naređenja jedino od Ugarskog namjesničkog vijeća (vlade), da bi se potom čitavo XIX. st. borili protiv madžarskog šovinizma, kojem su upravo sami ovom odlukom dali prvi poticaj.

Hrvatski narodni preporod se uslijed toga osjećaja vlastite nemoći javio pod nenarodnim imenom ilirskim i s nebuloznim idejama da pod tim imenom ujedini sve južnoslavenske narode u jedan narod, što je jedinstven slučaj u povijesti preporodnih pokreta evropskih naroda. Opće je poznato da se nitko od južnoslavenskih naroda, izuzev pojedinca Slovenca Stanka Vraza, tome pokretu nije pridružio. Protivnike tog imena u sjevernoj Hrvatskoj koji su htjeli i nadalje ostati "Horvati", pa radije i u političkom savezu s Madžarima s kojima su živjeli već sedam stoljeća, nego lutati za novim savezima i novom nebuloznom narodu ilirskom, ilirci su pogrdno nazivali madžaronima. Na ilirsku iluziju nastavlja se još opasnija jugoslavenska ideja, opasnija zbog toga što su je kasnije neki južnoslavenski narodi, konkretno Srbi, prihvatili kao plašt pod koji su mogli skriti svoju velikosrpsku ideju i djelovanje, a što se produžilo i u XX. st. kroz obje Jugoslavije.

Ban Josip Jelačić, i sam jedan od vatrenih iliraca, a u hrvatskoj povijesti ostao kao simbol otpora svakoj tuđinskoj vlasti, bio je i velik junak i velik rodoljub, ali nimalo realan državnik. One burne 1848. god. kada su se širom Evrope javljale i socijalne i nacionalne revolucije, madžarska revolucija pod vodstvom Lajoša Košuta stavila je sebi za cilj ne samo potpuno odvajanje od austrijskih zemalja i dinastije Habsburg, nego od svih naroda i narodnosti koji su uz Madžare kao vladajući narod, živjeli u Ugarskoj (Slovaci, Rusini, Nijemci, Rumunji, te Hrvati i Srbi u južnoj Ugarskoj, u Baranji i Bačkoj) a k tome još i od "posestrime" Trojedne kraljevine Hrvatske tj. od svih zemalja Krune sv. Stjepana stvoriti jednu jedinstvenu, ne više Ugarsku, nego upravo Madžarsku (Magyarorsag) od Karpata do Jadrana. Ipak u svemu tome prvi i najvažniji cilj im je bio osloboditi se Habsburga i Beča, pa kad su uvidjeli da se ovaj put Hrvati spremaju i oružjem oprijeti Velikoj Madžarskoj i da ban već skuplja vojsku, bili su spremni na pomirbu s Hrvatima i na odreku od svih svojih šovinističkih zahtjeva prema Hrvatskoj. Za pregovore o pomirbi koji su se odvijali u Beču posredovanjem nadvojvode Ivana, ban 29. lipnja 1848. predlaže a sabor usvaja da se ti pregovori moraju odnositi i na Srbe u Ugarskoj. Dva dana kasnije, raspravljajući o pismu nadvojvode Ivana kojim poziva izaslanike hrvatskog sabora u Beč, Hrvatski sabor među inim zahtijevanjima odlučno traži da

se uz Hrvate na pregovore pozovu i zastupnici srpskog naroda u Ugarskoj, jer su "Hrvati sa Srbima isti narod i tako čvrsto stopljen, da ih više nitko neće rastaviti". U naputcima koje sabor s banom na čelu daje svojim izaslanicima za te pregovore, sažetim u 11 točaka, samo njih pet tiče se odnosa Hrvata i Madžara, a svi ostali bilo Srba, bilo svih ostalih Slavena u Ugarskoj. Hrvat Ivan Kukuljević i Srbin Mojsije Georgijević kao članovi hrvatske i srpske delegacije svjedoče da su Palatin i madžarski ministri bili spremni svim hrvatskim zahtjevima udovoljiti i u svemu popustiti, ali nikako u srpskom pitanju (a to je priznanje Srpske vojvodine i njezina sabora), pa ipak je većina hrvatske delegacije bila spremnija sve koncesije (Madžara) odbiti i s Madžarima zaratiti nego srpsku stvar izdati. (A. Mijatović, Ban Jelačić, Mladost-Zagreb 1990. str. 45-52). Uz to su stizale od cara i kralja iz Beča požurnice Jelačiću da krene s vojskom, a isto tako i od srpskog mitropolita Josipa Rajačića, te ban prvih dana mjeseca rujna 1848. pređe na čelu hrvatske vojske (većinom krajišnika) Dravu u rat s Madžarima. U ljutoj zimi 1848/49. smrzavala se i ginula madžarska i hrvatska vojska po ledenim madžarskim poljanama za carske i slavenske interese. Madžarska revolucija je uz pomoć Rusije svladana, Srbi su dobili Srpsku Vojvodinu ne samo od dijelova južne Ugarske nego i od hrvatske Županije srijemske, a Hrvati zajedno s Madžarima dobili su Bachov apsolutizam. Tako jedan veliki hrvatski rodoljub, velik junak i vojskovođa postade zbog svojeg i svojeg naroda nerealnog idealizma sredstvo za tuđe, pa čak i protuhrvatske interese. Tragičan junak!

Dr Ante Starčević, taj glorificirani "otac domovine", kao osoba neporočan, čvrst karakter, nepokolebiv hrvatski rodoljub, u svojem političkom radu bio je ustrajan zagovornik potpuno samostalne hrvatske države bez ikakovih veza bilo s Austrijom, bilo s Ugarskom. U tome smislu je pisao, govorio u saboru i vodio svoju Stranku prava. Po njemu je sasvim nezavisna Hrvatska bila prvi uvjet sine qua non za svaki drugi, pa čak i rad na gospodarskom i kulturnom uzdizanju Hrvatske. Išao je dotle da se od svih ondašnjih hrvatskih političara u vrijeme bosansko-hercegovačkog ustanka 1875-78. jedini protivio borbi za oslobođenje Bosne ispod turske vlasti, pa makar se Bosna nakon oslobođenja priključila i Hrvatskoj, jer ne treba jedno (tursko) ropstvo zamijeniti drugim (austrijskim). A za do te sasvim samostalne Hrvatske doći, ne samo da sâm nije ništa konkretno poduzimao, nego nije ni put i metode pokazivao. Zar samo isticati hrvatsko državno pravo uključujući u nj i Bosnu, i čekati da to hrvatsko državno pravo svi neprijatelji i porobljivači Hrvatske od dobre volje priznaju i maknu ruke s Hrvatske?

Eugen Kvaternik, sudrug Starčevićev i suosnivač Stranke prava, govorio je i pisao kao i Starčević, a u emigraciji pisao je knjige, povezivao se s madžarskim i talijanskim emigrantima i revolucionarima pod okriljem sardinskog dvora u Torinu, nastojao pridobiti francuskog cara Napoleona za hrvatsku stvar a protiv Austrije. Nakon povratka u domovinu u tom cilju piše u pravaškom tisku i govori u saboru. A kada je sve to ostalo bez uspjeha, kada su se Talijani već bili i oslobodili i ujedinili

sve svoje državice u jedinstvenu Italiju pod sardinskom dinastijom Savoja, kada su se nagodili Austrijanci i Madžari u Monarhiji, te je sklopljena (1867) austro-ugarska nagodba, kada je poražen (mogući hrvatski zaštitnik) francuski car Napoleon, a u Parizu nastala tzv. Pariška komuna, tj. vladavina komunista, eto u takovim okolnostima Kvaternik u tajnosti od Starčevića vozeći se u kočiji odlazi s grupicom istomišljenika (a i to je upitno) u Vojnu krajinu, u Rakovicu na Kordunu uz bosansku granicu dizati ustanak protiv Austrije. Dana 8. listopada 1871. proglasio je samostalnu Hrvatsku i imenovao prve ministre. Povjesničari nisu do danas uspjeli odgonetnuti zašto je za svoj ustanak izabrao upravo najnepovoljnije vrijeme, zašto baš Kordun s većinskim srpsko-pravoslavnim pučanstvom i zašto je na putu prema Rakovici svratio i u Plaški da mu tamošnji pravoslavni episkop posveti ustaničke zastave. Na putu od Plaškog prema Rakovici ubijen je iz zasjede izdajom ljudi iz svoje najbliže okoline (Miloš Kosanović). Ono malo ustanika (Čuićeva četa) ubrzo je austrijska krajiška vojska svladala, a njihov četovođa pobjegao je u susjednu tursku Bosnu. Rezultat tog više nego naivnog pokušaja bio je da je njegovoj stranci za dulje vrijeme (do 1878) onemogućen rad, a sumnja koju je pobudio na Dvoru, o izdajničkim namjerama Hrvata, pratila je i otežavala rad kasnijih hrvatskih političara.

Biskup J. J. Strossmayer, zaslužan za hrvatsku kulturu kao mecena (Sveučilište u Zagrebu, Akademija, Katedrala u Đakovu, Galerija slika itd.), bio je pravi zloduh hrvatske politike. Svojim ne samo idejnim jugoslavenstvom nego i aktivnom politikom preko svoje Narodno-liberalne stranke u vrijeme ustavnog provizorija (1861-67) u Monarhiji onemogućio je svaki dogovor bilo s Austrijom bilo s Ugarskom, ali ne poradi tada praktički neizvediva, ali najispravnijeg načela da Hrvatska treba biti sasvim samostalna država, nego poradi svojih stvarnih veza, pa čak i pismenih obaveza prema tada još turskoj kneževini Srbiji i Iliji Garašaninu, idejnom tvorcu i provoditelju programa srpske vanjske politike po načelima sadržanim u "Načertaniju" (1844), prema kojem bi na ruševinama Turske i Habsburške monarhije trebalo stvoriti Veliku Srbiju. Dok se u Habsburškoj monarhiji nakon pada Bachova apsolutizma rješavalo pitanje odnosa pojedinih zemalja prema vladaru i međusobno, Strossmayer i vodstvo njegove stranke aktivno su radili na pripremama za ujedinjenje sa Srbijom, a prvi čin u tome bio bi pripajanje turske Bosne i Hercegovine Srbiji, kao osnov buduće zajedničke države. Ne htijući poradi tih i pismenih ugovornih obaveza prema Srbiji pristati ni na kakav dogovor u Monarhiji, pitanje su položaja Hrvatske u okviru Habsburške monarhije ostavili neriješenim. A kada su se uspjela dogovoriti dva glavna partnera u Monarhiji, Austrija i Ugarska te je tzv. Austro-ugarskom nagodbom 1867. Habsburška monarhija uređena kao dvojna monarhija, hrvatskoj Narodno-ustavnoj stranci (unionistima) nije bilo moguće sklopiti bolju nagodbu s Madžarima nego što je 1868. god. sklopljena, a po kojoj Hrvatska zadržavajući svoj poseban državni identitet tada stupa s Ugarskom u realnu državnu uniju, sačuvavši samo neke poslove u vlastitoj nadležnosti. Nakon revizije te nagodbe (1873. god.) i stapanja unionista i narodnjaka

u jedinstvenu Narodnu stranku, Strossmayer se formalno povlači iz aktivne politike, ali i nadalje ostaje duhovni autoritet te stranke, i nadalje održava veze sa Srbijom, što je posebno došlo do izražaja u vrijeme bosanskohercegovačkog ustanka 1875-78. god. Prema pismu Josipa Tončića od 8. IV. 1871., Hrvata iz Dalmacije, (koji je zbog "novinarske krivice" morao 1870. pobjeći u Srbiju da nastavi studij na tamošnjoj Velikoj školi, te bio posrednik za vezu između srpskog namjesnika Ristića i vodstva Narodne stranke u Zagrebu), u kojem izvještava namjesnika o svojim razgovorima (u Ristićevo ime) s biskupom Strossmayerom u Beču, Strossmayer je izjavio: "Ne samo da mi nećemo srpskoj vladi ikakvih zapreka na putu staviti izvršenju njezine zadaće, ne samo da mi nećemo joj smetati da k sebi pridruži Bosnu i Hercegovinu, nego mi ćemo ju moliti da, ako je ikako moguće, i nas primi." (V. Vučković, Politička akcija Srbije u južnoslovenskim pokrajinama Habsburške monarhije 1859-1874, Naučno delo, Beograd 1965, str. 445/446). Za prikaz političke djelatnosti J. J. Strossmayera i Hrvatske narodne stranke bila bi malo jedna knjiga. Ovih par rečenica neka posluži kao osnovna ilustracija te politike.

Frano Supilo i Ante Trumbić iz Dalmacije, nekad i pravaši, početkom XX. st. inspiriraju tzv. "novi kurs" hrvatske politike: umjesto dalje neplodne borbe s Madžarima podupirati njihove (časovite) težnje za većom samostalnosti Ugarske u dvojnoj Monarhiji, očekujući da će Madžari poduprijeti neke hrvatske težnje. Jednako tako valja prestati sa sukobima sa Srbima u Hrvatskoj. U tom smislu nekoliko hrvatskih stranaka potpisalo je u Rijeci 1905. god. tzv. Riječku rezoluciju u kojoj izjavljuju potporu Madžarima ali *bez ijednog uvjeta* i protuzahtjeva za tu potporu. Iste godine nešto kasnije u Zadru potpisuju Srbi iz Hrvatske i Ugarske zadarsku rezoluciju kojom prihvaćaju načela riječke rezolucije ali *uz uvjet*, da se prizna Srbima u Hrvatskoj puna politička ravnopravnost s Hrvatima, drugim riječima da s Hrvatima dijele vlast u Hrvatskoj. Na temelju tih dviju rezolucija formirana je koalicija stranaka potpisnica, tzv. Hrvatsko-srpska koalicija, koja ubrzo dobiva većinu u saboru, a najutjecajniji političar u njoj biva hrvatski Srbin Svetozar Pribičević, koji je više od jednog desetljeća usmjeravao hrvatsku politiku.

Kraj I. svjetskog rata i rasulo Austro-Ugarske vladajuća politička grupacija u Hrvatskoj, Hrvatsko-srpska koalicija nije ni znala ni htjela iskoristiti za definitivno osamostaljenje Hrvatske, iako je tada bio rijetko povoljan trenutak za to. Na temelju tada opće priznata prava narodima na samoodređenje (Wilsonovih 14 točaka) Hrvatski državni sabor, istina, proglašava 29. listopada prekid svih državnopravnih veza Hrvatske s Austrijom i Ugarskom, ali tim istim aktom zaključuje da se bivša Trojedna hrvatska kraljevina združuje sa svim južnoslavenskim pokrajinama u bivšoj Austro-Ugarskoj (Slovenija, Bosna i Hercegovina te Srbi u južnoj Ugarskoj) u državnu zajednicu zvanu Država Slovenaca, Hrvata i Srba, na čelu koje će do daljnjega stajati Narodno vijeće sa Slovencem Antonom Koroščem kao predsjednikom. Ta nova državna zajednica nije navršila ni punih mjesec dana

trajanja, kada to Narodno vijeće pod utjecajem hrvatskog Srbina Svetozara Pribičevića, a za odsutnosti Korošca i Ante Trumbića, koji su se nalazili u inozemstvu, 26. studenog 1918. god. donosi odluku da se tek proglašena Država SHS ima udružiti u jedinstvenu državu s Kraljevinom Srbijom i Srbiji već ranije pripojenom Crnom Gorom. Od 24. vijećnika užeg odbora Narodnog vijeća jedini je Stjepan Radić glasovao protiv te odluke, s onom poznatom opomenom da "ne srljaju kao guske u maglu". Bez ikakovih međudržavnih dogovora i utanačenja izaslanstvo Narodnog vijeća već je 1. prosinca 1918. god. predalo vlast na ruke srpskom regentu Aleksandru Karađorđeviću.

Stjepan Radić kao predsjednik Hrvatske seljačke republikanske stranke, a uz podršku nekih drugih hrvatskih stranaka kojima je već za rasprava u Ustavotvornoj skupštini u Beogradu i izglasavanja ustava nove države bilo jasno da su se baš kao guske u magli obreli u novoj centralističkoj državi, s ljudima sasvim drugačijeg mentaliteta s kojima će borba biti daleko teža nego su navikli u kulturnoj bivšoj podunavskoj monarhiji; odmah je započeo borbu da Hrvatsku izvuče iz nove državne zajednice. Tražio je pomoć vani i kod zapadnih demokracija i na istoku u Sovjetskoj Rusiji, ali ni od kuda razumijevanja za hrvatsko pitanje. Kada je pokušao za taj cilj raditi ustavnim sredstvima u samoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, ta borba je završila atentatom u beogradskoj skupštini 20. lipnja 1928. god. Da nije došlo do atentata, možemo samo nagađati da li bi tim i takvim načinom borbe bio išta postigao, a pogotovo kakav bi stav on bio zauzeo u vrijeme II. svjetskog rata. Ali je neosporno, da tijekom rata ne bi ostao sasvim pasivan kao Maček.

Vladko Maček je naslijedio Radića na položaju predsjednika HSS-a i kao predsjednik te stranke bio je dobar, moglo bi se reći i veoma dobar političar. Borio se ustrajno za boljitak i ravnopravan položaj Hrvata u Jugoslaviji, a kruna toga bila je Banovina Hrvatska na koju su Srbi (bolje rečeno knez namjesnik Pavle) pristali pod utjecajem Francuske zbog prijetnje II. svjetskog rata. Ali Banovinu Hrvatsku, ni njezine granice ni unutarnje ovlasti nikada nije sankcionirala ni Jugoslavenska narodna skupština, a kamoli neki izvanjski faktori. Bio je to samo unutrašnji nikada sankcionirani, a to znači i neobavezujući dogovor. I sve što je Maček radio i što je postigao bilo je samo u okvirima Jugoslavije, on nije ni pomišljao na izlazak Hrvatske iz Jugoslavije i stvaranje nezavisne države. Kada je II. svj. rat kucao i na vrata Jugoslavije on sve poduzima da Jugoslaviju izvuče iz rata, a kada je njemačka armija nakon puča u Beogradu napala Jugoslaviju, Maček se sasvim pasivizirao. Energično je odbio ponudu Hitlera da stane na čelo nove države, jer navodno nije nikako vjerovao da će Osovina pobijediti zapadne saveznike. U novonastaloj situaciji (uspostava NDH s ustaškim režimom, partizanski pokret predvođen od KP Jugoslavije) on je ostao sasvim neutralan, sasvim pasivan, ostavljajući narod da se sam snalazi i odlučuje između ustaša i partizana. U ratu se kao priznati vođa većine hrvatskog naroda nije znao snaći, a čini se da nije ni htio na sebe preuzeti nikakvu odgovornost. U članku o Mačeku što ga je prigodom Mačekove smrti (1960. god.)

ustaški general Maks Luburić, tada u emigraciji u Španjolskoj, napisao u svojem listu "Drina" među ostalim je zabilježeno i kako je Luburić Mačeku, dok je ovaj neko vrijeme bio u internaciji upravo u njegovu stanu u Zagrebu, ponudio dovesti mu neke istaknute ljude iz bivše Seljačke i Građanske zaštite, da im dade neke upute što imaju raditi, da eventualno obnove Zaštitu budući da u nekim krajevima njegovi pristaše sve više odlaze u partizane pod vodstvom internacionalista i komunista Tita, no Maček je to odbio i navodno mu kazao: "Vi ste meni napravili uslugu što ste me zaprli, i još veću ćete mi uslugu napraviti, ako nikoga ne pustite do mene, jer tako ne moram nikome ništa reći, i tako ne bum bil kriv za nikaj kaj se bu pripetilo" (I. Mužić, Maček i Luburić, MH, Split 1999., str. 79).

Ante Pavelić uvidjevši nakon Radićeva ubojstva u beogradskoj skupštini kako nema nikakove mogućnosti da se mirnim i demokratskim putem izvuče Hrvatska iz Jugoslavije, otišao je u emigraciju, tamo oformio revolucionarnu organizaciju Ustaša, propagirao hrvatsko pitanje u svijetu i preko svojih pristaša u domovini podizao u narodu samopouzdanje i duh otpora. Nesretna je okolnost što su ga austrijske vlasti - jer se najprije bio sklonio u Austriju - na zahtjev jugoslavenske vlade protjerale, pak mu je utočište dala Italija. Tako je Pavelić postao talac talijanske politike prema Jugoslaviji. Kada je započeo II. svj. rat, i domaći ustaše su očekivali da u tom srazu svjetskih sila, kada i Jugoslavija dođe na red, makar i pod pokroviteljstvom Hitlera, koji je ratovao za izmjenu svjetskog poretka koji su nametnule sile pobjednice nakon I. svj. rata, dobiju šansu za obnovu samostalne hrvatske države. Da nije bilo neodgovornog puča 27. III. u Beogradu, ne bi ni tada tu šansu dobili, jer Hitler nije bio zainteresiran za ovaj dio Evrope i pristupom Jugoslavije Trojnom paktu Jugoslaviji je zapravo bio zajamčen dalji opstanak, čak i ostanak izvan rata. No kada je nakon puča Hitler promijenio prvašnji plan i odlučio kazniti Jugoslaviju i rasparčati je, tek tada se ukazala ta jedina moguća prilika za stvaranje hrvatske države ali u sklopu Hitlerova novog poretka. Odveć se pretjerivalo, a i sada se pretjeruje, o ustaškom režimu i ustaše se prikazuje kao profesionalne koljače (a svi su drugi u ratu bili samo nevini jaganjci?), što će tek buduća objektivna povijesna istraživanja staviti na svoje mjesto. Kad se izračunaju i utvrde sve ratne žrtve, vidjet će se gdje je i na kojoj strani bilo više koljača. Ipak, ta ustaška vlast ne može proći bez ozbiljne kritike, a promašaji te vlasti išle su samo u korist njezinih rušitelja. Što se tiče cjeline hrvatskog naroda, najteža je krivnja ustaša, ili možda upravo samog Pavelića, što je opstanak NDH neraskidivo vezao uz uspjeh svojih pokrovitelja, posebno Njemačke, te onemogućio Vokića i Lorkovića da makar pokušaju (iako je to objektivno već bilo prekasno) spasiti opstanak države prelaskom na stranu Saveznika. A kada je Njemačka definitivno izgubila rat, tada Poglavnik daje nalog vojsci da se u uniformama i pod oružjem povlači na zapad i preda zapadnim saveznicima, bez ikakova prethodnog dogovora i njihova pristanka, a sam u civilnom odijelu bježi ostavivši vojsku i narod na milost i nemilost. Time on i

tadašnja hrvatska vlada uz Engleze i partizane snose odgovornost za tragediju koja se odigrala 1945., a koja je označena skupnim imenom Bleiburg.

Josip Broz Tito. Bez obzira na to što se sada u ime opće hrvatske pomirbe (i zaborava nečije krivnje) tvrdi da su se u II. svj. ratu svi Hrvati, domobrani, ustaše i partizani, svaki na svoj način i pod svojim zastavama borili za Hrvatsku, to nije povijesna istina. Možda su pojedinci u tom uvjerenju i odlazili u partizane, ali organizator i vođa partizanske borbe Tito, dobar političar i organizator, iskoristio je povoljne međunarodne okolnosti kao i one u biv. Jugoslaviji da pod lijepom parolom antifašističke borbe i borbe protiv okupatora vodi borbu u prvom redu za svoju osobnu vlast i za novi komunistički poredak u čitavoj Jugoslaviji po uzoru na staljinizam u SSSR-u, krijući u vrijeme borbe taj krajnji cilj kao zmija noge. A ne samo Tito, nego ni zapadni saveznici nijesu 1939. god. ni pokrenuli ni vodili rat ni protiv fašizma, koji je postojao u Italiji od 1922. god., ni protiv nacionalsocijalizma, koji je pod Hitlerovim vodstvom u Njemačkoj već od 1934. god., nego su taj rat pod lijepim imenom antifašizma, u savezu s najvećim i najkrvavijim diktatorom, boljševikom Staljinom, vodili za obranu od njemačkog imperijalizma u Evropi, a eventualno i izvan Evrope, koji bi ugrozio engleski imperij i američku prevlast na Dalekom istoku. O Titovu režimu mi stariji znamo i previše iz vlastitoga iskustva. Ipak s obzirom na doprinos ostvarenju hrvatske državnosti treba priznati da je, bez obzira iz kojih motiva, ustavom iz 1974. god., od kraja I. svj. rata naovamo, Tito dao najveći doprinos, jer je tim ustavom Jugoslavija postala neke vrsti polukonfederalna država, a njezine socijalističke republike time su dobile osnovne elemente državnosti s pravom odcjepljenja. Iako se u praksi taj ustav slabo poštivao, ostaje činjenica da je upravo status SR Hrvatske u Jugoslaviji po tom ustavu, bio temelj na kojem je međunarodna ustavna Badinterova komisija donijela ocjenu da Hrvatska ima legalno pravo na odcjepljenje od Jugoslavije.

Savka Dapčević-Kučar i njezini pristaše u hrvatskom partijskom vodstvu za vrijeme tzv. hrvatskog proljeća, kada je krajem 1971. god. u Karađorđevu Tito osudio njihov rad, mirno daju ostavke na partijske dužnosti i odlaze u privatan život, dok mnogo mladih njezinih pristaša, studenata i mladih intelektualaca, puni tamnice ili razočarani bježe u inozemstvo. Ne može se gđu Savku okriviti zato što i nju nijesu strpali u zatvor, ali je njezina i politička i moralna krivnja što se ničim nije zauzimala za obranu svojih progonjenih pristaša, što čitavo vrijeme od Karađorđeva do pada socijalizma u svijetu ni perom ni govorom nije osuđivala i razotkrivala političko nasilje u Hrvatskoj. Javila se ponovno na političkoj sceni tek iza kako su njezini mlađi drugovi u CK Hrvatske skoro pučem izvojevali raspisivanje slobodnih demokratskih izbora u Hrvatskoj. Bez obzira na to kakove su ih namjere tom prilikom vodile, ta činjenica ostaje i mora im se priznati u zaslugu. A na te izbore gđa Dapčević-Kučar izlazi kao vodeća osoba u grupi "Udružena opozicija". Kome opozicija? Tuđmanovoj HDZ kao "stranci opasnih namjera". A te opasne namjere bile su nastojanje da se ovaj povijesni trenutak kada se ruši jedan svjetski poredak

upotrijebi ne samo za izmjenu društvenog sustava, nego i za uspostavu samostalne hrvatske države, za koju se Tuđman i prije i nakon Karađorđeva borio, govorom, perom pa i robijom.

Dr. Franjo Tuđman. O njemu u ovom kritičkom osvrtu skoro da i ne bi trebalo ništa kazati, jer sama usporedba s njegovim predšasnicima u vrhovima hrvatske politike govori sama za sebe. Ipak podsjetit ćemo samo na najvažnije činjenice. Veoma mlad je otišao u partizane smatrajući kao i toliki mladi ljudi da ide u borbu za hrvatsku slobodu. No čim je shvatio da ta borba nije bila ni borba protiv okupatora ni borba protiv fašizma, da se ispod te fasade krila borba za bezdušan i hrvatskoj slobodi još opasniji sustav, napušta vojničku karijeru u činu generala i odlazi u Zagreb gdje na čelu Instituta za radnički pokret sa suradnicima proučava najnoviju hrvatsku povijest, raskrinkava mitove o hrvatskoj genocidnosti, piše istinu o tabu-temama (Bleiburg, Jasenovac, Stepinac) i sve više se uvjerava da su Hrvati zapravo najviše sami sebi krivi, da su uvijek tražili nove gospodare i stupali u sve sudbonosnije saveze. Zbog takova pisanja biva ne samo izbačen iz SK Hrvatske nego u dobi od 45 godina i penzioniran, više puta osuđivan (nakon Karađorđeva), ali on, opsjednut idejom hrvatske slobode ne prestaje s radom, ne povlači se u privatan život, ne odlazi u emigraciju niti traži nove nepouzdane saveznike. Dolazi na spasonosnu zamisao o pomirbi i ujedinjenju svih Hrvata kako bi u povoljnom trenutku zajednički i složno, pouzdajući se sami u sebe i još jedino u pomoć Božju, mogli i ostvariti snove o punoj hrvatskoj slobodi. Sudbonosne dane sloma svjetskog komunističkog poretka shvaća kao kairos koji Hrvati moraju uhvatiti da bi u toj svjetskoj kataklizmi izvojevali svoju vlastitu samostalnu državu s demokratskim poretkom. Dvije godine prije konačnog istupanja iz tada od svih svjetskih sila podržavane Jugoslavije osniva stranku-pokret Hrvatsku demokratsku zajednicu koja ima biti predvodnica te borbe, dok su se drugi još kolebali kako da se snađu u okviru Socijalističkog saveza. Ide korak po korak naprijed. Na izborima u proljeće 1990. njegova stranka s programom stvaranja hrvatske države odnosi nadmoćnu pobjedu. Prilikom tih izbora JNA, očekujući njihov ishod, oduzima tada još SR Hrvatskoj sve oružje Teritorijalne obrane. Na koncu te godine Hrvatski sabor izglasava novi ustav. Na referendumu u svibnju 1991. god. na postavljena dva pitanja: žele li konfederaciju u Jugoslaviji, ili potpuno samostalnu hrvatsku državu, 94% glasača glasuje za punu samostalnost. Tada na poticaj iz Beograda dolazi do pobune domaćih Srba, a malo zatim i do otvorene agresije JNA na sasvim nenaoružanu Hrvatsku. Agresiji odgovara složan narod, stvara se prava euforija za obranu. Sad se očituju plodovi prijašnjega rada na pomirenju ne ideologija, nego u II. svj. ratu zaraćenih i podijeljenih Hrvata. Djeca ustaša, domobrana i komunista, javljaju se sami za obranu Hrvatske. Sada se politička i ekonomska emigracija Hrvata širom svijeta, jugoslavenskim komunističkim vlastima koje su ih otjerale u tuđinu vraća kao bumerang. Oni neštedimice novčano pomažu nabavu oružja, makar je Hrvatska pod embargom, zabranom nabave oružja. Jedna trećina Hrvatske

je okupirana, rat traje do ljeta 1995. god. do onog povijesnog dana kada se na tvrđavi grada Knina, dotadašnjeg uporišta odmetnika, zavijorila hrvatska zastava. Tako složan i odlučan narod slama i složan otpor međunarodne zajednice osamostaljenju Hrvatske, te na koncu moraju početkom 1992. god. jedni za drugima priznati Hrvatsku samostalnom državom, a 22. V. 1992. ispred zgrade UN zavijorila se i hrvatska zastava.

Krivo imaju oni koji tvrde da bi se sve to bilo desilo i bez Tuđmana. Nakon pada Berlinskog zida pao je komunizam u čitavu istočnom bloku, pa bi tako bilo i kod nas, tvrde neki. Ali gdje to kod nas? Možda se socijalistička Jugoslavija pod vodstvom premijera Ante Markovića i mogla demokratizirati, ali komunističko vodstvo najbrojnijeg naroda nije htjelo demokraciju nego ostvarenje Velike Srbije, na čemu je radilo i prije 1989. god. na razne načine koji su nam svima poznati. Takvih problema nije imala nijedna druga bivša komunistička država u Evropi. Poljska, Rumunjska, Madžarska, Čehoslovačka lako su mogle započeti prelazak iz jednog društvenog i gospodarskog sustava u drugi. SSSR se raspadom sustava sam od sebe raspao na sastavne dijelove, a najveća republika Rusija, i sama odveć zabavljena vlastitim unutrašnjim problemima, nije imala snage ni volje druge republike silom držati na okupu. U Jugoslaviji se ništa slično nije dogodilo. JNA u ime spašavanja komunističke Jugoslavije, u stvari komunističke Velike Srbije, nametnula je rat svim republikama kako je koja iz te zajednice željela izići, najprije Sloveniji, pak najteži i najkrvaviji rat Hrvatskoj te napokon Bosni i Hercegovini. Bez čvrstog rukovodstva i jasno postavljena cilja ne bi se Hrvatska bila mogla othrvati nesrazmjerno jače naoružanom napadaču. A ipak je ovaj put jedinstven i složan hrvatski narod (hvala Bogu da se i to jedanput desilo!) pod rukovodstvom predsjednika Tuđmana uspjela i naoružati i obraniti. David je pobijedio Golijata! Na planu unutrašnjeg uređenja moglo bi se štošta opravdano zamjeriti, ali hrvatska kuća, hrvatska država je sagrađena! Neka ju novi naraštaji i nove vlade uređuju kako bolje mogu i znadu.

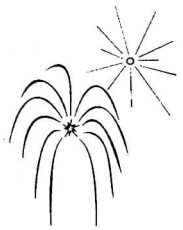

Mato MARČINKO

Abecedni popis neprilika s tijelom

Filozofija

Pročitah hrpu mudroslovnih knjiga.
Njihov zamršeni smisao
odgonetavao sam
duboko u noć.

I što se dogodilo?

Nijedna rana nije mi zacijelila,
sve bolesti su ostale na broju,
još k tomu umnožene.

Počinjem izpočetka.

Planina

Iza sedam brda
samuje planina

Rasparana munjama
Razmrvljena gromovima

Vjetar joj
odnosi
vrh
po vrh

Rilke

Koljena bolno mi škripe,
noge odavna već klecaju.
Ovapnile vratne žile kucavice,
u smočnici mozga sve manje je hrane,
pa je on, ionako neuhranjen,
postao grudasta okamina.
Uha mi zaglušio šum,
to u njima nesnosno
zvižduče uzbureno more.
A na sve to još Rilke,
onaj pjesnik Devinskih elegija,
podsmjehujući se šapuće:
"Tiho primiče ti se noć,
naskoro s izlaskom mjeseca
kazat će se grobni spomenik,
što bdi nad svim.
Ostat ćeš sam
na putu, kojim ćeš se penjati
u brda praboli."

Gojko POLEGUBIĆ

Predvečer

Predvečer kad se odnekud pojavi vjetrić
tih i blag i kad se u obližnjem granju
zaplete mjesec ne mogu a da me ne obuzme
sjeta za svim onim noćima koje smo
provodili pod otvorenim nebom.

Ali čudnovat bijaše i piskutav napjev
što ga žubor srca vrati
i druge nam bijahu potrebite stvari -
lanac jada beskrajnog što se nijemo
podastire pod zemaljski lik.

A tamo dalje od pogleda gdje more
zakrivljuje stazu
ukazuje se značaj velik i snažan
i tkaje usanjanu nit,

kad bi se Ti more samo od sebe
zatvaralo
možda bi mi moglo reći kamo krećeš.

Slobodan Martin ŠIKIĆ

Pali s Marxa ... iliti raj bez pakla

Pali s Marxa
na zemlju
i ostali
živi,
za ništa
krivi.

Slave Boga što ih je čuvao.

Ljudi ljudi
na ruke ih
dočekali
i na ramenima
nose
a sami prose.

Slave Boga što ih je čuvao.

Na Kapitalu
nauk
izučili:
Kako se mukte
uživa bez muke,
i bez kapitala
do bogatstva dođe
a život
kroz raj prođe.

Slave Boga što ih je čuvao.

Pjesnikova riječ

Riječ mu hostija
u pričesti tinja
dok ne zasvijetli
kao svetinja.

Rukom žeravu
iz luga vadi
i iskrama
ljude kadi.

Nitko mu zato
zahvalan nije
dok se na njegovoj
ognjici grije.

Zla pomirba

Bez željene
ispovijedi
i skrušena
pokajanja,
bez sretne
pokore
i zamolbe
praštanja,
blagoslovljena
nema
pomirenja.

Staro se zlo
opet ispriječi,
zatrovane duše
ne izliječi.

Ostanu nam braća,
tek za sreću kraća.

Jure ŽITOMISLIĆ

Povodom "Haiku-susreta, 33. memorijalnog dana A-bombe" u Kyotu

Zahvaljujući ljubaznom pozivu gospodina Yasuhira Shigemota, japanskog haiku-pjesnika (koji je sâm doživio i preživio prasak atomske bombe u Hirošimi u kolovozu 1945.) više je hrvatskih haikuista sudjelovalo na "33rd A-bomb Day Memorial Haiku Meeting" (5. IX. 1999.) - u organizaciji gospodina Ikuroa Anzaia, profesora "Sveučilišta Ritsumeikan", koji je ujedno i direktor "Kyotskog muzeja za svjetski mir". Vidjevši moje haiku s adresom u časopisu "Azami" gosp. Yasuhiro Shigemoto mi je poslao poziv i zamolio me da ga proširim među hrvatskim haikuistima. Rezultat je njegova poziva da je od 68 čak 40 pjesnika koji su sudjelovali u natječaju koristeći se engleskim jezikom bilo iz Hrvatske. Rezultat je i to da su od 20 nagrađenih haiku (izabranih među 358 napisanih na engleskom), označenih kao "Very good haiku for the 33rd A-bomb Memorial Haiku Meeting" - 4 bila hrvatska. Autori su: Jasminka Predojević, Mile Stamenković, Tomislav Maretić i Đurđa Vukelić-Rožić. Žiri su sačinjavali James Kirkup, Yasuhiro Shigemoto i Ikuro Anzai.

Ovaj *Haiku-miting - mirotvorni susret* usmjeren protiv atomskog naoružanja i protiv rata uopće - prvi je u Kyotu organizirao glasoviti japanski pjesnik Jakuso Okuda, a podržao ga je Torazo Ninagawa, guverner prefekture Kyoto. Poslije Jakusine smrti, od 1997. na poziv udovice Masako Okuda pothvatu predsjedava Ikuro Anzai.

Pri razmišljanju o ovom haiku-susretu spontano se nameću neke misli i dvojbe o prirodi samog haiku-pjesništva, o njegovoj naslonjenosti na spontanost i "iskrenost", prirodnost i načelnu društvenu neangažiranost. Može li se uopće pisati "društveno angažirani", primjerice ratni haiku? Zatim, ako može, mogu li takav haiku pisati oni koji rat nisu doživjeli najizravnije "na svojoj koži"? O tomu, po mojem mišljenju, odgovor može dati samo vrsnoća dotičnih haiku, jer ona izravno govori o snazi doživljaja i suosjećanja. Tako "izvanknjiževna tema" postaje i predmetom haiku. Slične su se dvojbe pojavile i prigodom naglog bujanja "angažiranog" hrvatskog haiku u vezi s domovinskim ratom u Hrvatskoj za vrijeme bezočne velikosrpske agresije. Može li angažirani haiku pisati samo borac s puškom u ruci ili i oni koji su, na primjer, rat gledali doma preko TV-a?

I u Japanu se pojavljivao "angažirani" haiku u trenucima kada je takav stav proizašao iz spontane potrebe. U Europi francuski haikuist Julien Vocance stvorio je novi žanr ratnog haiku. *Sto ratnih vizija* sastavljeno je na fronti (1916.), u blatu rovova, gdje je pjesnik izgubio lijevo oko. Ove ratne slike iz neposredna iskustva s fronte imaju snažnu antiratnu poruku te su postigle uspjeh izašavši u časopisu La

Grande Revue. Ovom žanru priklonili su se Georges Sabiron, René Maublanc i neki drugi. Gospodin Patrick Blanche je 1993. godine, koristeći se dvojezičnim (hrvatskim/engleskim) časopisom "Vrabac", preveo na francuski 55 hrvatskih ratnih haiku pod naslovom "Nouvelle visions de guerre". Tako možemo reći da se žanr europskog ratnog haiku nastavio 80-ak godina kasnije na hrvatskom jeziku. Prvi hrvatski "ratni" haiku skupljeni su u nevelikoj zbirci "Haiku iz rata" ("Narodno sveučilište Samobor", ur. Marijan Čekolj 1993.), koja je 1995. izdana dvojezično (hrvatski/engleski), obogaćena novim uradcima. Akademik Vladimir Devidé napisao je 1995. godine vrijedan esej o hrvatskom antiratnom haiku u časopisu "15 dana" - na hrvatskom i engleskom. Iste godine Bart Mesotten izdao je u Belgiji svjetsku haiku-antologiju pod naslovom "Duizend kolibries" ("Tisuću kolibrića") na izvorniku i na flamanskom jeziku. Svaka je nacija bila zastupljena jednim poglavljem, osim Hrvatske, za koju je postojalo i posebno poglavlje o ratnom haiku pod naslovom "Rat u Hrvatskoj". Tako smo zahvaljujući nesretnoj zbilji bili aktualni nositelji ratnog žanra haiku unutar svjetskog haiku-pokreta. Neki angažirani hrvatski haiku doživjeli su uspjeh i nagrade na međunarodnim natječajima, a u gotovo svakoj recentnoj hrvatskoj zbirci haiku-pjesništva pojavljuju se i haiku vezani za proživljavanje ratnog razdoblja.

Ovaj strašni ratni period naše suvremene povijesti zabilježen je tako i u haiku-stvaralaštvu. Živo proživljavanje svega što se tada događalo učinilo je da su pojedine i vrlo uspješne sitnopjesni nekih haiku-pjesnika bile "skinute" s TV--zaslona, a da pjesnik nije neposredno ležao npr. u rovu. Bilo je to doba kada ni gledanje TV-a nije bilo lako te je izazivalo maksimalni emocionalni angažman i "neposredno" proživljavanje događaja "s terena". No više je hrvatskih haiku--pjesnika bilo na bojišnici te su njihove sitnopjesni proizašle izravno iz događajâ. Jedan među našim haikuistima dao je život braneći domovinu i to kao zdravstveni radnik, što nije spriječilo krvnike da ga - protivno svim ženevskim konvencijama i u duhu neandertalskog "junaštva" ubiju kao ratnog zarobljenika! Bio je to René Matoušek, vukovarski književnik.

Mislim da su upravo ova još svježa i snažna traumatska ratna iskustva hrvatskih haikuista bila uzrokom velikog odziva hrvatskog haiku na "Memorijalnom danu A-bombe". Naime, potrebu za mirom najživlje doživljavaju tamo gdje je on narušen i gdje je, kao kod nas, još nedavno bio narušen. Nenadani strahoviti i nezamislivi prasak A-bombe 6. kolovoza 1945. u Hirošimi i 3 dana kasnije ponovo, u Nagasakiju, koji su odnijeli oko 300.000 ljudskih života (a još toliko preživjelih živi u psihičkim, duhovnim i socijalnim problemima) nije u našem neposrednom iskustvu, ali senzibiliziranost za ratne strahote, još itekako nazočna u našoj noosferi, potencira iskreno proživljavanje stravične apokaliptičke drame koju sami nismo neposredno doživjeli.

Želja za svojevrsnim svjedočenjem navela je i one naše haikuiste koji su se suprotstavljali "angažiranom" haiku da ovom prilikom zanemare svoj živi "tzuyan", to jest neposrednu spontanost i da daju svoj prilog "Memorijalnom danu A-bombe".

Među 20 nagrađenih haikuista, dakle, našle su se dvije hrvatske haiku--pjesnikinje i dva hrvatska haiku-pjesnika.

Tužna srca
ispunjena smijehom s licâ
na fotografiji

Jasminka Predojević

uništeno područje -
vjetar se zaustavio
pod divljim kestenom

Mile Stamenković

Niti A-bomba
ne može zaustaviti
cvjetove slaka

Tomislav Maretić

Dnevnik: još jedna
masovna grobnica.
Vremenska prognoza

Đurđa Vukelić-Rožić

Ikuyo YOSHIMURA*

mačke u ljubavi
noćna su mora
za djecu

proljetni sumrak
obiteljska neravna cesta
sada je labirint

proljetni grom -
lončarevi prsti zastaju
na kolu

proljetna sumaglica
mladi svećenik ulazi -
nema povratka

prolazi proljeće
pješčana ura
bez pokreta

proljetno sunce
beskućnik plijevi
u perivoju

poslije rasprave
zuri u
žutu freziju

slak
ovija se oko
svezane trokolice

grom u daljini
račić poskakuje
u kuhinji

perunika
kapljica kiše
mokri grimiz

pokret fetusa
blagi ružin miris
zora

miris čaja od jasmina
pljusak nakon ljubavi
kišna koliba

jazz-koncert
pod otvorenim nebom
cvrčkov bruj

nitko ne opaža
kako šumske jagode crvene
kiša za kišom

sloj za slojem
svježih zelenih trava
sjaji planina Ibuki

škripa vlaka
što prelazi preko mosta -
nejasno u moj san

S engleskog preveo: **Tomislav Maretić**

* Rođena je 1944. u Kyotu. Podučava engleski i književnost u Gifu. Novije publikacije: *Na riječnom sprudu* (haiku); *Proljetna grmljavina*, i *Život R.H. Blytha*.

Nevenka NEKIĆ

Šaka svetoga Bone

U kasno jesenje poslijepodne opet se nađoh u crkvi svetoga Filipa i Jakova na hrptu onoga brijega ponad Dunava. Ušla sam kroz privremena drvena vrata postavljena na boku ranjene crkve i u mrzlini unutrašnjosti opazim: sol izbija iz stupova i zidova, bijela, sitna. Znoji se starica slanim suzama; liznem li, znat ću kako je pregorko biti ovdje i sâm i ostavljen u nekoj strašnoj noći. Jezik mi ocuti gorkoslani okus golih oljuštenih zidova, a pogled mi se usmjeri na crni, grubo otesani križ uzdignut nad oltarom od opeke. Sav barok koji uništiše nije govorio jasnijim jezikom od te ruke koja vjekovima teše križeve u praznim i razlupanim svetištima.

Vjetar je zašuštao u plastičnim pokrivalima na prozorima i donio izvana miris jeseni što se banila nad trpkim smeđim poljima. Kasna zraka probija se kroz razrušeni prozor i osvijetli tek mali zemni ostatak - šaku svetoga Bone u staklenom kovčežiću. To su purpurnom vrpcom u zamotuljak vezani ostaci spaljenoga Bone i fra Zlatko ih donosi kao zavjetnu misao: u srebrnastoj kutiji koju na četiri kraja čuvaju kerubini nježna dječačkoga lika.

Toga predvečerja ostanem čuvati kovčežić te male vječnosti. Gledam u njega i sjetim se da u njemu, brušenomu gorskom kristalu nalik, blješti uspomena na onoga davnoga Bonu koji mi jednom dođe kad pisah knjigu o Vukovaru. Silazio je s brda i lagan se spustio k meni dovikujući: napiši...napiši... Sjedim na stolici u hladnoj i praznoj crkvi, a u mene gledaju oči dvaju anđela. U prašnim ostacima fresaka dva bijela anđela na rubinskoj podlozi sjetno se s arkade osvrću na moju samoću u koju se usadila jedna misao i ne napušta me: ovo mjesto treba opet posvetiti, u tom gradu treba svaki centimetar posvetiti. Još tu plamen liže u mračnim noćima, pucaju ploče, padaju svodovi, još mračni vladari noći šapama grebu. Crkva je nekako veća negoli u mojoj uspomeni. Tiha kao nikad. Ljubim taj mir i sleglu prašinu oko krvavo rumenih malih žižaka svijeća u tinjalicama utaknutim u udubine stupova. Vani sunce naglo slabi, gasi se, na rubu dana blijedom svjetlošću dodiruje spaljenu, nekad zlatnu šaru apside. Bože, kako je davna vedrina one kolovoške uspomene na fra Rikarda i domjenak u "vikendici" na rubu crkvenoga vrta uz Dunav...negdje sedamdesetih...

Moje disanje gotovo odjekuje u staroj baroknoj arci. Nije se posve predala, nije se dala, mislim, ta tvrda barokna korablja, odoljela je tisućama pogodaka. Sjetim se da je tijelo svetoga Bone bilo dobro sačuvano sve tamo od rimskih vremena, ali kao da ga nismo dovoljno ljubili, nismo se možda dovoljno osvrtali na misao koju je sadržavalo. Ležao je nekad u tamnoljubičastu ornatu, nalakćen na desni lakat s krunom od blještava kamenja na duguljastoj glavi, zaklopljenih očiju

kao da sniva. Nad njim su na poklopcu staklenoga sarkofaga igrali kerubini vedri, barokni, bucmasti, u rumenu i zlatnu odsjaju. Poništavali su smrt izraženu mačem uz tijelo - simbolom nasilne smrti svetoga Bone.

Hvala Ti, Gospodine, za ovu tišinu u samotnoj crkvi. Kao u snu prilazi mi ostatak freske iznad oltara: to je figura nalik plavoj ptici sivoga repa što blijedi pod oblakom u ovom sumraku. Hladno je. Vani vjetar. Teku ledene vode rijeka, slijepe, noćne, crne.

Na moje rame spušta se ruka. Stigla je časna sestra Ida, Uzorita.

* * *

U bolnici je bila od 2. svibnja 1991, one strašne godine što ćemo je pamtiti, a od 14. rujna nije uopće napuštala bolnicu, što zbog granata, što zbog brojnih ranjenika. U mjesecu listopadu dolazilo je dnevno i do osamdeset ranjenika, a redovito oko trideset, četrdeset.

Oči sestre Ide su blijede i tužne. Kaže da vode nije bilo. Voda, voda...Ako bi cisterna i došla, istoga trena su oni s druge strane počinjali bombardirati granatama točno, nepogrješivo sve dok je ne bi raznijeli. Bili su dobro obaviješteni. Tako je bilo i s kuhinjom. Nije se mogao skuhati ni čaj za ranjenike, a često bi kuharica javila: danas neće biti objeda. Ranjenici se smješkaju i kažu - pa ništa, sutra ćemo jesti. Ni za osoblje nije bilo svakoga dana hrane, ali kao da glad nismo osjećali. Možda je to od prkosa, tko zna, smješka se sestra Ida.

Strahovi su bili veliki, išlo se u podrum kad bi počelo granatiranje. I ona je u početku tako činila, a onda su se ranjenici jadali da ostaju sami, pa je odlučila da više ne silazi. Ostajala je uz ranjenike sve dok nije bilo sve srušeno, sve do skloništa. Ako bi hrana došla, dijelila je najprije ranjenima. Tako je često ostala bez obroka. Na kotao ne bi stigla ponekad i dva dana. Čudno je kako čovjek izdrži. Ako bi palo tisuću granata dnevno, rekli su da je dobro, jer obično je bilo između tri i pet tisuća granata. Svi se sjećaju one velike bombe od pet stotina kilograma bačene na bolnicu koja ipak nije eksplodirala, nego je bomba samo probila sve svodove i zaustavila se sama od sebe.

U crkvi je sasma mračno, samo svijeće titraju oko nas. Sestra Ida kaže da nisu vjerovali kako je Vukovar pao. Javili su im to 18. studenoga, ali oni nisu vjerovali. Čak su se i nasmijali na tu vijest. Siniša Glavašević hrabrio je tih dana cijelu bolnicu. Bio je četiri dana ranije ranjen u bubnjić, sestra Ida dala mu je injekciju. Bio je pun energije, vedar, nasmijan, nije očekivao zlo. Dočekao je vojsku. Prvi dan su ga odveli i više ga nitko nije vidio.

Toga crnoga osamnaestoga studenoga cijeli dan nije bilo vojske u bolnici. Govorilo se da se ne usuđuju ući jer misle da je sve puno oružja. Sljedećega dana, devetnaestoga, ušla je vojska u bolnicu. Na čelu je bio Šljivančanin s tri generala. Naredio je da se osoblje okupi u jednoj prostoriji i održao govor o "oslobođenju"

Vukovara i bolnice koju sada oni preuzimaju. Dok se taj govor odvijao, odvodili su i odnosili ranjenike. Bili su to lakše ranjeni, a među njima i djeca od 14 godina. Oni, osoblje, nisu to mogli znati onoga trena. Civile su odvozili u Velepromet. Naredili su da izdvoje teške ranjenike. Onima koji su imali gips morali su rezati ovoje da se uvjere u istinitost ozljede, a onda su ga ponovo stavljali, da bi te nesretnike odvezli u nepoznatom pravcu. Gospoda iz međunarodnih organizacija sjedila su na ulazu i odbijala ući u bolnicu... Neki su odmah, još osamnaestoga, ubijeni u dvorištu bolnice. Sjeća se plačnih očiju sestra Ida. Eto, tehničara, gipsera Marka Mandića, Ivice..ostale su odvezli na Ovčaru...

Na hladnim rukama časne sestre Ide, Uzorite, drhti plamen svijeća i crkvom romoni njezin tihi glas.

Ostalo je na kraju samo 80 teških nepomičnih ranjenika koji su se jedva održavali u životu. Neki od njih nisu imali udove, jedan je bio bez obadvije noge i jedne ruke. Sa svim tim ranjenicima ostale su tri osobe: sestra Bogoslava, pater Smiljan i sestra Ida. Ostalo osoblje odvezeno je u Zagreb. Onda se tek pojavila JNA. Ušli su slavodobitno i na čelu tih uniformi ugledala je na svoje zaprepaštenje dr. Stanimirovića, pa portira iz bolnice koji je sada imao čin generala i još neke doktore iz bolnice...svi u uniformama. Iza njih došli su četnici. Bože, kaže sestra Ida, da ih sanjaš ne bi strašniji bili: ne znaš čija je brada bila veća i prljavija, tko je bio jače naoružan, tko neopraniji, divljiji... Ne znam kako se nije bojala. Postalo joj je svejedno. Tu noć donijeli su u bolnicu svega: hrane, peciva, derali se i pjevali, pili, jeli...

21. studenoga došao je konvoj po ranjenike - transporteri i autobusi. Tko je mogao ikako sjediti, utovaren je u autobus, a oni najteži u transporter. Sestra Ida ušla je s četvoricom vrlo teških ranjenika u takav transporter, bez prozora, i započelo je kalvarijsko putovanje od nekoliko sati. Vozili su ih preko strašnih jama (je li to bilo namjerno?!) dok su ranjenici strašno ječali, bez sredstava protiv bolova, polusmrznuti, jer su imali samo po jednu tanku deku na gotovo golom tijelu. Nakon nekoliko sati stali su i netko je viknuo: Pretovar!! Vrata su se otvorila. Bili su u Bosanskome Šamcu. Naredili su im da pretovare ranjenike u kamione s prikolicama, na gole daske. Bolovi su im bili strašni, ali nitko nije tražio tabletu protiv bola. Nije bilo, a strah je otupio mnoge normalne ljudske reakcije.

Gužva časna Ida krunicu u rukama, miče kuglice i zagrcnuto priča kako je strašno što su neki ranjenici morali ostati, jer se nisu mogli micati. Umrli bi odmah. Bilo je rečeno da će se za njih pobrinuti. Tako se sjeća dragoga mladića Zvonimira Bušića koji je bio u strašnom stanju. Ostao i nestao. Eh, da su imali ambalaže za krv, mnogi ne bi umrli. Dolazili su gardisti s terena, onako umorni i prašni, željeli dati krv, ali u bolnici nije bilo pribora. Doktor Njavro nije imao čime operirati. Dovezu tako nesretnika i moraju ga vezati za krevet jer ničega nema. On se jadnik znoji smrtnim znojem, a ima samo dvadeset godina. Umire. Sjedni kraj njega, pomozi mu da umre, rekao bi doktor i ostavio časnu Idu da moli i briše znojno čelo umjesto

majke. Bilo ih je puno iz Varaždina, Čakovca, Zagreba. Plače sestra i sjeća se jednoga kojemu su trebali odrezati nogu, a on jadnik pita sestru: A što će mi reći mama? Sine, Zorane, nje sada nema, ti si vojnik, spasit ćemo te. Reži do koljena, reče i utone u nesvijest.

* * *

Izlazim iz crkve svetoga Filipa i Jakova. Prolazim kraj kripte koju su zlotvori razvalili, razbili, tražili zlato. Stari barokni kovčeg na lavljim nogama izvučen je na po puta, iz njega viri kost u plijesni i mraku. Reci mi, dušo, hihot si njihov slušala, psovke i zamahe motkama, čula si kako grebu po zidu svoje prostačke natpise, teška poput zla plašta pala je na tebe njihova misao ... Studen i samoća uzvrati mi iz provalije, telurska tama koja zaostade iza skvrnitelja.

Vani je mrak gotovo posve obuhvatio grad tišine. Negdje spaljuju korov. Učini mi se da miriši na dane kruha i ljepote.

Gojko POLEGUBIĆ

Oblaci

Što vas goni oblaci sred plavetnih visina?
Možda slutnja puta dalekih
sred nebeskih čistina.
Vas pitam oblaci al' vi često ne znate
obuzdati svoj trenutak.
Eto, vidite ja još uvijek putujem i tražim
i mome traženju nema kraja.
A kad mi se uvečer
uz pješčanu dinu popeti
nešto se od vaše rijeke
ulijeva i k meni. Tad sam
I kružan i jednovit i zemlja mi
lakše opliće žile.

...

Ono što vi gore nazivate
padom,
mi ovdje dolje
zovemo uz-
dignućem-

Božo KUKOLJA

Umjesto vapaja

O zore moje,
vi sestre moje, žene mile
i samozatajne majke
svih mojih nadanja

Život u vašem tijelu
buja, cvjeta, lista i zori kao plod
ljetnog Podneva
dobrotom i snagom jutarnjeg bdijenja
nesvakidašnje vaše ljubavi

O zore moje
vi žene mile, sestre i majke
sva moja nadanja
u vašem sjaju slijedim sve boje
i znakove neba
Jer svaki moj dan
novi je život i novo stradanje.

Sestra Marija od PRESVETOG SRCA

Ostavio si me razapetu na raskrižju

Ostavio si me razapetu na raskrižju
da pokazujem smjer vremenima,
da budem postaja spokoja onima
koji dolaze s bremenima
i s ranom u srcu.

Ostavio si me razapetu na raskrižju
i izloženu udarcima oluja i vihora
i taneta ubojnih...

I ne smijem povući ruke svoje,
ne smijem pognuti tijelo svoje,
da putnici i hodočasnici ne izgube smjer;

Da oni koji zastaju naprijed pođu,
i koji lutaju cilj svoj nađu,
i da opet umorni sa svojim bremenom
do križa moga dođu.

Tek miluje me katkada jutarnja rosa
i sjajno titranje sunca,
i križ moj postaje blistav -
i bijel od pahulja snijega.

I motrim nepomična oblake kako hitaju daljinama
i zvijezde kako trepere
i srebrenu stazu preko mora
i rumenilo sunca vrh snježnoga brijega.

Ostavio si me razapetu na raskrižju
odakle pred sobom motrim sve putove -
da Te nikada ne mognem izgubiti s vida,
i da i ja pored Tebe nikad ne prođem.

I znam da me zovu i oblaci i ždralovi i ptice...
Ali ja ne smijem i ne želim
i neću da s raskrižja pođem.

Sestra Marija od PRESVETOG SRCA

Daj mi snage da ostanem na križu

Daj mi snage da ostanem na križu
s kojega grlim i obuhvaćam sav svijet,
s kojega ispaštam za sav svijet
i u svojoj ga krvi i patnji preporađam.

Znam da čuješ svaki moj disaj
iako Te ne vidim;
disaj koji mi trga dušu od tijela
i u sebi pomiruje sve što je grijehom razdvojeno

Znam da pratiš svaki moj uzdah koji Te dotiče
i svaki jecaj koji Te potresa.

A ja moram ostati na križu
i dovršiti žrtvu svoju,
da možeš primiti izmučeno i smrvljeno tijelo moje
na svoje ruke
i položiti ga na oltar
kao pomirnu žrtvu svijeta.

Ja moram dovršiti žrtvu svoju,
da velika bude svjetlost uskrsnuća.

Daj mi snage da ostanem na križu
dok tjeskobna oštrica bola moje srce probija
i dok do Tebe dopire moj vapaj
ostavljenosti i gorčine.

Budi uza me,
jer želim da Ti svakim svojim disajem
koji pratiš u tišini
posvjedočim svoju ljubav,
i dokažem da si Ti
jedina i najviša LJUBAV.

Mladen JURČIĆ

Umjetnik u propadanju

Ako vas svijet mrzi, znajte da je mene mrzio prije nego vas. Kad biste bili od svijeta, svijet bi svoje ljubio; no budući da niste od svijeta, nego sam vas ja izabrao od svijeta, zbog toga vas svijet mrzi - kaže Krist u Ivanovu evanđelju (Iv 15, 18-19), a još prije toga svojim protivnicima objavljuje: *Vi ste odozdol, ja sam odozgor. Vi ste od ovoga svijeta, a ja nisam od ovoga svijeta* (Iv 8,23). U svojoj prvoj poslanici sv. Ivan upozorava: *Ne čudite se, braćo, ako vas svijet mrzi* (1; 3,13), a riječ "mrzi", ne samo ovdje, nego u cijeloj Bibliji, ima višestruko značenje.

Ne samo u kršćanstvu, nego u većini vjerskih i uopće misaonih sustava posebno je izražena tendencija da se "prosvijetljena" osoba koja je obdarena sposobnošću posebna uvida u smjer i krajnji cilj (to jest besmislenost) putova ovoga nepravednoga, kaotičnoga, "izopačenoga", riječju gotovo u svemu nezadovoljavajućega svijeta, da se takva osoba, dakle, iz svega toga povuče u različito, izdvojeno postojanje, u neku iznimno dragocjenu, individualno i subjektivno samotnu spoznaju, ili pak u samo srce nekoga vjerskoga sustava, u vanjski ili unutrašnji samostan, u utočište vlastita bića, kako bi, popevši se na tajanstvenu, većini nedostupnu razinu produbljene spoznaje, ili komunikacije s onostranošću i potpunoga posvećivanja transcendenciji (a sve je to moguće samo u samoći i samozatajnu povlačenju iz "jalove vreve" i slučajnosti svijeta), dosegla potpuno ostvarenje svoga bića, njegovu puninu time što će ga paradoksalno zanijekati, poništiti i tako ga (ponovno i bolje) izgraditi, potvrditi njegovu jedinstvenost i iznimnost, zadobiti ga na najbolji mogući način, učinivši ga primljivim za neslućene poruke onostranoga, za najviše vrijednosti što ih je čovjek u stanju dohvatiti, a "zasljepljeni" ih svijet stalno onemogućava, nadvikuje, prigušuje, guši, vulgarizira, poništava i "mrzi", kako stoji u Ivanovu evanđelju.

No što je "svijet"? Naprosto cjelina, ukupnost okoline u koju smo smješteni ("bačeni", rekao bi filozof), njezinih utjecaja, ustroja, institucija, a i svih osoba što nas okružuju - intimnog, duhovnog, intelektualnog, društvenog i političkog ustrojstva i svakovrsnih odnosa u kojima sudjelujemo, odnosa svih oko nas prema nama i našega odnosa prema svemu - spoj izvanjske i unutrašnje okoline nas samih i svih s kojima dolazimo u dodir.

Gotovo nema istaknutije filozofije ili vjerskoga učenja koje ne tvrdi da je ovaj svijet potpuno zadovoljavajući, uopće privlačan, pa i ustrojen ("kao stvoren") poglavito za neosviještene, površne, beskrupulozno "probojne", podmukle, bezosjećajne, nemoralne, debelokožne i bolešno ambiciozne "laktaše". U njemu su nemilosrdno ostvarivanje sebičnih, uskih interesa, materijalni uspjeh i položaj

dokaz najveće, bitne sposobnosti i vještine, perfidna i zla lukavost najviša je mudrost, a svaki moral, obzir, osjećajnost, sklonost posve duhovnim vrijednostima zapravo su beskorisne apstrakcije, ništetnosti, jalovi "hod po oblacima" nesposobnih i neprilagođenih gubitnika čija je preosjetljivost, jalova širina bića i skrupuloznost veliko prokletstvo i zapravo najgora, pa i jedina kazna, jer vjerske, "onostrane" kazne, kako takav svijet smatra, ne postoje.

Osjećajni i zato svijetu nepripadni izgnanik, koji svojim poimanjem vrijednosti oštro i tragično odudara od primitivne, kaotične, nesmiljene i neprijateljske sredine, jedna je od velikih tema književnosti svih vremena i umjetnosti uopće, a zbog posve izokrenutih vrijednosti koje u vrhunskoj tiraniji suvereno vladaju ovim svijetom, nebrojeni su, dobro nam poznati velikani naravno težili samoći, povlačenju u vlastite iznimne svjetove. No ravnodušni svijet, koji je te "drukčije", neprilagođene i senzitivnije ljude najprije odbacio, ipak je poslije na njihovu, od sebe i svojih kaotičnih putova tako različitu samoću, počeo gledati s poštovanjem, pa čak i sa strahopoštovanjem. Oko čvrstih, odlučnih ličnosti samotnika, koji su često taj svijet i usmjeravali (svojim ga, u samoći i izolaciji domišljenim idejama, vodili naprijed), stvorene su brojne fame i legende, pripisivane su im najrazličitije, tajne, običnomu smrtniku nedostupne spoznaje i moći (primjerice kršćanskim i budističkim pustinjacima ili redovnicima), a proroka pustinjaka bojali su se i kraljevi, pa je Nietzsche, možda netočno, ali zanimljivo ustvrdio da su moćni kralj, koji živi u najvećoj udobnosti, u slasti i lasti i krajnje asketski pustinjak zapravo dva suprotna izdanka u biti identične želje za moći. Ta inače dvojbena tvrdnja s jedne je strane ipak nedvojbena - povlačenjem iz svijeta i askezom stječemo veliku moć nad sobom i svijetom (koji nas više teško može ozbiljnije povrijediti), iako drukčiju vrst moći nego što je mislio Nietzsche.

Udvorničko blebetanje i licemjerne poze spletkara, koje ne samo da slove kao "pristojnost", nego su (jer toliki im nasjedaju) čak imperativ društveno "uspješna" ponašanja i zlatni ključići za gotovo sva vrata, olako potpadanje pod utjecaj, nedostatak individualnosti i povođenje za drugima, što kod većine zamjenjuje pravi uvid i izvorno razmišljanje "vlastitom glavom", neprincipijelnost, pomanjkanje bilo kakvih čvršćih uvjerenja koja se ne bi mogla lako odbaciti kad to prilike traže, bezidejnost, glupost, zadovoljavanje taštine kao najvažniji cilj i podilaženje taštini drugih kao najlakši put do uspjeha i "ljudskih srdaca", želja posve inferiornih i zato frustriranih ljudi za moći i dominacijom, a s druge strane neodlučnost, mlakost i slabost doista vrijednih osoba, zatvaranje očiju pred istinom, priklanjanje bajkama i onome što "godi ušima", kako kaže sv. Pavao - cjelokupna ta ništetnost i lažnost, krhkost i privid cijele složene mreže odnosa i komunikacije među ljudima, ravnodušnost prema pravim vrijednostima (koje je teško spoznati, a još teže iza njih uvijek čvrsto stajati), njihovo nepriznavanje pa i hotimično, perfidno izokretanje kad god to zatraže nečiji isprazni i podmukli interesi, s jedne strane glatki uspon i prosperitet loših (pa i najgorih), koji brzo i lako nađu "srodne duše", sebi slične

pomagače, a s druge propadanje dobrih, jer im je malo tko sličan pa ostaju usamljeni i duboko neshvaćeni, svakodnevno gaženje osjećaja i senzibiliteta - sve se to napokon zgadi zaista misaonu čovjeku, svjesnomu dubina ljudskoga srca, mogućnosti bića i potrebe stalnoga, teškoga i beskompromisnoga izgrađivanja, mukotrpnoga probijanja k sve istinitijemu i postojanja vrjednijemu cilju, pa takva osoba postaje sve više tuđa drugima, svijetu i odnosima u njemu, sve usamljenija, a sve i svi oko nje postaju sve više i beznadnije tuđi toj osobi.

I tako je rođen - ili bolje: od svega kaotičnoga i lažnoga "u svijetu" neizbježno stvoren - tipični gubitnik, kako se kolokvijalno kaže: propalitet i to najgore vrste, jer je za razliku od propala primitivca, svjestan nepravednosti, ciničnosti i paradoksalnosti svojega propadanja. Čovjek koji zauzeto traži svrhu postojanja, nastojeći što više produbiti svoju misao i individualnost, izraziti ono najvrjednije, nakon duge, žarke potrage najteže dohvaćeno i najdublje iskristalizirano u biću, otkriva da više nikome ne govori i ne može govoriti, da se više nikome ne obraća i ne može se obratiti, jer većina je ljudi ostala daleko iza njegovih spoznaja i težnji, negdje u hladnoj magli, pa čini ravnodušnu, površnu masu, usredotočenu samo na najneposrednije i posve neprimljivu za dublje spoznaje.

Kako u svom djelu "Walden" kaže Henry David Thoreau, glasoviti američki pisac XIX. stoljeća, naši najveći dobitci, najdragocjenija unutrašnja otkrića i vrijednosti imaju najmanju ulogu u našoj svakodnevnoj komunikaciji s drugima i ti drugi ih najmanje cijene. Možda čovjek čovjeku u komunikaciji nikad i ne prenese ono što su za njega najzačudnije i najstvarnije činjenice, iako upravo te činjenice posjeduju najvišu zbilju. A od te nemogućnosti vrijedne i duboke komunikacije (i vrlo izražene nevoljkosti i nesposobnosti drugih da komuniciraju o zaista vrijednim stvarima) pa do odluke o usamljivanju kako bismo odbacili ništetno i posvetili se bitnomu otkrivanju, samo je jedan korak.

I ne samo da se iznimnost, posebna nadarenost, ili istančani senzibilitet najmanje cijene, nego često izazivaju sumnjičavost, pa i osudu "svijeta", jer on svoje vidi i prepoznaje samo u osrednjim debelokošcima (koji ne dolaze u ime viših ciljeva, nego, kako kaže Krist, "u svoje ime"), pa takve i najbolje prima, a kako je primanje, tj. prihvaćanje svijeta zapravo najvažniji preduvjet za uspjeh, iznimna je osoba često neuspješna i gubitnik.

U svijetu u kojemu je sve relativno, gdje ne postoji apsolutno kretanje ni apsolutno mirovanje, ali postoji apsolutna tragedija i apsolutni, nepopravljivi gubitak i gdje za duh i duhovne spoznaje nema mjesta, prostora, ni razumijevanja, mnogi su se, obuzeti primjerice vjerskim, stvaralačkim ili filozofskim duhom, oduvijek povlačili u samoću, u svojevrsnu ili potpunu izolaciju, bez žaljenja počinivši jedinu dozvoljenu vrst samoubojstva - ono što bismo mogli nazvati društvenim samoubojstvom, jer isključili su se iz društva, uputivši se u plodnost i razgranatost svojih unutrašnjih prostora, u šumu samoće, gdje su njihova iznimna

bića jedino mogla nesmetano bujati. Primjerice, već spomenuti Thoreau doslovno je otišao živjeti u plodnu samoću šume, odakle je, kao sjećanje na to slobodno, široko i cijelim bićem proživljeno doba, donio ispunu svoga unutrašnjega, prirodom postvarena života, remek-djelo "Walden", koje kao da je našao kako raste u šumi, nalik na drvo, grmlje ili šumske plodove.

Brojni su sveci i umjetnici, poništivši dvojbenu primamljivost svijeta i posve prigušivši glasove mnoštva oko sebe, razvili i odnjegovali jedinstveni unutrašnji pjev, koji je, neometan prividima i svekolikom lažnošću odnosa, zabljesnuo, unaprijedio pa i usmjerio čovječanstvo na nove putove.Velikani su to začudne širine, snage i uvida, ali isto su tako brojni primjeri onih manjih, koji su isto tako pronalazili i pronalaze svoje ispunjenje, ostvarenje ili nužno produbljivanje povlačeći se u samozatajno služenje svom Bogu, u svoju duboko promišljenu umjetnost, ili primjerice na samotni, davanjem i primanjem ljubavi ispunjeni otok obitelji, čijemu stalnomu izgrađivanju posvećuju svoj život, nježnost, energiju, stečeni uvid i vrijeme.

Mnogi senzitivni umjetnici nikako ne mogu trpjeti lažnošću, zlobom, zavišću, indolentnošću i glupošću zatrovane odnose u, recimo, "umjetničkim krugovima", u čijim zamršenim, utjecajnim cehovskim hijerarhijama često gospodare i odlučuju najnametljiviji, najlukaviji, a najmanje nadareni. Pravi umjetnik nema ni vremena, ni volje za imperativ površnoga, ulizivačkoga komuniciranja pri stvaranju "veza" i "kontakata" u takvim krugovima, nužnih za napredovanje i promicanje svojih djela, pa se, ostajući izvan glavnih tijekova i struja svoga vremena, povlači u iskreni, daleko bogatiji, ali samotni unutrašnji svijet, ne stvarajući zapravo ni za koga, ili pak, gonjen nezadrživom potrebom izraza, stvara za Nikoga - za zamišljenoga, nepostojećega, ali mogućega (možda u budućnosti stvarnoga) subrata po zauzetosti, uvidu, iskrenu žaru, senzibilitetu i razumijevanju, za nekoga, dakle, od onih čudesnih "budućih", za idealnu publiku od jednoga jedinoga pravoga čovjeka, o kakvoj je govorio Kierkegaard, a upravo takva publika zaista čudesno, na kraju nekako ipak dolazi, i već stoljećima spašava djela dubokih, samotnih, zaista zauzetih, a od svoga naraštaja zapostavljenih, prešućenih i zaboravljenih umjetnika, koji u svojim djelima uskrsavaju nekad i dosta dugo poslije smrti.

Dok kroz svoje stvaralaštvo stalno jača, produbljuje i usavršava uvid, bruseći svoj izraz i njegovu moć, a s druge strane uranja u djela i svijet svoje subraće - ponajboljih autora koji su na najteži, najosmišljeniji i najsuptilniji način najviše rekli i čiji je rad dragocjena ljudska baština, umjetnikov duh postaje sve istančaniji, zahtjevniji, sve kritičnije udaljeniji od površnoga, ograničenoga, nedostatnoga, slijepoga, od svega dakle što sačinjava svjetove i vidokrug većine ljudi, pa mu prijeti velika opasnost da ostane usamljen, izoliran, zapostavljen i odbačen. K tome, često kao da ni njegovo djelo ne zanima nikoga od njegovih indolentnih suvremenika, jer je zahtjevno. Danas, nažalost, s još većom točnošću možemo ponoviti Thoreauove

riječi iz prošloga stoljeća da najbolje knjige ne čitaju čak ni oni koje zovu dobrim čitateljima, pa onaj tko čita i doživljava takve knjige, njihove vrijednosti i duboku ljepotu, nema s kim o svemu tome razgovarati, nego mora šutjeti i svoje blago zadržati samo za sebe, kao da je posljednji, jedini čovjek na svijetu, a u kontaktiranju i druženju s drugima mora im se neprestano prilagođavati, spuštati se na njihovu razinu, zanemarivati, pa i poništavati svoje pravo biće, kako je istaknuo i Schopenhauer - mora zapravo banalno, pa i nisko blebetati o onome što ga uopće ne zanima, kako bi imao i zadržao barem nekakvo društvo. Nije dakle nikakvo čudo da se nadareni usamljuju i da ih svijet - koji prihvaća samo sebi slične osobe, kakve može razumjeti, a malo što može razumjeti - "mrzi".

Tako ono što pravi umjetnik smatra najvećom vrlinom i nužnošću i za čime mukotrpno teži cijeloga svoga svjesnoga života: stalno pročišćavanje i napredovanje, uspon duha (a to je upravo ono što, na duge pruge, unapređuje svijet), u njegovu neposrednu svijetu zapravo postaje glavna mana, teret i nazadovanje, uzrok i početak njegova propadanja, a njegov je položaj apsurdan i duboko paradoksalan, jer propada upravo zbog osobina koje ga i čine iznimnim umjetnikom i iznimnom osobom, omogućavajući mu da svom vremenu i svojoj okolini uopće kaže nešto žarko, smisleno i bitno, dakle relevantno, iako ga smatraju posve irelevantnim.

I tako on zapravo živi u strašnome procijepu, postaje, između ostaloga, umjetnik u propadanju, pa ona podrugljiva, banalna i glupa fraza na ustima mnoštva: "propali umjetnik", dobiva prizvuk gotovo mističnoga, višeznačnoga, nesvjesna proroštva koje bi se dalo duboko, višeslojno raščlaniti i komentirati.

Sve se to uvijek kao posve nov, strogo individualni izbor postavlja (i postavljat će se) pred svakoga zaista zauzeta umjetnika, koji želi izraziti nešto vrijedno i izvorno. Ljepota, čiji izvor, kao ni njezin čuvar - umjetnik, "nije od ovoga svijeta" (odakle onda izvire, jer "onostranost" je veliko pitanje?), vrlo je zahtjevna i nemilosrdna prema onome koga obuzima, inicira i uzdiže, jer traži veliko odricanje, stalno uranjanje, preispitivanje, pročišćavanje, usavršavanje i potpunu zauzetost, zapravo posvećenje cijeloga života, a zauzvrat u stvarnomu, "životnomu" pogledu daje malo, gotovo ništa, plaća samoćom, neprilagođenošću svijetu, životarenjem glede materijalnih dobara, pa i propadanjem. I zaista, velika je tajna zašto istinski umjetnici tako nezadrživo, kao začarani, prianjaju uz nju, zašto uz tako visoku cijenu, unatoč svim teškoćama, neisplativosti, podcjenjivanju i izolaciji, pristaju biti čuvari nečega tako neopipljivoga i beskorisnoga. Zbog pouzdanja u čudesnost tajne uopće, koja, iako od većine nepriznata, sjaji i neodoljivo poziva *iza* našega svijeta? (Ali *kamo* to poziva?) Ili zato što je prianjanje uz tajnu samo sebi nagrada?

Bilo kako bilo, umjetnikovo osamljivanje vrata su u tu tajnu, a odbijanje svih površnih, lažnih i nedostojnih odnosa nužno je čišćenje pogleda i oružja za stvaranje. Umjetnik je spoznao ništetnost "svjetskih putova" i odnosa pa im se ne

može i neće prilagoditi, nego naravno teži izdvajanju, posebnosti, usamljenosti, djelomično jer je za to cijelim svojim bićem i značajem nekako oduvijek (možda još od djetinjstva) određen (no tko ga je ili što odredilo?), pa tu malo što može, a djelomično po vlastitu izboru, kojim potvrđuje to prvotno određenje, pa ne obaziruć se na cijenu, samotno uranja u tajnu uvida ljepote i tajnu njezine imperativne težine. Manifestacije površnosti, ravnodušnosti, zlobe, taštine, tuposti, prevrtljivosti, podrepaštva i bezduhovnosti, kakve često čine samu jezgru međuljudskih odnosa, takvu su umjetniku sve odbojnije i sve teže podnosi to ponižavajuće spuštanje, taj imperativ "uljudnoga" sljepila na nedostatke drugih i podnošenja svakovrsnih gluposti za volju "druženja" i "dobroga, za vlastiti probitak korisnoga društvenoga vladanja", iako takvim druženjima uglavnom malo dobivamo, a mnogo gubimo, kako ističe i Schopenhauer.

I zato, kako su mu oni oko njega sve dalji, sve više tuđi, a njihovo društvo sve ništavnije, dok su mu, proporcionalno, sve bliži oni koji su jezgru svojih svijetlih, iznimnih duhova neugasivo ostavili u svojim djelima, takav se umjetnik, naposljetku, odlučuje beskompromisno posvetiti samo onomu što mu je najbliskije, tom bitnomu, iskupljujućemu stvaralačkomu središtu (a i prisnoj ljubavi prema svojim najbližima), istraživanju i izrazu tog duha, dakle, jer osjeća da je zato stvoren, pa bez žaljenja žrtvuje sve ostalo - u samoći i u svojevrsnomu propadanju, ali propadanju prema tajanstvenoj, trajnoj, svjetlosnoj jezgri.

Mladen JURČIĆ

Iza pjesnika

Kakva je samo živa čistoća djela
uskrsnula iz strave tvoje smrti,
oslobođena skršene ljuske,
iz kaosa se
veličanstvenomu vinula spokoju stvaranja,
žar, uvid, pomno osmišljena sigurnost cjeline
iz ledenih dubina lutanja,
nesklada, poniženja, razbijenosti!

Samo ti prava, najdublja priroda osta
- pročišćena duša u raj izlivena stranica,
oduvijek vjerno klesana neprocjenjivost
iskupljujućega, prijestolna stihovlja...

Pali kralj

Slavi, stoluje, ždere
frustracija pustošiteljica,
pobjednički cijepa mi kraljevstvo.
Pa što ću s dolinama,
ruševinama gorskih dvoraca
- kad ću i kako odjenuti
vladarske plašteve šume
- gol, ispucan, jarugast,
isušenih riječnih korita pun!,
o moje vode bistrice
uz blagovremenost ljetnih večeri,
krunidbenih misa na otvorenom...

Mladen JURČIĆ

Morski konjic

Krhak, uspravan,
nježan, a pun bodlji,
lirska struna u zbirci dubina,
naglasak morskoga obilja,
sav od pokreta,
igrom oblika povezan
s lepršanjem grive, topotom kopita,
ipak pripadan silini
svih jahača obzorima...

Konjic podmorjem samoće,
izrazom sam krhak, uspravan,
ponekim oblikom ipak povezan
s grivama pjeva, brzim kopitima,
s moćnim prostorom kroz srca jahača,
unekoliko barem pripadan
gromku topotu k divljim,
makar i nedostižnim krunama daljina...

Da mi je...

Da mi je prvim ulomkom dana tako čisto obnavljanje duha u nove i nove svježine, iskupljujućom bih primljivošću, od prošlih odriješen tvrdoća, ključnim obuhvaćanjem potvrdio drevne milosti bistrina,

a boje bi noću i u meni počivale neprolazne, sigurne u naručju mraka, koji bi i tu bio naprosto zakon suprotnosti, mijene, slutnja da jutarnji će izvor slikama obale, šume, mora zapovijediti posebnosti zadaće što neponovljivo je, nepovratno, vrhovnoj pobudi vjerno vrši svaki jedinstveni dan...

Nikica TALAN

Dva "mistika" suvremenog portugalskog pjesništva

Unutar takozvane *religiozno-metafizičke struje* suvremenoga luzitanskoga pjesništva književni kritičari obično izdvajaju nekoliko pjesnika (neo)mističnoga usmjerenja, čiji se stihovi u većoj ili manjoj mjeri oslanjaju o nacionalnu portugalsku mističnu baštinu, napose onu pjesničku. Iz skupine spomenutih pjesnika izdvojili smo dvojicu koju ovom prilikom prvi put predstavljamo hrvatskom čitateljstvu. To su *Jorge de Amorim* i *Fernando Guedes*.

Jorge de Amorim rodio se 1928. u Gandri (nedaleko od Paredesa). Studij klasičnih jezika završio je u Portugalu, a studij filozofije i teologije u Španjolskoj, gdje je i zaređen. Objavio je nekoliko pjesničkih zbirki među kojima su najpoznatije *Anjos Tristes (Tužni anđeli,* 1956), *A Beleza e as Lágrimas (Ljepota i suze,* 1957) i *Palavras São Coisas Amadas (Riječi su ljubljene stvari,* 1960). Evo kako će pjesništvo Jorgea de Amorima okarakterizirati pjesnik i književni kritičar Jorge de Sena: "Njegova poezija jest poezija snažne mističnosti u kojoj se pjesnička misao zgušnjava u izuzetnom vrednovanju izdvojenih riječi i ispresijecane rečenice, što ga tehnički približava iskustvima ekspresionizma..."[1] Dodajmo tome da su se, usprkos svojoj teološkoj "patini", Amorimovi u pravom smislu riječi mistični stihovi izvrsno uklopili u nimalo mistično pjesničko okružje tvoreći s njime kontrapunkt zvan suvremena portugalska poezija.

Ista mistična, odnosno religiozno-metafizička tendencija (premda u osjetno manjoj mjeri) može se uočiti i u Fernanda Guedesa, rođenog 1928. u Portu. Diplomiravši na Instituto Superior de Ciências Económicas e Financeiras, zaposlio se kao poduzetnik i izdavač u Lisabonu. Kao likovni kritičar i pjesnik surađivao je u brojnim novinama i časopisima ("A Serpente", "Távola Redonda", "Graal", "Colóquio", "Portucale" itd.), a bio je i urednik revije "Tempo Presente" (1959-1961). Uz nekoliko knjiga eseja objavio je i sljedeće zbirke pjesama: *A Esfera (Sfera,* 1948), *O Poeta (Pjesnik,* 1950), *Vinte Canções Voltadas a Norte e Outros Poemas (Dvadeset pjesama okrenutih sjeveru i druge pjesme,* 1956), *A Viagem de Ícaro (Ikarovo putovanje,* 1960),[2] *Caule, Flor e Fruto (Stabljika, cvijet i plod,* 1963), *Poesias Escolhidas (Izabrane pjesme,* 1996).[3] Premda većina portugalskih književnih kritičara Guedesa smatra pjesnikom posljednje faze luzitanskog nadrealizma, njegovo pjesničko djelo otkriva, međutim, neprijeporan utjecaj engleskih autora čiji opus karakterizira strog, intelektualistički i antiromantičarski jezik (poput, primjerice, T. S. Eliota ili Ezre Pounda). Ista jezična strogoća očituje se i u Guedesovim stihovima, uz veoma zahtjevan i poman odabir metafora i

pjesničkog leksika uopće, a što ovog pjesnika udaljava od uvriježene predodžbe o (luzitanskom) nadrealizmu s kojim dijeli tek pokoju stilsku osobinu.

BILJEŠKE:

1 Cf. Sena, Jorge de: *Líricas Portuguesas,* II vol., Edições 70, Lisboa, 1984, str. 340.
2 Zbirka je nagrađena Nagradom Antero de Quental.
3 Zbirka je nagrađena Nacionalnom nagradom za pjesništvo.

Jorge de AMORIM

Ut credat mundus!

Supre

Ispuni
svaku riječ. I pogledaj
tek jasno beskrajno, otvoreno
nebo...
Gledaj! Ne dalje!
I iz svoga
savršenog pogleda preplavi
svijet!...

Goruća rana

"Noli me tangere! - Joh. - XX - 17.
Revela-te, Senhor...

Otkrij se, Gospode, jer te ljubim,
sa svijetom do mojih nogu
i ranom u živo!

Od Tebe zapaljen, tvoj glas
prostorima traga za mojim pohlepnim
ognjem...

Užeženi, Gospode dubinâ!

Grudi se moje uzdižu poput krika.
Na usnama mojim titra tvoj pjev,
poput svjetla s prelivenih
obzora...

Gospode beskrajâ, Vrhovniče!

Sitnog me podiže, ponad gline.
Daleko i prostrano svija se tvoje
nebo...
Sakrij se, Gospode, jer te dosižem!

Tvrdom si oblikovao zemlju. A ja te pipam!
Ocean, spor i studen.
Probijam te!

Gospode prirodâ, U Sandale Obuveni!

Pogledaj, Gospode, s nebesa, kako uzdižem
svoj ognjeni
pjev, poput ruke
što opožaruje ugasle
zvijezde...

Udalji se, Gospode, jer te žežem!...

Znaci

A cidade é formosa.

Grad je naočit.
U srcu četiri vjetra.
Ali ti, stasiti,
smješten u srcu ili ritmu otvorena
grada.
Ti, nedodirljivi vladaru tijekova:
Ukrštaju te prenaočite rijeke;
snježne
ruke, kretnje, hitre pjene:
o prostrijeljeni

svjetlilima, strelicama lijepa grada,
tom oštrom glazbom, četirima vremenima.
Ukrštaju te dnevi.
No nitko ne zna
kao ti ritam znakovlja:
- Idi kamo želiš! Pravac je ovaj...
Ti,
nedodirljivi vladaru tijekova.

Fernando GUEDES

Sàmo

Senhor

Gospode,
Bože pjesnika i vojski!,
do tvojih se nogu prostirem
u knjizi svitka.
Tjeskobu, zločine
počinjene a neutvrđene,
čežnju za dalekim
i duboku strepnju,
žrtvujem ti u žrtvi paljenici
jednom čistijem ja.

Oduzmi mi ljubav i nazočnost;
odstrani mi vid,
sluh, opip i okus;
odstrani bogatstvo i tijelo,
odstrani svijet...
no neka izvjesnim ostane tvoj posljednji poklon,
dobiven s visa tvoga božanstva:
nek ostane Pjesništvo.

Deveta pjesma

Quando a hora...

Kad časak je najprisniji
a noć zatvara obzor u ustima tvojim,
kakvim li se veličanstvenim traganjima ispunja prostor!
m U poljupcima tvojim plivaju divokoze i jeleni šarenjaci;
uspinju se velurni tvojim neobičnim rukama,
tvoje mi guše oči a ti si svijet...

I Bog se pita kako to možemo
šetati zagrljeni vrtovima Zakona.

Gospode, tvoja slika

Senhor, dá-me o teu retrato.

Gospode, daj mi svoju sliku.

Već postoje računala što projektiraju računala,
upravljajući strojem koji stvara računala.

Kažu mi da se sva mudrost vjekova
(Babilon, Kina,
Europa, Amerika,
Grčka, Rim, Egipat)
može smjestiti u pločice
opsega igraćih karti.

Kažu mi da među svim učenjacima
što su od Sapiensa *postojali na ovome svijetu,*
devet od deset imade ih živih.
Kažu da mi sav mozak,
sazdan od bilijuna ćelija i živčanih čvorišta,
stane u najtanju pločicu,
opsega dlana ove ruke.
Kamo li to ide kraljevstvo i konj trećeg Rikarda od Engleske!

Kažu mi, govore novine,
da do nas stižu - i mi ih uočavamo -
radiosignali, tek uspomene na
svemirske kolapse
što se dogodiše pred tisuće milijuna godina.

Govore mi o kiselinama na graničju života,
riječima zagonetnim i dugim;
pri čemu je Zemlja, gdje učenjaci toliko toga znaju,
tek Broj Tri *planetâ.*

Kažu mi, zaklinjem Ti se da kažu,
kako su novi naraštaji drukčiji od mojeg:
(u kostima i mesu) imaju radij-stroncij,
kamen mudraca novih čarobnjaka.

Kažu mi

Zalijat ću cvijeće svog vrta.

Gojko POLEGUBIĆ

Smrt

Polako me nadrasta smrt.
Privezana je uza me kao mjesto rođenja
ili zamisao koju otkrivam

za nju sam samo plod
koji ne zna za dozrijevanje
(njene minute ušle su u moj krug)

čuo sam dok je hodala po jelovim daskama
kao da je mjerila snagu zemlje
potom je prenoćila na ubogom samaru,

sad škripi iz svjetla večeri
čekajuć moje strpljenje
zapamtila je dobro broj kuće.kat.
vrata.možda dođe večeras.

Katkad dopire iz velike visine
otvara nešto što je do sad bilo
zatvoreno, nepoznato-

još mislim da ću je se osloboditi

Smrt, a već zbilja u kojoj
jesam,-

Zdravko MUŽINIĆ

Stefan Zweig - borac za slobodu čovjeka i za bratstvo narodâ

Tiskavši nedavno prijevod djela "Jučerašnji svijet" (Die Welt von gestern) Stefana Zweiga, nakladno poduzeće "Antibarbarus" nas je podsjetilo na tog nekada istaknutog i poznatog a danas gotovo zaboravljenog pisca ali i humanista i borca za bratstvo među narodima. I teško je reći hoće li taj pisac ostati u povijesti više kao originalan pa i izvrstan književnik ili kao borac za prava čovjeka i za međunarodno bratstvo. Široke mase čitatelja, barem starijih i nekadašnjih, znaju Zweiga kao auktora izvrsnih knjiga o M. Antoaneti i M. Stuart, no uz te odlične knjige, ostavio je taj pisac i manje popularno, ali vrlo značajno pa i vrlo poticajno autobiografsko-politološko djelo "Jučerašnji svijet" u kojem se otvoreno i bezrezervno angažirao za ostvarenje spomenutih ideala, a i inače se bezrezervno izjasnio protiv fašizma kao i svih razornih suvremenih ideologija a za poštenu demokraciju (istaknimo da se, odbacivši fašizam, nipošto nije okrenuo komunizmu).

Bio je Zweig posebice kao Židov i Austrijanac u neku ruku predodređen da postane borac za čovještvo i za međunarodno bratstvo, jer je doživio gaženje ljudske ličnosti u najgorem obliku a s druge je strane doživio i takvo ugrožavanje naroda. Doživio je on i inače neke dramatične pa i presudne trenutke u novijoj europskoj povijesti a posebice u povijesti svoje domovine Austrije: nestajanje nekada moćne carevine i njezino reduciranje na malu nezavidnu državicu, pa uspon i divljanje njemačkog fašizma, brisanje Austrije s geografske karte, progone i likvidacije mirnih građana, a posebice masovne likvidacije svojih sunarodnjaka Židova. Nestanak Austrije unio je i u njegov osobni život grubu promjenu: iako je izmakao logoru i plinskoj komori, njegove su knjige, nakon Anschlussa, misteriozno i u kratkom vremenu nestale s polica knjižara u njegovoj domovini (a prije toga nestale su i u Njemačkoj), a uskoro su i gorjele na fašističkim lomačama; izgubivši domovinu, izgubio je, što je za njega kao pisca bilo najtragičnije, i postojbinu riječi: nije više mogao pisati na njemačkom, jer se nijedan njemački izdavač nije usudio tiskati od njega nijedno slovo.

Rođen g. 1881. u bogatoj bečkoj obitelji, nije Zweig bio prisiljen tražiti zaposlenje i ulaziti u državnu službu nego se, osjetivši zov pera, posvetio pisanju i ubrzo realizirao cijelu knjižnicu knjiga, dobrih pa i izvrsnih knjiga koje su doživjele ogromne naklade i u kojima je uglavnom oživio neke glasovite povijesne ličnosti: M. Antoanetu, M. Stuart, Magellana, Erazma, Fouchéa... (pri pisanju knjiga o tim ličnostima, nije pisac zaobišao ni njihov duševni život, pokušao je naći unutarnje, duševne pobude za njihove odluke i "poteze"), a nije zanemario ni oživiti i dočarati sliku epoha u kojima su živjele te ličnosti. Proživio je nekoliko mirnih i kreativnih

godina između dvaju ratova u ubavom i živopisnom gradiću Salzburgu, pišući knjige, primajući brojne prijatelje iz redova europske kulturne elite i komunicirajući s njima, s piscima kao što su Rilke, T. i H. Mann, Werfel, Hofmannstahl, Rolland, Duhamel, du Gard, Verhaeren, Gorki, Shaw, Galsworthy..., glazbenicima i skladateljima kao što je Toscanini, Strauss..., osnivačem psihoanalize S. Freudom; a usto je dosta i putovao svijetom, nabavljao slike, autografe..., sudjelovao i govorio na kongresima PEN-kluba kao i drugdje. Kad je Hitler počeo ostvarivati svoj pakleni plan, emigrirao je u Englesku, no osjetivši da će uskoro i ta zemlja postati ratno poprište, napustio je i Englesku pa i Europu uopće i emigrirao u Braziliju. Ta ga je zemlja lijepo primila, no pisac se nije mogao ni tu smiriti i znajući da se u Europi događaju dramatični događaji i da milijuni ljudi, posebice desetci tisuća njegovih sunarodnjaka trpe i umiru u plinskim komorama, a njegova duhovna domovina Europa jede samu sebe; u jeku ludila drugog rata, 1942. g. odlazi samovoljno iz života. Prije smrti napisao je testament koji zaslužuje da ga citiramo:

"Prije nego odem iz života svojom slobodnom voljom, moram izvršiti svoju posljednju dužnost: moram zahvaliti ovoj čudesnoj zemlji Braziliji koja me tako gostoljubivo primila. Svakog dana, koji sam ovdje proveo, ja sam tu zemlju više zavolio; ni u jednoj drugoj ne bih se bio mogao ponadati, da ću ponovo sagraditi svoj život. No pošto sam doživio da je propala zemlja moga jezika, a moja duhovna domovina - Europa - uništava samu sebe, i pošto sam dosegao šezdesetu godinu života, bila bi potrebna neizmjerna snaga da obnovim svoj život, a moja je energija iscrpljena dugim godinama beskućničkog lutanja. Zato hoću završiti život, koji savkolik bijaše posvećen djelima duha, smatrajući ljudsku slobodu i svoju vlastitu najvećim blagom na svijetu. Svim prijateljima srdačni zbogom."

U svojoj autobiografsko-politološkoj knjizi ispričao nam je pisac na 350 stranica u preko 17 poglavlja svoj burni život koji se odvijao u sjeni presudnih političkih zbivanja, kojima također posvećuje određenu pozornost, proživši sve to manje ili više svojim emocijama, razmišljanjima, analizama, ocjenama... Najzanimljivija i najbogatija su posljednja poglavlja: "Sjaj i sjena nad Europom", "Prvi trenuci rata 1914.", "Borba za duhovno bratstvo", "U srcu Europe", "Povratak u Austriju", "Ponovno u svijetu", "Sunčev zalaz", a posebice zadnja dva: "Incipit Hitler" i "Agonija mira", čiji naslovi već sve kažu - tu priča kako je teško doživljavao englesku popustljivost a uskoro i Chamberlainovu kapitulaciju, govori o životu u Engleskoj, kamo se 1934. odselio, među potresnim detaljima registrirajmo i njegov zadnji posjet Austriji kojom je prilikom zadnji put zagrlio staru majku, koja će uskoro nakon Hitlerove agresije na Austriju i umrijeti što je pisca - razveselilo jer je znao da su time njezine patnje okončane... Čujmo jedno piščevo zanimljivo razmišljanje:

"Pad Austrije unio je u moj privatni život promjenu koju sam isprva smatrao beznačajnom i pukom formalnošću; time sam izgubio svoju austrijsku putovnicu i morao od engleskih vlasti zatražiti bijeli papir koji je služio kao putovnica onima bez

državljanstva. Često sam u kozmopolitskim sanjarijama potajno zamišljao kako bi divno bilo kad ne bih bio podanik nijedne zemlje i tako pripadao svim ljudima. No i opet sam morao spoznati kako je oskudna ovozemaljska mašta i kako najvažnije osjećaje shvaćate tek nakon što ste nešto propatili. Deset godina prije, kad sam u Parizu susreo Merežkovskog i on mi se potužio da su mu u Rusiji zabranjene knjige, ja sam ga, neiskusan, pokušao utješiti kako to i ne znači mnogo s obzirom na međunarodnu rasprostranjenost njegovih knjiga. Ali kako mi je sve to postalo jasnije kad su moje vlastite knjige nestale uskoro iz njemačkog jezika..."

Evo u nastavku još jedno piščevo razmišljanje o srozavanju čovjekova dostojanstva u našem vremenu:

"Prije 1914. svijet je pripadao svim ljudima. Čovjek je išao kamo je htio i ostajao koliko je htio. Nije bilo dozvola, nije bilo zabrana i mene svaki put nanovo razveseli čuđenje mladog naraštaja kada im pričam kako sam prije 1914. putovao u Italiju i Ameriku, a da nisam imao putovnicu, niti sam je ikad dotad vidio. Ukrcavali ste se i iskrcavali, a da nikoga ništa niste pitali, niste morali ispunjavati ni jedan od one stotine formulara koji se danas od vas traže. Nije bilo nikakvih "permita", nikakvih viza, nikakvih opterećivanja; iste one granice što ih danas carinici, policija, žandari, zahvaljujući patološkom nepovjerenju svih u sve pretvaraju u prave žičane ograde, predstavljale su samo simbolične crte, što ste ih isto tako bezbrižno prelazili kao i meridijan u Greenwichu. Tek nakon rata počelo je rastakanje svijeta nacionalizmom, a kao prvi očigledni fenomen ta duhovna epidemija našeg vijeka rodila je ksenofobiju - mržnju prema strancima ili barem strah od njih. Posvuda su se ljudi branili od stranaca, posvuda su ih ignorirali. Sva ona poniženja, koja su prije primjenjivali isključivo na zločince, nametali su sada prije i za vrijeme putovanja svakom putniku. Morali ste se fotografirati u lijevom i desnom profilu i en face, kose podrezane kratko, da se može vidjeti uho, morali ste dati otiske prstiju, najprije palca, a potom svih ostalih prstiju, morali ste osim toga podastrijeti uvjerenja, potvrde o zdravstvenom stanju, o cijepljenju... To na prvi pogled izgledaju sitnice. Možda se čak priviđa sitničarenjem što ih uopće navodim. Ali tim sitnicama naša je generacija potratila nenadoknadivo vrijeme. Kad izračunam koliko sam tih godina ispunio obrazaca i izjava prilikom svakog putovanja, poreznih izjava, deviznih potvrda, graničnih propusnica, dozvola boravaka, dozvola odlazaka, prijava i odjava... tek tada vidim koliko je u ovom našem stoljeću dostojanstvo čovjeka izgubilo na vrijednosti... Neprestano su vas saslušavali, registrirali, numerirali, cenzurirali, pečatili, i ja još i danas, kao nepopravljivi potomak slobodnijeg doba i građanin priželjkivane svjetske republike, svaki od tih pečata u svojoj putovnici osjećam kao žig sramote, svako od tih ispitivanja i pretresa kao poniženje. Sitnice su to, uvijek samo sitnice, znam, sitnice u vrijeme kada je vrijednost ljudskog života padala još brže od vrijednosti novca. No samo ako zabilježimo sve te male simptome, moći će neko kasnije doba doći do prave kliničke slike duhovnih odnosa i duhovne pometnje koja je zahvatila naš svijet između dvaju ratova..."

Dakako, Židov, Zweig osjeća posebice snažno tragediju i poniženja svojih sunarodnjaka tih godina pa i tome posvećuje dosta prostora u svojoj knjizi.

Tako je govorio taj plemeniti čovjek maksimalno zabrinut zbog ponižavanja čovjeka i njegova dostojanstva i zbog agresija na narode i države, a u interesu afirmacije čovjeka i njegova dostojanstva ali i u interesu izgradnje bratstva među narodima. I nastojao je i djelovao u tom smislu, koliko je mogao, upućen nažalost samo na riječ, izgovorenu i napisanu. I sagorio je u tim nastojanjima. Njegova je knjiga dokument jednog poremećenog vremena, koje i danas traje, ali i dokument jednog plemenitog nastojanja. I dobro je da smo dobili tu nesvakidašnju plemenitu i poticajnu knjigu koja može i nama danas štošta reći i poručiti i treba žaliti što auktor nije dospio djelo stilski dotjerati i uopće pripremiti za tisak i redigirati. Recimo još da djelo nosi podnaslov "Uspomene jednog Europljanina" i nije jasno zašto je pri tiskanju hrvatskog prijevoda to ispušteno?

Ruža SEVER PLEŠNIK

Pisma tati

Puna je košara dragih pisama,
crvenih vrpci, čitljivih datuma.
Svako slovo je ljubav pisala
i sliku drage i dragog risala.

U listu često osušeno cvijeće,
a bilo je davno san i zalog sreće.
Svaka je latica, dom, mati, draga,
ljubav, sigurnost, nježnost i snaga.

Četiri godine svjetskog rata
vrednije bile su od svakog zlata,
više od oružja, hrane i zraka,
bile su svjetlost vojničkog mraka.

Pedeset godina mirno snivaju,
u mračnoj tišini starog ormara,
rijetko ih kada staračka ruka
milo dodirne dok ormar otvara.

Nek vjetar raznese po svijetu prah,
ovih izgorjelih ljubavnih snova,
možda će u nekom spremnome srcu
pradavna ljubav postati nova.

Davorin ŽITNIK - ŽITO

Snuboki

Polag dvorca zdeždeč v ternje
šaku perli margerita
dežđ se napil ze četernje
pak za roku rožu pita!

A rojžica biser gledi
i čez soze odpoveda
moj je dečko mesec bledi
kaj vre drugo cvetje gleda.

Zato dojdi v črni kmici
samo tebi bum dišala
Mesec bu pri mačuhici
tebi se bum zamuž dala!

Stjepan TOMIĆ

Dva pečata

(Otk 6,1-4)

Konj bijelac

Biće neko
noćas mi se prosnilo

Lavoglavo

Bijelca konja jašilo
tamnoj po ledini

Na uranku
u naramku
s lukom pobjednim

Livadom razigranom
bijelo ždrijebe
čeka
jede
njišti
njuška
frkće
skače
nemarno gazeć
tisuću sunaca
po nježnim vlatima

Radovanja puno
tijelo mi slavno
skliznu u
dubinu u
tamu
naglo

I protužih bez smisla
cijelu tu noć
što nemam moć
u svjetlo da se vratim

Konj riđan

Zeleno-svijetlo
toplo-titravo
zelenilo
nepregledne livade -
dolina smrti -
u jutro rosno korača
sluga vodeć riđana
što veselo frkće
jahač neki
blaženstva pun
u kartuziju gleda
tornjevi i kupola
uokvireni krunicama mekih
zrnaca svjetla -
tu Bog stanuje -
Grad
utvrđen na gori desno
čeka.
Zašto se vratih u šume
zemaljske
strahom gustim
zatamnjene

Dan sedmi

Po usijanom mramoru
nabadam znojan
korake guste.
Lopta žuta na
plavoj daljini

lebdi
Žedan
čekam dan sedmi
godina sedam

Bože
tebe trebam

Gore
ruke na očima
Prozori mračni
kruha
vode
zbore
Curi
niz bola rešetke
vrijeme
prolaze sjene
kao uspomene

Isuse
sjeti se mene
u svjetlosti...

O Svjetlosti
Svjetlost svijetlu
neka svijetle
svijetu
svijeća
sedmorih
- mojih -
plameni

Ispred života

Na obali rijeke stojim
Svjetlo ko duga blijedo
svemirska slama daleka
obale na vidiku nije
one tamne vode se bojim
dubina neznanih
duhovnih

Blatom koračah u noći
ćopavo klecah od nemoći
Prate žene nesretne mene
jecajući
pucajući
muškarci crni vitezovi

Strepim
nadom se krijepim
virovi smrtni
nude se
slijepim
očima vapijem
Svjetla makar žar
da presiječe
noć
i preuzme nemoć
duha neživotnog

Okovano slovo

Kao kapci kad u zoru otkidaju
noć od dana
da govori svjetlo očima ljudskim
razbij okove riječi okovanih
daj Riječi
da izgovara slobodne

Ne reci
Svetinja naša
neslobodne riječi
poklad su otaca

Slušaj
Ona govori svakomu posebno
Kao majka kad djetetu
radosno odgovara
jer se veseli napretku njegovu

Dan prolazi za danom
noć ih razmeđuje
Svjetla očima
da vide Riječ njegovu
tame
da sanjaju

Kao što djetetu
kad padne i zaplače
bol
mati stišava poljupcem
tako čovjeku
Raspeti
ranama svojim

Poklad otaca
oči su zatvorene
Svetinja naša
riječi okovane
Ne reci...

Nesmoren vapim

Dan težak
I sebi težak
I teško sutra
I teže
I teže

I kosti bole
Ruke se krute
Odmora
nesmoren
vapim

Sapeto
tijelo
slijepljeno
Slabašan
duh
skovan
Slobode vapijem

Sutra će
vele

Moje jutro
više nije moguće
sutra

Suhe stabljike

Prokleše me suhe stabljike
Ocvatoh
Roda ne donesoh

Grana sam suha
sušena vjetrom
koji pravca ne zna
Strepim s vrludanja
po cvjetovima

Ukopan u sebe
s pokrovom prašine
knjiške
s pokrovom praha
suhih stabljika
smirenja bih htio

A još sam nemirniji
A još sam slabiji
Još manji
Još tanji
Još suši
Sasušen
do suhoće lista suha
što se šakom smrvi

Mrijuć ridam

Pjesnik kad bih bio
riječi žive tražio bih
Pjevao bih
o šutnji
o Nazaretu
i Ženi

Svuda oko mene prostiru se polja
Nepregledne suhe vlati
žedan života
i susreta
mrijuć ridam
mrtve riječi

Igra

Kao kad se vjetar
igra s lišćem
amo pa tamo
tako i san
sklapa kapke moje
protiv volje
Htijenja su mi slaba
Snaga malaksala
Vrijeme rasprodano

Sjećanje u sroku

Noć zvijezda budi uspomene
Modra pozadina upija mene
Pogledi do Vege visoko
odvlače djetetovo oko
Tajanstvo svijeta gore
izvlači ga kroz prozore
Leti do neugaslih svjetala
ko uklet brod do obala
Udasi meki sliveni u tajac
probudiše misao ko pajac
Al te vatre nebeske neznane
gore suludo ko šumske grane
Pepeo ognja njihova ipak
života nam ostavlja trak

Tamna je noć u mrkom trokutu
cilj dalek - zvijezda na putu
I ne znam jesam li bliže tada
il sada Tvorcu svjetlosnog stada

Užitak gledanja

U bezbroju proleta
samo
nestrpnih
od cvata procvata
do precvijeta
ogledao se
ljepote drogom vlastite
opijen
lijen da sleti
zujeći životom sve
tiše uvenuše vlati
neplodne
na rebra što gladom
dahnuše
polegoše.

Lutalac

Lutam stazom uskom
sleđenom
izgubljenom
na goru vrlo visoku
s istoka sunce da poljubim
kroz noć crnu
vrhove preskakujem
i padoh na staze
kud gaze
svjetine noge

Na putu

Mlin što melje
prašinu i sjeme
mlinar nahucka pseto

iskešeno zubalo moje
valja se po prljavoj rijeci

Trese se karoserija
stare škode
svjetla jureći umiru
crvena tama što
horizont gradi
kulja iz tornjeva
staračke ruke
držću s volanom
a jutro je daleko

Ivana RADIĆ

Sonet tebi

U prstenu rijeke utopljena šutnja
čuva prvu iskru nerečene riječi,
sjećaš li se mi smo sanjali o sreći
a ona je bila tek bolesna slutnja.

U vodi je zapad bakrenasto sjao,
a nad nama muslin i bijela svila,
u očima tvojim plavi lan je cvao,
a u čaški lana ja sam mirno snila.

Noćas sam te snila u maglici sanja,
kraj obale rijeke zamišljen si čeko,
bio si mi blizu, a opet daleko.

Izblijedjele čipke muslinova tkanja,
potamnjele vode u olujnoj noći,
ostale su iste samo tvoje oči.

Katarina CIPRA

U počast umjetnosti

U "Prvoj olimpijskoj odi" Pindar o umjetnosti pjeva ovako:

Pjesništvo koje smrtnicima sve slasti stvara
ono izmišljenô u ruho istine odijeva često
pa mu draž i odlike ljepote daje.
Ipak su budući dani uvijek svjedoci najbolji.
Priliči čovjeku da lijepo o božanstvu pjeva,
manja je obmana to.

Nije lako razumjeti dubok smisao tih stihova. Odnos umjetnosti i istine, prividа ljepote i kobi života zaokupljao je mislioce tisućljećima. Koje je mjesto umjetnosti u svijetu zbiljskom, ima li istina prevlast nad ljepotom, ili su možda istina i ljepota srodne i vuku podrijetlo iz istoga korijena? Poput epigramatske zagonetke doimlju se ti Pindarovi stihovi koji će zanosno djelovati i na Platona. Platon, i sam pozvan da bude tragički pjesnik, pod utjecajem Sokrata mijenja svoj stav prema umjetnosti i predaje se filozofiji. Ne zaboravimo da su rani predsokratski grčki mislioci, oni u "tragičkom razdoblju" kao primjerice Parmenid ili Empedoklo, svoju filozofiju još zaodijevali u ruho pjesništva. Ali Platon birajući vanjski oblik svoje filozofije ne može mimoići umjetnost i s ironijom uzima dijaloški oblik sicilske komedije, jer je sve izvanjsko loše ili pak ništa prema samom ekstatičkom, mističnom gledanju ideje i iskustvu najviše ideje, ideje Dobra, odnosno Jednoga, bez kojega nikakva mnoštva i nikakve raznolikosti ne bi uopće bilo. Odatle potječe i klasična definicija umjetničke ljepote kao jedinstva u mnoštvenosti i raznolikosti, i ljepota je osjetilno dani sjaj ideje same. Jer svi ljudi sjene su u špilji i teško se do nas probija svjetlo istine. To je znao već Pindar pjevajući u "Osmoj pitijskoj odi":

Porod smo što živi životom jednoga dana!
Što jesmo? - Što nismo?
Sanja je sjene čovjek! Ipak božansko ako ga
obasjava svjetlo, tad blistava radost u njemu
zrači, pune radosti života.

U svojoj estetici Aristotel je mnogo realističniji: umjetnost, napose tragedija, prikaz je mogućega, onoga što se moglo i može zbiti, za razliku od povijesti koja govori o onome što se stvarno zbilo ili se događa. Aristotel dodjeljuje umjetnosti funkciju očišćenja, katarze, od straha i sažaljenja koje izaziva realna sudbina

čovjekova. Gledajući patnju i patos velikih junaka i prosječni čovjek može se tješiti glede mnogih teških dana i tegobna života. Tko vidi sudbinu Edipa ili Antigone, ili tragički usud roda Atrejevića, otići će potresen i poučen i ujedno smiren s obzirom na svoje svagdanje patnje. Tko nesretno ljubi, njegove će osjećaje potresti sudbina Fedre; tko je žrtva zločina, njegova će čuvstva pročistiti sudbina Orestova. Ako je pak prognanik, usud Hekube. Tko se boji napora i muka, njega će podučiti teški napori Heraklovi i muke sličnih junaka. Tko je mahnit ili neizlječivo bolestan, njegove će patnje pročistiti sudbina Ajanta ili Filokteta. Tko cijeloga života luta, naći će svoju sliku kad se susretne s Odisejem.

A sva ta igra božanskog, mitskog i ljudskog izražena je s naglašenom majestetičnošću izričaja koja je jedini jezik tragedije, bitno različit od davnoga govora. Kao i odjeci najstarije indijske predaje, gdje je sav svijet također božanski privid i igra, maya i lila. I s druge strane, biblijska starozavjetna objava, prema kojoj Bog stvara svijet u mudrosti, dobroti i ljepoti. I načini svijet, duhovni i tvarni, i vidje da je sve stvoreno dobro. A već prije stvaranja mudrost ne bijaše lišena ljepote. Štoviše, Mudrost je prije stvaranja svih svjetova plesala pred svojim Stvoriteljem:

Jahve me stvori kao početo svoga djela,
kao najraniji od svojih čina, u pradoba;
oblikovana sam još od vječnosti,
od iskona, prije nastanka zemlje.
Rodih se kad još nije bilo pradubina,
dok nije bilo izvora obilnih voda.
Rodih se prije nego su utemeljene gore, prije brežuljaka.
Kad još ne bijaše načinio zemlje ni poljana
ni početka zemaljskom prahu;
kad je stvarao nebesa bila sam nazočna,
kad je povlačio krug na licu bezdana.
Kad je u visini utvrđivao oblake
i kad je odredio snagu izvora pradubina;
kad je postavljao moru njegove granice,
da mu se vode ne preliju preko obala,
kad je polagao temelje zemlji,
bila sam kraj njega, kao graditeljica,
bila u radosti, iz dana u dan,
igrajući pred njim sve vrijeme:
igrala sam po tlu njegove zemlje,
i moja su radost djeca čovjekova.

Prije vjekova, od iskona, on me stvorio,
i neću prestati dovijeka.
Pred njim sam služila u Svetom šatoru,
i potom se nastanila na Sionu.
Dao mi je tako spokoj u milome gradu
i vlast mi je u Jeruzalemu.

Po tim najuzvišenijim slikama Mudrih izreka i Knjige Sirahove vidimo da u Starom zavjetu nema dualizma istine i ljepote nego se one slijevaju u jedno i ničiu iz jednoga. Svijet je jedinstven jer je kao zajedništvo duše i tijela i sam od Boga stvorena umjetnina. Jedinstvo svijeta, čovjeka i Boga zajamčeno je tim uzvišenim mjestom koje ima umjetnički izraz. Zato je tome bliska mistika kao put sjedinjenja. Mistika kao čisti oblik sjedinjenja duše s Bogom ima u umjetnosti svoj najsvojstveniji izričaj. Tako je Mehtilda iz Magdeburga, prva i najveća pjesnikinja njemačke mistike, kod Dantea spomenuta u Čistilištu kao "lijepa žena" na pragu Raja, ovako uspjevala povodom tajne Uskrsa:

Zaručnik zaručnici

.....
Ti treba da ideš sa mnom na muke:
Izdana zavišću, kušana gorkom samoćom duševnom,
Uhvaćena mržnjom, vezana potvorom,
Suđena si na ispovijedi, bijena pokorom.
U sramotnom odijelu stojiš pred Herodom.
Bijeda ti otimlje odoru, siromaštvo te bičuje.
Kušnja te kruni trnjem, prijezir pljuje na te.
.....
S križa te skida pobjeda nad neprijateljima tvojim.
Pa ako te i polaže preziranje u grob,
Uskrsnut ćeš od mrtvih iza sveta svršetka
I poći ćeš na nebesa u dahu Božanstva.
Vide, mea sponsa!

Sjetimo se stotinu godina ranije benediktinke sv. Hildegarde od Bingena, njezinih antifona i korala, i sve to u prostoru gotičke katedrale, posljednjeg velikog totalnog umjetničkog djela. Arhitektura, kiparstvo, slikarstvo, riječ i glazba - sve je bilo u srednjem vijeku objedinjeno i usmjereno samo prema jednoj svrsi: slavljenju i služenju Bogu. Posljednje veliko djelo tog sveukupnog umjetničkog stvaranja bila je Danteova Božanska komedija, odnosno Božanski igrokaz. S raspadom srednjovjekovne slike svijeta ujedno i umjetnost gubi svoju uzvišenu ulogu i što

dalje to više, postaje svjetovnom, banalnom i naposljetku zaokupljenom još samo samom sobom: *l'art pour l'art*.

S renesansom i humanizmom nastupa subjektivizam, zaokupljenost čovjekom i naposljetku opsjednuće zlom. Ono demonsko probija na sve strane i cijepa uzvišenu cjelinu slavne prošlosti. Tako na scenu stupaju po Shakespeareu demonski likovi poput Jaga ili Macbetha. Za Shakespearea svijet je teatar, a glumci su ljudi (*Theatrum mundi*). U tom životu ima sedam činova, od djetinjstva do starosti i smrti. Smrt je konac drame, zavjesa se spušta.

Macbeth

Sutra, sutra pa još sutra, tako se
iz dana u dan vučemo, u knjizi svog života k riječi
posljednjoj... a svako jučer nama ludima
rasvijetlilo je stazu u smrt prašljivu.

Ugasite se, o ugasite se, malene svijeće,
sjena lutalica naš život tek je,
sličan glumcu kukavnu što sat se jedan razmeće
pa umukne: ko pripovijest glupana nekog
puna buke i bjesnila, a ne znači baš ništa.

U Shakespeareovoj zadnjoj drami "Oluja" mudrac Prospero izaziva oluju da bi se udovoljilo pravdi, kaznilo razbojnike i nagradilo dobro. Čuveni su Prosperovi stihovi:

Vidim, sinko, da si uznemiren. Al' budi spokojan.
Igra je naša svršena, a igrači sve bijahu dusi
i u laki su se zrak rasplinuli.
I poput bestjelesne i bezbitne igre te
i zemlja će se naša na kraju raspasti
sa svime što sadrži i neće za sobom ostaviti - ništa.
Naš je život satkan od tvari od koje građeni su snovi
i naš mali svijet okružen je snom.

Taj motiv ljepote, mudrosti i igre filozofski će razraditi najveći njemački dramatičar Friedrich Schiller. U njegovim "Pismima o estetskom odgoju" čovjek je duh i tvar, posjeduje poriv forme i poriv tvari. Ali on se ne smije dati zarobiti ni jednim od ta dva poriva. Čovjek je odista čovjek i slobodan tamo gdje se igra. Čovjek je bitno igrač - *homo ludens*. U jednom od Schillerovih igrokaza umjetnosti, pod vodstvom genija, nastupaju svaka sa svojom odlikom i iznimnošću. Poezija na primjer govori:

Moje neizmjerno carstvo je misao,
a moje krilato oruđe je riječ.
.....
Jer ništa ne sputava slobodnu snagu pjesnika.
Ali ljepše ne nalazim ništa, koliko god birao,
nego je u lijepom obliku - lijepa duša.

Filozofski otac njemačkog idealizma bio je Immanuel Kant. Njegova estetika lijepoga i uzvišenoga određuje lijepo kao ono što se općenito i nužno sviđa. Uzvišeno pak nadilazi naše konačne osjetilne moći i pripada beskonačnome. Schopenhauer će reći: umjetnost i ljepota jesu kvietiv života. Za Hegela i njegovu dijalektiku dramska, odnosno tragička umjetnost najviša je među umjetnostima i bitno pripada prošlosti. Za Schopenhauera u hijerarhiji umjetnosti na najvišem je mjestu glazba. Upravo je Richard Wagner oličenje Schopenhauerove estetike. I konačno na kraju europske metafizike dolazi Nietzsche koji vrši prevrednovanje sviju vrijednosti. "Trebamo i imamo umjetnost da ne bismo umrli od istine." Nietzsche skončava u pomračenju uma, volja za moć skončava u volji za nemoć, a umjetnost doživljava smrt same sebe u teatru apsurda. Iščekujući Godota posljednji čovjek očekuje spasenje u svijetu besmisla. Toj pregolemoj demonizaciji i nihilizmu svjetske noći suprotstavlja se Nikolaj Berdjajev svojim Novim srednjovjekovljem. Kao mogući ideal pojavljuje se monumentalnost gotičke katedrale - sveto mjesto objedinjavanja svih tradicionalnih kršćanskih vrednota u ozbiljenju umjetničkoga djela. Glede naše teme u počast umjetnosti, razložno odajemo poštovanje filozofskoj Berdjajevljevoj estetici u kojoj umjetnost s obzirom na svoju bit zasigurno ima pravo mjesto.

I, obvezni svojoj svrsi, meditacijom duše oprostit ćemo se riječima mudrog Tagore:

Pohvalih se pred ljudima da te poznajem. U svim mojim djelima oni naziru tvoj lik. Dolaze i zapitkuju: "Tko je on?" Ne znam što da odgovorim. Kažem: "Uistinu, ne umijem vam reći". Obasiplju me grdnjama i prijezirom i odlaze. A ti sjediš ondje i smješkaš se. Svoje snove o tebi pretvaram u trajne pjesme. Iz srca mi navire tajna. Oni dolaze i zapitkuju: "Reci nam smisao svojih pjesama?" Ne znam što da odgovorim. Kažem: "Ah, tko zna što one znače!" Oni se smiju i odlaze puni beskrajna prijezira. A ti sjediš ondje i smješkaš se.

Marijan VOGRINEC

Na rubu

Počelo je opakim riječima
kao da tmina
nema kraja
I tog trenutka
odnekuda
lahor
list
mirisni dah smirenja

Tvoje lice blago se naginje nad zdenac
a tu je svečanost bljeska
zatočila zjenicu

Ponovno čujem kako bjelina navire u krv
i sve se razgovijetno razlistava
Danas više nema opasnosti
ni crnih ribica
u našoj duši
Tiho vene dan
a ti se zlatiš u prikrajku kao mirisna dinja
kao cekin
i dar
za naša umorna tijela

Uvijek tražimo suglasja među mnoštvom
Želimo dalje i više
a paučina se zgušnjava
na putovima kojima smo prošli
I
to je samo varka
jedno lijepo
oblo
sunce
Tiho vene dan
i mi se radujemo
susretu
Ti si tu
Ja sam tu
i beznjerje do dna krvi
Ogledamo se jedno u drugome
i ćutimo
topao trenutak
Kako smo izvan svake ranjivosti
Kako smo daleko od doticaja i tupe
kamene jeke
Još se upinjemo
dosegnuti
dubinu
u koju su zagledani naši predci
Znamo da je to tajna
i znamo gdje prestaje java
A
ipak
unatoč svemu
ne damo se
pokolebati

Nevjerojatno
Počelo je tako opakim riječima
kao da svemir
pada
ruši se
u
strahotnu oluju

Živko PRODANOVIĆ

Ptice gradom lete

Okamenjeni puž.
Ruka dodiruje
misterij vremena.

Ljupka imela
romantično zagrli
i - zadavi drvo.

Pas na vranu laje.
S prezirom odlijeće
vrana u nebo.

Ptice gradom lete,
često i ja s njima.
I često padnem.

Betonski grad.
Kuca li još srce zemlje
ispod njega?

Mirna stiže noć,
mjesec kuca na prozor.
Dobro mi došao!

Veselje u snu:
siromah sanja jutro
bez buđenja.

Kroz maglu idu,
teturaju dvije sjene:
on i njegov strah.

Odlazi vlak.
Pogledi se još grle,
čvrsto, čvrsto...

Tresak na ulici.
Prozori prolupali
glavama.

Gore, dolje,
štetna buba štetu radi.
I mirno živi.

Potrošivši sve
misli blago se smješka
usnuli starac.

U spaljenom selu
posljednji šepavi pas
...da ima suza...

Starac moli:
hoću lijepe uspomene.
I plače.

U iluziji
stvara novi svijet
bez iluzija.

Zavija vjetar.
I pas. Kriči vrana.
Zimska kantata.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo neposrednog svjedoka o životu Hrvatâ katolikâ u okruženju protuhrvatske i protukatoličke vlasti.

XX. Posljednje godine Kraljevine Jugoslavije

Već u vrijeme izbora 1935. i 1938. godine, u požeškom se kraju čuje za postojanje četnika. Ima ih i u čistim srpskim selima, ali i u onima s miješanim žiteljstvom. U to je vrijeme moj, šest godina stariji brat Franjo bio zaposlen u Općini Ruševo. Godinu je dana radio kao besplatni pisar (1935-1936), a onda nekoliko godina kao službenik (1936-1938). Tada je bio običaj da poštar svu poštu preda u Općinu, s tim da se službe u Općini brinu o dostavi pošte u pojedina sela. Susjedno srpsko selo Ivanovci, koje broji oko 30 kuća, primalo je 30 primjeraka četničkih novina. Moj brat Franjo i njegov uredski kolega Ilija Barišić, rodom iz Vranovaca kod Broda, donosili su te novine mojoj rodnoj kući i to svih 30 primjeraka. Činili su to zbog toga da te novine ne dođu četnicima u ruke, nego da ih mi upotrijebimo kao stari papir ili da ih spalimo. Usput smo ih i čitali da vidimo što su to zapravo četničke organizacije, o kojima se tada toliko govorilo.

Sjećam se da su te novine nosile naslov "Jugoslavenski četnik" i da je na naslovnoj stranici bila slika četnika, koji je na glavi imao šubaru, a na šubari značku s mrtvačkom glavom. Novine izlaze od 1933. godine pa su se već od te godine počeli osnivati pododbori četničkih organizacija u pojedinim mjestima. Svrha im je tobože jugoslavenstvo, ali se vidi "čitajući između redaka" da se radi o stvaranju velike Srbije. Iz pojedinih se članaka vidi da je četnički pokret krajnje nacionalistički, okuplja samo Srbe i nalazi plodno tlo uglavnom u seoskim sredinama. Vođe su im obično seoski trgovci ili bogatiji seljaci. Govorilo se da su te organizacije počele nabavljati i oružje.

Pred kraj stare Jugoslavije (1938-1940) dolazi u moje rodno selo Djedinu Rijeku lugar Srbin Đuka Šumanovac iz Trnjana kod Broda. Stanovao je u kući moje bake, koja je (kuća) bila prazna pošto se baka preselila u moju rodnu kuću. Nakon njegova odlaska našli smo jedan njegov zapis, u kojemu je opisao postojanje četničkih organizacija u susjednim selima u kojima ima Srba. Najbolje su četnici organizirani u Ivanovcima, čistom srpskom selu. Ali postoje organizacije također u Latinovcima i Velikom Bilču, gdje su Srbi pomiješani s Hrvatima.

Zvonko Brkić, požeški komunist, u knjižici "Radnički pokret u Požegi 1933-1941" spominje i četništvo. O tom je pokretu rekao kratko: "U to vrijeme (oko

1936. g.) u nekim srpskim selima postoje četničke organizacije, negdje aktivne, a negdje tek na broju. Mnoge od tih četničkih organizacija bile su i naoružane. Na čelu su po pravilu bogati seljaci ili trgovci. Vođa četnika u požeškom kotaru tada je bio gradski senator iz Požege Ljubomir Jovanović."

Kad spominjem svoga brata Franju, on je tih godina, možda je to bilo 1938. godine, organizirao skidanje s općinske zgrade, u kojoj je radio, ploče s natpisom: "Srez požeški, opština Ruševo", pisane ćirilicom i latinicom. To je učinjeno jedne noći u najvećoj tajnosti. Na zgradi je osvanula druga ploča s natpisom samo latinicom: "Kotar požeški, općina Ruševo". Žandari su novu ploču odmah skinuli i počeli voditi istragu. Nakon duže istrage, vjerojatno zbog izdaje, skinutu su ploču žandari pronašli u sjeniku kod moje tetke u Ruševu, očeve sestre. Okrivljen je tetkin sin Đuro, naš bratić, koji je zaista to radio s mojim bratom Franjom. Đuro je u međuvremenu bio otišao u vojsku, nekamo u Srbiju. Tamo je kažnjavan i tučen, ali nije odao svoga bratića Franju. Kad su seljaci u obližnjem Sibinju skinuli sa svoje škole ćirilički natpis, žandari su pucali na njih i nekoliko ih ubili. No što se tiče toga ruševačkog slučaja, tijekom 1939. godine proglašena je Banovina Hrvatska, pa se našlo zadovoljavajuće rješenje. Na pročelje općinske zgrade soboslikar je napisao, dakako samo latinicom: OPĆINSKO POGLAVARSTVO - RUŠEVO.

Na izborima 11. prosinca 1938. godine vlada je na čelu s Milanom Stojadinovićem dobila 54% glasova, a oporba na čelu s Vlatkom Mačekom 45% glasova. Međutim Stojadinovićeva se vlada nije mogla duže održati. Već 5. veljače 1939. ona pada i na čelo vlade dolazi Dragiša Cvetković. On je bio pogodniji u rješavanju "hrvatskog pitanja", koje se tada već duže vrijeme postavljalo. Cvetković s dr. Mačekom već 27. travnja 1939. zaključuje sporazum o osnivanju Banovine Hrvatske. U teritorij Banovine Hrvatske ulaze Savska i Primorska banovina te grad i kotar Dubrovnik. Utvrđivali su se još kao sastavni dijelovi dio Bosne i Hercegovine, dio Dalmacije te dijelovi Srijema i Vojvodine. Unatoč protivljenju Stojadinovićeve grupe, princ Pavle Karađorđević je Uredbom od 26. kolovoza iste godine odobrio osnivanje Banovine Hrvatske.

Stvaranje Banovine Hrvatske nama je Hrvatima donijelo neko olakšanje. Dr. Vlatko Maček postao je potpredsjednik vlade. Sjećam se da sam sada slobodno isticao hrvatsku zastavu na rodnu kuću. Na blagdan sv. Mihaela, koji se slavi u mojemu rodnom selu, došli su mladi iz susjednih sela, noseći hrvatske zastave i pjevajući hrvatske pjesme. Žandari su bili u susjedstvu kod moga strica lugara na ručku, ali nisu ništa poduzimali. Moj je brat Josip u svojoj rukopisnoj knjizi "Moja zapamćenja" zapisao kako su prošli u Banovini oni koji su mu u Čagliću gdje je bio župnik (1931-1934) najviše zagorčavali život. Učitelj, Srbin Tanasije Oblaković, da ne bi odgovarao za svoja zlodjela, napustio je 1939. Čaglić i otišao u Srbiju. A žandarski narednik, Srbin Vojo, kad je pozvan na odgovornost zbog onoga što je činio Hrvatima, počinio je samoubojstvo.

Iz hrvatskih katoličkih novina "Hrvatska Straža", koje smo tada rado čitali, saznali smo kako su članovi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu većinom glasova odlučili da se Akademija ubuduće zove Hrvatska akademija. Zatim da je banska vlast 1940. g. ukinula protuhrvatske i protukatoličke framazunske lože i zabranila izlaženje njihovih glasila "Javnost" i "Vidici". Također da je zabranila izlaženje pročetničkih novina "Srpski glas". Banovina Hrvatska zauzimala se za Štrigovu i neka druga naselja u Međimurju, u kojima žive Hrvati, da ne potpadnu pod Dravsku banovinu sa sjedištem u Ljubljani, nego da pripadnu Banovini Hrvatskoj.

Banovinu Hrvatsku nisu prihvaćali ekstremni Srbi. Čuli smo da se u susjednim srpskim selima naoružavaju pod parolom "Srbi na okup". A četničke organizacije da postaju veoma aktivne. Da bi se ljudi zaštitili od naoružanih četnika, u nekim su hrvatskim mjestima osnovane Mačekove Seljačke zaštite. Tako su osnovali Seljačku zaštitu u nedalekom selu Španovici, koja je sva bila okružena srpskim selima. Međutim je došao glas da su četnici 21. listopada 1939. ubili u Španovici Petra Vrtlara, predsjednika mjesnog odbora HSS-a i zapovjednika Seljačke zaštite.

"Hrvatska Straža" od 11. svibnja 1940. obavještava nas da se pročetničke novine "Srpski glas" protive tome da Dalmacija uđe u sastav Banovine Hrvatske. Slično Srbin Krsta Cicvarić piše i za Liku. A u "Hrvatskoj Straži" od 20. kolovoza 1940. piše da su dalmatinski Srbi izdali letak u kojemu se za Hrvate kaže da su kljusad, na kojoj Švabo po Bosni jaše, zatim da su kopilad Austrije, koju je ona okotila u konkubinatu sa Svetom Stolicom na sramotu i grdnu štetu naroda srpskog. Eto, u takvom smo ozračju mi dočekali i proživljavali Banovinu Hrvatsku. U općini, u sudu, u školi, u tisku i pojedinim vanjskim proslavama osjetilo se neko olakšanje za nas Hrvate. Ali smo s druge strane osjećali neku ugroženost, kao da nam neki teret ili mač visi iznad glava.

Osim opasnosti za nas Hrvate i katolike, koja je tih godina prijetila od srbočetnika, prijetila nam je ugroženost s još jedne strane - od komunista. Već se 1935. počelo govoriti o komunistima u Požegi, koji su napali sastanak križarskog bratstva, na kojemu je govorio Ivo Protulipac iz Zagreba. Godine 1939. postojale su partijske organizacije u desetak sela požeške kotline. Najbliža mome rodnom selu bila je ona u Pleternici, čiji su članovi bili iz meni susjednih sela: Ivo Zubčević i Antun Kurjaković iz Tulnika, Martin Hoborka iz Buka, Josip Slovaček iz Resnika i Mato Ribičić iz Maloga Bilča. Sekretar pleterničke organizacije bio je Ivan Potočanac. Političke je govore dolazio držati Miloš Krpan, učitelj iz Dubovika. I ovi su komunisti, isto kao i četnici, bili protiv Banovine Hrvatske. Na požeški blagdan sv. Terezije 15. listopada, ujedno sajmeni dan, 1940. godine, osvanuo je u Požegi veliki broj letaka s komunističkim porukama. Uhićeni su tada neki skojevci, koji su postavljali letke, dok su se glavni komunistički organizatori toga posla povukli: Zvonko Brkić je otišao u Pleternicu, a Pavao Kiš u Zagreb.

Godine 1939. započeo je drugi svjetski rat. Nije tada još bilo rata u našim krajevima, ali se osjećala neka ratna napetost. Tri ondašnje svjetske sile, Njemačka, Italija i Japan, zaključili su Trojni pakt i pošli u osvajanje svijeta. Da ne bi postale njihove žrtve, neke su države pristupile tom trojnom savezu. Bili smo na neki način u strahu, ne znajući što će biti s nama. Konačno je i Jugoslavija, u čijem je sastavu Hrvatska, 25. ožujka 1941. pristupila tom savezu. Koliko se sjećam, raspoloženje u Hrvatskoj bilo mu je sklono. Smatrali smo da je tim činom otklonjena mogućnost rata na našem području. Međutim je takvo raspoloženje trajalo veoma kratko. Samo dva dana.

Već 27. ožujka 1941. vojska je u Beogradu izvršila državni udar. Srušila je Cvetkovićevu vladu, ukinula kraljevsko Namjesništvo s princom Pavlom Karađorđevićem na čelu i proglasila kralja Petra II. punoljetnim. Osamnaestogodišnji kralj je tobože preuzeo vlast, međutim stvarnu je vlast preuzela vojska i srpski političari koji nisu željeli pakt s Njemačkom. U Beogradu se taj dan skandiralo: "Bolje rat nego pakt!" Kasnije su komunisti sebi pripisivali taj državni udar, ali je utvrđeno da je udar organizirala neka britanska tajna misija. Mi smo u Hrvatskoj osuđivali taj beogradski čin, kojim je na neki način nestala i Banovina Hrvatska. Svojim skandiranjem "Bolje rat nego pakt" oni su dozvali drugi svjetski rat i na područje Jugoslavije. Srbi su, kaže se, skrivili prvi svjetski rat, a sada evo i drugi na području Kraljevine Jugoslavije, iako za nj nisu bili vojno spremni. Nisu vodili računa o svim ratnim teškoćama i stotinama tisuća života mladih ljudi.

Nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac toga je dana, 27. srpnja 1941. godine, zapisao u svoj dnevnik proročke riječi, što su mu prilikom suđenja upisivali u krivnju: "Sve u svemu Hrvati i Srbi su dva svijeta, sjeverni i južni pol, koji se nikada neće približiti, osim čudom Božjim.... Tu nema morala, nema načela, nema istine, nema pravde, nema poštenja."

Radovan TOLJANIĆ

Tragom misli

Koloniju crnih ježeva
s blijeda kamenja
na dnu mora
pamtit ćemo još dugo
nakon što isteče modrina ljeta
kroz umorne prste
i bure zasole zatvorene prozore.

Ostaje u mislima
cvjetanje morskih trava,
buđenje u srpanjsku zoru,
bijelo jato galebova
nošeno snagom juga,
kad huk valova prekrije
nedokučivu tišinu dubine,
a studenim kišama zgasnu
naše nedosanjane žudnje.

Mladen JURČIĆ

Silnica

Otajstvo ljepote se budi u srcu bistrina, vrh noći,
o dostojno da mi je biće slit glazbu čistoće u moći
dubina si morskih, tom bitkom - sav jad i besmiso strti,
pa sutonskoj zebnji u lice prazninu čak bacit i smrti,
nad bol, nad gubitak uzaći, modrinom dat odgovor zloći

dok krasne knjige srčika
dnom neba svoj uvir slika,
bitnost, vidike nam lika
u zlatne pehare toči,
dnom neba svoj uvir slika
- tajne vidika joj oči:

Srcem, šumom, obzorom, u knjizi - tek jedna ljepota besmrtnost nam sluti,
njoj se rodit, živjet joj za slike, sjenoviti ostvarenju puti,
al kroz plodnu, životvornu goru, gdje pjesništvo roni zrcalom visina,
gdje i ja sam žilica mu oka i kapljica čarobna mu vina:

Strašna je ta blagost najprisnije srži,
nježnost što izjeda goreć usred leda,
tope mi se nečist, otpadništva bijeda,
ludo rasut život nebo skuplja, drži,
iskupljuju, tješe krošnje ga i vali,
zviježđe su ponoći u koju mi pali
pjesme i punina što srce sadrži.

Pod svetim sam znakom kad pod lišćem stojim,
silnica postajem žarkom nadahnuću,
dok tlo šumsko s palim, plodnim lišćem svojim
posustalo žudi k svježemu pregnuću.

Turobnu glasu sučeljen: "Ljepota tek varka želje, osjećaja
- nesmiljena pustoš za vidikom zjapi i nema nam konačna sjaja!"
Vrtlože se težnje zaludne nježnosti - tigrovsku vrsnoću pjevom obuhvatit,
pravrutak slika, obzorja nam, ušća i kaleže srca svjetlosno shvatit.

No hrašće sav život u meni još jača
skladnu pouzdanju misaona saća,
kroz grane sjaj potočni lišće čara padom
- to pjesma mi struji ma jesenjom nadom,
među trulim lišćem u plodnost svježine
(na dlanu mi krošnja glazbe pramiline)
da zalaz mi bude ko suton u šumi:
mirno snu jutarnjem nešto vječno šumi.

Rajko GLIBO

Mogućnosti

nisam inovator
nisam iz krugova intelektualne elite
nemam svog zastupnika
nemam promotora
kažu da imam nekakvu trajnost
i tihu nenametljivu pomalo škrtu prisutnost
u časopisima i knjigama
koga će takav pjesnik impresionirati
koga će toplinom stiha umivati
koga radošću pisanja u radost čitanja dozivati
a ipak dozivam i bilježim uspomene
budim ih u sebi i uživam u ljepoti
svojom tajnovitošću gledam na stvari
svojim načinom misli u riječi pretvaram
slutećи podrazumijevajući naviještajući
stvarajući i otvarajući mogućnosti
moje dozivke pozivaju čitatelja
u prostore svjetla i u prostore tame
jer mi vidimo i ne vidimo
jer između viđenja i neviđenja nastaju otkrića
s nakanom da impresioniraju
pleše paučina na dalekovidnim prozorima
glasovi iskaču iz kuće koje nema
udomljavam ih u dozivke da ih ne izbace
iz kuće jezika koji
jezikom utopljeni duhovi razumiju
pretvarajući se u ono što kaže svjetlo
pretvarajući se u mogućnosti

Drago PAŽIN

Iskrice iz riznice NSK u Zagrebu

Riznica je zbirka pomno odabranih rukopisa, te starih i rijetkih knjiga od posebna značenja za nacionalnu kulturu Hrvata.

Početkom 17. stoljeća isusovci su u Zagrebu osnovali gimnaziju, a s gimnazijom i knjižnicu. Naziv ustanove bio je "Collegium societatis Jesu Zagrabiense". Zbog političkih razloga 1773. god. car Josip II. ukida isusovački red. Tako se isusovačka gimnazija dalje razvija pod novim imenom Akademije, u čiji sastav ulazi i knjižnica. Akademijina knjižnica bila je ujedno i prva javna knjižnica u gradu Zagrebu. Razvojem grada razvijala se i knjižnica. Tako je Adam Baltazar Krčelić, po struci povjesničar, 1778. godine darovao Akademijinoj knjižnici 677 knjiga i 50 rukopisa. Knjižnica Narodnog muzeja sjedinjena je 1875. s Akademijinom knjižnicom. Knjižnica Ljudevita Gaja i knjižnica obitelji Zrinskih kupljene su 1893. god., zatim je 1913. god. napravljena nova zgrada Nacionalne i sveučilišne knjižnice na Marulićevu trgu. U razdoblju između I. i II. svjetskog rata svoje ostavštine darovali su NSB-u: Vatroslav Jagić, Emilij Laszowski, Đuro Šurmin, a nakon II. svjetskog rata: Franjo Bučar, Franjo Fancev, Eugen Kvaternik, Matko Laginja. 1963. - 1966. godine kupljena je od obitelji Mehmedagić iz Sarajeva obiteljska knjižnica na arapskom jeziku u čijem sastavu ima preko 100 rukopisa, jedan od kojih je vrlo rijedak - o astronomiji, iz 15/16. stoljeća, na perzijskom jeziku.

Zbirka starih i rijetkih knjiga

U zbirci starih i rijetkih knjiga čuva se 188 inkunabula, 10 000 vrlo rijetkih knjiga te 1500 dragocjenih knjiga. Zastupljena su djela Cipica Coriliona, Šimuna Hvaranina, Nikole Modruškoga, Jakova Bunića, Karla Pucića i Jurja Dragišića. Tu se nalaze i djela naših najranijih tiskara: Andrije Paltašića iz Kotora te Dobrića Dobrićevića Dubrovčanina. Njihova tiskarska umijeća obilježila su njihovo vrijeme i dala su značajan doprinos hrvatskoj kulturi.

Rukopisni dio riznice NSK

U rukopisnom dijelu riznice nalaze se ostavštine: Mirka Kus-Nikolajeva, Vere Erlich, Matka Rojnića, Ivana Meštrovića, Eve Verone, Vladimira Filipovića, Đure Kumičića, Izidora Kršnjavog, Zlatka Balokovića.

Napokon 1995. napravljena je nova zgrada NSK u ulici Hrvatske bratske zajednice. Knjižnica je tada preseljena u novu zgradu. S povratkom političkih emigranata nakon stvaranja slobodne i neovisne Hrvatske riznicu su obogatili

svojim donacijama: Vinko Nikolić, Ante Ciliga, Jakša Kušan, Ante Mlikotin, Mladen Kabalin, Jure Prpić, Dinko Nedjeljko Šuljak, Franjo Dujmović, Mile Starčević, Janko Skrbin, Stanko Vujica, Mate Meštrović, Arhiva Hrvatskog Argentinskog kluba, Viktor Makar te kao posljednji donator za sada Nikola Mulanović.

Ostavština dr. Ante Cilige

Upravo sad sređujemo pismenu ostavštinu dr. A. Cilige. Vrlo veliki opus njegove pismene ostavštine rječito govori o samom dr. Ciligi. Bio je to veliki čovjek, europejac, pacifist, intelektualac, a nadasve domoljub. Dugo je živio, puno pisao i sve napisano skupljao i čuvao tako da se ni sâm nije mogao snaći u hrpama napisana materijala. Sudjelovao je u povijesnim događajima i bio im je svjedokom. Bio je gorljiv zagovornik hrvatske države. Kontroverzna osoba. Uviđao je vlastite pogreške i uvijek iznova pravio zaokrete.

Evo što dr. Ante Ciliga govori sâm o sebi. "Od svoje sedme pa do 16., godine svog prvog djetinjstva i političkog formiranja proveo sam kod svog strica gradskog veterinara u Mostaru. Kroz to sam i sâm postao polu-Hercegovac, i takvim se za cijeli daljnji život osjećam. Hercegovina i Hercegovci imaju upravo posebno mjesto razumijevanja i simpatije u mom srcu i u mojoj glavi i mom pisanju. (...) Za Hercegovinu, za Neretljane, biti pastir, razbojnik, i heroj znači već tri tisuće godina jedno te isto, a to nije produkt zlobe nego konstatacije žive stvarnosti, dokazuje kontinuitet od feničanskih, grčkih i rimskih neretljanskih gusara, sad već ne Ilira nego Hrvata od vremena Venecije, pa hajduka dugih stoljeća turske vladavine do hajduka jučerašnjeg i današnjeg dana.

Tko god pročita moju knjigu *Sam kroz Evropu u ratu* kako bi se latinski reklo *sine ira et studio* (bez srdžbe i predrasude, rečeno hrvatski) ostat će pod dojmom boli i ljubavi pisca prema cjelini i prema pojedinim dijelovima hrvatskog naroda. Svaka stranica i svaka rečenica koja se odnosi na položaj i politiku i sudbinu naroda odišu i izražavaju dvostruko čuvstvo pisca: bol za težak položaj i lošu politiku i za slabu perspektivu kojoj se ide ka svršetku rata." (Tekst preuzet iz knjige: Ante Ciliga. *Sve i odmah*. Hrvatski list. Mainz - Washington - Toronto - Lund, 1998. god., str. 35 - 37.)

"Ante Ciliga rođen je 20. veljače 1898. u Šegotićima kod Vodnjana u Istri. 'Od svoje sedme do šesnaeste godine, devet godina svog prvog svjesnog političkog formiranja, proveo sam u Mostaru', zapisat će Ciliga u HL. 'Kroz to ja sam i sam postao poluHercegovac i takvim se za cijeli daljnji život osjećam.' Početkom 1915. isključen je iz VI. razreda pazinske gimnazije zbog protuaustrijskoga određenja. Gimnaziju je završio 1915-17. u Brnu. Godine 1918. upisao je Više gospodarsko učilište u Križevcima, gdje pristupa Socijalnoj demokratskoj stranci Hrvatske i Slavonije. Član je Narodnog vijeća u Križevcima. U siječnju 1919. bježi u Beč. U

ožujku i travnju 1919. sudjeluje u revoluciji u Mađarskoj sovjetskoj republici, a početkom svibnja Jugoslavenska komunistička sekcija uputila ga je na ilegalni rad u Kraljevinu SHS. Studirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu Karlova sveučilišta u Pragu. Godine 1924. doktorirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu prvi obranivši disertaciju iz marksističke filozofije: *O socijalno-filozofskom aktivizmu Rudolpha Goldscheida: Kritika i obrana marksizma na području filozofije*. Jedan je od urednika zagrebačke Borbe. 1925. član je Politbiroa KPJ, predstavnik CK KPJ u Beču, član Balkanske komunističke federacije. 1926. odlazi u SSSR, gdje do 1928. na KUNMZ-u predaje političku ekonomiju, povijest Zapada i povijest SKP(b). Uhićen je 1929. u Lenjingradu, gdje je predavao povijest Zapada na Filozofskom fakultetu. Iz logora Vjerhnje Uraljska pušten je 1936. kao talijanski građanin poslije potpisivanja sporazuma između fašističke Italije i boljševičkog SSSR-a, kad odlazi u Pariz. U zemlju se vraća 1937. *Pravda* ga napada kao trockistu. Od 1936-40. intenzivno surađuje u časopisu *Nova Europa*. U vrijeme NDH bio je urednik i suradnik *Spremnosti*. Godine 1944. odlazi u Berlin, a 1945. u Švicarsku. Trajno se nastanjuje u Rimu, gdje u poodmaklim godinama izdaje tromjesečni časopis *Na pragu Sutrašnjice*. Umro je tiho u Zagrebu 21. listopada 1992. i pokopan na Mirogoju. Jedan od tri vijenca u mirogojskoj kapelici nosio je natpis: Hrvatski list, Lund-Washington."*

Ante je Ciliga napisao mnoga djela. Svima koji bi pokušali napraviti objektivnu bibliografiju teško bi to pošlo za rukom. U pismenoj ostavštini ima, međutim, iskrica na koje bih želio upozoriti. Između ostalog osvrnut ću se na Ciligino djelo "Sam kroz Evropu u ratu 1939-1945. god.". Djelo je izašlo dva puta. Prvi put 1954. godine na hrvatskom jeziku u sveščićima u Parizu. Drugi put 1978. godine kao cjelina u Rimu na hrvatskom jeziku. U pariškom izdanju 1954. godine na stranicama 128 - 138., u poglavlju d) U Bosni i Hercegovini 1941 - 1945., našao sam "trojanski rat" Hrvata i Srba. Dr. Ciliga je na svršetku rata 1945. godine boravio u Mostaru. Sastao se s kolegom Marinkovićem, Srbinom od kojeg je primio pogrešne informacije o stradanjima u ratu. Marinković je uglavnom sračunato i jednostrano optužio Katoličku crkvu u Mostaru, a posebno dr. fra Leona Petrovića, provincijala hercegovačkih franjevaca. Dr. Ciliga vjerno je opisao ono što je primio od Marinkovića, iako na kraju teksta na str. 137. sumnja u ispravnost Marinkovićevih navoda i o fra Leonu Petroviću piše pozitivno, jer je fra Leon bio Ciligin profesor. Na nelogičnost Ciligina pisanja reagirao je 16. VII. 1955. god. fra Tugomir Soldo iz Ambridgea. U ponovljenom kompletnom izdanju knjige u Rimu 1978. godine ostao je spomenuti tekst, sada na str. 154. - 164., nepromijenjen.

(*) Rudolf Arapović (v. LITERATURU).

U pariškom izdanju na str. 131. i u rimskom izdanju na str. 157. piše: "To što je Katolička crkva dopustila nekad djelatno pomagajući pri tome a nekad to samo pasivno trpeći nasilno prekrštavanje pravoslavnih u katolike neka joj bude oprošteno, a to što ona nije zaštićivala prelaznike nego je nepokretno gledala kako ih ustaše poslije toga kolju to joj se ne može oprostiti (...).

U Mostaru je glavni krivac za tu politiku Katoličke crkve fra Leon Petrović, tajnik mostarskoga biskupa, produžio je Marinković ... On će to na koncu rata i svojom glavom platiti. (...) Široki Brijeg (tamo je bio franjevački samostan) bit će spaljen kao odmazda za Žitomislić, pravoslavni samostan u Hercegovini spaljen od ustaša ljeti 1941. god. (...)"

Zašto je taj nepromijenjeni tekst nanovo otisnut u rimskom izdanju 1978. godine teško je znati. Pretpostavljam da dr. Ciliga nije mogao pronaći tekst fra Tugomira Solde, razumljivo je to jer je od 1955. pa do 1978. godine veliki vremenski raspon.

Ključna osoba o kojoj se radi i koju se nepravedno ocrnjuje jest dr. fra Leon (Grgo) Petrović, provincijal hercegovačkih franjevaca čiji kratki životopis donosimo:

"Rodio se 28. veljače 1883. god. u Klobuku, Ljubuški, Herceg-Bosna.

Nakon završene pučke škole u Veljacima pohađao je gimnaziju na Širokomu Brijegu. U novicijat je ušao na Humcu 1900. Bogosloviju je studirao u Mostaru i Fribourgu, gdje je zaređen za svećenika 1908. Doktorat iz bogoslovlja položio je u Fribourgu 1918. Fra Leon je prvi od hercegovačkih franjevaca postigao naslov doktora teologije. Poslije ređenja zakratko je bio župnik u svojoj rodnoj župi, a cijeli je svoj ostali radni vijek proveo u Mostaru. Obavljao je različite dužnosti. Bio je profesor bogoslovije, župnik, gvardijan, tajnik Biskupskoga ordinarijata, generalni vikar mostarsko-trebinjske biskupije i kandidat za mostarskoga biskupa.

Fra Leon je važan kulturni pokretač svega onoga što se poduzimalo u Mostaru na kulturnomu području između dvaju ratova. Bio je dugogodišnji predsjednik Hrvatskoga kulturnog društva Napredka - podružnice u Mostaru. Zalagao se da se siromašnoj i nadarenoj seljačkoj djeci omogući školovanje u srednjim školama. Bio je upravitelj franjevačke tiskare u Mostaru. Jedan je od rijetkih svećenika koji nije pripadao Hrvatskoj pučkoj stranci nego je bio naklon više Hrvatskoj seljačkoj stranci. Kada je pokojni Stjepan Radić posjetio Mostar kao hrvatski političar, fra Leon ga je dočekao s nekoliko desetaka seljaka na staroj Željezničkoj postaji. Seljaci su nosili hrvatske zastave.

Fra Leon je poznat i kao pisac. Pisao je članke i rasprave iz hrvatske povijesti koje je objavljivao u nekoliko časopisa, novina i kalendara. Objavljene su mu dvije knjige. Prva je njegova disertacija koja nosi naslov *Disqusitio historica* ..., Mostar 1908. Druga je: *Krstjani Crkve bosanske*, Sarajevo 1953. Njegova posljednja služba bila je provincijala hercegovačkih franjevaca.

Kao provincijal stradao je u mostarskoj 'bartolomejskoj noći' u kojoj su partizani mogli ubiti koga god su zaželjeli, pa da im se taj zločin upiše čak u zaslugu.

Tako su partizanski oficiri došli, 14. veljače 1945., u Franjevački samostan u Mostaru i odveli šest franjevaca, poubijali ih te ih bacili u Neretvu, a među njima je bio i njihov provincijal fra Leon Petrović."(*)

Donosimo i kratki životopis o. fra Tugomira (Jakova) Solde, koji je 16. srpnja 1955. god. dr. Anti Ciligi napisao pismo iz Ambridgea. Iz tog pisma može se vidjeti čime nije bio zadovoljan fra Tugomir Soldo od onoga, o čemu je pisao dr. Ante Ciliga u knjizi: *Sam kroz Evropu u ratu 1939 - 1945. god.*, Pariz, 1954. god. sv. 1. str. 128 - 138. i u ponovljenome izdanju knjige, Rim 1978. god. 154 - 164. str.

Rođen je 1910. u Dragićini, župa Čerin, Brotnjo, Hercegovina. Nakon pučke škole u rodnom mjestu, god. 1923. došao je u Franjevačko sjemenište na Široki Brijeg. U franjevački red u samostanu sv. Ante na Humcu kod Ljubuškoga stupio je 3. kolovoza 1929. god. Svoje krsno ime Jakov zamijenio je redovničkim fra Tugomir. Nakon svršenog novicijata vratio se na Široki Brijeg gdje je 1932. položio ispit zrelosti. Potom nastavlja filozofsko - teološki studij u Mostaru. 1934. godine nastavlja studij teologije u Rimu. 1935. god. postao je svećenik. Ređen je 28. srpnja. Kao mladomisnik postao je odgojiteljem klerika na Širokom Brijegu. 1937. godine odlazi na odsluženje vojnoga roka, koji je odslužio uz razna poniženja u Zaječaru. Nakon odsluženja vojnog roka postao je kapelan u župi Kočerin. 1938. premješten je u Čapljinu za kapelana i katehetu. Bio je duša i srce katoličke mladeži u Čapljini. Svoje slobodno vrijeme iskoristio je za skupljanje milodara za gradnju župne crkve sv. Franje u Čapljini. Da se danas u Čapljini nalazi prekrasna crkva sv. Franje s dva vitka zvonika treba najprije zahvaliti fra Tugomiru Soldi. Fra Tugomir je prikupljao sredstva i za gradnju Doma sv. Ante na Humcu kod Ljubuškoga.

1945. godine fra Tugomir je pred partizanima pobjegao i napustio Čapljinu. Povukao se prema Konjicu a odatle u sjevernu Hrvatsku. Imenovan je vojnim kapelanom. Živio je od 1947. god u samostanima: Našice, Ivanić Kloštar, Marija Bistrica, u Sv. Iliji na Obrežu i napokon u Čakovcu odakle je 1947. pobjegao u Mađarsku. Iz Mađarske, preko Austrije, dospijeva do Italije. U Grottamare u Italiji bila je gimnazija za djecu izbjeglica. Fra Tugomir je bio prefekt đaka od 1947 - 1950. 1951. godine ide u Rim u franjevačku tiskaru. Potom odlazi u San Remo za kapelana časnim sestrama. 1952. odlazi u Ameriku.

1954. godine kapelan je u Ambridgeu. 1960. godine u Chicagu, promicatelj je Danice i drugih publikacija. Postao je putujući apostol katoličkoga tiska.

1965. godine, 17. svibnja, u Toledu, umro je o. fra Tugomir Soldo iz Dragićine, župa Čerin, bivši kateheta i aktualni *promotor editionum* u godini života 55., redovništva 35. i svećeništva 30.

(*) *Ivan Alilović, Križni put: raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine*, Mostar - Zagreb, 1999, str. 115.

LITERATURA

Alilović, Ivan. *Križni put i raspuća hrvatskih đaka, studenata i intelektualaca iz Hercegovine*. Mostar - Zagreb, 1999. god. 115. str.

Arapović, Rudolf. *Predgovor, I i II* str. U: *Ciliga, Ante. Sve i odmah.* Mainz - Washington - Toronto - Lund, 1998. god.

Ciliga, Ante. *Sam kroz Evropu u ratu. Drugi svjetski rat u doživljajima vanstranačkog čovjeka.* Sv. 1. Pariz, 1954. 128 - 138. str.

Ciliga, Ante. *Sam kroz Evropu u ratu.* (1939 - 1945). Rim, 1978. god. 154 - 164. str.

Ciliga, Ante. *Sve i odmah.* Mainz - Washington - Toronto - Lund, 1998. god. 35 - 37. str.

Čuvalo, fra Ljubo. *U spomen fra Tugomira Solde.* U: Danica, Chicago, God. XLV. br. 22. 2. lipnja 1965. god. 1. i 5. str.

Riznica rukopisa NSK

Soldo, fra Tugomir. *Pismo dr. Anti Ciligi.* Ambridge, 16. srpnja 1955. god. (pismo sadrži 13 str.)

Šematizam Franjevačke provincije 'Uznesenja Bl. Djevice Marije u Hercegovini' 1977. god. Mostar, 1977. god., 275. str.

* * *

Ambridge, 16. VII. 55.

Vrlo poštovani *g. Ciliga!*

Još uvijek nisam dobio Vašu zadnju knjigu "Sam kroz Evropu", iako sam je davno platio. Međutim, imao sam je na kratko vrijeme u ruci, pa sam je na priskok pregledao i pročitao ono, što pišete o Mostaru i pok. o. dr. Leonu Petroviću. Budući da se na to osvrću razni listovi: "Danica", HR i Izbor, a neizravno u UG i dr. Milan Martinović, dopustite mi, da se i ja u privatnom pismu osvrnem i upozorim Vas na neke netočnosti i manjkavosti, i, ujedno, popravim netočnosti recenzenata i upotpunim i osvijetlim neka pitanja u vezi s pok. Leonom.

Prije svega pok. Leon Petrović nije bio tajnik mostarskoga biskupa, kako to veli Marinković, a niti samo konzultor mostarske biskupije, kako to veli "Danica". Konzultor je bio tamo negdje od 1920. do 1935. Tada je postao *generalni vikar mostarske biskupije*, sve dok nije bio izabran provincijalom u proljeće 1942. Kao generalni vikar mostarsko-trebinjsko-duvanjske biskupije nekoliko puta prisustvovao je biskupskim konferencijama u Zagrebu, na kojima je zamjenjivao starog biskupa Mišića. Tako je prisustvovao i biskupskim konferencijama *u drugoj polovici mjeseca lipnja 1941*. Za vrijeme spomenute konferencije ili odmah iza konferencija s nekoliko biskupa posjetio je Pavelića. Tom prilikom su mu rekli, šta su mu imali reći. Šta su mu biskupi govorili, ne znam, ali znam da mi je Leon pričao, kako mu je on govorio o progonima Srba u Hercegovini i zatražio, da se smjesta s time prestane i da se zavede zakonitost i valjana vlast i uprava u Hercegovini, i *da se uklone zeleni ljudi*, koji nemaju nikakva osjećaja za pravdu niti znaju što je pravo. Pričao mi je također da je Pavelić bio s njima vrlo srdačan i pažljiv i da je pokazao interes i brigu i dobru volju. Leona osobno nije prije poznavao, ali je u emigraciji čuo za njegovo muževno hrvatsko držanje i stav, pa mu je to spomenuo i prema

njemu bio skoro posebno pažljiv. Pavelić je tada obećao pok. Leonu, da će u Hercegovinu poslati u najkraćem roku *podmaršala Laksu* i da će ovaj zavesti zakonitost i red. Također ga je zamolio, da čim stigne u Mostar, ode do Herenčića, ustaškog emigranta od Karlovca, koji je bio zapovjednik jedne na brzinu formirane ustaške bojne u Mostaru, a praktično je imao svu drugu "vlast" u rukama, i da mu kaže, da smjesta prestane s progonima Srba. Leon je to saopćio Herenčiću i najavio dolazak podmaršala Lakse, koji će zavesti punu zakonitost i red, a Herenčić mu je drzovito otvorio vrata i rekao: "Nikada više ne smijete prijeći prag ove zgrade". Ponosni Leon bio je teško uvrijeđen i otišao je u samostan. Podmaršal Laksa za kojih petnaestak dana doista je stigao u Mostar s nešto domobrana i preuzeo vlast. Smjesta je dao naredbu, da se iz zatvora imaju pustiti svi Srbi. Te noći također jedan dio zatvorenih Srba stradao je od ustaša protiv Laksine naredbe, a drugi su pušteni svojim kućama. Te ustaše, koji su vršili zločine, nisu - koliko mi je poznato - kažnjeni, jer je podmaršal Laksa bio zabavljen ustankom Srba u Berkovićima i oko Nevesinja, a nije imao dovoljno vojnika. Bili su to početci, kada dobra volja dobrih ljudi nije mnogo koristila.

Šteta je, što prije niste znali, pa Vam moram napomenuti, da je pok. Leon Petrović zaštićivao progonjene Srbe i jugoslavene, pa i same komuniste, i to odmah, čim su progoni nastali. I nije se zauzimao i protestirao samo kod Herenčića i Pavelića, nego i kod drugih i preko drugih, za koje je držao, da bi mogli pomoći. Kakav je Leonov stav bio, neka Vam posluže kao primjer slijedeći slučajevi:

Odvjetnik Dr. Cvitan Spužević bio je poznati jugoslavenčina u Mostaru, gdje, tako reći, nije uopće među Hrvatima bilo jugoslavena. Bojao se zatvora i fra Leon ga je krio u svojoj sobi i onda se svojski za nj zauzeo, da ga nitko ne progoni. Kasnije je - 1944. - otišao u partizane i poručio O. Leonu, da mu Srbi i komunisti spremaju smrt i uništenje fratara u Hercegovini. Hamza Humo bio je poznati komunist. Pred uhićenje došao je u samostan i fra Leon ga je sakrivao u svojoj sobi. Nešto kasnije pobjegao je među partizane i nakon rata bio vrlo opasan terorista i uništitelj Hrvata i svećenstva. Pod sami konac rata u Mostaru otkriju detektivi jednu skupinicu intelektualaca, među kojima je bio i narodni zastupnik Marko Suton i ing. Marašek, poriklom Čeh i uvjerenjem jugoslaven, koja je potpomagala partizane. Naglo ih pozatvaraju i u Jasenovac otpreme. Pok. fra Leon i biskup Čule pošalju u Zagreb do Pavelića O. dr. Mladena Barbarića sa pismom, u kojemu traže, da se ti zatvorenici puste na slobodu. I doista je Pavelić dao naredbu, da se puste, i Marko Suton stigao je brzo iz Jasenovca u Zagreb. Navodno je u zagrebačkim kafanama pred napuštanje Zagreba bio odviše "duga jezika", pa su ga navodno detektivi zatvorili i nije mi ništa poznato o njegovoj sudbini. U malom Vjesniku zagrebačke nadbiskupije, koji je uređivao kanonik dr. Kolarek, čitao sam razne dokumente zauzimanja svećenstva za progonjene, pa se sjećam, da je taj listić u jesen 1945. donio i jedan telegram, koji su potpisali biskup Čule i O.Leon Petrović a u kojemu se za progonjene zauzimlju i protiv nasilnih postupaka protestiraju, ali se ne sjećam više, o kojemu se slučaju

radilo. A prava je šteta, što su komunisti taj Vjesnik brzo obustavili. Taj listić počeo je izlaziti u ljeto 1945., a prestao je u prvoj polovici 1946.

Da ste vi jamačno znali za ovo i ovakovo Leonovo držanje, vjerujem, da bi - ste se kritično držali prema Marinkovića pričanju i nešto drugačiju sliku ovog mučenika dali.

Koliko je meni poznato, ustaše - barem u Hercegovini - nisu nikada ništa spaljivali, pa ni pravoslavni manastir u Žitomisliću. I često puta putovao sam u vlaku u Mostar i iz vlaka gledao taj manastir, a nikada nisam primijetio, da je spaljen. Znao sam, da inžinjeri i činovnici Totove organizacije, koja je pravila puteve i boksit vadila, u tom manastiru stanuju, i sam sam ih iz vlaka viđao oko manastira. I nikada do sada nisam ni od koga čuo, da je pravoslavni manastir u Žitomisliću spaljen, a znam sigurno, da franjevački na Š. Brijegu nije spaljen. Međutim, točno je, da su nepoznate divlje ustaše jedne noći pokupile kaluđere iz manastira u Žitomisliću - njih do pet na broju - i bacile ih u jamu kod Služnja. Ti su kaluđeri bez sumnje bili dobri ljudi, i koliko je meni poznato, hrvatskom življu nisu se nikada ni u čemu zamjerili. No za taj se tragični slučaj doznalo tek nakon sedmicu dana od jednog pijanog divljeg ustaše, koji je u tome učestvovao, a koji nikada nije otkrio druge suučesnike. Tako je bivalo i u svim drugim slučajevima. Radilo se potajno i pod zaštitom noći, a zlodjelo bi se redovito otkrilo nakon nekoliko dana. I skoro nikada se nije moglo ustanoviti, tko je počinitelj zločina. Istina je, kasnije se znalo, barem mi smo u Čapljini znali, da su kasapi i zločinci bili u glavnom čapljinski Cigani, jedan šofer i jedan mesar, musliman iz Ljubuškoga, te jedan propalica i džepokradica, katolik iz Čapljine. Njima je F. Vego stavio "U" na glavu i autima ih u noći vozio. A radilo se tako, da nitko ne vidi i ne čuje. I da paradoks bude veći, nitko iz susjednih sela nije znao, da ta jama postoji. U toj istoj jami našla je svoju strašnu smrt i nekolicina Srba iz Mostara, a kasnije se čulo, da ih je nekoliko bilo dovedeno i tu ubijeno iz Sarajeva i Zenice. A kada su svećenici i svijet, nakon što su doznali, protestirali, onda bi to tadašnje "vlasti" zanijekale i proglasili ih, da kleveću vlast. Međutim moram Vam napomenuti, da je prijeki sud u Zagrebu na smrt osudio Andriju Buljana, džepokradicu iz Čapljine, koji je bio glavni kasap Srba.

Držim, da je potpuno netočna Vaša tvrdnja, da je pok.Leon uvidio, da se u Jugoslaviji ipak može živjeti, pa da je zato i ostao. Ako se ne varam, nešto ste tako ustvrdili. Stvar ipak stoji ovako: Leon je, kao i mi svi drugi, do smrti ostao pristaša i prijatelj Hrvatske Države. Znao je dobro, šta ga čeka u Titovoj Jugoslaviji i šta čeka njegovu braću, pa ipak ni jednoga časa nije došao u napast, da ostavi Hercegovinu. Slijedeći slučaj Leonov stav dovoljno objašnjuje.

Hercegovina je u listopadu 1944. do linije Š. Brijeg - Mostar - Nevesinje pala u partizanske ruke. U samostanu u Mostaru sakupilo se dosta svećenika. Jedne kritične večeri, kada je pok. Leon doznao točno, šta Srbi i komunisti spremaju ne samo fratrima nego i običnom svijetu u Hercegovini, progovorio nam je službeno

kao starješina: "Hvala Bogu, u svim našim fratarskim župama ostao je među svijetom, koji je još ostao na svom ognjištu, ili župnik ili pak kapelan. Međutim, nastupaju teški dani za nas i naš narod i čekaju nas velike kušnje. Sami Bog zna, tko će od nas i onih, koji su ostali na ognjištima sa narodom, ostati na životu. Molimo se Bogu, posebno za braću, koja su ostala među narodom pod komunističkom vlašću. No ovdje vas se nakupilo dosta, pa koji niste potrebni župniku i o. gvardijanu raziđite se po Bosni i gornjoj Hrvatskoj sa izbjeglim svijetom, neće li tako barem tkogod od nas ostati na životu. Pobrigajte se za izbjeglice, čuvajte ih, tješite ih i opominjite ih, da ne zastrane. Ne dopustite, da hrvatski vojnici umiru bez sakramenata. Mislite na nas i molite za nas, koji ostajemo na svom mjestu i sa svojim narodom. Ja ostajem, ja sam provincijal i moje je mjesto ovdje, ma što došlo i ma što se zbilo!" I zacakli se suza u oku sijedog, ali uvijek muževnog i uspravnog O.Leona Petrovića. Bio je muževan i onda, kada su ga partizani vodili iz samostana sa sedmoricom druge braće, kao što je bio muževan, kada su ga srpski vojnici, koji su u travnju 1941.g. popalili hrvatsko selo Cim i još jedno kod Mostara, vodili u divizijski zatvor. Sve se je hrvatsko tada bilo povuklo iz grada, ali Leon je muževno koracao iz biskupije u samostan. U zatvoru su ga premlatili i mučili; ali se nikada nikome nije potužio, iako su ga kasnije liječnici liječili. Pred sami bijeg divizijskog generala iz Mostara, pušten je iz zatvora i Leon je bez straha i muževno stupio pred generala i zatražio od njega, da novoj vlasti ostavi novac, da se spaljene kuće u dva hrvatska sela podignu. To je Leon i takav je uvijek bio!

Nadalje, nije mi poznato, da je Leon ikada, pa ni u mladosti bio jugoslavenske orijentacije. Od 1918. do smrti sigurno je bio veliki štovatelj i pristaša *Starčevića.*

Bez sumnje ga je svak u Hercegovini smatrao *starim starčevićancem,* koji nikada nije ševrdao. I radi toga nikada nije htio dati svoj glas HPS-u, u kojemu su bili skoro svi svećenici - barem u Hercegovini.

Točna je Vaša tvrdnja, da je pok. Leon bio prvi doktor među hercegovačkim fratrima, iako nije završio studije, kako Vi velite, u Parizu, nego, kako piše "Danica" u Friburgu. No franjevački profesori teologije i filozofije zadržali su do 1933. godine sredovječnu titulu lektora, mjesto profesora, a ti lektori svršavali su svoje studije i tu titulu dobivali u Antonijanumu u Rimu. No lektora je u Hercegovini bilo i prije nego se je Leon rodio. Šta više, O.Pavo Dragićević, kolega pok.Leona Petrovića, bio je neko vrijeme profesor povijesti na Antonijanumu u Rimu, a prije njega bili su fra Andjeo Kraljević i fra Paškal Buconjić, kasniji hercegovački biskupi. No i skoro svi ostali fratri do prvog svjetskog rata bili su, kao i Leon, u inozemstvu. Svršavali su bogosloviju i filozofiju po raznim mjestima u Austriji i Italiji, osobito Rimu, Beču, Polzanu, Parmi i Grazu, iako nisu bili doktori ni lektori. Usput napominjem, da su između dva zadnja rata svi hercegovački fratri iz te najzabitnije, najsiromašnije i periferijske hrvatske pokrajine na studijima u inozemstvu proboravili barem dvije godine, a mnogi 4, 5 i 6 godina, dok su neki, koji su studirali razne predmete, bili u inozemstvu i 8 godina. A bivali su na studijima

u Lavovu, Krakovu, Breslauu, Bratislavi, Beču, Insbruku, Muenchenu, Padebornu, Louvenu, Bruxellesu, Parizu, Lillu, Lyonu, Milanu i Rimu, pa čak i u Londonu. A studirali su teologiju i filozofiju, pravo, sociologiju, konzervatorije, slikarstvo, graditeljstvo i tridesetak njih razne gimnazijske predmete. Među njima bilo ih je nekoliko i sa dva doktorata, ili pak sa licencijatom jednog predmeta, a doktoratom drugoga. Tako se je dogodilo, da je ta siromašna redovnička ustanova u najsiromašnijoj pokrajini imala *razmjerno* mnogo više tkz. "stručnog" osoblja od drugih crkvenih pokrajina i ustanova. Kada bi svi doktori i profesori bili mislioci ili pak učenjaci, onda bi ih u maloj Hercegovini bilo na pretek!

Napominjem Vam, da je *tvrdnja g. Martinovića,* da je pok. Leon Petrović bio pao *u nemilost ustaša samo djelomično točna.* Bio je u nemilosti Herenčića i divljih ustaša, koji su "vladali" u Hercegovini u početcima NDH, kao što smo bili i mi svi drugi fratri, jer smo se za nevino progonjene zauzimali i protiv divljanja i nasilja i ubijanja protestirali. No netočno bi bilo reći, da je pok. Leon, kao i mi drugi, bio u nemilosti čestitih ustaša i pravih predstavnika vlasti u NDH: velikog župana Petra Zlatara, koji je bio uzoran čovjek ili pak dobrog velikog župana sudca Đuke Spuževića, ili pak stožernika Mance, Muse i Tomislava Nesića, koji su od reda bili vrlo čestiti i dobri ljudi. I šef policije u Mostaru bio je ozbiljan i kulturan gospodin, pa je i on bez sumnje pok. Leona cijenio i poštivao kao i Zlatar, Đuka Spužević, Mance, Musa i T. Mesić (usput napominjem, da svi ovi ljudi nisu nikome nikakva zla napravili). Ne vjerujem, da je ijedan ministar bio protiv pok. Leona, iako je Leon, kada je trebalo, požalio se i protestirao protiv izvjesnih postupaka; jer su znali, da je on pristaša Hrvatske Države, a uz to vrijedan i karakteran čovjek.

Isto tako ne mogu se složiti s Vama, da *pok. Leon nije bio "narodni čovjek",* iako je možda malo više od drugih fratara držao "odstajanje" od svijeta. On je bez sumnje iskreno volio svijet, i to svakoga. I sa svijetom se znao našaliti, svakome se na prolazu javiti i pozdraviti. I svijet ga je volio i u ispovjedaonici i na propovjedaonici. Volio, ali još više poštivao i cijenio. Vjerujem, da je tome razlog i ono njegovo malo "odstajanje". U vrijeme Hrvatske Pučke Stranke može se reći da je bio pravi miljenik mostarskih građana. Nije mi poznato, da je imao neprijatelja, a koliko mi je poznato, u Mostaru ga jedino nije volio, i to radi njegova starčevićanstva g. Žarko Vlaho, tajnik HPS.

Toliko o pok. fra Leonu kao nadopuna i neki ispravak Vašega mišljenja.

Imam dojam, *da i Vi* s Markovićem mislite, da su fratri u Hercegovini mogli *zapriječiti progone nevinih Srba,* osobito ubijanje, pa mi dozvolite, da se i na to osvrnem i na neke činjenice upozorim.

Prije svega u Hercegovini su od strane Hrvata vršeni progoni nad Srbima za onih prvih mjeseci NDH. Kasnije, koliko je meni poznato, tih progona nije bilo, osim eventualnih progona komunista i njihovih pomagača u gradu Mostaru. Zatim u Hercegovini, barem u hrvatskim selima, nije bilo jugoslavena, srbofila ni četnika, a isto tako ni komunista ni njihovih simpatizera, pa nitko od Hrvata nije, koliko je

meni poznato, zatvaran, osim neko kratko vrijeme stolački zastupnik dr. J. Miljković, koji je kasnije bio savjetnik u županiji u Mostaru, a koga su kasnije komunisti strijeljali. Jedino su pri napuštanju Hercegovine ustaše vojnici ubili dvojicu seljaka Hrvata, koji su bili počeli pripremati teren za partizane i obavještavati partizanske jedinice o prilikama u Hercegovini. U Hercegovini dakle vršena su nasilja, progoni i ubijstva od strane Hrvata samo nad Srbima, i to u prvim mjesecima NDH, kada je vlast bila neorganizirana i provizorna. No ne treba zaboraviti, da su prvih dana NDH srpska vojska i četnici popalili dva hrvatska sela kod Mostara i više kuća u dva sela kod Čapljine i pri tom ubili svakog Hrvata, do kojega su mogli doći. Istina, nije to nikakvo opravdanje Hrvatima, ali se zbog toga dade razumjeti reakcija. Ali isto tako trebalo bi imati u vidu, da je *ustaški emigrant Herenčić* od Karlovca imao u ruci svu "vlast". Njemu su bili podložni predstavnici vlasti: u Stocu, pod koji je *tada* spadala i Čapljina, neki Marko od Kotora i *Togonal iz Travnika u Ljubinju* i Ravnome te Sudar, koji je poveo sa sobom nekoliko "ustaša" i bivšeg kotarskog predstojnika nekog Budaka u nevesinjski kotar, da pohvataju predstavnike četnikâ i bivšeg jugoslavenskog režima, a nije priznavao nikakve vlasti nad sobom. Svi su ti "predstavnici vlasti" bili "stranci", koji ništa nisu držali do svećenika i na naša zauzimanja i proteste odgovarali su: "Bavite se svojim svećeničkim poslom, jer biste inače mogli doći u zatvor! Vi ćete nam odgovarati za svaku hrvatsku glavu prigodom ustanka koji Srbi spremaju!" Naši bi domaći Hercegovci u čistim hrvatskim krajevima teško to smjeli reći svećeniku, ako ništa drugo, ono zbog javnog mišljenja. I znali su nas ti "stranci" upozoriti, da ih ne "tužakamo" višim vlastima. Pa iako su znali, da smo za Hrvatsku, a protiv Jugoslavije, ipak su se dvojica na dva mjesta odvažili i na kratko vrijeme zatvorili pok. prof. O. Soptu, što se zauzimao za progonjene Srbe, kojima je za vrijeme diktature znao više puta reći: "Samo da mi je dočekati, da vas počnem žaliti!" (Dočekao je i iskreno ih je žalio i onda se kroz žicu u logor u Mostaru provukao i tješio ih, protestirao i u zatvor došao polu dana) i *O. Otona Knezovića radi propovijedi protiv progona nevinih.*

Ovo napisah, da Vas upozorim, da su u početcima NDH, kada su se zbivali progoni Srba, Hercegovinom dirigirali "stranci", nama svećenicima nepoznati i tuđi ljudi, koji nisu ništa držali do svećenika i svećeničkog autoriteta.

S druge strane moram Vas upozoriti, da franjevci u Hercegovini djeluju u zapadnom dijelu Hercegovine, koji je čisti hrvatski i katolički kraj, a u kojemu nije bilo ni Srba ni partizana, ni Židova, pa nije bilo ni nereda ni progona. Jedini izmiješani krajevi, u kojima fratri u Herc. rade, jesu oni u dolini rijeke Neretve: Čapljina, Mostar, Konjic i preko Neretve: Nevesinje i Glavatičevo, u kojemu opet nije nitko od Srba nastradao, ali su nastradali Hrvati katolici, koji nisu izbjegli, a spaljen je još župski stan. Međutim, moram Vam reći, da je jugoslavenska, srpska i komunistička promidžba za vrijeme rata i nakon rata uvelike uveličala broj pobijenih Srba u Hercegovini, a tome su nasjeli i neki Hrvati, i još uvijek nasjedaju. Znam, da je strašno, ako i jedan jedini nevin čovjek strada i pogine, ali se u brojkama

ne bi smjelo pretjerivati, a još manje krivnju za zločine na nevine bacati. Ja sam, na primjer, bio jedan od onih, koji sam se, bez pretjerivanja mogu reći, često i odvažno borio protiv nasilja divljih ustaša nad srpskim življem, protestirao sam često ne samo kod mjesnih nego i viših vlasti, a u propovijedima sam češće puta otvoreno nastupio i za nevine se zauzeo. Šta više, odgovorne sam tužio višim vlastima i tražio za njih kaznu, a zaštitu za nevini svijet. U tu svrhu prikupljao sam podatke, koliko je Srba u Hercegovini moglo poginuti. Prema sabranim podatcima broj nastradalih nije ni u kojem slučaju prešao cifru od 2.300. Dakle razmjerno mnogo manje, negoli je u drugim pomiješanim krajevima u Hrvatskoj. Ako se uzme u obzir broj nastradalih Srba samo u krajevima, u kojima djeluju franjevci, onda taj broj nikako ne prelazi 400.

Ali ni za jednog jedinog nastradalog Srbina i Židova, a niti ikoga drugoga, nitko pošten i čestit ne može osuditi ni jednoga jedinog hercegovačkog fratra niti svjetovnog svećenika. Nitko od naših fratara nije bio vojnik ili vojnički zapovjednik; nitko nije bio stožernik, logornik, tabornik ili njihov pobočnik; nitko nije bio veliki župan, kotarski predstojnik ili općinski načelnik; nitko nije bio državni službenik ili činovnik, osim kateheta, koji su predavali vjeronauk u školama; nitko nije bio zakleti ustaša, osim možda Radoslava Glavaša, koji je vodio bogoštovni odsjek u Ministarstvu pravde, i možda Medića, koji je poznavao dobro Pavelića iz Siene. No obojica ovih bili su još u početku u Zagrebu na službi. Glavaš (A. R. Buerov, književni pseudonim) nadstojnik bogoštovnog odsjeka, a Medić jedan od Pavelićevih kapelana. No moram Vas upozoriti, da je Medić otišao u Zagreb protiv volje našega provincijala i ovaj ga je smjesta suspendirao i kratkim putem iz franjevačkog reda isključio zato, što je bez dopuštenja starješine otišao u Zagreb, a Medić je tada prešao u svjetovne svećenike đakovačke biskupije i u Zagrebu tako ostao. Napominjem, da nikada ni od koga nisam čuo za Medića ni zla ni dobra djela, a ako ih je kada činio, sigurno je, da ih nije činio kao fratar, pa se tako u naš raboš ne mogu ni bilježiti. Prema tome, mi nismo bili ni izravni ni neizravni nosioci vlasti, da bismo mogli odgovarati za stradanja i progone Srba.

Međutim, nismo se mi ogriješili ni o Srbe ni o drugoga ni "propustom" svojih ljudskih i svećeničkih dužnosti. Svi smo mi našemu svijetu sa propovjedaonice pročitali i razjasnili odredbu našega biskupa, da će biti uskraćeni sakramenti svima onima, koji su i koji eventualno budu sudjelovali u ubijstvima, progonima, stradanjima i pljačkanju Srba, Židova i drugih. Svi smo mi u to vrijeme tumačili svijetu sa propovjedaonice petu Božju zapovijed: Ne ubij. Svi smo mi u privatnim razgovorima osuđivali nasilja, osobito ubijstva; svi smo mi u mjestima, gdje su se neredi događali, protestirali kod nižih i viših vlasti i za nevine se zauzimali, pa i onda, kada je to bilo i vrlo opasno. Napomenuo sam Vam da su bili predstavnici vlasti i dirigenti progona "stranci", koji nisu ništa držali do svećenika, a njihovi su pomagači uglavnom bili Cigani, hamali i čaršijske propalice, koji su te zločine izvršavali, jer drugi to ne bi htjeli. U Čapljini je uz hamale i Cigane bio i jedan Srbin, neka srpska

budala, i jedan Hrvat, po zanimanju džepokradica, koji je kasnije, na pritisak hrvatske javnosti i na moje proteste, u Zagrebu osuđen na smrt. Dakle, to je element, koji nije ništa imao sa svećenicima i na koji svećenici nisu mogli djelovati. A napomenuo sam Vam, ali i opet napominjem, da su uhićenja i zločini uvijek vršeni pod zaštitom noći tako, da bi se za njih doznalo tek koji dan kasnije, kada se više nije moglo spriječiti. A da je bilo i junačkog držanja, neka Vam posvjedoče ovi slučajevi:

Iz nekoga sela kod Goranaca kod Mostara mostarske divlje ustaše pokupile su jedne noći Srbe i odveli ih na Lištícu kod Š. Brijega i tamo ih zatvorili u zgradu pučke škole. U jutro je to doznao goranački župnik O. Damjan Rozić, zajahao konja i odletio na Lištícu. Stražari su mu objasnili, da ih moraju držati u zatvoru, jer će se sigurno pobuniti i pridružiti srpskom ustanku oko Berkovića i Nevesinja. O. Rozić uvjeravao ih je, da ne će, i tražio, da ih se pusti. Kada to nije koristilo, onda je razbio vrata i govorio, da on za njih garantira; pustio Srbe i na konju pred njima odveo ih u njihovo selo. A ništa mu se nije dogodilo, jer je Lištica čisti katolički kraj, u kojemu je svatko dijelio mišljenje O. Rozića i odobravao mu, pa divlje ustaše nisu smjele ništa.

U okolici Mostarskog Graca ima nekoliko srpskih obitelji u jednom selu. Došli su opet divlji ustaše i odveli ih i zatvorili u istu školu na Lištici oko 10 sati u noći. Doznali fratri na Š. Brijegu za to, a doznali također, da je i stožernik Zovko na spavanju na Lištici, pa poslali O. Burića do fra Zlatka Sivrića u Mostarski Gradac, jer je Zovko mrzio širokobriješke fratre, a O. Sivrić s njime se nekoć dobro poznavao i pazio - pa kada bi oni intervenirali izravno, bilo je više nego sigurno, da ne bi uspjeli. U 1 poslije pola noći O. Burić probudio je O. Sivrića i poslao ga odmah stožerniku Zovku, da ga probudi i nagovori da pusti Srbe. I O. Sivrić je uspio i Srbe tada odveo njihovim kućama. A da je to bilo u izmiješanim krajevima, nitko ih ne bi spasio.

Iako mi nije drago, ali moram Vam se pohvaliti, da sam se i ja junački zauzimao, pa i opasnosti izlagao. Neki Ognjen, glavar iz sela Pribilovaca, koji je bio još i istaknut četnik, dospio je u ustaški zatvor u Čapljini. Jednoga dana po podne, dok sam prolazio "glavnom" ulicom Čapljine, natrča Ognjen istom ulicom zapomažući, i posrne. Dvojica divljih ustaša trče za njim i jedan od njih pokleknu i uperi pušku u Ognjena. Ja sam spontano pritrčao i lupio ga (ustašu) po pušci. Njegov drug uperio je tada pušku na mene, a ja sam mu javno, na očigled svih Čapljinčana, koji su bili već istrčali na ulicu, razgalio prsa i povikao mu: Pucaj! I Ognjen je barem tada bio spašen. Kada je preuzeo vlast u Mostaru podmaršal Laksa - bilo je to oko polovice srpnja - bilo je mnogo lakše. On je dao naredbu, da se imaju pustiti iz zatvora svi Srbi i da se ne smiju zatvarati nevini ljudi. No poteškoća je bila u tome, što Laksa nije imao dovoljno vojnika i ljudi, da preuzmu vlast i položaje, a *srpski je ustanak oko Nevesinja i Berkovića već bio počeo*. To su iskorišćivali divlje ustaše, da i dalje tamane Srbe. Tako jednoga dana u Gabeli su pokupili srpske žene i djecu i sve ih zatvorili u školu i zgradu Hrvatskog doma. Župnik iz Gabele doletio

k meni i onda zajedno sa mnom pošao do logornika s kojim sam već bio u velikom neprijateljstvu. Zatražili smo, da ih smjesta pusti i tom sam mu prilikom rekao sve, šta sam mu imao reći. Nije se "uvrijedio", nego mi je cinički odgovorio, da će ih poslati sve u Srbiju da tamo srbuju. Zatražio sam intervenciju kotarskog predstojnika, inače Dalmatinca, koji je brzo premješten u Dubrovnik i odatle otišao u partizane, a ovaj mi odgovara, da on ne smije razgovarati sa podmaršalom Laksom pa će onda zvati velikog župana u Dubrovniku (tamo je u početku spadala Čapljina), pa će veliki župan govoriti Laksi i onda će nazvati njega, kotarskog predstojnika. Ja sam tada uzeo telefon i hitno nazvao Laksu i zatražio njegovu pomoć odmah. I odmah je naredio kotarskom predstojniku, da pošalje oružnike hitno u Gabelu i da puste zatvorene Srbe i Srpkinje, a tko se suprotstavi, da na nj pucaju. I pušteni su i spašeni su. A da nije bilo Lakse u Mostaru, sve bi bilo badava. I prije sam toliko puta telefonirao u Dubrovnik i Mostar i pisao u Zagreb, a u Zagrebu O. Glavaš intervenirao, njemu obećavano i navodno su iz Zagreba naredbe slane u Hercegovinu, da se taj svijet spasi i da će biti kažnjeni progonitelji, *ali sve je bilo kasno i uzalud.* Pa i onda, kada je telal izvikivao kroz Čapljinu, da će biti najstrože kažnjen (smrtna kazna), tko se bude za Srbe zauzimao, protestirao i intervenirao, ja sam imao odvažnosti, da telefoniram u Dubrovnik i citiram tu naredbu logornikovu i zatražim zaštitu za Srbe i kaznu za logornika i njegove hamale, kojima je bio prišio "U" na glavu. I trebalo je ipak odvažnosti u crkvi u više navrata sa propovjedaonice tumačiti Božju zapovijed: Ne ubij! i onda povišenim glasom reći: "To ne smijete činiti, kada bi vam sami Poglavnik naredio, jer se treba većma Bogu pokoravati negoli ljudima!" I logornikovu pobočniku odbio sam dati propovijed, koju mi je zatražio, napominjući mu, da ni on ni logornik nisu nikakva vlast, a niti su ustaše, nego: satraše, pustaše i zločinci. Nisam se bojao ni logornikova prijetećega pisma, koje mi je uputio povodom mojih tužba u Zagreb na divljanja divljih "ustaša".

Dakle, nije se radilo o kukavičluku nego o čistoj nemoći, da progonjene spasimo.

A kao što sam ja radio, tako su radili i drugi, premda sam Vam ovdje nanizao o sebi samo nekoliko "podviga". Tako, znam dobro, da su kod Herenčića u Mostaru protestirali i pokušali spasiti Srbe: O. Viktor Nuić, župnik, O. Emil Stipić, kapelan, O. dr. Mladen Barbarić, O. Didak Ćorić, O. Leon Petrović i drugi. A svi su ti ili već mrtvi ili u zatvoru. U kotaru konjičkom zlo se dogodilo samo jednoga dana. Nepoznati ustaše odnekle doveli neke Srbe i po konjičkom kotaru pokupili još one malo istaknutije - svih skupa na broju 100 - i odveli ih k Boračkom jezeru i pobili. Župnik i kapelan protestirali kod "vlasti" u Konjicu, Mostaru i Sarajevu. Kada se pročulo, da su Sudar i neki Budak kupili i ubijali istaknutije četnike po nevesinjskom kotaru, slijedeće nedjelje u širokobriješkoj crkvi propovijedali su i svijet upozorili pok. O. dr. A. Nuić i O. dr. Petric, da ne daje sinovima u ustaše, da ne bi podivljali; a to je ipak odvažnost.

Ja sam stvarno ne znam, šta smo još trebali učiniti, da se spriječe progoni. Propovijedali smo u crkvama protiv ubijstva i nasilja; uskratili smo sakramente sudionicima u ubijstvima i pljački, kao i njihovim pomagačima; zauzimali smo se za progonjene i protestirali smo kod nižih i viših vlasti. Išli smo do Pavelića i drugih ministara (Istini za volju, iz Zagreba su stizale naredbe, da se to ne radi, ali u tim revolucionarnim danima svak je bio vlast i nitko nikoga nije slušao!). Više puta izlagali smo i život svoj, ako smo znali, da bi nevini mogli nastradati (za mnoge zločine doznali smo nekoliko dana nakon što su izvršeni, pa se tu nije dalo ništa drugo nego protestirati i žaliti se višim vlastima). I šta smo drugo mogli i trebali uraditi? Mi bismo stvarno mogli pitati druge, osobito one, koji nas okrivljuju, sumnjiče nas ili pak nasjedaju srpskoj i komunističkoj promidžbi: šta su oni radili, za koga su se zauzeli i koga su spasili? Međutim, dočekali smo to, da nas drugi, koji nisu imali dovoljno ni ljudskih ni kršćanskih osjećaja, i koji su bili i komodni i kukavice, pozivaju na odgovornost ili pak, da nas duhovni začetnici ili izvršioci zločina nad Hrvatima osuđuju i sa sobom izjednačuju, kao Miljuš, Pribičević, Viktor Novak i slični. I mene je Miljuš prikazao kao zločinca, a Novak proglasio odgovornim za sva zlodjela divljih ustaša u Čapljini, iako se ni jednom jedinom riječju nisam ogriješio o bližnjega, a energično i sustavno sam se zauzimao za progonjene Srbe od najnižih do najviših vlasti i energično protestirao protiv svakog zlodjela: usmeno, javno u propovijedi i pismeno. Mi smo svi izvršili svoju dužnost i mi možemo ponoviti za Stepincem: Naša je savjest čista! I možemo još kazati: ni srpska ni komunistička mržnja ni zlodjela, ni divljanje divljih "ustaša", ni klevete raznih vajnih Hrvata nisu nam nimalo uspjeli otanjiti ljubav za Hrvatsku. I vjerujem, da ne će.

Ne pišem Vam povijest, pa zato namjerno i ne spominjem strahovite srpske i komunističke zločine, samo vam napominjem, da su Srbi i komunisti poslije rata bili razvili i sustavno je godinu dana vodili - ja sam tamo bio, pa znam to dobro - propagandu, da nas prikažu zločincima. Napominjem vam samo, da su komunisti u maloj Hercegovini pobili 65 fratara, i to sve bez suda, osim *O. Glavaša;* da je 1948. bilo u zatvoru 38 naših fratara, a sve za "zločine" učinjene nakon dolaska komunista na vlast; da su se u zatvorima skoro svi izredali; da početkom 1945. g. od Gruda u Bekiji do Mostara nisu ostavili na životu nijednoga fratra, do kojega su došli i koji se nije skrio; da su 1945, a dobrim dijelom i 1946., fratri po župama išli spavati u škripine ili pod hrast (sa zahodom sunca uzimali bi deku i izlazili iz kuće, a da ni kuhar im nije znao, kamo idu i gdje spavaju). Pa uza svu tu tragediju i zatvore i progone, skoro uvijek sve naše 42 župe bile su uvijek pastorizirane. I za najopasnija mjesta našlo se je dobrovoljaca. Jedni bi ulazili u zatvor, a drugi bi izlazili, pa tako opet svijet nije ostao bez svećenika. Konfiscirali su nam gimnaziju, sjemenište, novicijat i bogosloviju, ali opet nismo bez podmlatka. U samostanima su nas zbili u jedan tijesni ugao, ali fratri su zadovoljni. Na zgarište u Š. Brijeg došlo je *5 fratara* 4 mjeseca iza tragedije. Opet su ih nešto kasnije bili najurili, misleći da se neće

nikada više povratiti, ali žilavi se fratri vratiše nakon 4 mjeseca *i sada* su tamo u jednom tijesnom ćošku zbijeni.

Poslije naše tragedije u veljači 1945., preuzeo je upravu provincije bivši provincijal O. dr. Mate Čuturić. 65 fratara bilo je u nepoznatim grobovima, mnogi u zatvorima, dosta ih izbjeglo, a oni, koji su bili "na slobodi", spavaju po grabama i škripovima, progonjeni kao divlja zvijer. A kada koji od tih dođe u Mostar po službenom poslu do biskupa ili provincijala, fra Mate ga grli i pita: "Kako si sine?! Ima li vas, sine, još živih? Je li još na životu N.N. i M.M.? Tko je na životu u selu N.? Koliko je ostalo živih sinova u N.N.?" I tako bi zaredao sela i obitelji. I onda bi samo uzdisao i od tuge venuo. U lipnju 1945. g. došao je k njemu ministar dr. Cvitan Spužević i tražio od njega, da osudi NDH i pozove svijet iz šuma kućama, uz napomenu, da im se ništa ne će dogoditi, a za uzvrat obećaje, da će biti pušteni na slobodu svi fratri iz zatvora. Pok. O. dr. Mate Čuturić odgovara mu: "Ne mogu, Cvitane! Ne mogu pljuvati na krv nevine braće i nevinog naroda. Vi ste se stavili, da iskorijenite i nas i hrvatski narod. Bog će vas, Cvitane, kazniti. Ne ću i ne mogu to učiniti! Idi, Cvitane!" I Cvitan je uzeo svoj šešir i otišao, a fra Mate je ostao tugujući i venući, dok mu nije potpuno od žalosti srce uvelo i prestalo kucati. A taj isti fra Mate, iako je bio uvijek temeljit Hrvat, radi ustaških ispada, nije mogao čuti za ustaše i ustašluk. Smatrao ih je zelenim, nedoraslim. I uvijek bi im otvoreno rekao: upropašćujete Hrvatsku Državu i upropastit ćete hrvatski narod. Nije volio ustašluk, ali je volio u ustašama braću Hrvate, *koji su spremni ginuti za Hrvatsku.* I jedanput, nakon ispovijedi i pričesti jedne ustaške bojne, svim vojnicima dao je po čašu rakije i nešto suhih smokava. Ali ni tada nije propustio priliku, da zapovjedniku kaže, što misli i da ga upozori na opasnost, koja dolazi; jer da igramo na krivu kartu; jer smo izvjesnim postupcima otjerali Božji blagoslov od Hrvatske i minirali je u temeljima. Ali opet je imao snage u sebi, da ih ne osudi pred neprijateljima Hrvatske, kako mu je to dr. Cvitan Spužević predlagao. Nije dakle mogao pljuvati ni na Hrvatsku ni na njezine ustaše, jer je znao, da je među njima ogromna većina čestitih naših mladića, koji su spremni dati i život za Hrvatsku. I slijedeći prizor baš se dogodio kod pada Širokog Brijega. Partizani su zarobili oko 15 ustaša. Partizanski zapovjednik poredao ih sve uza zid i pita ih: "Hoćete li zamijeniti ustašku kapu partizanskom i s nama u borbu, pa vam poklanjam život?" Pitao je to svakog pojedinog. I svaki je odgovorio: Ne! I svaki je nakon "Ne" dobio kuglu u čelo i pao. Nije to fanatizam, nego ideali. *I to potpuno različit ideal od partizanskog ili četničkoga.* Različit ideal *duhovni, nacionalni i politički,* a Vi ste, na žalost, vidjeli jedan te isti fanatizam. Dopuštam samo da su isto ludilo i fanatizam imali oni malobrojni divlji "ustaše" razbojnici, koji su imali i četnici i partizani, ali pogrešno je većinu ustaša smatrati fanaticima i jednakim partizanima i četnicima. To su rodoljubi, spremni za slobodu Hrvatske i njezinih ideala život dati!

Iako sam oduljio, dopustite mi, radi informacije Vama, da nešto reknem i o prelazima pravoslavaca na katolicizam u Hercegovini. Čini mi se, da ste tu nasjeli Srbinu Marinkoviću.

Državne su vlasti preko kotara saopćile Srbima, da moraju prijeći na katolicizam ili seliti u Srbiju, a pri tome ne smiju ništa više nositi, što prelazi 500 kg težine.

Međutim, pitanje uvjeta prelaza na katolicizam crkveni kanoni jasno određuju, pa su i biskupi skupno i naš posebno svome svećenstvu dali jasne upute u tom pogledu. A glavni je uvjet, da stranka prelazi potpuno slobodno i svojevoljno, nakon što je spoznala nauk katoličke Crkve ili dala se u njemu valjano poučiti. A Srbi su tada navalili sa sviju strana, da ih primimo u krilo katoličke Crkve. Kada smo im tumačili, da za nas ne vrijedi državni zakon o prelazima, nego crkveni, prigovarali su nam, da im ne ćemo da pomognemo i da ćemo mi biti krivci za njihovu tragediju. Onda smo im, da ih spasimo, *davali potvrde, da su se javili za prelaz na katolicizam i napomenuli im, da su oni i dalje pravoslavci;* da će ovo stanje brzo prohujati i oni će i dalje moći biti i Srbi i pravoslavci, a da je spomenuta potvrda dostatna, da se zaštite pred civilnim zakonom od progona i selidbe. I stvarno im je *po zakonu* ta cedulja pred zakonom bila jednaka kao i sami prelaz. Tako, mi smo u Čapljini primili u katoličku Crkvu jednu obitelj, koja je usljed mješovite ženidbe postala pravoslavna. Žena je htjela svakako vratiti se u katoličku Crkvu i s njome njezina djeca. Onda je i muž htio imati istu vjeru, koju ima njegova žena i djeca, pa je nakon valjane pouke i on prešao. Dvije kćeri jedne majke pravoslavke, udovice, prije rata prešle na katolicizam i udale se za Hrvate katolike. Majka je ostala i dalje pravoslavka, ali je sa svojim kćerima išla skoro redovito u našu crkvu. Kada je izišao državni zakon o prelazima, zatražila je, da je primimo u kat. Crkvu. Nakon pouke primili smo je. To su *svi* obraćenici u župi Čapljini. Ostali su samo dobili potvrde, iako su stotine puta molili i urlali, da bismo ih stvarno preveli. Tako je bilo u glavnoj i u drugim župama. U Mostaru, na primjer, usljed ženidaba sa pravoslavcima, mnoge su osobe tražile povraćanje u Katoličku Crkvu za sebe i svoju obitelj. To im se nije smjelo uskratiti, pa su nakon pouke primljene. Dozvoljavam, iako mi nije poznato, da je i koji drugi pravoslavac, u iznimnim slučajevima, prešao tada na katolicizam, ali to mogu biti samo oni, koji su prije rata simpatizirali sa Katoličkom Crkvom. Ostalima su davali samo potvrde, da su se javili za prelaz, da se tako spase, a g. Marinković to ne razlikuje ili pak ne će da razlikuje. Tako je bilo i po našim drugim župama, u kojima je bilo pravoslavaca. Dakle, radi se upravo o neznatnom broju prelaznika, i to većinom o povratku obitelji nazad u kat. Crkvu, koja je (obitelj) zapravo trebala biti katolička po crkvenim kanonima. Koliko se sjećam, u Konjicu, Nevesinju i Glavatičevu nije bilo ni jednoga pravog prelaznika. Inače, bez ikakva se pretjerivanja može mirne duše reći, da se je u tome pogledu svećenstvo mostarske biskupije ponijelo bolje od onih drugih biskupija.

A zašto nas Vaš prijatelj Marinković optužuje i okrivljuje, što nismo zapriječili stradanja prelaznika? Pa tko smo mi, da to u revolucionarna vremena, kada je svijet ostao bez prave vlasti, a vlast se tek postrojavala, zapriječimo? Zar smo mi imali vojsku u rukama? Zar smo mi bili vlast? I šta smo drugo mogli, osim za njih se zauzeti i protestirati? A to smo učinili jednako za sve bez iznimke. I pozivali smo

se na taj zakon državni o prelazima. A koliko smo mogli, neka Vam posvjedoči ovaj primjer iz župe Klepce - tri kilometra daleko od Čapljine, a sa istočnu stranu rijeke Neretve:

Uzalud je pok. don Ilija Tomas, koga su partizani strašno mučili i umorili, nastojao spasiti Srbe iz svoje okoline. A onda su ga ustrajno i plačući molile žene i djeca, da ih primi u kat. Crkvu i da ih spasi. I nije više mogao izdržati njihovu navalu pa ih je bio počeo pripravljati za prelaze i kod crkve proučavati katolički nauk. Jednog jutra, dok ih je poučavao, divlje ustaše opkole crkveno dvorište i odvedu sve te Srpkinje, njihovu djecu i nekoliko odraslih Srba i zatvore ih u silos u susjednom selu. Don Ilija uzme svoj motor i pođe do podmaršala Lakse u Mostar. Ali ne smije ući u vlak u Čapljini, da ga divlje "ustaše" ne opaze i ne skinu s vlaka i ne zatvore. Pošalje hitno k meni svoga kuhara, a on ode dvije stanice prije Čapljine i tu uđe u vlak, da zabaci trag. Njegov kuhar mi saopći, da će don Ilija biti u II. klasi, pa da idem na stanicu i ne tražim ga izvana, nego da uđem u vlak i potražim ga tako, da ga divlje "ustaše" ne bi primijetili i s vlaka skinuli. Don Ilija me tada zamolio, da preko jednog šofera, njegova prijatelja, pripazim, što će biti sa tim zatvorenim Srbima, i ako ih kuda premjeste, da odmah telefoniram podmaršalu Laksi. Vjerojatno Laksa nije mogao prije dobiti na telefon logornika Vegu, koji je uvijek bio "na terenu", ali ga je dobio u 4 sata po podne, upravo, kada je don Ilija stigao iz Mostara u Čapljinu. Uklonio se odmah k meni u kuću i preko istog šofera potajno pratio, da li Vego izvršuje Laksine naredbe. I uistinu Vego je pustio na slobodu sve Srpkinje i djecu, ali ono nekoliko odraslih Srba Vegini Cigani odveli su nekamo autom, a da nitko ne zna, gdje su završili. Don Ilija nije smio nikuda iz moje kuće do noći, a kada se mrak uhvatio, otišao je u kuću jednog prijatelja i kod njega noćio, da opet trag zabaci. A da je i smio, vlaka više za Mostar nije bilo, a s autima je određivao spomenuti Vego. Ja sam od oružnika nazvao telefonom podmaršala Laksu, da mu saopćim, da njegova naredba nije u cjelini izvršena, ali ga nisam mogao dobiti. A već je bilo kasno, da ih se spasi. Vego je izvijestio, da je naredbu izvršio, a don Ilija je sutradan izvijestio Laksu, da naredba u cijelosti nije izvršena, pa je Vego opet izvijestio, da ih je sve bez iznimke povratio svojim kućama, a da su vjerojatno odrasli muškarci odmetnuli se u šumu.

Dakle, kako smo mi mogli u takovim prilikama spasiti Srbe i šta smo drugo trebali poduzeti, da ih spasimo, osim što smo poduzimali? Možda ćete reći silu: organizirati svijet, pa vilama i grabljama navaliti i razoružati divlje "ustaše", koji se zapravo ne bi smjeli nikako zvati ustaše. Ja sam tako govorio na telefon i usmeno ustaškom stožeru i vel. županu u Dubrovniku i prijetio sam im da ćemo ih vilama i motikama razoružati, ako ih oni ne razoružaju i ne kazne tako, da pravdi punu zadovoljštinu dadnu, ali ovi su bili nemoćni. A kada sam o tome razgovarao sa svijetom, svijet je dobrim dijelom vjerovao Veginoj promidžbi da ih on samo zatvara, a ne ubija, da ih onemogući u sudjelovanju u ustanku i da su ti svi, koje je odvodio i zatvarao, bili aktivno upleteni u pripremu ustanka, pa je to svijet, iako ih je žalio, pobunilo i smelo tako, da sam nije znao, šta da radi, šta je istina i šta da

poduzme. S druge strane, onima, koji su grlatije ljutili se na Vege i njegovih Cigana i hamala zlodjela, javno sam predložio, da se organiziramo, i to odmah, pa da divlje "ustaše" razoružamo, ali tada su svi grlati umakli i uzmakli. Dakle nije falilo volje, da i fizički navalimo i sramotu operemo, ali eto ni to nije bilo moguće izvesti. A koje je drugo sredstvo preostalo?

Ako se tome svemu nadoda, da nitko od hercegovačkih franjevaca nije ništa ni srpskoga ni židovskoga ni na čuvanje primio, a kamoli kupio ili na poklon dobio, onda je jasno, da je naše držanje za vrijeme rata bilo korektno, ljudsko i svećeničko.

Vi ste primijetili, da mi o našemu držanju za rata ništa ne pišemo, niti se pokušavamo braniti od raznih Miljuša, srpskih listova, Radica, tiska HSS-a, a da i ne govorim od kleveta jugokomunista i Srba raznih boja i dlaka. Ti svi skupa ne zaslužuju odgovora jer njima odgovarati značilo bi "biserje svinjama bacati". Iz istih razloga nismo odgovarali ni onim hrvatskim intelektualcima, koji su bili povjerovali srbokomunističkoj propagandi, pa za sve počeli okrivljavati Hercegovce i hercegovačke fratre. Međutim, Vi ste pošten intelektualac i dobronamjeran čovjek, a stvarno nas niste ni okrivljivali premda se niste ni ogradili od Marinkovića pričanja o pok. fra Leonu, pa sam evo ja pokušao Vama u dugom privatnom pismu iznijeti istinu i potkrijepiti je s nekoliko činjenica, da biste u buduće mogli biti na čistu u pogledu ratnog držanja hercegovačkih fratara i prema tome, u eventualnoj prigodi i potrebi zauzeti svoje stanovište. Zato, bilo bi mi drago, kada biste u drugoj knjizi ispravili neke Vaše tvrdnje o pok. Leonu i ispravili sud jednoga Marinkovića, ali tako, da nikako ne spominjete mene i moje ime. Ako želite za ove tvrdnje čuti i službeno mišljenje i potvrdu, možete se obratiti na naše starješinstvo u Chicagu. Isto tako bilo bi mi neugodno, kada biste ovaj materijal iskorištavali u današnjim prilikama protiv ustaša ili pak ovo pismo drugima čitali.

Ovom prilikom dopustite mi, da Vam rečem svoje mišljenje o Vašem namjeravanom pisanju o Jasenovcu. Jasenovac je hrvatska velika grehota i strašna sramota, pa držim, da danas nije prikladno vrijeme o tome pisati. Iskoristit će to naši neprijatelji protiv Hrvatske i Hrvata i otezati tako hrvatsku borbu za samostalnu državu. Usput napominjem da onaj Majić, za kojega Maks piše, da je čuvao u Jasenovcu Vas i slične, nije nikakva rodbina O. Častimira Majića, urednika "Danice", kako to misli Subašić u IZBORU. Šta više, učitelj Krešo Majić, koji je bio zapovjednik logora u Jasenovcu, daleko je od Častimira 25 km. Fra Častimir je iz Vitine, i to one brdske, tamo ispod Grljevića, a Krešo je iz Drinovaca. Gimnaziju i preparandiju Krešo Majić pohađao je u Mostaru.

Na koncu mnogo Vas pozdravlja i štuje odani u Kristu

P. Tugomir Soldo
415 Melrose Ave.
Ambridge, Pa.

P. S. Čestitam Vam od srca na odgovoru Krleži povodom prvoga sveska Pomorske Enciklopedije

Rajko GLIBO

Pravo mjesto

U meni se opet jate,
iznova se ujaćuju moji snovi
tražeći svoj začin;
moja kemija miješa čuvstva,
moja se fizika pretvara u čin.
Iza mene duga
povorka mojih suputnika
život živi na autsajderski način.

Kao pas otkrivač na gomili droge
stojim na krhotinama vlastitosti,
zar samo vlastitosti?
Risao sam simfoniju olujnih razmjera;
silina višeglasja njezina
na očigled mi je utekla.
Sada mi se riše, tako mi se riše
vječni trenutak prkosa,
a za to mi fali hrabrosti,
fali mi utekla ponosa.

Princip etičnosti
stenje pod nakupinama crne boje,
ugađam oku i misli vašoj
tražim mrvu ljubavi za okrajke svoje.
Govor se guši koncentracijom žestine,
oko mene se neumoljivo mreži
moćna snaga crnine.

Slikovitiji želi biti moj nogostup;
nemoćnik sam na zemlji
i moćnik (možda) u zraku
u čiju arenu hodočastim često.
Pod nebeskom kapom,
makar i s mukom,
u areni tražim
svoje pravo mjesto.

Gojko POLEGUBIĆ

Tišina

I kad mi se neka tišina uvuče u sobu
ja ćutim blagost tvoju
i čini mi se ko da čujem jeku
onog istog glasa kad sam kao dijete
govorio "oče".

Ali sad mi riječi izgledaju strane
a prostor obuzima tama.

Samo bol postaje kristalno jasna
i odmata se u svom krugu

Sred pećina ovih, ružo,
nanovo
uspinji
svoj list

Davorin ŽITNIK - ŽITO

Lagviča spoved

Ja sem stari lagvič pevnice od dreva
i vino mi curi kak pések vu vuri
gda skupaj ze horom vu kelih se zleva
pajdašu kaj tersje vu gašparu kuri,

da bi klet zagrijal kakti lampašeka
kajti rekli dojti na breg su pajdaši
bilikuma spiti za dobrog človeka
potlam kak se najdu na nedelnoj maši.

Vu škornjama črnim čez snega belinu
spod črnih škrlakov frkajuč mustače
jih čujem, su došli pri starom kaminu

črleni vu licu vu vincu si vživat
dok draga popevka srablivec natače
i družba napija kajkavščinom vivat!

Stanislava ADAMIĆ

Opet subota

Dolazi
Ponavlja se u istim bojama
kao prošla
i mnogo prije nje
Igra se čudesnim sjenama-
krhotinama bode
Izazivlje pobožna izljeva krik
zaustavljen u srcu

Boli. Preispituje
čime je ispunjena u duhu
u ovom otužnom ruhu bolesti i osame!

Hoće li biti prepoznavanje ljepote
otklon straha?
Hoće li je izazvati
jedan utješni pozdrav

O n a j glas što iz dubina
kao kandilo treperi

Vječno

AVE MARIA.

Boris NIKŠIĆ

Englezi o Nikoli Zrinskom u 17. stoljeću

U povijesti odnosa između naroda oduvijek je posebno mjesto pripadalo načinu na koji su pripadnici jednog naroda doživljavali poznate ličnosti, događaje, ili općenito način života drugih. Premda je Hrvatska često u povijesti (a djelomice i danas) za tzv. veliki svijet bila takoreći *terra incognita,* ipak su se povremeno probijale vijesti o njoj. Radilo se tu u prvom redu o nedaćama, od kojih na prvo mjesto valja staviti višestoljetno osmansko pustošenje hrvatskih zemalja. "Javnost" (što god da se pod tim pojmom u predmoderno doba podrazumijevalo) zapadnoeuropskih zemalja bila je zainteresirana za događaje u Hrvatskoj i drugim zemljama Istočne i Srednje Europe jer je slutila da bi val turskog nadiranja jednog dana mogao doći i na njihove obale. Obavijesti o hrvatskim zemljama dobivale su se od naših ljudi, diplomata i humanista, kada bi boravili u stranim zemljama, ali i iz prve ruke, od zapadnoeuropskih putopisaca, poslanika ili plaćenika koji bi se zbog bilo kakvih razloga kretali po hrvatskim krajevima.

Tako su čak i do daleke Engleske dospjele vijesti o Nikoli Zrinskom, jednoj od najznačajnijih ličnosti Hrvatskog i Ugarskog Kraljevstva iz druge polovice 17. stoljeća (pripadao je jednom i drugom, a o tom kojem od njih više vodile su se prilično žučne rasprave!), odvjetku najslavnije hrvatske magnatske obitelji, koja potječe od srednjovjekovnih Šubića, knezova bribirskih, pa se kasnije preselila malo sjevernije i dobila velike posjede u Ugarskoj zbog čega je počela aktivno sudjelovati u ugarskom političkom životu, te se u stanovitu smislu "mađarizirala".

Braća Nikola i Petar Zrinski, praunuci Nikole Šubića Zrinskog, legendarnog sigetskog junaka, dobili su solidno obrazovanje prvo u isusovačkom kolegiju u Trnavi (Nagyszombat), pa zatim u Italiji. Nikola je kasnije bio vrlo djelatan u političkom i vojnom životu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva (hrvatski ban od 1647. do 1664.), a 60-ih godina pripremao je, s nekolicinom drugih magnata, urotu za svrgavanje habsburške kuće s hrvatsko-ugarskog prijestolja. God. 1664. poginuo je u lovu na vepra, pa je vodstvo ustanka prešlo na brata Petra. Urota je, kao što se zna, propala, a urotnici su pogubljeni u Bečkom Novom Mjestu 1671.

Nikola Zrinski se u životu istakao kao vojskovođa i pisac. Pisao je uglavnom na mađarskom jeziku: ep *Szigeti veszedelem* (Sigetska opsada) u kojem je opisao junačku obranu Sigeta od strane njegova pradjeda istoga imena, te prozna djela *Život kralja Matije, Hrabar vojskovođa* i *Lijek protiv turskog opijuma.*

Zrinski je postao posebice poznat god. 1663.-64. kad je vođen rat između habsburške kuće i Osmanlija, u kojem je bio zapovjednik ugarskih četa. U to se vrijeme pojavilo nekoliko životopisa Nikole Zrinskog koji opisuju toga istaknutog "junaka kršćanstva". Jedan od takvih je i životopis izdan na engleskom jeziku u

Londonu 1664. od nepoznata autora koji se potpisao tek monogramom O. C., pod naslovom: *The Conduct and Character Of Count Nicholas Serini, Protestant Generalissimo of the Auxiliaries in Hungary, The most Prudent and resolved Champion of Christendom. With his Parallels Scanderbeg & Tamberlaine. Intervowen with the principal Passages of the Christians and Turks Discipline and Success, since the Infidels first invasion of Europe, in the year 1313.* ("Držanje i značaj grofa Nikole Zrinskog, protestantskog zapovjednika pomoćnih četa u Ugarskoj, najrazboritijeg i najodlučnijeg prvaka Kršćanstva. S usporednicama u Skenderbegu i Timuru Lenku. Obogaćeno glavnim događajima u vezi s vještinom i uspjehom Turaka i kršćana od prve nevjerničke najezde na Europu 1313.").

Ta nevelika knjižica koja govori o Zrinskom, a izdana je u Engleskoj sedamnaestog stoljeća, bila je relativno nepoznata znanstvenoj javnosti. Međutim, tek što ju je osamdesetih godina ovoga stoljeća otkrila, skupina mladih znanstvenika sa sveučilišta ELTE (Lórand Eötvös Tudományegyetem) iz Budimpešte odlučila se njome ozbiljnije pozabaviti. Tako se rodila zamisao da naprave knjigu u koju bi uvrstili faksimil izvornog izdanja engleskog životopisa Nikole Zrinskog, popraćen prijevodom na mađarski jezik. Knjiga je, osim reprodukcije izvornog djela o Zrinskom, trebala sadržavati i niz znanstvenih članaka koji se bave recepcijom Zrinskoga u Europi 17. stoljeća. Ta je zamisao ostvarena, te je 1987. u Budimpešti u seriji *Zrínyi katonai kiadó* izdana takva knjiga (nosi naslov *Angol életrajz Zrínyi Miklósról,* Engleski životopis Nikole Zrinskog). U sastavljanju knjige sudjelovali su istaknuti istraživači ugarske kulturne povijesti u ranom novom vijeku (tada još studenti): Katalin Péter, Péter Kulcsár i Sándor Bene.

Što se tiče samog životopisa Zrinskoga (*The Conduct...*), on nema čak ni izričita naslova, nego odmah počinje uvodom, odnosno obraćanjem čitatelju. Na samom početku uvoda autor naglašava da ga je na pisanje takva djela potakla spoznaja da, "budući da je poželjno utaživati opasnu znatiželju ljudi, koji teže za upoznavanjem starih prilika i događaja, ništa nije prikladnije za takvu svrhu nego pričanje o velikim borbama koje su kršćani vodili s nevjernicima od njihova prvog upada u Europu, a u tom sklopu jedna od najvećih ličnosti, jedan od najvećih boraca protiv Turaka jest Nikola Zrinski". Još se za Zrinskoga kaže da o njegovoj sudbini ovisi sudbina Europe. U uvodu se i pod devet točaka izlaže ono o čemu će biti riječ u knjizi. To su: kratak pregled turske povijesti od prvog pojavljivanja Turaka do dana današnjega; opis njihovih nekoliko dosadašnjih napada na kršćanski svijet; rekapitulacija najvažnijih kršćanskih neuspjeha protiv Turaka i turskih protiv kršćana u posljednjih nekoliko stotina godina; prikaz najistaknutijih osoba koje su se kroz povijest pojavljivale da bi svojim junaštvom zaustavile turski prodor, te načina na koji su to radile; djelâ koja su za suzbijanje Turaka izvršili preci Zrinskoga, njegov otac i djed; pregled povijesti pothvatâ samoga hrabrog grofa od srpnja 1663., kada je pokrenuo prvi pohod protiv Turaka, do sada; korisne primjedbe o njegovoj velikoj razboritosti i držanju u svim pothvatima; njegove velike paralele

Skenderbeg i Timur Lenk. Knjiga je inače podijeljena u tri velika poglavlja: prvo i najvažnije pod naslovom *Život i karakter grofa Nikole Zrinskog;* drugo - *Život i djela Jurja Kastriota zvanog Skenderbeg, drugog viteza kršćanstva;* i treće - *Timur Lenk, veliki bič Turaka.*

Na početku se govori o povijesti Turaka od najstarijih vremena do suvremenog doba. Kad piše o najstarijoj turskoj povijesti, autor navodi neke fantastične, tada u Europi zacijelo široko prihvaćene, predodžbe koje nemaju velike veze s povijesnom vjerodostojnošću. Međutim, što se pripovijedanje više primiče suvremenom dobu, to je točniji opis povijesnih događaja. Prikaz povijesti protkan je stanovitim "općim mjestima", koja se pojavljuju svagdje gdje je riječ o Turcima i o ratovanju s njima. Tako se govori o "barbarstvu" osvajača, o njihovoj nepokolebljivoj volji da vode neprekidan rat protiv kršćana i prodru što dublje u Europu, ali se isto tako šiba nesloga kršćanskih vladara koja, često više i od same turske snage, pridonosi napredovanju Turaka. Posebno su istaknuti pohod Sulejmana Veličanstvenog na Ugarsku i junačka obrana Sigeta od strane Nikole Šubića Zrinskog, pretka glavnog junaka knjige. Dalje se nastavlja prikaz ratovanja s Turcima uz, prilično površan, prikaz anarhije i unutarnjih nereda koji su zavladali u Osmanskom Carstvu krajem 16. i početkom 17. stoljeća. Dok su događaji iz povijesti do rata 1663-64. prikazani dosta sumarno, opis ovog rata daje se s puno više potankosti. Govori se o nesretnom vojnom pohodu erdeljskog kneza Györgya II. Rákóczija na Poljsku, koji je (pohod) bio predigra ratu, a donosi se čak i tekst sultanova ultimatuma caru Leopoldu. Nakon takvog opisa događaja pisac postavlja retoričko pitanje: "Ima li ikoga tko bi se mogao suprotstaviti ovako drskom napadaču?". Odgovor je potvrdan i za autora nema nikakve sumnje tko je taj čovjek: to je grof Nikola Zrinski. Tu počinje pripovijedanje o junačkim djelima Zrinskog, poglavito o njegovim upadima na područje Osmanskog Carstva, za koje se kaže da su "protuteža na vagi Sudbine drskim upadima i pustošenjima Turaka na teritoriju ugarskoga kralja". U svim opisima bitaka i pothvata Zrinskoga ističe se njegova odvažnost, ali i lukavost i smisao za strategiju.

Slijedi dio gdje se govori o samoj osobi Nikole Zrinskoga, o njegovu podrijetlu, rođenju, obrazovanju, karakteru i dr. Treba reći da se taj opis odlikuje pretjerivanjem u veličanju junakovih vrlina. Gomilanjem retoričkih sredstava, osobito raznoraznih pridjeva koji označuju pohvalne osobine, njegov se lik uzdiže u visine, želi se prikazati kao utjelovljenje svih mogućih vrlina. Njegov fizički izgled označuje se "pristalim", a um "jasnim, bistrim i ustrajnim". Na jednom se mjestu naziva *Atlas of Europe* (potporanj Europe, po Atlasu, divu iz grčke mitologije za kojega se vjerovalo da drži svijet na svojim ramenima). Najviše se mjesta, razumljivo, posvećuje opisu njegovih ratničkih vrlina: hrabrosti, taktičnosti, smislu za strategiju, oprezu, razboritosti, i drugim. Posebno su zanimljivi dijelovi u kojima se govori o izvornim zamislima Zrinskoga za veću djelotvornost u borbi protiv Turaka. Zrinski je, premda su mu Turci bili najveći neprijatelji, pokazivao naklonost

ili čak divljenje prema stanovitim njihovim običajima i načinu ratovanja i držao je da bi se kršćani trebali u takvim stvarima više ugledati na njih. Držao je potpuno uzdržavanje osmanskih vojnika od vina (u skladu sa šerijatskim propisima) za jednu od njihovih najvećih prednosti pred kršćanskima. Vino je prema njemu jedan od najčešćih uzroka svađâ i neredâ i zbog toga se i on sam uzdržavao od spomenutoga pića i poticao je vojnike na isto. Disciplina osmanskih vojnika, posebno janjičara, i vjerski žar koji ih nadahnjuje za borbu, nešto je na što bi se kršćani svakako trebali ugledati. U politici Zrinski se zalaže za veću slogu između kršćanskih vladara. Nesloga u Europi najznatniji je čimbenik koji Turcima olakšava prodor na kršćanske teritorije. Umjesto da udruže svoje snage u borbi protiv zajedničkog neprijatelja, Francuska, Engleska, Njemačko Carstvo, Venecija i druge europske sile stalno smišljaju kako da jedna drugu nadvladaju, pritom ne prezajući ni od savezništva s Portom.

Osim navedenih dokaza o hrabrosti i oštroumnosti svojega junaka, pisac ne propušta spomenuti ni njegovu blagost i čovječnost kada to prilike zahtijevaju. Navodi se da je u više navrata poštedio živote turskim zarobljenicima i da se, štoviše, kad su se u vojsci vodile rasprave o tomu treba li neprijateljskim zarobljenicima poštedjeti život ili ne, izričito založio za prvo, pravdajući to, osim kršćanskim milosrđem, i vojnim razlozima: Turci će se puno žešće i fanatičnije boriti budu li znali da pad u zarobljeništvo znači nužno smrt. Isto tako naglašava se velika pravednost i čast vojskovođe u postupanju s lokalnim stanovništvom. Zrinski je bio vrlo strog u odnosu prema svojim vojnicima kada se radilo o nepovredivosti imovine stanovništva. Krađe je često kažnjavao smrću, pa se tako malo tko mogao potužiti na nedjela njegove vojske na područjima kojima je prolazio. I svojim osobnim životom davao je primjer umjerenosti i skromnosti.

Zadnji odjeljak poglavlja o Zrinskom posvećen je njegovoj religioznosti. Zanimljivo je zamijetiti da tu nema izričita spomena o njegovoj pripadnosti protestantizmu premda se u naslovu govori o njemu kao o protestantu (*the Protestant Generalissimo of Hungary*). U tom sklopu umjesno je pitanje o tom što se u to doba podrazumijevalo pod riječju "protestant". Postojale su razne verzije protestantizma u različitim zemljama i nazivlje koje su u to doba rabili za označavanje raznih religijskih pravaca ne mora se poklapati s onim današnjih povjesničara kada pišu o tom povijesnom razdoblju. Tu se ne navodi izričito religijska pripadnost Zrinskoga, već samo njegova općenita razmišljanja o kršćanskoj vjeri i o načinima kako unaprijediti njezin kult. Kaže se za njega da mu je religija bila "ures i utjeha duše, a ne sredstvo moći" i da nije prakticirao "veličanstvenu i pompoznu pobožnost" (aluzija na raskošni barokni tip pobožnosti u to vrijeme propagiran od Katoličke crkve?). Držao je da bi morali bolje razumijevati religiju oni koji se bore za nju, jer bi ih u suprotnom lako mogla zavesti "muhamedanska vjera". Negoduje i zbog pretjerane uporabe slika u kršćanskoj Crkvi što bi isto tako moglo pogodovati većoj privlačnosti islama jer bi ljudi, jednom postigavši veći stupanj znanja, mogli prezreti

takvu vrstu tjelesnog prikazivanja nevidljivoga, u usporedbi s čim bi im se islamsko obožavanje jednog, nevidljivog i nespoznatljivog Boga moglo učiniti puno razumnijim i prihvatljivijim. Za svećenstvo smatra da je potrebno, ali i da ono svojim primjerom kreposna života treba služiti na čast vjeri čiji kult izvršava. Kao u pitanjima ratne vještine i stege, tako bi i u pitanju religije Turci (ovdje uzeti kao *pars pro toto* za muslimane) mogli u stanovitim stvarima služiti kao uzor kršćanima. U kršćanskoj Crkvi bi samo svećenstvo imalo pravo tumačiti Bibliju kao što kod muslimana vjerski učenjaci tumače Kur'an. To bi trebala biti brana protiv opasnosti da Sveto Pismo posluži kao opravdanje za razne prevratničke ideje, do čega bi, prema Zrinskom, vrlo lako moglo doći ako bi ga svatko tumačio po svojoj volji.

Iz takva razmatranja pogledâ Nikole Zrinskoga na religiju ne slijedi jasan zaključak o tom je li autor bio načistu s vjerskom pripadnošću svog junaka (u povijesti se zna da je bio katolik). S jedne strane susrećemo stanovitu kritiku Katoličke crkve i njezinih običaja (prilično umjerenu), dok je na drugoj strani zastupanje tipično katoličkih stavova, npr. da samo svećenstvo može tumačiti Bibliju i sl. To vrlo vjerojatnom čini već u prikazu uvoda spomenutu pretpostavku da ovo djelo potječe iz pera nekoga pripadnika prokatoličkih i prostjuartovskih krugova tadašnje Engleske.

Slijede zadnja dva poglavlja koja govore o dvjema paralelama Nikoli Zrinskom u protuturskoj borbi: albanskom vojskovođi Jurju Kastriotu-Skenderbegu i azijskom zavojevaču Timuru Lenku. Skenderbeg je, kao i Zrinski, vitez kršćanstva, dok je Timur Lenk ili "Tamberlaine" kako ga autor naziva povodeći se za europskom, iskrivljenom inačicom njegova imena, u ovu skupinu uvršten samo zbog toga što je ratovao protiv Turaka, a o nekim njegovim zaslugama za kršćanstvo ne može biti govora (zanimljivo je da tekst prešućuje činjenicu da je Timur Lenk bio musliman po vjeri i da je vodio "sveti rat" u Aziji).

Govoreći o Skenderbegu autor se služi sličnim epitetima kao kod Zrinskog, samo na znatno umjereniji način. S dosta detalja opisuje njegov životni put od mladosti kada je kao talac boravio kod Turaka kamo ga je dao njegov otac, epirski knez, preko vremena kad je bio istaknuti turski vojskovođa, pa do ratovanja protiv Turaka nakon što se od njih odmetnuo i postao vođa Albanaca u njihovoj protuturskoj borbi. Na nekim mjestima navode se stanovite pojedinosti iz Skenderbegova života koje služe samo da još više naglase njegove vojničke vrline, npr. da je spavao samo dva sata noću. Pri opisu Timura Lenka pisac se usredotočuje na njegovu okrutnost, ali ističe i iznimnu vojničku sposobnost srednjoazijskoga vojskovođe.

Opći zaključak koji se nameće iz toga djela jest da je ono dokument o jednom vremenu engleske povijesti. Za hrvatsku povijest nije od velike važnosti, osim po tom što se radi o čovjeku kojega Hrvati i Mađari drže velikom ličnošću svoje povijesti. Zrinski prikazan u ovoj knjizi nije povijesni Zrinski, već prikaz idealnog vojskovođe u ratovima protiv Turaka. Međutim, premda ovaj životopis nije uporabljiv

kao povijesni izvor, on svjedoči o tadašnjem političkom mentalitetu viših staleža u Engleskoj i može se, kao i druga slična djela, iskoristiti da bi se rasvijetlilo držanje Engleske prema vojnim i političkim zbivanjima u istočnoj Europi, u sklopu istraživanja početaka engleske politike prema tom prostoru, budući da se zna da malo iza toga razdoblja to kraljevstvo pokazuje sve veći interes za to područje (pokušaji engleskog posredovanja u velikom ratu protiv Turaka 1683-99. i u ustanku Franje II. Rákóczija 1703-1711).

Barbara TANODI - KUKOLJA

U prisutnosti naše odsutnosti

Otrovni oleandri raširili su svoje grane
na sve strane
i unatoč lijepoj slici plamenih cvjetova
tu nema vidika prema daljinama

Zato krenimo u svem zanosu
bijelim stranicama
i pišimo (makar i bezimeni!)
- o svemu što se glasa u srcu djeteta
od prvoga dana pa do odlaska
a onda ušutimo...

Jer ni dani života sve ne kazuju
i to je naša najveća utjeha
u prisutnosti naše odsutnosti
gdje se naše boli smiruju.

Budi stoga zabrtvljeni toranj
da te vihor očaja ne rastrga.

Radovan TOLJANIĆ

Zaručnici mora

Idemo sa žala
i u odlaženju već se vraćamo
svijetlim oblucima
u nadanju i mislima.
Kada nas more ne vidi
za našim tragom mili plima.
Dugo se promatramo
u ljetna poslijepodneva,
ali nemamo hrabrosti
otići iz zavjetrine
- stjenovitim stazama strepnji -
zavoditi vjetar.

Zaručnici smo mora:
Stojimo na raskrižju
uz nježnost šume paprati,
nadomak bijelih gora,
dok po nama se slijeva
- u nevidljivu prolaženju -
vrijeme smrti i života...

Malkica DUGEČ

Ime trešnje

Ne mogu ni pjesmu napisati, izreći glasno ime trešnje
Što se poput crvene niti kroza misli provlači, što
krvave tragove ostavlja ne dozrijevši pred gladnim očima
radoznala djeteta.
Ne mogu, ne mogu više šutnjom pričati o nedovršenosti snova,
o žeđi neutaženoj sladošću svakodnevice, jer i moj dan
već mrije s boli, s krikom vrana i zmijama.
Ne pitaju li prijatelji za raspone življenja, za granice do kojih
ni oči više ne dosežu, ni misli, ni skrušene molitve.
Ne mogu više ni mrvom kruha domamiti selice, golubove niti
olinjale pse, jer je praznina zagospodarila skučenošću
prostora u kojem satovi na atomski pogon nemaju dušu,
nemaju značenja, ne potiču na opstanak pod krovom tuđišta.
A tako je malo vremena za bliskost dodira, za pronalaženje sebe ispod trešnje, ispod
kestena, oraha ili među tek
zabjelasalim ivančicama.
Ne mogu više običnošću sebe mjeriti daljine što još pre-
ostaju do uzdaha olakšanja, ne mogu ni prodorom u dubine
odgonetnuti nesavršenost i hirovitost ponornica, jer je sve
led, jer je sve baština predodređenosti, jer je sve olupina
skamenjenih brodova, a tek ponekad vrela suza što potajno
sklizne niz obraze.
Ne mogu više pjesmu napisati,
Ne mogu šutnjom pričati,
Ni mrvom kruha domamiti selice.
Ne mogu više običnošću sebe mjeriti daljine,
Jer od sebe do bliskosti s Čovjekom
Čitava se vječnost ispriječila.
A na dohvat ruke je govor Dobrote,
Na vrhu jezika hrvatsko ime trešnje, nezapisano,
Ime prešućeno kraj skrovita potoka mijena!

Josip LISAC

Osobitosti hrvatskih dijalekatnih idioma*

Znanstveni razgovor o hrvatskim dijalekatnim idiomima potreban je i aktualan, jer je to jedno od pitanja trajno vrlo opterećenih nedijalektološkim činjenicama,[1] a uz to je samo po sebi izrazito zamršeno u višestoljetnom dugom trajanju. Naime, hrvatski organski idiomi približno od 9. stoljeća pripadaju jednom od potomaka praslavenskoga jezika, i to onom što se u posljednje doba prikladno naziva središnjim južnoslavenskim dijasistemom,[2] dakle dijasistemom dijalekata između slovenskog jezika na sjeverozapadu i makedonskoga na jugoistoku. Prethodno je taj dijasistem pripadao zapadnojužnoslavenskoj zajednici, zajedno s budućim slovenskim idiomima. Obilježen je on izoglosama iz praslavenskoga doba, iz južnoslavenske i iz zapadnojužnoslavenske zajednice, pa i vlastitom dijalekatnom diferencijacijom, a oformljen je od pet narječja, kajkavskoga, čakavskoga, zapadnoštokavskoga, istočnoštokavskoga i prototorlačkoga. Taj je dijasistem karakteriziran heterogenošću najizrazitijom u slavenskom svijetu uopće, a upravo su hrvatski idiomi osobito raznoliki, ali i s izrazitim vlastitim značajkama. *Čakavska, kajkavska* i *štokavska* značajka naglašeno su hrvatsko obilježje, nepoznato u takvu ili drugačijem obliku gdje drugdje u slavenskom svijetu.

Hrvatskom jeziku kao organskom idiomu pripadaju govori čakavskoga, kajkavskoga i štokavskoga narječja, među kojima su govorima čakavski i kajkavski u cjelini hrvatski, a štokavskim govorima služe se i Bošnjaci, Crnogorci i Srbi. Hrvati u najvećem postotku govore štokavskim dijalektima, u manjoj mjeri čakavskima i kajkavskima, dok se govorima torlačkih dijalekata na Kosovu i u Rumunjskoj služe u sasvim neznatnu broju. Hrvatskim se organskim idiomima govori, osim u Hrvatskoj, još i u zapadnoj Vojvodini, u dijelovima Bosne i Hercegovine, u Boki kotorskoj te na mnogim područjima širom svijeta; stare iseljenike nalazimo u Austriji (Gradišće), Madžarskoj, Slovačkoj, Rumunjskoj i u Italiji (Molise), a novija je dijaspora u zapadnoj Europi, SAD, Kanadi, Australiji, Novom Zelandu, Južnoj Americi i u južnoj Africi. Riječ je o 7 do 7,5 milijuna ljudi, oko 5,5 milijuna u Hrvatskoj i u drugim obližnjim državama te 1,5 do 2 milijuna ljudi razasutih po svijetu.

Prvo razdoblje u razvoju središnjejužnoslavenskoga dijasistema trajalo je do kraja 12. stoljeća, drugo od kraja 12. stoljeća do kraja 15. stoljeća, treće od kraja 15. stoljeća do danas.[3] U cjelini je prvo razdoblje i djelomično ono koje mu je prethodilo uglavnom doba zajedničkih procesa na čitavu području dijasistema odnosno

* Ovaj je tekst u skraćenu obliku pročitan na Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji "Narječja i narodni jezik" održanoj od 24. do 26. rujna 1997. u Budmericama kod Bratislave.

zapadnojužnoslavenske zajednice. Tijekom prvoga razdoblja izrazito nehomogeni središnji južnoslavenski dijasistem ipak posjeduje stanovitu naglašenu povezanost triju zapadnih narječja (čakavskoga, kajkavskoga i zapadnoštokavskoga) i još izraženiju povezanost dvaju istočnih narječja, istočnoštokavskoga i torlačkoga. Drugo razdoblje prožeto je brzim razvojem, izrazitom dijalekatskom diferencijacijom i formiranjem dijalekata koji i danas dobrim dijelom postoje, pa i osobito važnim procesom približavanja među dvjema štokavštinama.[4] Treće razdoblje predstavlja donekle nastavak prethodnih jezičnih procesa, no tada su u prvom planu goleme migracije pučanstva, dugotrajne i s dubokim posljedicama, među kojima su i dijalektološke vrlo izrazite, kao što je prirodno.

Uvid u starije dijalekatne značajke i u prostiranje starih hrvatskih narječja omogućuje nam razumijevanje novijih i najnovijih dijalekatnih promjena, pa zato ističemo da se čakavski u srednjem vijeku govorilo od Istre do Cetine na obali, u unutrašnjosti do blizine Kupe i glavninom do blizine Save na sjeveru, na istoku bila je čakavska dolina Une te područje do Dinare i do Omiša. Mljet i drugi otoci na jugu bili su zapadnoštokavski, kao i istočni dio Pelješca, dok su ostali otoci, pa i dio Pelješca, bili čakavski. Kajkavci su prema jugu graničili s čakavcima, na jugoistoku kajkavsko-zapadnoštokavska granica bila je kod ušća Une u Savu, a odatle je išla prema sjeveroistoku, i to vjerojatno istočnije od Virovitice. Istočno od kajkavštine i čakavštine, sve do područja istočne štokavštine govorila se zapadna štokavština, a granična zona bila je oko Dunava, nešto zapadno od Drine, istočno od Neretve i u Boki kotorskoj. Prema tomu, Dubrovnik s okolicom pripadao je zapadnoštokavskoj zoni.[5]

Čakavština je jamačno najoriginalniji i najsamostalniji hrvatski dijalekatni tip, a karakterizirana je posebnošću u nizu značajki na svim jezičnim razinama. Najglavnije je upozoriti na prozodiju, jer čakavština sve do danas čuva mnogo naglasne starine. Uz dva silazna naglaska, kratki i dugi, čakavci su u srednjem vijeku govorili i poseban naglasak uzlazne intonacije, akut, koji je predstavljao čuvanje praslavenskoga naslijeđa, ali je dolazio i u nekim drugim kategorijama. Do sada mnogi čakavci dobro čuvaju akut, a također i staro mjesto naglaska, kao u praslavenskom. Akcenatsko je stanje danas vrlo različito, od uglavnom jednoakcenatskoga sustava u buzetskom dijalektu[6] do peteroakcenatskoga sustava u lastovskom dijalektu.[7] I u mnoštvu drugih elemenata (osobito u vokalizmu, pa i u leksiku) čakavci posjeduju mnogo vlastitog, poglavito sjeverniji. Iz vokalizma važno je spomenuti čakavsku izrazitu vokalnost glede negubljenja šva u slabu položaju (kao u primjerima *malin* "mlin" ili *pasa* G jd.) i znatan broj primjera prijelaza prednjeg nazala u *a* u potvrdama iza *č, ž, j* kao npr. *jazik* ili *žaja* "žeđ". Neka svoja stara područja čakavci su tijekom seoba napustili (npr. velik dio Like), a izvan matičnoga terena u većem broju žive u Gradišću i u novije doba na američkim kontinentima. U znatnom dijelu (jugozapadnom) Istre današnji su čakavci davni (iz

16. stoljeća) pretežno štokavski doseljenici iz zaleđa Makarskoga primorja, pa se od ostalih čakavaca, među ostalim, i razlikuju svojim štakavizmom (primjerima tipa *ognjište,* dok ostali čakavci imaju *ognjišće*). Osjetnim vezama sa štokavštinom zapadnoga tipa izdvaja se lastovski dijalekt i brojni idiomi čakavskoga jugoistoka, dok buzetski dijalekt posjeduje niz osobina zajedničkih sa slovenskima. Buzetsko područje karakterizirano je i zamjeničkom riječi *kaj,* kao i još neki čakavci (oko Buja govornici južnočakavskoga dijalekta, oko Kupe dio govornika srednjočakavskoga dijalekta); južniji čakavci (osobito na Lastovu, Korčuli, Pelješcu itd.) primili su zamjeničku riječ *što*. Prvenstveno na temelju refleksa jata, u novije se doba ustalila podjela čakavskoga narječja na šest dijalekata: buzetski (uglavnom se čuva jat kao zatvoreno *e* u naglašenoj poziciji), jugozapadni istarski (ikavski, ali mu je glavna značajka već spomenuti štakavizam), sjevernočakavski (ekavski), srednjočakavski (ikavsko-ekavski), južnočakavski (ikavski), lastovski (jekavski).

Kajkavsko narječje ima brojne povezanosti ne samo s ostalim hrvatskim idiomima nego i sa slovenskim jezikom, ali već od duboke starine posjeduje zasebne vlastite značajke. Poput mnogih čakavaca i nekih govornika idioma zapadnoštokavskoga podrijetla, i kajkavci u znatnu broju sve do danas čuvaju akut, dok su istočni štokavci i govornici torlačkoga narječja taj akcent davno izgubili, prije otprilike osam stoljeća; (naj)novije informacije iz srpske dijalektologije govore drugačije, ali o tom još ne možemo reći konačnu riječ.[8] Kajkavština posjeduje i mnogo drugih akcenatskih posebnosti (npr. metataksu u turopoljsko-posavskom dijalektu, unakrsnu metatoniju u križevačko-podravskom; uz to, mnogi međimurski govori izgubili su opreku po tonskom kretanju i opreku po kvantiteti, dok je u podravskim govorima naglašen posljednji slog ako je dug, inače pretposljednji). Osobitost je glavnine kajkavaca vrlo originalan razvoj vokalizma, prvenstveno s obzirom na davno i uvelike očuvano izjednačenje kontinuanta jata i poluglasova (zatvoreno *e*) te samoglasnoga *l* i stražnjeg nazala (zatvoreno *o*). Važno je spomenuti i to da je dio kajkavaca čakavskog podrijetla (donjosutlanski dijalekt) te da većina goranskih kajkavaca ima vrlo mnogo veza s govornicima slovenskoga jezika. Stanovit broj kajkavaca živi u vojvođanskom i u rumunjskom dijelu Banata, u Madžarskoj, u SAD itd. Uobičajena je podjela kajkavštine u šest dijalekata (zagorsko-međimurski, turopoljsko-posavski, križevačko-podravski, prigorski, donjosutlanski, goranski), uz nastojanja da se ta podjela dalje razrađuje.[9]

Svi su kajkavci i uglavnom svi čakavci šćakavci, a i staro zapadnoštokavsko narječje velikim je dijelom karakterizirano šćakavizmom. Sadanji govornici slavonskoga (s različitim refleksima jata) i istočnobosanskoga (uglavnom ijekavskoga) dijalekta odlikuju se šćakavizmom, uz nešto iznimaka, a također i približno polovica zapadnoga bosanskohercegovačkoga dijalekta (ikavskoga). Dio staroga zapadnoštokavskoga narječja (jug) bio je štakavski, pa i danas dio zapadnoga dijalekta i sav istočnohercegovački dijalekt (koji je znatnim dijelom

istočnoštokavskoga podrijetla) imaju to obilježje. Slavonski dijalekt i sjeverni dio istočnobosanskoga dijalekta u većoj ili manjoj mjeri i danas čuvaju akut, a i na drugim područjima očite su akcenatske arhaičnosti, rezultati tih starih osobina ili pak neke naglasne posebnosti. Slavonski dijalekt, zapadni dijalekt i istočnobosanski dijalekt zapadnoštokavskoga (hrvatskoga) su podrijetla, a takvo podrijetlo ima udjela i u fizionomiji dijela istočnohercegovačkoga dijalekta (dubrovački poddijalekt). Idiomima zapadnoštokavskoga podrijetla govore uz Hrvate i Bošnjaci, uz nevelik broj Srba, koji su ikavsku novoštokavštinu u neznatnu broju primili od susjednih Hrvata (i Bošnjaka), dok ijekavskom šćakavštinom govore u nešto većoj mjeri. U svemu je, dakle, područje Bosne i Hercegovine na kraju srednjega vijeka na sjeverozapadu bilo ikavsko šćakavsko, na sjeveroistoku ijekavsko šćakavsko, na jugozapadu ikavsko štakavsko i na jugoistoku ijekavsko štakavsko.[10] U svim tim zonama Hrvati i Bošnjaci uglavnom govore autohtonim i ujedno istim dijalektom, uz neznatne razlike nedijalekatnoga (kulturnoga) podrijetla. Idiom Srba samo je na jugoistoku (ijekavska štakavština) autohton, a drugdje je migracijski, s time da bi iznimkom moglo biti područje u srednjoj Bosni oko planine Trebave, gdje Srbi govore (ili su govorili prije nedavnih ratnih zbivanja) autohtonim dijalektom, ijekavskim šćakavskim. Očito je da su Hrvati i Bošnjaci u tri zone (sjeverozapad, sjeveroistok, jugozapad) istoga podrijetla, a Srbi drugačijega. Na jugoistoku (tip *kliješta*) Bošnjaci mogu biti zajedničkoga podrijetla i s Hrvatima i sa Srbima, a moguće je i to da su svi istoga podrijetla. Dijalekti triju zona zapadnoga tipa prirodno se nadovezuju na štokavske dijalekte u Hrvatskoj (u Slavoniji i u Dalmaciji), no to ne vrijedi za četvrtu zonu. Štokavštinu dijelimo u sedam dijalekata (slavonski, zapadni, istočnobosanski, istočnohercegovački, šumadijsko-vojvođanski, zetski, kosovsko-resavski), među kojima su Hrvati manje ili više dobro zastupljeni u prva četiri nabrojena dijalekta, a ostalim štokavskim (i torlačkim) dijalektima govore u relativno malom broju. Riječ je o bokeljskim Hrvatima (zetski dijalekt), o srijemskim Hrvatima (djelomično šumadijsko-vojvođanski dijalekt),[11] o Hrvatima u Rekašu, u Rumunjskoj (kosovsko-resavski dijalekt, i to njegov smederevsko-vršački poddijalekt), zatim o Hrvatima u Janjevu i u još nekim mjestima na Kosovu (prizrensko-južnomoravski dijalekt) te o Hrvatima Karaševcima (krašovansko-svinjički dijalekt).[12]

U cjelini se hrvatski dijalekti obično izdvajaju izrazitom evolutivnom pasivnosti i konzervativnošću, a osobito udara u oči neobičan izgled pojedinih dijalekata, osobito onih koji su teritorijalno nekompaktni, što je česta značajka. Npr. novoštokavski ikavski dijalekt (zapadni) sastoji se od niza nepovezanih ploha, slično je i sa srednjočakavskim dijalektom, pa čak i s južnim čakavskim (ikavskim); pripadnike južnočakavskoga dijalekta, osim na čakavskom jugu, nalazimo i u sjeverozapadnoj Istri, u blizini Rijeke i na gradišćanskom jugu. I kajkavski dijalekti bivaju nekompaktni, pa npr. turopoljsko-posavskih govora nalazimo u Banatu, u Kečkeri, u Boki i u još nekim mjestima.

Prirodno je da su granice među hrvatskim dijalektima često oštre, jer je riječ o području jako obilježenu migracijama. Naknadni utjecaji među dijalektima pokazuju različitost rezultata, ovisno o konkretnim prilikama. Utjecali su mnogo zemljopisni čimbenici, tipovi civilizacije i slično, ali su ipak seobe bile najvažnije. U načelu je izrazitija diferenciranost u perifernim zonama, manja u središnjim potezima.

Izrazite su i razlike u dijalekatnoj diferencijaciji među hrvatskim dijalektima; neki su sasvim neuobičajeno izdiferencirani, npr. buzetski čakavski, kajkavski goranski ili štokavski slavonski, dok su drugi ujednačeniji, no ipak nemamo izrazita primjera davnoga iseljenja i osobito velike raširenosti nekoga dijalekatnoga tipa potekla s maloga područja. U tom je smislu najzanimljiviji ikavski novoštokavski tip štakavske fizionomije podrijetlom iz zapadne Hercegovine, a danas rasprostranjen još i na dalmatinskom kopnu zapadno od Cetine daleko na sjeverozapad, oko Subotice i Sombora u Bačkoj itd.

Seobe uvjetovane turskim provalama od 15. stoljeća dalje i drugim razlozima promijenile su odnos među dijalektima, neki su u migracijama izgubljeni ili su se različiti dijalekatni tipovi stopili u nove dijalekte. Također je promijenjen i odnos među narječjima, s osobito velikim promjenama u štokavsko-čakavskim odnosima. U migracijama jako je povećano štokavsko narječje, s time da je upravo tada postalo jednim narječjem, no nisu jedino seobe brisale razlike između stare zapadne i istočne štokavštine, tj. te su se razlike smanjivale i prirodnim jezičnim putem, osobito u procesima tzv. novoštokavskih inovacija, koje su utjecale i na nenovoštokavske idiome, pa i na neštokavske govore. Iz svega je jasno vidljivo da se hrvatski dijalekatni idiomi uglavnom u cjelini vrlo jasno razlikuju od drugih idioma na slavenskom jugu.

BILJEŠKE:

1 Usp. npr. Iva Lukežić, "Prilog raspravi o genezi hrvatskih narječja", *Fluminensia*, 8/1996, br. 1-2, str. 223-236; Josip Lisac, *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, MH, Zagreb 1996, str. 9-21.
2 Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993, str. 14.
3 Usp. Dalibor Brozović, "Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog prostora", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 8/1970, str. 14-15.
4 U tom je približavanju između zapadne i istočne štokavštine osobito važna činjenica što su i zapadni štokavci, kao i istočni štokavci prije njih, dobili *u* kao refleks stražnjeg nazala, tj. zatvoreno *o* dalo je *u*, pa je u zapadnoj štokavštini dobiven isti vokalni trokut kao u istočnoj štokavštini i u torlačkom narječju. To je najbitniji element konvergentnoga razvoja dviju štokavština.
5 V. D. Brozović, *op. cit.*, str. 13-14; J. Lisac, *op. cit.*, str. 14-16.
6 Slabije je u buzetskom dijalektu zastupljen dvoakcenatski sustav, usp. Pavle Ivić, "Srpskohrvatska dijalektologija u najnovijem periodu", *Književnost i jezik*, 9/1962, br. 1, str. 21.
7 Dalibor Brozović i Josip Lisac, "Lastovo (OLA 56)", u: *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo 1981, str. 275-280.

8 Čitamo u P. Ivića ovo: "U predelima istočno od planine Kopaonika u centralnoj Srbiji čuva se praslovenski neoakut, slično stanju u slavonskom dijalektu i dalje u čakavskom i kajkavskom narečju" (*Slavia*, 65/1996, 1-2, str. 23). Isti autor ne spominje takvo stanje 1988. (Dalibor Brozović - Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Zagreb 1988) ili u svojim izdanjima Dijalektologije srpskohrvatskog jezika 1956. odnosno 1958.
9 Mijo Lončarić, *Kajkavsko narječje*, Zagreb 1996.
10 P. Ivić, "Srpskohrvatska dijalektologija u najnovijem periodu", *op. cit.*, str. 18.
11 Upozoravam na raspravu Ive Lukežić "Polazišta i teze za opis iločke skupine govora", *Croatica*, 26/1995-1996, sv. 42-44, str. 213-236; stariji je prilog Stjepana Sekereša "Govor iločkih Hrvata", *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXVI-2/1983, str. 123-173.
12 Usp. Sanja Vulić, "Osvrt na karaševske govore", u: *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*, Zagreb 1994, str. 19-24.

Ivo Mijo ANDRIĆ

Promicanje

Bolujem život
Dok vrijeme otječe u nepovrat.
Mislima otvaram sobu bez zida
Danima razbijam providnost stakla
Noćima tamničim iznenadnu svjetlost.

O Bože kako me osvaja nebo
Kako mi rastapa mogućnost bijega
Kako mi pokret lomi u zrnu
Kako me zakiva na horizontu.

O Bože kako ću ispod zvijezda
Kako ću rijeci priznati vodu
Kako ću pticu zaustaviti
Kako ću prazan kroz bestalasje.

O Bože što ću bez bjeline
Bez niti koja strpljivo puca
Bez oca koji izdiše metan
Bez kapi gorkog želatina.

Kako ću majci a kamen hladan
Kako bez igle u stopalima
Kako okajan s kletvom u sluhu
Dodijeljen zemlji kao pelin.

Bolujem znači
Oblik sam sumnje.

Teške misli

Nosim teret od koga me bole misli
Da je kamen sjeo bih i odmorio se.

Nosim teret čiji mi oblik
Pritišće sljepoočnice
I magli vid od dioksida.

To nije opsjena
Zbilja je kojoj ne mogu
Naći odgovor.

Nosim teret, a teret prazan
Koliko i moj zamišljen pogled.

Ivka KRALJEVIĆ

Haiku

Vjetar...
- Miris
paljevine.

Vedro nebo
bijele ptice
modro more.

Suho lišće
platane šeta
pločnikom.

Rub
pločnika.
Gusjenice!

Mirno
more.
Brodovi!

Mreška se more.
Ribar krpa
mrežu.

Kiša
pljušti.
- Kišobrani!

Prošla nevera.
Pužev trag
svjetluca.

Sunce
u zenitu.
Zvuk zvona.

Uskovitlana
prašina.
Kola!

Rujanski sumrak
Tihi cvrkut ptice
najavljuje noć.

Za Angelusa
tiho se obraća
Bogorodici.

Plačljivi zvuci
violine putuju
mjesečinom.

Riba na udici -
smijeh
u očima.

Nestaje ljeto.
Gnijezdo modre ptice
bez pjeva.

Sjetni zvuk
orgulja ispunio
crkvu.

Branko PILAŠ

Pisac povijesti i mašte
Eugen Kumičić

(uz 150. obljetnicu rođenja - 11. siječnja 1850.)

Iako "Urota Zrinsko-Frankopanska" nije najbolje Kumičićevo djelo, u prvim gimnazijskim godinama, kad smo počeli upoznavati hrvatsku povijest i književnost, izazvala je naše oduševljenje. Ona je na neki način potvrdila naše rodoljublje koje se počelo buditi u roditeljskom domu, a s našom zrelošću i uz hrvatsku knjigu sve više bujalo. Kada se pojavio roman s posvetom "Ocu Domovine dru Anti Starčeviću", pravaški list "Hrvatska smotra" objavila je članak "Urota u srcu je hrvatskoga naroda". Više od jednog desetljeća Urota je bila najčitaniji hrvatski roman, te će o njoj ovdje još biti govora.

Kumičić se relativno kasno javio u književnosti i to pod pseudonimom. Prvu pripovijest napisao je pod nazivom "Spljet i Pariz". Tadašnji autoritet u hrvatskoj književnosti, August Šenoa, na primljenu pripovijest odgovorio je Kumičiću: "Vaše je pero lako i okretno...možete crtati vrlo živo...u Vas ima stila prikazivat naravske prizore...Drago nam je da smo naišli na talenat." Zatim su zaredala djela: "Olga i Lina", "Jelkin bosiljak", "Pomorci", "Začuđeni svatovi", "Gospođa Sabina", "Ubilo ga vino", "Sirota", "Pod puškom", "Preko mora", "Teodora", "Pobijeljeni grobovi" i posljednji njegov roman "Kraljica Lepa".

Što je za Kumičića značio roman? Odgovor potražimo u njegovu zapisu "O romanu". Između ostalog, Kumičić piše: "...temelj romana mora biti shvaćanje istine o životu, primanje realnosti, jer je u protivnom slučaju pusta zabava posve besposlenih ljudi." Upravo zato u mnogobrojnim Kumičićevim djelima prikazuju se razne negativne pojave društvenog života onoga vremena. Nižu se negativni likovi, koji su gotovo isključivo stranci, dok su naši ljudi pošteni, skromni i plemeniti. U vrijeme kada je Istra stenjala pod tuđinskom vlasti bio je razumljiv takav Kumičićev stav, koji je u ljudima rodnoga kraja prepoznavao samo dobrotu i na taj način izražavao ljubav prema hrvatskom čovjeku i kraju.

Kumičićevi povijesni romani nastaju na temelju proučavanja povijesnih dokumenata. Dakle, išao je utabanim Šenoinim stazama koje su se ipak razlikovale po zapažanjima i realizaciji. Dok je Šenoa bio povijesno istinitiji, Kumičić je prikazivao idealizirane povijesne ličnosti, rijetko ulazeći u psihološko poniranje. U isto vrijeme neki, suprotno, smatraju da se Kumičić čvrsto vezao uz povijesne dokumente. Tako u "Hrvatskoj smotri" 1907. čitamo: "Kod povijesnih djela imao je pred sobom točne zemljovide (generalstabkarte) kao i priručne povijesne spomenike, u koje je zagledavao za vrijeme pisanja. U opisima je kao i uopće u

svemu bio skrupulozan, da ostane vjeran istini. Kad je pisao Urotu, išao je u Kraljevicu, Ozalj i Čakovec, 'da sve na svoje oči vidi'." Međutim, u oblikovanju povijesnih ličnosti Kumičić nije dosljedan kao u opisu mjesta i događanja. Neke je likove oblikovao, udahnuo im dušu, prije nego je proučio literaturu o njima.

U Kumičićevim povijesnim djelima, posebno u Uroti, dolazi do izražaja, gotovo bismo mogli reći, mržnja prema tuđincima koji su hrvatskom narodu nanijeli mnogo zla. Međutim, daleko je naglašenija ljubav prema hrvatskom narodu, a iz samoga djela proizlazi i pouka, ali i podizanje nacionalne svijesti i ponosa. Mnogi su Kumičića smatrali jednim od najboljih pisaca hrvatskog realizma, odmah do Šenoe. Njegovu vjernost povijesnim dokumentima posebno je isticao povjesničar Ferdo Šišić. Kad je objavljena Urota, godine 1892., Šišić je objavio svoj rad o Zrinskim i Frankopanima i tom prilikom izričito hvalio i isticao dokumentarnost u Kumičićevu romanu.

Istaknuti hrvatski književni kritičar i autor poznate knjige "Kako su stvarali književnici", Vlatko Pavletić, napisao je: "Kumičić je imao neobično razvijenu maštu...Kumičić je bio veoma senzibilan." Za vrijeme rada Kumičić je tražio potpuni mir. Nije primao posjete, a ukućani nisu smjeli ulaziti u njegovu radnu sobu. Pisao je gotovo bez prestanka, od jutra do mraka. Rado je napisani tekst prvo pročitao svojoj supruzi. Bio je izvanredan govornik. Dobro je poznavao francusku, talijansku, njemačku i rusku književnost, djela je čitao u originalu. Pavletić primjećuje da je mnogo čitao Bibliju. Biblijski tekstovi omogućili su mu da u svoja djela unosi njihove dijelove, kao npr. iz poslanicâ svetoga Pavla, pa iz Lukina i Matejeva evanđelja. S ushićenjem čitao je i narodnu književnost ali i djela Pavlinovića, Tordinca, Kozarca i drugih hrvatskih pisaca.

Eugen Kumičić rodio se prije 150 godina, 11. siječnja 1850. u istarskom Berseču, a umro 13. svibnja 1904. u Zagrebu. Iako je njegova proza vrijednosno neujednačena, on je hrvatskoj književnosti ostavio vrijedna djela. Jedno od njegovih najboljih djela (Začuđeni svatovi) ističe se tematikom iz istarskog i primorskog života. "Urotom" i "Kraljicom Lepom" nastavlja ono što je Šenoa započeo - otvara stranice hrvatske povijesti. Autobiografskim djelom "Pod puškom" približava nam vrijeme okupacije Bosne i Hercegovine, a svojim cjelovitim djelovanjem i životom otkriva čovjeka koji je svojim činom potvrđivao ono što je u svojim djelima zastupao. Na njegovu grobu na Mirogoju uzdiže se nadgrobni spomenik, djelo hrvatskog kipara Ivana Rendića, stvaran u realističkom duhu. Putniku namjerniku ne preostaje ništa drugo već da se pokloni piscu koji je jedino imao na umu da mu djelo bude na korist hrvatskom narodu. I u tome je uspio.

Rajko GLIBO

Moj pjesniče

Želio si biti sve glasniji i glasniji
da nadglasaš vječnost,
da zastore u dušama podigneš.
Želio si što manje glagola
u tkivu svojih slovotajnih oblika,
a rana ti je bila sve glasnija i glasnija.

Čudiš se sputanim krilima
kako posrćući mogu letjeti;
čudiš se proljeću
odbjeglom između korica knjiga
u kojima se šćućureni došaptavaju
fragmenti novih i starih briga.

Tko kaže, moj pjesniče,
da pogled iskosa pravo
u dubine duše ne viri?
Tko kaže, moj pjesniče,
da neprofilirani profil
iz "zelene magle" ne sviri?
Tko kaže, moj pjesniče,
da riječima nejako ušivaš
podrpane misli?
Taj ne zna
da su ti oblaci odnekud došli,
da akorde sreće povise,
da ritmove tuge ponize
i poslije nekud otišli.

Sada sam kao prst
osluškuješ jauk kako plovi
bijelim nigdinama
vjetrom razlistanog papira.
Srce ti kucka
u taktu ukoričenih nemira.
Sleđena suza pada
na sjenu ušućenog tebe
i brbljivog mene
dok ti srcu hodočastim.

Radovan TOLJANIĆ

Tragom misli

Koloniju crnih ježeva
s blijeda kamenja
na dnu mora
pamtit ćemo još dugo
nakon što isteče modrina ljeta
kroz umorne prste
i bure zasole zatvorene prozore.

Ostaje u mislima
cvjetanje morskih trava,
buđenje u srpanjsku zoru,
bijelo jato galebova
nošeno snagom juga,
kad huk valova prekrije
nedokučivu tišinu dubine,
a studenim kišama zgasnu
naše nedosanjane žudnje.

Malkica DUGEČ

Probudim li se,
Zapalit ću kresove
Na vidicima.

Korak po korak
Do sladosti življenja.
Kruh gorak. Gorak!

Tisuće svijeća
Modrim plamte plamenom
Za ljude Zemlje.

Danas ne plačem.
Predem pređu kamenu.
Pređu kamenu.

Trećega dana
Molitva zvona ječi:
Bože, čuvaj nas!

Branko PILAŠ

Pjesnikinja slavonskih Šokaca Mara Švel Gamiršek

(uz 100. obljetnicu rođenja - 3. siječnja 1900.)

"Zar Šokci nisu kao neki plemići, pa makar i bez grba, i po starini roda, i po običajima, i po nekoj prirođenoj otmjenosti?" Šokcima i slavonskom kraju, a posebno slavonskoj šumi, pripada središnje mjesto u literaturi Mare Švel Gamiršek. Šokci, koji su davno napustili svoj kraj i nastanili se na području uz Savu na istok od Vinkovaca, postaju junaci njezine proze jer je ona u njima, kako sama piše, prepoznala plemstvo "pa makar i bez grba". Ta hrvatsko-slavonska književna problematika samo je nastavak onoga što su započeli Josip Kozarac, Ivan Kozarac, Joza Ivakić, Josip Kosor i drugi hrvatski književnici. Iako Mari Švel Gamiršek ne pripada vodeće mjesto u ovoj skupini pisaca, njezina je nesumnjiva zasluga da je hrvatskom čitateljstvu približila slavonske ljude, krajolike i običaje i na sebi svojstven način pomogla da se ne zaboravi kraj kojemu je pripadala cijelim svojim bićem.

Mara Švel Gamiršek rođena je prije stotinu godina, 3. siječnja 1900., u Srijemskoj Mitrovici. Tamo pohađa pučku školu, a nastavlja školovanje u Sušaku, gdje završava gimnaziju. 1918. godine počinje studirati medicinu, ali nakon četiri semestra prekida studij, udaje se i posvećuje obitelji i književnosti. Kao i većina književnika u književnosti se najprije javlja poezijom još u srednjoškolskom razdoblju da bi iznenada prestala pisati. Tek djetetova smrt potakla je mladu spisateljicu da se ponovno javi pjesmom u kojoj je izrečena bol mlade majke. Znatan dio života provodi u Vrbanji, gdje pronalazi svoje književne likove. Objavljuje i prozu i poeziju u Hrvatskoj reviji, Kolu, Jutarnjem listu, Almanahu hrvatskih književnica, Maruliću, Slozi i u drugim časopisima i listovima. Vrijeme od 1945. do 1950. razdoblje je njezine prisilne šutnje, ali ni kasnije ne otvaraju joj se lako uredničke vrata, a književna periodika, književna kritika i povijest hrvatske književnosti gotovo i ne primjećuju Maru Švel Gamiršek. Ne smijemo zaboraviti da je spisateljica dobro poznavala njemački jezik, a ne mali broj njezinih radova preveden je na njemački, bugarski i mađarski jezik.

"Portreti nepoznatih žena" niz je od četrnaest pripovijesti različitih fabula, ali u isto vrijeme i životnih istinitih priča. To je knjiga o šokačkim ženama, njihovim problemima i slabostima. Književna kritika četrdesetih godina naziva književnicu "kroničarskom pripovjedačicom", ali i "šokačkom Selmom Lagerlöf". Iako Portreti nisu oduševljeno primljeni, kritika je smatrala da nitko nije toliko dobro upoznao dušu slavonske šokačke žene kao Ivan Kozarac, a odmah za njim Mara Švel.

Čitajući "Šume i Šokce" nameće nam se paralela s Kozarcima, jer se i u njihovim djelima obrađuje problem stranog kapitala, nemilosrdna eksploatacija bogatih slavonskih šuma i traženje mira u rakiji. Najsnažnija je Švelova u opisima šuma i ravničarskih krajeva iz kojih dopiru mirisi cvijeća, šum lišća i vidici neba duboka i plava. Umjetnički najslabije djelo jest roman "Hrast". Čini se da književnica nije imala dovoljno snage napisati roman koji bi bio kompozicijski cjelovitiji s izgrađenijim likovima. Iako je proza "Ovim šorom, Jagodo" nagrađena na književnom natječaju osječke Revije, nije pobudila veću pažnju hrvatske književne kritike. Možemo naglasiti da je djelo snažan doživljaj stvarnosti obojen spisateljičinom osebujnošću, uostalom kao i većina njezinih književnih ostvarenja protkanih vjerskim ozračjem. Novela "Tragom Josipa Kozarca" donosi autobiografske tragove. Opisujući Josipa Kozarca, Mara Švel piše: "Imao je usko lice, prilično šiljast nos, tanke usne, a nad njima brkove. Kosa mu je bila rijetka i smeđa. No čelo mu je bilo široko i pametno, a oči su mu znale živo zasjati. Bio je umiljat čovjek i drag. Čedan u društvu, uglađen. Ne znam da se ikome kad zamjerio." Svoje opise Josipa Kozarca prekida autorica lirskim opisima krajolika. Kao i u drugim prilikama svoja literarna razmišljanja nadovezuje na tužnu i tešku prošlost slavonskoga sela. Kozarčeva razmišljanja o propasti slavonske šume često se susreću sa svakodnevnom stvarnošću nestajanja te šume. Siječe se graničarska šuma, izvozi, prodaje, plijeni, uništava. Razmišljanja ga odvode u vrijeme kad su stari Slavonci čuvali granicu od Turaka, a sada se uništava jedan od uvjeta života slavonskóga seljaka. U Kozarcu se bunio Hrvat koji je primjećivao najezdu stranaca i slutio propast svoga naroda. M. Š. Gamiršek prepušta Kozarca njegovim razmišljanjima, a tugu nanesenu tuđinskom sjekirom nastoji ublažiti opisom bogatim zelenim krošnjama i pjevom ptičjih grla. Rodoljublje u spisateljice pobuđuje sjećanje na Tenu. Isprepliću se Kozarčeve misli i spisateljičine riječi sve usredotočene na Šokce koji su se "borili sa zemljom, vodom, okolinom, kovali planove, ostavljali svoje pragove, odlazili u tuđinu, prkosno odbijali svoju djecu od zemlje, školovali ih iznad svojih prilika...pili, rasipali, rasuli se, a ostajali ponosni, čuvajući ljubomorno svoje šokaštvo, kao neku osobitost plemena, kao neko izabrano plemstvo". Međutim u Kozarčevim razmišljanjima sve više jača optimizam koji vidi povratak domovini i zemlji ljudi koji će s pokoljenjima koja dolaze donijeti ljepotu hrvatskom kraju i čovjeku. A sve to potvrđuje Mara Švel Gamiršek znamenom križa, u Hrvatskom kolu 1942. godine. Ni u kom slučaju ne smijemo zaobići dječju knjigu "Priča za Sveu i Karen".

O književnom stvaralaštvu M. Š. Gamiršek pisali su: Stanko Gašparović, Ivo Balentović, Vladimir Kovačić, Vladimir Miličević, Ljubomir Maraković, Mato Marčinko, Juraj Lončarević, Vera Erl, Ljerka Car Matutinović... Za čitatelja koji želi bolje upoznati Maru Švel, uz njezina djela, spomenuti autori najviše će mu približiti autoričin književni opus. Književnik Ivo Balentović imao je priliku dopisivati se i susretati sa spisateljicom pa njegovi zapisi rasvjetljavaju neke momente iz njezina života. O knjizi "Šuma i Šokci", autorica je napisala: "Tu sam

knjigu naprosto nosila u sebi, a pisala sam je ne misleći ni na kakav oblik ili pravila." Na pitanje što ju je pokrenulo na pisanje, zapisala je: "Moj muž je imao priličan utjecaj na moj književni rad... Međutim, to je bio jak unutrašnji poriv, koji sigurno i vi poznajete." U školi je snažan utjecaj imao profesor Jozo Ivakić, koji je stanovao u istoj kući s M. Švel. Posebno izdvaja prof. Olgu Herak "koja je predavala izvanredno". Ona je bila sedam godina Matoševa zaručnica, "mada je znala da mu ne će nikad postati zakonita žena". O svom podrijetlu M. Švel piše: "Moja baka, Marija Sidonija, rodila se u Drenovcima, a u 16. godini udala se za mog djeda Antuna Gašparca u Vrbanju. Moj djed Antun Gašparac bio je Fužinanac." Dragocjene podatke iz njezina života objavio je Balentović u časopisu Marulić, 1/1982. i 3/1983. "Mara je", piše Balentović, "dosta pisala, ali i trpjela zbog zdravlja koje joj je bivalo sve slabije i tjeralo je da obilazi bolnice i sanatorije." Mara Švel je umrla u Zagrebu 7. prosinca 1975., a pokopana je na groblju u Vrbanji. Nekada su mlade Vrbanjke pjevale:

Evo šora di je dika moja,
Evo kuće di je moje luče
I klupčice di mi ljubi lice...

Sada grob samuje i ne čuje se pjesma, a pjesnik se pita: "Hoće li se kraj groba netko zaustaviti?" Stota obljetnica rođenja Mare Švel Gamiršek nalaže nam da se zaustavimo kraj književnog djela spisateljice i poklonimo njezinoj sjeni.

Vesna MILAN

Samo jena je mati

Bog mamo,
nisi me zbudila
kolpa toja
san zakasnija,
ča si skuhala
san lačan,
kadi su bičve
daj mi košulju
neću te brageše
pastoli me stišću,
si proštila libar
ču dobiti jedan
ko ne prikuraš.
Mama deset kun
šu šu još deset
sila mi je...
ma ma mama...

a joh
samo jena je mati

Malkica DUGEČ

Ne misli na to!

Mirisi tijela prebrode ljeta.
(Ne misli na to!)
Odjeća trune. Ostaju slike,
Sjećanja, riječi.
(Poneka opora. Poneka sveta.)
Ostaju zvuci. Tihi koraci
Po sagu meku kao po dlanu.
Dodiri ruku ostaju trajno
(Ne misli na to!)
Pa noći svijetle kao po danu.
Kadikad bole, ponekad blaže
Pa se učini
Da nikad nitko
Zauvijek ne ode iz života.
Ako i krene, vraća se često
Na neko znano skrovito mjesto.
Mirisi tijela ljeta prebrode
I žive tako voljena bića
Makar im tijelo
Put zvijezda ode.

Milan RADIĆ

Žena u plavom

Ta žena
prije rana jutarnjeg sata
sa svojom torbom
ubrzanim koracima
ide na posao
snena
i za sobom čuje još samo
škripanje vrata.
U prvom se tramvaju
s njom i s vozačem,
a nekad i s kakvim
putnikom - skakačem
zajedno s njima
svi poslovi voze.

S njene nas lijepe, plave kape
stari Zagreb gleda i gleda
i po svim se stanicama
penju i silaze djeca i ljudi
i poneka baka sijeda.

Milan RADIĆ

Brijeg za nebo

Možda za nebo
i postoji
brijeg
na koji nikad
nije pao
nikakav
snijeg.

Tim divnim
visokim brijegom
već se stoljećima
do neba
sve male
dobre duše
polagano penju
i posrću
pod teretom sjećanja
a katkada i stenju.

Dragutin Em. ŠAFAR

Sodoma i Gomora propasti ruskog boljševističkog imperija

(Svjedočenja bivšeg očevidca)

Moralo se to dogoditi uslijed neuravnotežene proizvodnje i potrošnje u tome utopijsko-megalomanskom državnom sistemu. Makar je on imao na raspolaganju ogromne prirodne resurse, a zadnje decenije i bio opskrbljen suvremenom tehnologijom, pa i nuklearnom. Ali u tome sistemu polurada i nerada, gdje je država uzimala na svoja leđa sva davanja i bogatu socijalu, njezini stanovnici, prethodno potpuno pauperizirani, opteretiše je davanjima dotle da to više nije mogla izdržati. Svi su samo vičući dobacivali jedan drugome: nama su dužni, mi moramo dobiti, država će nam dati...

Stotine puta sam čuo razgovore, traženja, uzvike, prepirke slijedećeg sadržaja:

- Nama su dužni dati novi stan!
- Nama su dužni provesti u stan plin i vruću vodu!
- Nama će uvesti telefon!
- Nama su dužni dati uputnice u sanatorij na odmor!
- Saši moraju dati stipendiju!

Takva i slična traženja čula su se svakodnevno. Slušao sam takve razgovore pa sam i sam to isto tražio. I sam na slične teme razgovarao s drugima, jer sam smatrao da su mi dužni, kao svom državljaninu, silom prilika i neprilika, pogotovo kao invalidu (pa sam iskâmčio i automobil)...

Nekome su bili dužni dati premiju, nekome stipendiju, nekog unaprijediti na poslu, nekog s počastima otpremiti u mirovinu. Svima su nam bili dužni... Ali nismo baš često vodili razgovore o tome tko nam je dužan: Tko je taj "dobri striček", koji nas mora providjeti svim blagom civilizacije i uresiti nam život udobnostima svake vrste?

A taj "dobri striček", draga gospodo, bila je radničko-seljačka država. Nitko nije sumnjao da ona, ako je radničko-seljačka, a ne neka druga, to mora i može uraditi za svoj narod.

A mi? Što smo mi bili dužni?

Eto baš tu dizali su svoj glas razni oponenti. Oni su obično bili različite dobi od onih starijih, oženjenih, pa do onih mladih, koji obično sve znadu. Vikali su u jedan glas:

- Nemoj nam, brate, pričati svoju filozofiju. Mi znamo naš ustav još iz svoje nepotpune srednje škole, mi smo ga učili i dobro znamo gdje se završavaju naše obaveze i gdje počinju naša prava!

Baš tako su i rasuđivali. Obaveze se obično preskakivalo, ali o pravima riječ se mogla rastezati u beskrajnost. A rezultatom takvih razgovora bio bi zaključak, da je država pred njima u strašno velikom dugu i da taj dug raste iz dana u dan.

- Svojih sam osam sati ja, radni čovjek, pošteno uneo, odradio, odbubnjao, a baš me briga da li će tamo trava rasti ili ne, to me se ne tiče.

Bilo je u toj zemlji takve kategorije ljudi, nemali broj, pa i među poštenima u pravom smislu, za koje se ne može reći da su bili lijenčine. Ali kičma njihove filozofije bila je takva, više formalno-poslovična:

- Posao nije vuk, u šumu neće pobjeći!
- Od posla konji krepavaju!
- Neka traktor radi, on je željezni!...

Jasno da se takav subjekt neće pretrći na poslu. Izvršenje svojih obaveza on mjeri s točnošću do miligrama. A baš ta točnost ne daje k njemu primijeniti neke administrativne mjere.

Ima jedna ruska poslovica: "Vojnik spava, a služba ide." Nju su oponenti, poznavaoci svojih prava, voljeli ponavljati. Posao nikad nije bio za njih životnom potrebom. Njima je bilo svejedno gdje će raditi. s kime i kako samo da je posao plaćen nekoliko rubalja više. Takvome tipu je svejedno ako na njegovom radnom mjestu bukne požar, on će još oklijevati: pozvati ili ne vatrogasce? Možda to ne ulazi u njegovu službenu dužnost.

Takvi tipovi bjehu i ti filozofi od traktora, koji je željezni. Oni su sebe nazivali "radnom klasom", makar se njihov radni dan do 50% sastojao od pauza za pušenje, a alatni strojevi, glodalice, pa i traktori se vraćahu na prazno. A drugi - tehnički inteligenti, sjedili nad projektima, a projekt se sporo kretao, jer jedno oko tog tehničkog intelektualca stalno bi pogledavalo na sat, da li će skoro kraj radnog vremena; a treći - rukovodioci organizacija, ustanova, administratori baš ničime nisu se razlikovali od prvih dviju kategorija "trudbenika".

Samo kriminalni elementi su se u tom društvu suzbijali, progonili, a o spomenutim građanima u medijima nije bilo govora. Vrlo često u njihovim smo službenim karakteristikama čitali:

" ... u službenim obavezama čestit i savjestan". Na poslu za takve nisu puno marili, i kada bi prelazili na drugi posao, njima bi brzo dali dobru preporuku.

Istina, svi smo mi rado grabili iz državnog kotla, no nisu svi jednako u taj kotao unosili. I što je bilo značajno kod tog: tko je unosio manje, taj je htio zagrabiti više i gušće. Baš tu mu je trebalo dati žlicom po čelu: ne istrčavaj! Nama su bili dužni, ali i mi, sigurno, bijasmo ponešto dužni.

Ta ravnodušnost i nezainteresiranost "trudbenika" i rukovodilaca na radnim mjestima, pa i niska produktivnost slabo plaćenog rada, uz to razgranata socijala, milijuni i milijuni stipendista, umirovljenika korisnika 100% zdravstvenog osiguranja, nepotrebna milijunska armija - sve to država više nije mogla podnijeti. Baš to je

potkosilo noge tome geografskome gigantu, koji je obuhvaćao jedanaest vremenskih zona na planetu. Prije dvadeset godina još se taj gigant kao paun kočeperio, ali morao je svoje gizdavo perje od tucet saveznih republika olinjati - izbaciti. a sada će Rusiji trebati najmanje dvadeset godina oporavka da se uzdigne iz svog zastoja.

Baš kao nekoć biblijska Sodoma i Gomora zbog svojih grijeha tako, evo, u našem burnom XX. stoljeću propade SSSR - krvnik desetaka milijuna žrtava njegova ludog utopijskog društvenog eksperimenta. Čučnuo je i raspao se, a poslije sebe, kao muha, ostavio nasljednicima ekološki zagađeno nasljeđe.

Božo KUKOLJA

Preobilje sjaja

Daleko od nada koje su nas zarobile
i snova što se bore - od zore do mraka -
s vlastitom svjetlošću.

Priznajem samo boje što ne blijede
i koje - u svakom trenutku
oživljuju ovaj život pocrnio od rana
kao ruke iz kojih zrači sunce
preobiljem sjaja svojega.

I tebe kao i sav ovaj svijet
svojim sjajem obasjava

Dok život traje i luta u tvojim očima.

Barbara TANODI - KUKOLJA

Opće potonuće

Povodom jedne smrti

Zaljubljena u sebe vežem se uza te
i prstima brojim
voliš li me ili ne.

Sreće nikad dosta
a nesreće previše!

Zar i naši sretni dani nisu bili samo obmana?

Napuštaš me eto, kupinastih usana
u nevolji nalik na svršetak svijeta
i opće potonuće.

Enver MEHMEDAGIĆ

Posjet Stravinskom

Koliko djece na otoku
San Michele
Mnoga s igračkama
druga ozbiljna lica
iz kojeg izbija bolest
Bulje s fotografija
na prolaznike
Toliko djece da se nameće pitanje
zašto

Previše tih zašto ostaje
bez odgovora
kao i ona djevojka
s crnom pelerinom
u listopadskom sumraku
salzburškog groblja

Prikazala se i nestala
ne ostavljajuć trag
na šljunku
Na grobnici datum 1876.
Sjena?

Tražeći Stravinskog
pisca i kompozitora Igora Stravinskog
naišao sam na Ezru Pounda
među pravoslavcima
Zalutalog ili je to bio?

Tu su i Josif Brodski
i Sergej Diaghilev
prinčevi i princeze
cijelo 19. st. pravoslavaca
ljubitelja Venecije

Stravinski i žena mu
Vera de Bosset
jedno su uz drugo
pod mramornim pločama
boje nevinosti i predaje

Nešto me steglo u grlu
a oslobodio pisak
sirene

S palube vaporetta
opraštam se od groblja San Michele
što ovija se maglom
Na trgu sv. Marka
poskakuju maškare
ispraćajući staru godinu

È San Silvestro...

Jurjevsko groblje

Klupa
pod nogama šljunak
bijel poput krede
zacrtava pute

Uza zid kapele
ovija se bršljan
i prekriva ploče
izblijedjelih slova
nagrizena križa
neznatnih imena

Napušteno groblje
u cjelovu živi
usana na klupi

Marija HORŽINEK

Igra sa smrću

- Dosta mi je svega! - govorio je Adam. - Želim umrijeti.
- Svi ćemo umrijeti - rekao je Božidar - jer smo svi smrtni.
- Zašto sam se onda uopće rodio? - upitao je Cvjetko.
- Takav je život! - konstatirao je Hinko. - Nitko ga prije nas nije mogao promijeniti pa nećemo ni mi.
- Nije riječ o životu, nego o smrti - primijetio je Ivan.
- Smrt je sastavni dio života. Sve što živi, mora i umrijeti. Prije ili kasnije.
- Mora? Ne pita se hoće li? - pobunio se Janko.
- Ja hoću, ali ne mogu - zatulio je ponovno Adam.
- Kad bi te smrt sada zahvatila, bježao bi od nje - primijeti Božidar.
- Smrt ne postoji neovisno o nama, ona je u nama - filozofirao je Cvjetko.
- Pametnije je živjeti, umjesto razgovarati o smrti - izusti Hinko.
- Mi smo, izgleda, svoje odživjeli - zamisli se Ivan. - Naši vršnjaci sve češće odlaze.
- Ali, mi još trajemo! - pobjednički će Janko.
- Trajemo?! A sve nas boli. I koješta nedostaje. Svakim danom postajemo sve mrzovoljniji, a stari lijekovi, poput dobre kapljice, više nam odmažu negoli pomažu, jer loše djeluju na tlak, šećer i koješta drugo.
- Starost je neka vrsta bolesti, od koje se umire - konstatira Cvjetko.
- Onda, ne mislite dalje? - upita Hinko.
- Kamo, dalje? - zaustaviše se u hodu.
- Dalje živjeti. Što ćete učiniti da od sebe otjerate starost?
- Treba umrijeti! - opet će Adam.
- Ja to ne želim - primijeti Božidar - jer smatram da još nije došlo moje vrijeme.
- Kakvo vrijeme? - upita Hinko. - Zar za smrt postoji određeno vrijeme?
- Zovi to sudbinom, kako god hoćeš, ali za svakoga od nas ono je određeno.
- Ajde, smrti, dođi! - poviče Adam. - Ja sam spreman za tebe, bez obzira na vrijeme.

U taj tren Hinko se sruši.

- Hinko! - povikaše. - Što ti je odjednom?

Hinko se ne oglasi.

Janku zaiskri pred očima, uhvati se rukama za grlo i posrne.

- Janko! - povikaše ostali. - Nemoj nas plašiti!
- Nazvat ću Hitnu - dosjeti se Cvjetko i ogleda za prvim telefonom.

- Imam mobitel - Božidar će. - Ostanimo svi uz Hinka i Janka, dok ne stigne pomoć.
- Eto, pomoć već stiže! - izjavi Cvjetko i primijeti, da i Božidar posrće. - Hej! - poviče - kakva je to igra?
- Igra sa smrću! - odgovori Ivan, i sam neobično blijed i na izmaku snage.
- Bože! - uzdahne Cvjetko i sruši se na Ivana, koji je i bez toga već izgubio ravnotežu.

Adam je još uvijek stajao i gledao, zbunjen prizorom. Kada stiže pomoć, on upita ljude u bijelom: - Je li to smrt? Jesmo li svi mrtvi?

- Vaši prijatelji možda i jesu - odgovori jedan od ljudi obučenih u bijelo - ali vi ste, gospodine, još uvijek živi.
- Ja sam živ?! Ne razumijem, zašto?
- Valjda ste vi najviše zaljubljeni u život, pa on nije dozvolio smrti, da mu vas oduzme.
- Naprotiv, gospodine. Jedini sam ja želio umrijeti i dozivao smrt. Jedini ja!
- I ona se odazvala vašoj molbi i pobrala odjednom vaše prijatelje. Jeste li zadovoljni?

Adam zatuli od boli, počne se grčiti i proklinjati smrt, koja se okrutno s njime poigrava.

- Mrzim te! - poviče. - Što dalje od mene! Više te, ni lud, neću zvati.

I tada je osjeti u lupanju srca, u iznenadnoj slabosti čitava organizma.

- Neću! Ne! Ne želim umrijeti! Molim vas - preklinjao je ljude u bijelom - spasite me, ja još uvijek živim. Živ sam! Otjerajte smrt! Hoću živjeti!

Ž - I - V - J - E - T - I !

Radovan TOLJANIĆ

Ostavljeno more

Topi se posljednji snijeg
ove zime,
a ti stojiš
naslonjen na prozor
i ništa ne govoriš.

Nas dvoje vidimo isto:
Gora bijelih vrhova
i zasniježen brijeg.

Na lišću oleandra
traje bjelina soli.
Ostavljeno more grmi
između nas...

Petar ILIČIĆ

Iverje

I.

Oblutak bacih niz rijeku,
a u poskoku na vodi trag
kolobara raširi krila
i sagori u meni.

II.

S nadom da sam tamo
ostavio istinu vraćam se
u djetinjstvo i tlapnjom
sanjam danas.

III.

Svibanj i cvijeće,
potok i žubor s planine,
listopad i svijeće,
suza utkana u sjene.

IV.

Kap krvi je more,
ako je ljubav i svitanje zore,
kap krvi suzno je polje,
ako je mržnja i pucanj zolje.

V.

Razbijem li zid šutnje
načet ću oporu slast priče
o istini i ljubavi,
kušat ću i tu stvarnost
kušnje.

Kada jednom nestanem

Kada jednom nestanem
bit ću opet tu da te osluhnem
Svjetlosti iz sanja.

Iz milošte zvat ću te
željom i srećom i opet
ću snivati jutarnju zvonjavu,
djetinjasto ću se verati
i raširenih ruku hvatati vjetar
s brda Butorovice.

Bit ću raspet
između zvijezda na dlanu
i bit ću sapet u mislima
niz rijeku na pojilu Matinjevca.

Iz albuma otrgnut ću
sve lijepe slike
svojih prijatelja
i mladost ću dozvati
neka nam opet sudi
i neka nas raspe u isti,
zvonki glas buka i jutra
kraj usnula vrbika.

Kada jednom nestanem,
bit ću opet tu da te snažno
zagrlim, Svjetlosti
i da te ponesem u vječnost
djetinjstva.

Zoran KATIĆ

Vječnost

Nakon bezbroj godina samoće i odricanja, traganja i borbe, pustinjak napokon u najvećim dubinama bića nađe Vječnost. Vrijeme se zaustavi i u jednom danu otkriju mu se sve tajne postojanja. Ono božansko moglo se vidjeti i dotaknuti. Ništa na svijetu nije bilo ljepše! I njegovo srce ispuni ljubav i sreća. Došao je na kraj puta, dalje više nije postojalo. Mogao se vratiti među ljude.

Pustinjak zahvali Bogu i na dlanu ponese malo Vječnosti.

Išao je svijetom propovijedajući: "Nismo prevareni. Život je ipak nešto više. Postoji ono skriveno i božansko. I može se dohvatiti! Ovo je djelić Vječnosti!" I svima je pokazivao svjetlost na dlanu. Ali ljudi ništa nisu vidjeli. Smijali su mu se i rugali. Nitko ga nije slušao. Govorili su da je luđak, prevarant i lopov.

Razočaran, pustinjak klekne zazivajući Boga:

- Zašto si me napustio? Život sam ti dao, a sve je samo iluzija i laž. Zar sam čitav život išao krivim putem? Zašto si nas stvorio ako nas neprestano zavodiš i mučiš?

Bog je volio pustinjaka. Zato progovori iz stijene:

- Nisam te izdao! Sve je istina što si spoznao. Na tvom dlanu zaista sja Vječnost! I vrijeme za tebe više ne postoji. Pobijedio si smrt. Samo, oni to ne mogu vidjeti i razumjeti!

- Ali tražio sam samo radi njih!

- Da bi drugi spoznali ono što je tebi dano, moraju proći istim putem. Nikome se Vječnost ne donosi na dlanu! - završi Bog.

A iz stijene poteče voda.

Učenje

Netko upita pustinjaka:

- Kako si došao do tog učenja?

- Odlazio sam u šumu i satima ležao na travi, sjedio u hladu drveća, mirisao cvijeće i slušao dozivanje ptica. Tražio sam misli nošene vjetrom, pokrivene snijegom na planinskim vrhuncima, slijedio ih niz potoke i rijeke, čekao na obali mora da ih donesu valovi. I vraćao se kući sve bogatiji! A ljudi su govorili: "To je nemoguće! Nitko nikada nije došao do Tajne, pa nećeš ni ti. Potpuno si lud! Zašto nisi kao mi? Zaboravi sve i uživaj. Život je tek trenutak, a čovjek obična životinja!" I tako danima, mjesecima i godinama. Dok su oni podizali kuće i palače, ja sam skupljao misli. Kada su me svi napustili, kada sam ostao posve sâm - imao sam učenje!

- Što sada kažu?

- Što ljudi mogu reći? Nije to njima zanimljivo. Njima je svejedno. Sve im je važnije od Bitnoga. Za sve imaju vremena, za svaku glupost i sitnicu, za lakrdijaše i budale, samo ne za Istinu. Sve im je lako, samo je Istina teška. Izgradili su svoje živote na prijevarama i lažima, umorni su od zla. Jedino stvarno u njihovu životu jesu kuće. A one ne mogu govoriti! Oni rijetki koji su našli vremena da saslušaju, kažu: "Sve je to već rečeno, ljepše i snažnije. Više vrijedi samo jedna stranica starih mudraca, nego tisuće novih knjiga. Što se promijenilo? Sve je isto kao prije. Umrijet ćeš kao i svi drugi. Zalud si se mučio i odricao. Više smo mi proživjeli u jednom danu, nego ti za čitava života!" Mnogi me mrze, neki pljuju po meni i progone me. Da mogu, najradije bi me razapeli. Jer usudio sam se razlikovati. Usudio sam se tvrditi da postoji ono skriveno i više - ono božansko! I svojim sam životom to potvrdio! Ali ne slušam ja što ljudi govore. Nisam gradio učenje radi njih!

- Nego zašto?

- Nikada nisam mogao svladati ono što svi drugi znaju: umijeće čekanja smrti!

- Bojiš se prolaznosti i smrti?

- Ne. Ali plašim se praznine i besmisla!

Čovjekova tragičnost

Kročiti zemljom, a na nebu imati dom.
Biti svjetlo u tami i smisao u besmislu.
Vječnost i beskraj u ograničenom i prolaznom.
Dobro i ljubav u moru mržnje i zla.
Znati istinu, a slušati laži.
Patiti, a ne moći plakati.
Trajati u nebitnom.
Biti tajna nikad otkrivena.
Glas vapijućeg u pustinji.
Sanjati ljepotu, a robovati strasti.
Ljubiti, a ne biti ljubljen!

Opomena

Ne budi nikome istina i put.
Svatko ima svoj put!
Ne budi nikome svjetlo.
Što će slijepcima svjetlo?
Ne budi nikome potpora i oslonac.
Samo ćeš izgubiti snagu!

I ne budi nikome utjeha i spas.
Svaka duša dolazi sama pred Boga!

Zato idi i ne osvrći se!
Ne zadržavaj se nepotrebno.

Ali budi svjetlo sjajnije od drugih.
Da Bog u tebi nađe radost i ljubav.
Da budeš ono božansko na zemlji.
I da ničija sjena ne padne na tvoj sjaj!

Dom za dušu

Doista, umijeće je sagraditi kuću sa svim dijelovima i detaljima. Da bude topla zimi i prozračna ljeti, lijepa i funkcionalna, prostrana i intimna. S vrtom i bazenom, obasjana suncem i skrivena od vjetra. I da služi za čitav život!

Ali je daleko veće umijeće napraviti dom za dušu! Lako je graditi od materijala koji se vidi, ovaj je materijal nevidljiv; ono što danas završimo, sutra više ne moramo zateći. Lako je kada postoji temelj na kojem se gradi, ali stan za dušu podižemo na svojoj vjeri i ljubavi; dovoljno se samo malo pokolebati, pa da se sve sruši u nepovrat. Lako je zidati kada se zna veličina i oblik onoga što gradimo, ali svaka je duša različita; neke su tako sićušne da ih je teško i pronaći, a ima ih koje se izdižu sve do neba. I mora se voditi računa o svakoj sitnici, jer duša je nestvarna poput snova, nestalna i promjenjiva, osjetljiva i hirovita, ima tisuću zahtjeva i želja. A sve mora biti čvrsto i stabilno, neuništivo, da traje koliko i duša - cijelu vječnost!

A kada ga jednoga dana, uza sve muke i boli, ipak dovršimo - otkrivamo nešto čudesno: on je stvarniji od svih kuća na svijetu!

Spas duše

Ljubav je kategorija vječnosti! Ne može se ljubiti i zaboraviti. Možemo zaboraviti sve na svijetu, sve ono što smo radili i doživjeli, mislili i znali, možemo na kraju zaboraviti i same sebe, ali ljubav nikada ne možemo zaboraviti. Tko je ljubio samo jednom, ljubio je za sva vremena - ljubio je za vječnost! Onaj tko nije spoznao vječnost preko ljubavi, nije ljubio. Bog je čovjeku dao vid da vidi i spozna ono osvijetljeno i prolazno, ali ljubav da osjeti ono skriveno i trajno. Tko nema ljubavi u srcu, može vidjeti sva čuda i ljepote svijeta, ali će poput slijepca prolaziti pokraj bogova i njegova duša bit će izgubljena.

Jer naše se duše mogu spasiti samo preko ljubavi!

Duša je zarobljena u tijelu sve dok je ne dotakne ljubav, ona kao princ iz bajke poljupcem budi našu dušu iz stoljetna sna darujući joj slobodu i život.

Ivana RADIĆ

U vječnom krugu

Letim, padam i dižem se.
O, gdje si, Netko, da me izvedeš
i pokažeš svjetlo života,
o, gdje si, noge mi malakšu,
a život me vrti u vječnome krugu
i na sve načine mota.
Puna sam trnja i rana
i tješim se uzalud uvijek
da i drugi pate i lete
iz jednog ponora drugom.
Ne koristi ništa, jer svatko
nosi bolove svoje i za mene ne zna,
o, sanci uvelih dana o,
samo me straše i truju vječitom tugom.

Uzalud duša mi luta
i traži ljepotu vječnu,
traži poljane cvjetne, sunce, svjetlost i zoru
kad život svakoga dana
navlači mračniji veo, donosi patnju
još goru
i more jada.
Kuda ću?
Zar tuđom stazom, punom cvijeća i sjaja?
Ne, neću tuđe ništa da mi ne znam tko pruža.
Ja ne trebam strane sreće,
tuđeg veselja i smijeha,
jer tuđe je tuđe.
Ja hoću svoje, pa bilo prazno i golo
bez sreće, bez cvijeća i proljetnih ruža,
bez čarne ljepote svibnja.
Ja hoću istinu samo, ja hoću savršen mir
bez buke, šarenila, grijeha,
sreću vječitu, dugu.
A gdje ću je naći?
Zar ondje kamo želje me vuku?
Ne, ja ću je naći samo
u vječitom muku.
I zato nazad se vraćam
u borbu sa zaprekom svakom
- da izađem velika, čista
i nadvladam sebe samu
kroz dugu životnu tamu -
u vječnome životnom krugu.

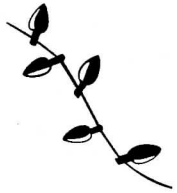

Tuga - početak sreće

Kad dođe tuga jedna
i druga se negdje stvori
i raste, buja očaj
u srcu što strahom gori.

O, zebnjo besanih noći,
smrti izlaz nam daješ,
što više jecaš i bjesniš,
to manje, bijednice, traješ.

A kada nova radost
uz neku drugu se stvori,
u očima ljepši plamen
svjetluca, bliješti i gori.

Anči MARTIĆ-KUHARIĆ

Boomerang*

Draga Veronika!

Zar je moguće, pitam se u sebi, sjedeći na trosjedu presvučenu smeđim baršunom i listajući stranice "Marulića"? Veronika, moja prijateljica iz sretnih školskih dana kada nismo bile opterećene brigama, ni prošlošću, ni budućnošću. Jedina briga je tada bila sadašnjost, a ostalo nije nas zanimalo ni opterećivalo. No životno iskustvo i sazrijevanje proteklih godina donijelo je i nova saznanja i sjene prošlosti izvirile su na površinu.

Nisam mogla odoljeti a da Ti se ne javim pismom nakon mnogih godina, godina sazrijevanja, saznanja, događaja kada su sjenke prošlosti izvirile na površinu kao i sunčeve zrake koje se probijaju kroz oblačno melburnsko nebo i žele rasvijetliti ovaj tmurni dan, donijeti svjetlost u ovaj zbrkani svijet. Svijet očekivanja: nitko ne zna čega a svatko o tome govori, mediji pišu, već odavna se o tome raspravlja - Y2K Year 2 Thousand - dvijetisućita godina i kompjutorska zbrka koja bi se mogla dogoditi na prijelazu iz 31.12.1999. u 1.1.2000. godine. Hoće li podaci pohranjeni na kompjuterskim disketama biti izgubljeni s obzirom na program koji prepoznaje samo dvije zadnje znamenke tekuće godine, a prijelazom u Novu godinu to znači 00 ili se vremenski vratiti na 1900. godinu; to nitko ne zna, a ovisi o tome kako će kompjutori reagirati pa možda i započeti metež koji će trajati nekoliko dana ili pak tjedana. A to sve zbog toga što su programeri davnih 60-ih godina štedjeli na prostoru te eliminirali prva dva broja datuma tekuće godine. Čudno: danas se brinemo kako će se mašine ponijeti, a nekada, ne tako davno, bilo je važno samo ponašanje ljudi.

Velike financijske institucije tvrde, dakako, da su spremne za novo tisućljeće i nema bojazni da će takozvani *Millennium bug* imati bilo kakav utjecaj na podatke. Naravno, uložena sredstva su na sigurnom, uvjeravaju oni, jer su uložili golema financijska sredstva za sređivanje i nadopunu kompjutorskih programa. Dakako u interesu je tih financijskih tvrtki zadržati klijentelu, jer poslije svega u pitanju su velike sume novca, a naravno odatle proizlazi i profit, jer bez profita nema napretka i tako se to u ovom našem kapitalističkom sustavu sve svodi na jednu stvar - profit - koji je važniji od ljudskih života. Sve je podređeno materijalnim dobrima, a što je s ljudskim dušama, nitko ne pita. Prema nekim statističkim podacima pretpostavlja se, da će svaki peti stanovnik na svom životnom putu imati nekih psihičkih poteškoća.

*) Naša suradnica iz Australije odgovara ovim tekstom na *Preporučeno za Melbourne* Veronike Lario - usp. *Marulić*, br. 5, 1999, str. 970 - 974.

Tehnički napredak, koji je i jedan od uzroka ljudske patnje (sve je manje radnih mjesta), istovremeno je omogućio ljudskom rodu putovanje u Svemir - put na Mjesec. Neil Armstrong, prvi čovjek koji je stupio nogom na Mjesec 21.7.1969., bio je pothvat čovječanstva. Njegove svugdje zapisane riječi i danas se pamte: "Ovo je mali korak za čovjeka, a divovski skok za čovječanstvo!"

Neprestano prisluškivanje beskrajnog svemirskog prostora i slanje satelita u bespuće u nadi da se uhvate neki skriveni signali s dalekih planeta, želja za susretom s izvanzemaljskim bićima težnja je znanstvenika s tog polja istraživanja, a ne brinemo se za naš Planet koji sistematski uništavamo raznim plinovima i otrovima koji su ne samo štetni za našu plavu kuglu već su pogibeljni i za floru i faunu kao i za ljudski rod.

Ta težnja za nečim novim, uzbudljivim, privlači i obične stanovnike jer žele nove avanture, uzbudljive događaje kao da ih nema dovoljno i na ovoj našoj Zemlji. U posljednjem desetljeću, kao što i sama znadeš, toliko toga se događa u svim dijelovima svijeta pa imamo dosta uzbuđenja i katastrofa i bez stranih bića.

Eto, uzmimo samo ovih zadnjih nekoliko godina: Australiju su preplavile izbjeglice s područja bivše Jugoslavije - svih nacija i vjerskih opredjeljenja - koje sam susretala na svom radnom mjestu. Blijedi, izgladnjeli, plahi i prestrašeni dolazili bi u banku otvarati žiroračune na koje im Ured za socijalnu skrb uredno svaka 2 tjedna uplaćuje socijalnu pomoć. Kad bih s njima progovorila hrvatski, odahnuli bi, jer eto mogu se s nekim sporazumjeti u dalekom stranom svijetu, kamo su bačeni vihorom događaja za koje oni sami nisu odgovorni niti su ih željeli. Iščupani iz svojih toplih gnijezda, unesrećeni ratnim strahotama, često i bez obitelji jer netko im je poginuo u ratu, sad tu, na novom tlu žele započeti novi život. Ponekad su se neki od njih čak bojali sa mnom progovoriti, jer vjerujem da nisu znali kojoj strani pripadam, kako ću se prema njima ponijeti! No ja bih im svima pomogla bez razlike. To je moje radno mjesto a osim toga uvjerena sam da svakome treba priskočiti u pomoć, bez obzira na nacionalnost i vjersku opredijeljenost. Zar nas Crkva ne uči da smo pred Bogom svi jednaki?

Da bi se upoznali s jezikom i novom zemljom izbjeglice, bez obzira na to iz koje zemlje dolaze, trebaju pohađati satove engleskog jezika i to ukupno 510 sati. Možeš zamisliti kako je to teško palo nekim starcima, polupismenima i nemoćnima! Često žitelji s tog izmučenog prostora, vjerski različiti, ponovo su se našli zajedno u sredini gdje je sve drugačije: kultura, civilizacija, odnosno ljudi - multikulturalnost koja je jedinstvena u svijetu, po mom mišljenju. U zemlji gdje se spajaju sve vjerske zajednice, miješa i uklapa Istok i Zapad, Sjever i Jug i svi smo jednaki.

Doseljenici iz preko 200 različitih zemalja zauzeli su tlo koje je do prije nešto više od 200 godina pripadalo domorocima - Aboriginima, za koje se pretpostavlja da su splavovima doplovili na najstariji kontinent prije 40 000 godina, a možda još i ranije, s pacifičkih otoka ili pak, kako neki pretpostavljaju, iz Južne Amerike. S dolaskom Britanaca na australski kontinent 1788. godine broj Aborigina, kojih je

tada bilo oko 300 000, naglo opada. Ravnodušnost i nebriga bijelaca prema Aboriginima pridonijela je tome da se njihov broj smanjio na samo 80 000 stanovnika. No kasnijih godina, kad se shvatilo da Aborigini izumiru, bolja briga i poboljšani uvjeti života pridonijeli su porastu stanovnika i domorodaca i Torress Strait otočana pa ih danas ukupno ima oko 350000.

Čovjek-bijelac začetnik je svih poteškoća tih miroljubivih nomadskih plemena, koji su bosonogi i s bumerangom išli u lov na klokane. *Boomerang* - originalni aboriginski naziv za drveno sredstvo izrađeno u obliku V-a i s malo zaobljenim krajevima - služio im je kao oružje ili sredstvo za sport. Povratni bumerang koji se vraća bacaču, laganiji je i upotrebljava se za lov ptica i u sportske svrhe. Nepovratni bumerang veličine između 60 i 90 cm je teži, te im je služio za ubijanje plijena i u ratne svrhe, a njime su mogli usmrtiti neprijatelja ili svoju lovinu čak na udaljenosti od oko 150 metara. No, drugi način prehrane bio im je traženje *witchetty grub* - vrsta bijele ličinke koja živi ispod korijena niskoga grmlja, ili pak u trulim trupovima drveća, aboriginski je specijalitet. Uz logorsku vatru, pekući ih i plešući svoje plesove, provodili su bezbrižno pod nebeskim zvjezdanim pokrivačem svoje slobodno vrijeme.

Dolaskom bijelaca oni gube svoje tlo i svoje običaje, proganjani su, a za uzvrat bijelac-ratnik donosi im niz zaraznih bolesti i alkohol na koji nisu bili naučeni. Stjerani sve više u unutrašnjost tog inače suhog kontinenta, polako su upijali njima strane običaje, osjećali su se bezvrijednima u rezervatima gdje su bili ugnjetavani i mnogi od njih odali su se piću, pa taj problem postoji i danas, iako Vlada i druge organizacije za pitanje Aborigina nastoje smanjiti njihov mortalitet i alkoholizam. Posljednji domorodac Tasmanije, kraljica Truganini, kako su je bijelci zvali, Lalla Rookh umrla je u svibnju 1876. godine a njena slika pohranjena je u muzeju i označava povijest - tiraniju bijelca koji uništava sve pred sobom.

Hoće li novo, treće tisućljeće koje je pred vratima, donijeti i novo mirno doba kad će svi ljudi živjeti u harmoniji bez ratova i političkih previranja, bez borbe za vlast, ili će se i dalje voditi burne borbe, često se pitam, ali ne nalazim odgovor.

Samo što se užareni Balkan smirio, utišao svoje ratne topove, granate i grobove, novo žarište je izniklo - East Timore. Pokolji nevinih ljudi, staraca, djece - ista priča samo drugi geografski položaj, druga vlada, drugačija boja kože, ali grobovi isti! Pitam se zar se ljudska pomama za vlašću nikako ne može ukrotiti, zar nismo dovoljno civilizirani da se mirnim putem rješavaju ljudske sudbine? Što je s evolucijom svijesti! *Ne postoji* jer se i dalje kao i u prošlosti događaju grozote, samo se rabi druga taktika i moderno oružje!

Sunce se sakrilo iza teških tamnih oblaka i ono nas neće obasjati svojim zrakama, kao da se i ono skriva pred ljudskom zlobom.

Sjećaš li se onih bezbrižnih dana kad smo poslije nedjeljne sv. Mise u maloj ali ugodnoj prostoriji vodili duhovne razgovore s našim župnikom, koji nas je poučavao o životu, vjeri, ustrajanju i vrijednostima. "Cijeni sebe i drugi će cijeniti

tebe" bile su njegove riječi koje su se duboko usadile u moje srce. A časna sestra Mirna pred moj odlazak u Australiju ugurala mi je u ruke mali dar, izrađenu kutijicu trokutna oblika a na bijeloj svili unutar kutijice nacrtan hrvatski grb s riječima "Nikad nemoj zaboraviti od kuda si i tko si". Njene riječi, njeni savjeti i danas su živo zapisani u mom sjećanju i pridržavam se tih riječi jer ne želim i ja biti dio "izgubljene generacije" kao što se dogodilo mnogoj aboriginskoj djeci koja su bila oduzeta ili oteta od svojih roditelja i poslana u rezervate i domove, gdje su izgubili svaki dodir sa svojim roditeljima i svojim plemenom i tako izgubili svoje podrijetlo. Danas se mnogo o tome govori i piše, aboriginski poglavari traže javnu vladinu ispriku, ali službene isprike nema. Nepravda, eto, svuda prevladava. Mi nismo krivi za postupke svojih predaka - govore i "peru ruke", kao što je i Poncije Pilat oprao svoje ruke kad su našeg Spasitelja Isusa Krista osudili na smrt raspećem.

Od tada je prošlo mnogo stoljeća, ali izgleda povijest se uvijek iznova ponavlja. Neki od nas možda dovoljno ne prihvaćamo odgovornost pa nam je uvijek netko kriv za naše poteškoće i probleme, a možda bismo krivicu trebali tražiti u sebi samima.

Možda ćemo jednog dana i mi dovoljno sazreti i shvatiti da smo svi jednaki bez obzira na nacionalnost, vjeru i boju kože pa će tada i svijet biti bolji, humaniji. U Australiji, iako nas ima iz svih krajeva svijeta, pripadnika 92 vjerske zajednice, žitelja koji govore 282 jezika uključujući u to 170 jezika Aborigina i Torres Strait otočana, svi živimo u harmoniji, zadržali smo svoje običaje, ali isto tako se moramo pridržavati zakona koji je jednak za sve. Ne možemo stvarati posebne države samo zato što smo se ovdje naselili niti tražiti neke posebne povlastice jer smo iz te i te zemlje.

Eto, tako ja a i mnogi stanovnici ove prostrane zemlje gledamo na svijet i želimo mir i blagostanje svima.

Kako se približavaju naši veliki crkveni blagdani, želim Ti sretan Uskrs a novo tisućljeće da svim ljudima na Zemlji donese mir i blagoslov. Tebi, pak, spokoj i mir u nemirnoj duši, s pogledom u ružičastu i bolju budućnost.

Ako ovo pismo ne dospije do Tebe, neka se vrati kao i *boomerang*.

Tvoja prijateljica
Ana

P.S.
Pozdrav Zagrebu!

Ivan ZAHAROVIČ

Mirogojski razgovori

...

Žao mi je...
I tako sam žalostan.
A došao sam ovamo baš da bih pobjegao od tog žala.
Samoće, bolesti, ludosti.
A ovdje mi je još gore.
Mislio sam valjda da ću te ovdje naći.
A tebe nema.
Tužno je bez tebe, Goranka.
Turobna je ova jesen...

...

Što bih ti još mogao reći?
Možda, da sam te volio,
više no što sam onda mogao naslutiti ili priznati...
I da nikada nisam bio ovako sam.
I da su svi otišli, svak svojim putem.
I da sam valjda sad ja na redu...
Što bih ti još mogao reći, Goranka?
Možda je najbolje šutjeti.
Naše su vrtoglavice i tako neizrecive.

...

Šutnja je i onda bila dovoljna.
Nikad nam nisu trebale riječi.
Da bismo sve znali i razumjeli.
Ti mene i ja tebe.
Pa sve je bilo isto,
isti simptomi i dijagnoze,
iste okolnosti, isti trenuci,
iste besane noći,
iste tjeskobe, iste more, isti užasi,
ista besmislena patnja.

Isti snovi, ista traganja, ista pitanja,
teška pitanja možda i najteža,
na koja nikako nismo mogli pronaći odgovore.
I iste tuge, žal za nekim drukčijim, boljim svijetom.
Za nekim starim dobrim vremenima,
nepovratno izgubljenim iza srušenih mostova...
I ti si bila jedina.
Ta tko bi drugi mogao razumjeti sve te ludosti?
Sad je najbolje šutjeti.
Tako se najbolje možemo razumjeti.

...

Ne znam zašto sam došao ovamo.
Mislio sam valjda da ću te ovdje naći.
A tebe nema.
U ovom tihom, mramornom kutku,
nestvarno skrivenom u zelenilu čempresa.
Ovdje je samo tvoje ime,
i tvoje godine.
I bijele krizanteme.
I bijeli karanfili.
I bijeli ljiljani.
I bijele ruže.
Blistava neka bjelina,
u kojoj iščezavaju svjetovi.

...

Šum platana i kestenova,
lelujavi plamičci na jednom oltaru,
uvelo lišće na stazama,
iz nekih drugih jesenjih vremena,
duž nekih drugih aleja,
bolnički hodnici i soba u podrumu,
zadimljeni kafići puni glazbe, smijeha...
Bezbrižni dani djetinjstva.
Djevojčica sa šibicama i Mali Princ.
I poziv na ručak.
I nesnosna žega jednog izmaštanog kolovoškog popodneva,

negdje na gradskim ulicama.
I ti u mom srcu.
Zabrinuta, zamišljena, snena.
Umorna od života.
Ponekad i nasmiješena.
Turobnim osmijehom odsutna bića.
Zagledana u kovitlave bezdane ljudske duše.
Izgubljena u bizarnom kaosu svakodnevice.
Nevina osuđena na smrt...
O tome bi valjda trebalo šutjeti.

...

Što bih ti još mogao reći, Goranka?
Pa pričam eto s tobom već mjesecima.
Sigurno sam ti dosadio...
A ti i tako nisi ovdje.
U ovom tihom nestvarnom kutku.
Kojega zapravo nema.
Sigurno si tamo gore.
U blistavoj bjelini vječnosti.
O kojoj smo zajedno sanjali.
I sigurno si pronašla odgovore na ona teška pitanja.
I sigurno si sada sretna.

...

A ja valjda ne bih trebao žaliti.
Ta sramotno je plakati nad vlastitom sudbinom.
I ne bih se trebao kajati.
Pa ti si sigurno svima sve oprostila.
I ne bih te trebao tražiti.
Jer ti si i tu, u mome srcu.
I ne bih se smio predati.
Tužno bi bilo da iza svega ostane samo žal.
Gorčina rastanka, tjeskoba samotnosti.
Umjesto ljubavi.
Blistavog odsjaja ljubavi.
Koja je povezala Nebo i Zemlju.

Blagdan Svih Svetih, 1999.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XXVIII

Napokon student

Prije upisa na fakultet razgovarao sam s ocem, rekao mu da ću se upisati i zamolio ga da mi kaže može li mi što pomoći, ne tražim sve, jer ću dio sam, nego koliko može. Rekao je da će mi davati 1 200 dinara mjesečno. To je bila trećina onoga što mi je trebalo za stan, hranu, tramvaj, knjige i najnužnije troškove.

Za hranu sam se dogovorio s upraviteljem FISAH-ova restorana da ću ja njima pomagati u izradi izvještaja, a oni da će davati besplatno ručak i večeru. Moram reći da mi je ravnatelj još koji put dao po tisuću dinara. Tako mi je put do fakulteta bio otvoren.

Te je godine bio planski upis, a to je značilo da smo morali prijaviti dva fakulteta i molbi priložiti dopisnicu da nam neki činovnik javi na koji se fakultet možemo upisati. Ja sam prijavio slavistiku, romanistiku i germanistiku na Filozofskome fakultetu i voćarstvo i vinogradarstvo na Poljoprivredno - šumarskome.

Došla je dopisnica s odobrenjem za slavistiku. I upišem se 20. rujna. Mislim da su rijetki dani u koje sam bio tako sretan kao toga dana. Uzeo sam indeks, pregledao ga i čitao, pritiskao na prsa kao momak djevojku, opet otvarao i gledao, čitao svaku rečenicu, svaki podatak, nisam mogao sebi vjerovati da sam se ipak upisao, da sam napokon postao student.

Nastava je počela s Očenašem. Prvi sat sam imao staroslavenski i prof. Hamm je počeo s čitanjem staroslavenskog Očenaša. Nek se zna da nisam daleko otišao od bogoslovije.

Našavši se među studentima, osjećao sam se u početku sam. Oni su već četiri godine išli u komunističku školu pa su se već dobro prilagodili novom poretku, a ja dvije godine u činovništvu slabo. Imao sam nekoliko prijatelja, ali i istomišljenika, a sad se treba družiti sa stotinjak i više nepoznatih. Počeo sam među njima tražiti svoje.

Prva je bila Manja Frković, Ličanka. Po prezimenu sam zaključio da bi mogla biti rođakinja ministra Mate Frkovića za vrijeme NDH pa sam joj se s nadom približio. I bila je. Ne znam zašto, ali je ona odmah imala povjerenje u mene. Čak mi je ispričala da je bila u Velebitu s križarima, uhvatili su je, bila je u zatvoru i ostala je živa što je bila mlada. Među prvima bila je i Jasna Skelin. Kad su čitali prezimena i čuo Skelin, odmah sam pomislio da bi mogla biti rođakinja već spomenutog Jose Skelina, i bila je. Tu se odmah našla i Biserka Čečuk, Jasnina prijateljica. Zatim dvije časne sestre svjetovnjakinje Vera Goričan i Valerija Lesny, živjele su svjetovnim životom, a bile redovnice, "šeperovke". Već sam imao svoj krug i druga su se

poznanstva stala brzo širiti. Tu se našli kao cjelina Vinkovčani, Marija Cvrković, Mirko Mravunac, najinteligentniji student naše godine, iako su na njoj bila i takva imena kao Vlatko Pavletić, Krsto Špoljar, Čedo Prica, Sveto Petrović, ali Mravunac nije iskoristio svoje sposobnosti. Brzo sam se sprijateljio s Krstom Špoljarom, zatim Domagoj Šubić, sin oca koji je bio katolički aktivist, imao je katoličku knjižaru na Kaptolu, ali je zato sinu bilo onemogućeno da studira tehniku pa prešao na slavistiku. Tridesetak bližih poznanstava s kolegama koja su se brzo pretvorila u prijateljstvo jer smo bili istomišljenici...

Od sto studenata koji su došli na drugu i treću godinu oko trideset je odskočilo u društvenome životu, neki su dospjeli i u sam vrh. Velik postotak ako se uzme da je u kasnijim naraštajima odskakalo tri do sedam posto. Tek je iznimno od toga bilo boljih naraštaja, npr. oni koji su upisali 1. godinu u rujnu 1975.

S druge strane se formirao omladinski vrh u kojem su bili partijci iako se to nije znalo, tada je još Partija bila u ilegali iako je bila na vlasti (još jedan od apsurada komunističkog poretka): Branka Dragišić, Srpkinja, bistra i jedna od najljepših djevojaka godine, poslije se udala za muža diplomata i s njime otišla u inozemstvo. Srpkinja je bila i Nada Grba, jedna od najnesimpatičnijih djevojaka godine. Vera Gerovac, sestra narodne herojke Ljubice Gerovac, poslije žena Jakova Blaževića, bilo je naših ljudi, npr. Mate Grgić, Dalmatinac, koji je partijske zadatke obavljao s vedrinom i liberalnošću, i dr. Zbog vodstva svi su ih upoznali pa i ja, i družio se koliko je trebalo, ali u početku s potrebnim oprezom.

Iako sam se upisao na fakultet i nastava već počela, nisam još bio siguran da me neće izbaciti. Bojao sam se loše karakteristike iz Gramata. Sekretar me obranio od najgorega, ali tko zna tko će pisati karakteristiku i tko će ju slati. Danas je teško i zamisliti važnost karakteristika koje su pratile čovjeka od jednoga mjesta na drugo. Zato je bilo teško pobjeći nekamo u nepoznato i sakriti svoj stariji grijeh. Često su one bitno utjecale na sudbinu mnogoga pojedinca. Da predusretnem lošu karakteristiku, odlučim da ne smijem biti politički pasivan student, da se moram u nečemu angažirati. Ne smije biti previše da ne zatraže ulazak u partiju, ali ne smije biti ni premalo jer treba neutralizirati lošu karakteristiku ako dođe. Među dužnostima koje su se nudile, bilo je i prodavanje Studentskoga lista. To mi se učinilo najmanjim kolaboracijskim grijehom. Prihvatih se toga posla tako zdušno da sam za čas prodao svoj kontingent, mislim pedeset-šezdeset primjeraka. Iznenada se u meni probudio nesuđeni trgovac i ja sam više u šali i smijehu nego ozbiljno nudio novine da kolegice i kolege nisu mogle odoljeti da ne kupe, a već sam imao i širok krug prijatelja koji su znali zašto to činim, a uz to novine nisu bile ni skupe: dva dinara. Kad u omladinskome komitetu vidješe da sam zadatak uspješno obavio, utrape mi i prošli broj koji je ostao nerasprodan. A ja i njega za čas rasprodam. I tako svaki novi broj. To je bilo dovoljno da zapadnem partijcima u oči.

Najedanput poče uz mene sjedati Vera Gerovac. Meni je to bilo malo čudno, bila je doduše ugodno društvena i pametna pa se s njom moglo lijepo razgovarati o

svemu. (Danas mi nije jasno kako se poslije mogla udati za onoga tipa od Jakova Blaževića, to više što je bio oko 28 godina stariji od nje.)

Bilo mi je neobično što ona sjeda uza me, ali mi ubrzo postade jasno: predloži da dadem partijski prilog.

- Nije to da odmah postaneš partijac, ali da se s nama uže povežeš.

- S tobom bih se rado uže povezao, ali - rekoh, ali ne dorekoh, mislio sam *ne zbog partije,* jer ono na što je ona ciljala, nisam mogao prihvatiti, ali nisam smio ni odbiti. Tada se prijedlogu za ulazak u partiju nije smjelo reći ne, to je bio znak neprijateljstva, reakcionarstva, a nisam smio ni mogao reći da. Nisam izbjegavao Verino društvo, a vjerojatno nisam ni mogao, ali sam vješto izbjegavao odgovor. Iako je bila moj tip, pokrupna, meni se takav tip žena sviđao, ali me emotivno nije zainteresirala niti mogla zainteresirati, bili smo politički dva pola, ali smo se zbog češćega druženja toliko sprijateljili da ona odgovor nije više niti tražila. Kako se zbog neuspjeha branila u Partiji, nisam nikada saznao, ali da joj nije bilo teško, to je sigurno jer ona je bila sestra narodne herojke, tko njoj što može. Kad je dotle došlo, sve sam priželjkivao da od Gramata dođe ona karakteristika, sad sam politički toliko jak da me više ne bi izbacili s fakulteta nego bih se riješio ove napasti. Da se partija nije odrekla mene kao partijca, vidi se po tome što su promijenili posrednika. Dođe meni jednog dana Nada Grba pa me upita za junačko zdravlje. A ja ni amo ni tamo, lisičim što najbolje mogu. I tako jedno pola sata. Kad ona nije mogla izaći sa mnom na kraj, upita me izravno i odlučno:

- No, hoćeš li ti biti partijac ili nećeš?

- Neću! - odrežem odlučno jer druge mogućnosti nisam imao.

Odjuri ona od mene sva bijesna. Što bude, bit će. Ali ipak ništa opasno. Posljedica je bila da je cijelo omladinsko rukovodstvo prekinulo sa mnom svaku vezu. Čak više nisam morao prodavati ni Studentski list. Trajalo je to jedno dva-tri mjeseca, a tada su se kolegijalni odnosi međusobno toliko sredili da se moglo živjeti bez straha i od karakteristike i od Partije.

* * *

Iako sam se upisivao na slavistiku, još nije bio utvrđen moj kroatistički smjer. Kao svjetski jezik upisao sam njemački. Tek što su prošla dva-tri mjeseca, zapazila me Deša Devčić, lektorica njemačkoga jezika i otišla to reći prof. Škrebu. Pozove me prof. Škreb u svoj kabinet i kaže mi da me lektorica hvali pa me pita bih li prešao na germanistiku. Kaže da nema pravoga podmlatka, poslije rata malo je tko htio učiti jezik ratnoga gubitnika, a i ono malo što ima, tu izbora nema, to su većinom djevojke. I to one koje znanost ne zanima. Ako bih prešao na germanistiku, on bi me poslao u Njemačku da dobro naučim njemački i mogao bih postati asistent.

Studentu prve godine u prvome semestru nudi se asistentsko mjesto. I još boravak u Njemačkoj. Tada Njemačka nije značila ono što je poslije postala, ali ipak. Tko ne bi prihvatio tako zamamnu ponudu!

Napišem ja molbu za prijelaz na germanistiku i opširne preporuke napišu mi prof. Škreb, Barac i Hraste, sve sama velika imena naše znanosti, a druga dvojica i veoma utjecajni u našim političkim krugovima. Molba ode na ministarstvo, a odatle dođe odbijenica s kratkim činovničkim odgovorom: Rok za prijelaze prošao, molba odbijena.

Činovnik nije bio svjestan kakvu mi je uslugu učinio. Govorio sam mnogo protiv birokracije, ali tu mi je ona načinila jednu od najvećih usluga u životu. Nikad ne bih bio dobar germanist. Još i danas s grozom pomišljam u kakvu bih se nevolju uvalio da sam postao germanist. Možda bih bio na pol germanist, na pol kroatist, ali nikada ono što sam danas. Previše bih energije utrošio da savladam germanistiku, i to sa slabim uspjehom. Drugo bi bilo da sam se morao upisati na voćarstvo i vinogradarstvo. To sam volio i sigurno bih pisao botaničke rječnike i tako našao sebe. Na germanistici to vjerojatno ne bih uspio, naći pravoga sebe.

Iako ne kanim opisivati u pojedinostima svoje fakultetske dane, ipak moram reći nekoliko riječi o njima jer je još bilo odlučnih trenutaka.

Iako sam se prije fakulteta zaljubio smrtnom i vječnom ljubavlju u djevojku koja mi je kasnije postala suprugom, ipak u početku nije išlo glatko pa smo se rastali. Tada sam tražio svoju novu ljubav na kroatistici. Na grupi su prevladavale djevojke, pa nije bilo teško birati, ali je bilo teško naći pravu. Od četiri pokušaja ni jedan nije uspio. Ne kanim opisivati svoje ljubavne zgode, ali jednu moram jer je, mislim, znatno utjecala na moju sudbinu. Oko i nada zaustavi se na Mariji Vrček, zgodnoj i miloj kolegici. Kao kajkavka tako je dobro znala svoj zabočki govor da ju je prof. Ivšić odabrao kao objekt za ispitivanje kajkavskoga dijalekta. I time je porasla u mojim očima. Uz studij je pjevala i u pjevačkome zboru zagrebačkog radija. Imala je u mojim očima više dobrih osobina od prosjeka. Nije čudo da sam se s njom dogovorio za sastanak za jedno sunčano svibanjsko rano nedjeljno poslijepodne, mislim u dva ili tri sata. Čekam u ugovoreno vrijeme, a nje nema. Dan vedar, blag, sunce sije, a vruće nije, vrijeme idealno za ljubavno ćaskanje, a nje nema. Čekam ja, čekam, ali je ne dočekam. Odem kući u svoju sobicu i da utučem jad, prihvatim se pravopisa, dijela o ije-je-e-i. Ja sam često svoj bijes, svoje jade istjerivao ne u jecanju, samosažalijevanju, nego u učenju i radu. Klin se klinom izbija. Jada zbog neostvarenog sastanka bilo je mnogo i nije čudo da sam sav svoj bijes iskalio na jatu. On mi se tada, uz naglaske poslije, učinio najtežim poglavljem u hrvatskome i to popodne ga tako svladam da sam to znanje poslije cijeli život iskorištavao samo ga neznatno dopunjavajući. (Zato je razumljivo što sam u Hrvatskome pravopisu i gramatici upravo ja pisac dijela o jatu.)

17. lipnja 1950. ispit iz I. dijela hrvatskog ili srpskog jezika. Među ostalim prof. Jonke me pitao i o smjenjivanju ije-je-e-i. Jasno je da sam znao, i to dobro. I ne samo da mi je profesor dao odličan, nego me je tada i dobro zapamtio. Zbog toga me odmah na početku trećega semestra pozvao na razgovor i predložio mi da budem njegov demonstrator. Tako je počelo moje druženje s prof. Jonkeom. Da je Marija

došla na sastanak, mogla je moja sudbina biti sasvim drukčija: ne bih naučio ije-je, Jonke me ne bi zapazio ili bi me zapamtio kao šeprtlju. Tako je na moj životni put jasno utjecao i jedan neostvaren ljubavni sastanak. I poslije sam se s Marijom kolegijalno družio, ali je nikada nisam pitao zašto nije došla na sastanak, a ona se nije ispričala niti je to ikada spomenula. Kad je saznala da ću se ženiti, rekla je da će mi na vjenčanju otpjevati Ave Maria, ali ni to obećanje nije održala. Da je i htjela, ne bi mogla jer ja svadbe nisam ni imao, samo registraciju na rajonu i vjenčanje u crkvi, tiho pod ranom jutarnjom misom u sedam sati.

Sad se vidi u punom značenju ono što se nisam uspio upisati prije, što sam se zbog oštrine gđe Melkaš upisao dvije godine kasnije. Da sam se upisao prije, ne bih se tako sreo s prof. Jonkeom. On je upravo 1949. počeo s novim kolegijem: suvremeni hrvatski književni jezik, i naš naraštaj bio je prvi koji je slušao taj predmet. Prije se hrvatski književni jezik i nije predavao kao poseban predmet, profesor ga je Jonke samo ispitivao po Maretićevoj gramatici, a bio je asistent pa i nije imao neke vlasti da odlučuje kao što je imao kad je već bio na putu da postane docent.

Kad već spominjem prof. Jonkea i ispite, spomenut ću i drugi dio ispita iz hrvatskoga, u lipnju 1951. U Zagrebu se nije moglo mirno učiti za ispit, već odlazak u menzu na ručak i večeru, oblačenje za izlazak u grad, susreti s kolegama i kolegicama oduzimali su dosta vremena pa odem kući u Oriovac da u miru učim. Naučim sve, a posebno naglasak. Uz to sam i sanjao da će me pitati i akuzativ. Naučim dobro i akuzativ. Nekomu je bilo stalo da sve znam. (Više puta sam sanjao proročke snove od kojih su se neki ispunili do u pojedinosti.)

Za mojih studentskih dana bio je običaj da ispit slušaju i kolege. Tako i onoga dana kad sam ja polagao hrvatski, došlo tridesetak kolega. Dok Jonke nije bio još došao, kažem ja kolegama da sam sanjao da će me pitati akuzativ i da sam ga dobro naučio. Kad Jonke dođe i ispit počne, on među prvim pitanjima reče samo Akuzativ!, a svi studenti prasnuše u smijeh. Jonke se obazre po dvorani, ne vidje nikakva razloga za smijeh i nastavi ispit. Poslije sam s profesorom razgovarao o našim studentskim danima, objašnjavao mu i neki njemu nejasan studentski smijeh na predavanjima, ali ovaj nisam stigao.

Na početku druge godine kaže mi direktor FISAH-ova restorana da ne mogu više kod njih jesti. Prigovaraju mu. Ali tada sam već dobio stipendiju i demonstraturu i nije mi više ni bilo važno.

O demonstraturi valja nešto reći. Iznosila je 1 200 dinara, dakle trećinu mjesečnih potreba. Ali nije stizala. Početkom studenoga pozove me prof. Jonke i zapita me hoću li i dalje biti demonstratorom jer nema novaca za honorar. Gotovo sam se uvrijedio:

- Profesore, pa nisam ja demonstrator zbog novca.

- Dobro, onda ću vas ja predložiti Sveučilištu za 29.- novembarsku nagradu. Predloži me za nagradu i ja je dobijem. Stigao je i novac za demonstraturu i

stipendija i kad sam u siječnju došao na fakultetsku blagajnu da to podignem, kad je blagajnica sve zbrojila, iznosilo je 8 500 dinara.

- Kao Barac - nije mogla da zatomi svoje divljenje. Tada je prof. Barac imao najveću plaću.

Lijepa svotica, ali što vrijedi kad su stvari bile skupe, a ja prije zaboravio kupiti zimski kaput. Kupim ga sada, prvi pravi u svome životu. Nikada u životu nisam imao pravoga zimskoga kaputa. Dok sam bio manji, dobivao sam katkada prekrojeni od očeva, a najčešće sam nosio hubertus.

Nevenka NEKIĆ

Sveta Marija iz biskupije

Na visokoj hridi
zamire posljednja zraka
s Heliosova diska

u bogato naboranom mofarionu
sjedi Bogorodica na zidinama Knina
uparanih crta lica
ruku u predanju raskloplјenih dlanova
na grudima

pogled joj tone
u duboki kanjon Krke
a onda lebdi nad zlatnim krajolikom
kroz koji blješti red vršaka kopalja sjajnih

Zvonimir Kralj ujahuje u topotu
kroz prvi kameni dovratak
s malim Radovanom u naručju

umrijet će Radovan
za prvoga punog mjeseca
i nijemi lelek Bogomajke
razlit će se usamljenim dvoranama
visokog kraljevskog grada

Knina

Stanislava ADAMIĆ

Osuda

Izmiče Vrijeme,
ne breme.
Ne zamjerite: Nisam vidovita
Ja sam s a m o
programâ i groza
i umjetnih mimoza sita.
I u obruču medijskih vjesnika
nazovipjesnika
i "mistika"
vještih u mijeni lica
i izmišljanju priča o sebi
vlastoručnim potpisom: To sam ja
koji sve zna ...

Ako je pseća vjernost
i sućut dobrote veća -
eto: ja, makar nisam pas
u jednom bih psećem skloništu
načas počinula
i pseći se utješila

Ionako s v e je mijena

N a j l a k š a je riječ
n a j j e f t i n i j a kretnja.

Veselimo se Paradi!
Kadi - da ti se kadi!

Smiljka SAX

Isus: "Treba sve dovesti k meni!"

Baki Greti i djedu
Stjepanu Matičeviću

Reče mi u ponedjeljak, ljetni '95,
zeleni i sneni, kad gledah njegov lik
popodne na slici Faustine svete, i
sjeti rečenice Belgijske Margarete:
da učit će nas u šutnji našeg srca

***

Tajnovitim putem dovede me k Tebi
Duh Sveti što pokreće Dahom svemir
u spiralnom hodu Mjeseca i zvijezda:
da nas stegne plamom sve to žarčim -
bez potrebe da nam riječju šapne,
sve Božanske - svoga Duha želje,
tajne!

***

"Treba sve dovesti k meni!" - zbori
blagim glasom, često u tišini noći, dana,
a s usana mi u visine duh se vije u
molitvi žarkoj:
"O Nebeska Majko, dođi brzo s velikim
svjetlom, da sav svijet vidi Tebe -
i dođe Krist naš, da raj zavlada
ovim našim nesretnim, bolesnim
planetom!!!

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Lav Znidarčić: ODGOVOR NA "SLUČAJ STEPINAC" ZVONKA IVANKOVIĆA - VONTE,** Zagreb, 30. ožujka 1999.
2. **Ivan Katić: UVIJEK NEGDJE,** izd. CID - NOVA, Zagreb 1999.
3. **Ivan Katić: ZIDOVI NAM DUŠE,** izd. CID - NOVA, Zagreb 1999.
4. **Dr. Boris Jakov Barun: DUŠOBRIŽNIČKI RAD BISKUPA FRA AUGUSTINA MILETIĆA (1763. - 1831.),** izd. Matica hrvatska Umag, Novigrad, 1998.
5. **Dragutin Grganić i Drago Truhli: PREVARENE DUŠE,** Zagreb, 1999.
6. **CRKVA U SVIJETU 4/1999.,** Katolički bogoslovni fakultet, Split, 1999.
7. **Margherita Guidacci: SLAVENSKI NOTES,** izd. SIPAR, Zagreb, 1999.
8. **MI, list mladih 12/1999.,** glasilo katoličke mladeži, izd. Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb, 1999.
9. **KORABLJICA 5/1999.,** izd. Sekcija DHK i HC PEN-a, Zagreb, 1999.
10. **VJESNIK SVETIŠTA MARIJIN TRSAT 4/1999.,** izd. Uprava svetišta Gospe Trsatske, Rijeka, 1999.
11. **ZVONIK 1 (64)/2000.,** katolički list, izd. Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica, 1999.
12. **GLASNIK SV. JOSIPA 3/1999.,** izd. Nacionalno svetište sv. Josipa, Karlovac, 1999.
13. **ŽIVO VRELO 1 i 2/2000,** liturgijsko-pastoralni listić, izd. Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1999.
14. **KRŠNI ZAVIČAJ 32.,** izd. Franjevački samostan Humac, 1999.
15. **KAJ 4-5 i 6/1999.,** časopis za književnost, umjetnost i kulturu, "Kajkavsko spravišče", Zagreb, 1999.
16. **HRVATSKI KAJKAVSKI KOLENDAR 2000,** izd. Matica hrvatska Čakovec, 1999.
17. **SOCIOLOGIJA SELA 1 (143)/1999.,** izd. Institut za društvena istraživanja, Zagreb, 1999.
18. **BLAGOVIJEST 2-4/1999.,** izd. Nadbiskupski ordinarijat, Beograd, 1999.
19. **IZVORI 11-12/1999.,** časopis za duhovni život, izd. Evanđeoska crkva u RH, Osijek, 1999.
20. **DRUŠTVENE OBAVIJESTI 87/1999.,** Hrvatska kulturna zajednica u Švicarskoj, Zürich, 1999.
21. **Milan Marušić: KRONIKA KRBAVE I UDBINE KROZ STOLJEĆA,** izd. Komisija za utvrđivanje ratnih i poratnih žrtava, Hrvatski državni sabor, Zagreb, 1999.
22. **ZATVORENIK,** Glasilo HDPZ, br. 94, Zagreb, siječanj 2000. (X).
23. **HRVATSKI ISELJENIČKI ZBORNIK 2000,** izd. Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 1999.

NAGRADNA PLETENICA

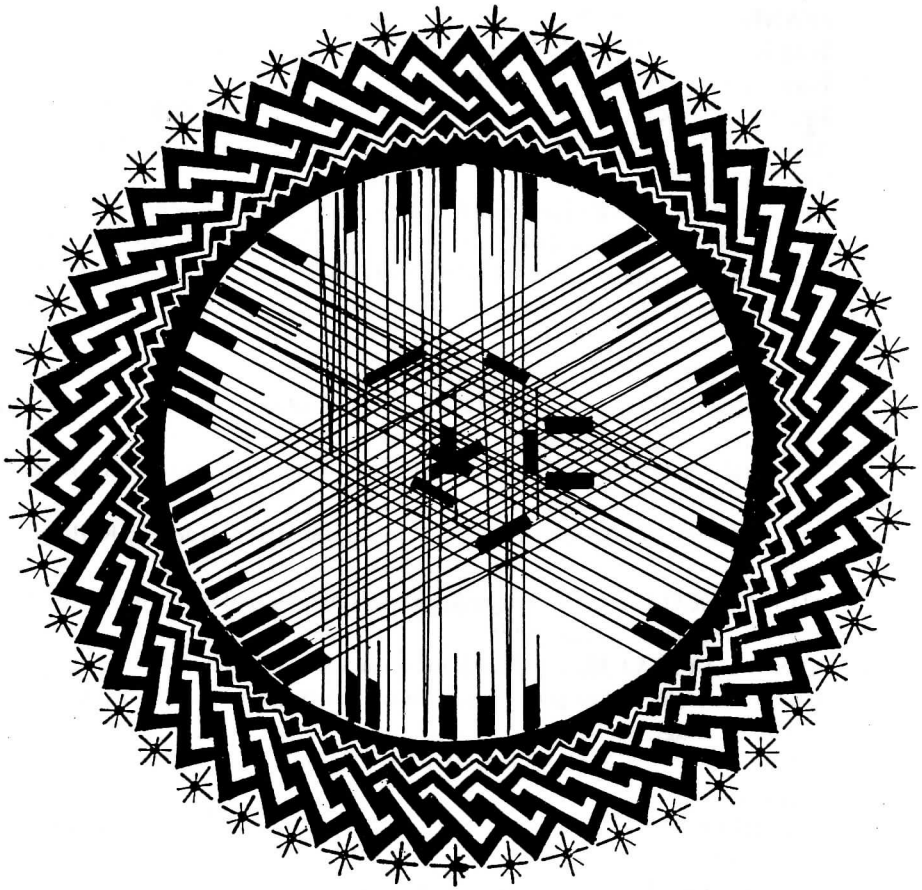

Autor: V. Križanović

Desetorici čitatelja naše revije, koji nam u posebnoj omotnici pošalju, zaključno do 25. ožujka, istrgnutu stranicu s upisanim rješenjem ove 'blizugletke', poslat ćemo knjigu čiji se naslov krije u zagonetačkoj pletenici, a imena nagrađenih odgonetača objaviti u sljedećem broju.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Minima linguistica (5)
Moj pravopis?

Neki me prijatelji i znanci s čuđenjem, pa i s prijekorom, zapitkuju: "Pa ti imaš neki svoj posebni pravopis koji nije u skladu sa službenim? Zašto izbacuješ grafičke znakove "dž" i "ks" iz hrvatskog jezika? Čemu mjesto njih uvodiš znakove "č" i "x"?

Po svoj prilici ima i drugih čitatelja koji tako ili slično misle. Svima njima odmah na početku odgovaram: ja nemam svoga posebnog pravopisa, pišem po hrvatsku, standardnim hrvatskim pravopisom. Jedino bih želio da naš standardni pravopis bude zaista hrvatski.

Mi u Hrvatskoj nemamo nekog "službenog", tj. propisanog i opće usvojenog pravopisa. Jest da je naš "službeni" pravopis onaj kojim se služe priznati hrvatski pisci i književnici te naši noviji pravopisci, ali taj nije određen u svim pojedinostima. A još smo daleko od nekog "opće" usvojenog pravopisa, gotovo jednako kao u doba Bartula Kašića koji je, u predgovoru svoga "Rituala", izrazio želju: "imati sfako slovo sfuda jedno samo glasenje, a ne sad jedno sad li drugo". Jedno je važno znati: "vukopis" nije hrvatski pravopis.

Nije točno da izbacujem foneme [dž] i [ks] iz hrvatskog jezika i pravopisa, jer takvi glasovi i znakovi u njima uopće ne postoje, premda prevladava fikcija da postoje. A što se tiče uvođenja grafema /č/ i /x/, njih ne uvodim, jer već postoje u našem pravopisu. Prvi postoji s dijakritičkim znakom još od "ilirskih" vremena, a drugi je još starija prikladna pozajmica (doduše, nekad s drugačijom govornom vrijednošću, kao što je u staroj sintagmi "Boxe moy").

Ovaj moj mali prilog - doista "minimum linguisticum", prava jezična mrvica - samo je amaterski doprinos našoj ortografiji, napisan sa željom da bi bio poticaj stručnjacima neka se i oni pozabave spomenutim problemom kako bismo "mogli upisati i izgovoriti naša besidenja slovinska" (B. Kašić).

Moram još napomenuti da ovo moje preznakovanje [dž] i [ks] u /č/ i /x/ nije počelo istom sada - kad smo s političkom slobodom stekli i jezičnu. Tako sam ja pisao već u prvom izdanju svoje knjige *Kršćansko savršenstvo,* tiskanom još u "srpskohrvatsko" doba, davne 1966. g. Tu pravopisnu pretvorbu izričito i ponovno naglasujem i u IV. izdanju te iste knjige iz g. 1986.[1]

No, nisam tako pisao samo u toj knjizi. Jednako sam postupao u svim svojim ostalim knjigama i člancima, ali sam najčešće nailazio na otpor urednika i lektora te na neznanje tiskara i korektora. Čast onim urednicima i lektorima koji su već tada uvidjeli opravdanost moga pravopisnog pokušaja.

Danas, kad hrvatski jezik može opet slobodno disati i kad se nalazi u eri svoje stabilizacije, pravi je čas - upravo bogomdani kairos - da se ova moja mala grafijska "reformacija" zaista i provede. Stoga je i predlažem.

Je li [dž] hrvatski fonem?

Obično se glas [dž] naziva fonemom. Ne znam je li on to doista u turskom jeziku, no u hrvatskom nije čisti fonem. Ako je fonem najmanja zaokružena glasovna j e d i n i c a značenja, onda [dž] nije jedinstvena fonemska tvorba i ne može biti jednostavni fonem. On je tzv. složeni ili sliveni glas i njegova fonacija nije monofona. To priznaje i Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis* ili "londonac".[2] Međutim, da je [dž] obični "suglasnik", kako ga naziva isti Londonac, ne bi se bilježio dvoslovom [dž].[3]

Nisam fonetičar ni fonolog, nemam svoj zvukovni laboratorij s fonografom i fonoskopom, pa se ne usuđujem određivati točnu supstancu "fonema" [dž], ali kao izvorni govornik hrvatskog jezika - pouzdavajući se u svoju fonezu i slušnu sposobnost - tvrdim da je to kombinirani fonem, više dvoglas nego monofon. Ako taj fonetski kombinat možda i može postojati u nekim stranim jezicima, u hrvatskom on zvuči kao konkubinat.

Prema tome izrek [dž] *nije ni "fonem" ni "hrvatski"*. Njegova je foneza mutna, nejasna i neprozirna da bi bio jasan razlikovni glas u fonetsko-fonološkom smislu, odnosno u morfološko-semantskom značenju. U njemu su previše naglašeni fonski segmenti [d] i [ž] da bi mogli tvoriti jedan fonem. Dž-akanja u hrvatskom jeziku nema niti je ikada postojalo u našem fonijskom sustavu.

Naša stara hrvatska ortofonija ne zna za fonem [dž]. Premda se ponekad pokušavalo pisati žitelje Mađarske kao "Madžare", to nikada nije našlo svoje mjesto u našoj izgovornoj i pisanoj praxi. Ta je zemlja ostala Mađarska, njezini stanovnici Mađari, a i naši domaći ungarofili samo "mađaroni".

A kad je i kako onda ovo "dž" upalo u hrvatsku foniju i grafiju? [Dž] je upao u hrvatski lexik i njegov grafijski sustav tek u turskom "zemanu", kad su Turci osvojili Bosnu i Balkan. Sa sobom su nam donijeli brojne *turcizme* i arabizme, od kojih su se neki uspjeli čak i udomiti u hrvatskom jeziku. Najpoznatiji turcizmi sa [dž] jesu: džamija, hodža, dželat, džaba, džin, dženet, pendžer, džep i sl. Također su česti i turcizmi s nastavkom -džija, poput: abadžija, bostandžija, samardžija, ćevabdžija, buregdžija i sl. Doduše, hrvatski je govornik sposoban (stoga se džakanje i uvuklo u naš jezik)[4] izgovoriti džakavske akrobacije, ali one nisu nipošto svojstvene hrvatskom jeziku.

Turcizmi su jedini razlog hrvatskih "džakonija". Unatoč tome je hrvatskim vukovcima uspjelo proglasiti izvorištem džakanja i engleski jezik. Nategnutim izgovorom nekih engleskih riječi uspjeli su nametnuti u njihovu hrvatsku transkripciju uljeza /dž/. Oni su proturili u englesko-hrvatske rječnike kao grafičke ekvivalente za [dž] uglavnom engleska slova /j/ i /g/, naročito ispred /e/ kao npr. Jane, James, jam, Jack, Jesus, Jerome, John, jeep, jazz, job, jumper, gender, gentleman, George, Cambridge i njima slične. Naši lexikografi uglavnom bilježe /j/ i /g/ sa /dž/, ali ne svi.[5] U međunarodnoj fonetskoj grafiji za [dž] prevladava grafem / ʒ, ali ne uvijek, jer ni ona nije potpuno usuglašena. [6]

Nije nikakvo čudo da se u engleskom jeziku - koji ima 45 glasova a samo 26 slovnih simbola - moramo pomagati kombinacijama od više grafema za jedan fonem.

Čudo je ipak da za jednostavne grafeme kao što su /j/ i /g/ nema i jednostavnijeg izgovora, nego se u hrvatskome pretežno uzima /dž/, koji nikako nije istovjetan turskome [dž] i /dž/. Tursko "dž" i tzv. englesko "dž" nisu istovrsnice. Engleski izgovori za /j/ i /g/ najviše naliče hrvatskome [đ] ili internacionalnome / ʒ / bilo ono izgovoreno kao prednje (u Jesus) ili duboko stražnje (kao George).

Iz novina bi se dalo zaključiti da još neki jezici posjeduju složeni fonem [dž], kao npr. japanski "jiu-jitsu" i "judo" ili kao indijski "jungle". Kako ne poznam te jezike, ne usuđujem se donijeti svoj sud o tome, ali u svakom slučaju ti jezici nisu imali nikakva utjecaja na hrvatski pravopis.

Još je važno utvrditi činjenicu da tursko-balkansko "dž" nije samonikli hrvatski glas, već nam je umjetno i spretno ubačen u naš jezik i pravopis. Zapravo nam je *nametnut* izvana. Ovo [dž] je najprije plod turske okupacije Bosne i Hercegovine. Kako je osmanlijski agresor napredovao Balkanom, na lafetama svojih topova, uz pomoć bajuneta, janjičara i medresa naturio nam je i svoj džakovski jezik, koji su najprije prihvatili "Bošnjaci", Vlasi, Cincari i Srbi, pa ga poslije i nama nametnuli. Islamizacija i balkanizacija su nas usrećile, među ostalim danajskim darovima, također i kakofonijom seldžudskih dželebdžija, džambasa, džakula, džebanlija, dželata, džebraka, džeparoša, džabaluka i općeg džumbusa. U tim "džakonijama" odjekuje grožnja zulumdžija, dreka siledžija, lelek robova i ropkinja, tutnjava horde, hrzanje hatova i vrisak vojnih tabora.

Na Balkanu su Turci zatekli i srodne domaće duše koje su u turćiji i turćijatu našle sebe te rado prihvatile sve turcizme. U pridošlom džakanju otkrile su svoje stare jezične porive, a pogotovo potomci raznih Karadža, dakle Karadžići, kao onaj Vuk iz prošloga stoljeća ili ovaj vučina Radovan u našim danima. Vuk se Karadžić ugodno osjećao u džakanju još iz svoje bešike, pa ga je spremno promicao i u govoru i u pismu, te mu ga nije bilo teško pronaći i u srpskim riječima (zar nisu "Srbi svi i svuda"?). Od vučjih fonema Vuk je sačinio vukovske grafeme i podvalio svoj vukopis hrvatskom pismu. Jugoslavenske su se vlasti kasnije pobrinule da nam, što milom što silom, nametnu vukopis kao sveto pismo.

To kukavičje jaje u hrvatskom gnijezdu su, nažalost, objenoške prihvatili hrvatski vukovci na smjeni XIX. i XX. stoljeća. Naivnošću Maretića, Broza,[7] Ivekovića, Boranića i dr. islamizacija i srbizacija hrvatskog jezika učinila je svoje: "obogatila" nas je džakanjem. Šovinizam srpskih "jezičara" i "kukavičluk" hrvatskih "novosađana" složno su pridonijeli "kroatiziranju" džakanja.[8]

Zašto /č/ a ne /dž/?

Još nismo stigli do dna hrvatskog jezičnog jada. Izvorno tursko i "majmunisano" srpsko "dž" ubačeno je u hrvatski jezik i pismo. Vukovci su objavili pismenom svijetu da i naš jezik ima svoje [dž], pa prema tome i svoje /dž/. "Pronašli" su ih u hrvatskim riječima izvedenim iz glagola čija osnova svršava na -č, pa je taj bezvučni afrikat pred zvučnim eksplozivom -b, zbog ujednačavanja, navodno postao "dž". Na taj su način vukovci dobili jednadžbu, promidžbu, predodžbu, narudžbu, srdžbu, ludžbu i udžbenik. Još su nam k tome nakalamili i neke turske nastavke na -džija za obrtnike, kao što su šeširdžija, adžija, kafedžija, bostandžija, govordžija, račundžija, siledžija i sl.[9]

Tako je nastupila opća govorna pomutnja (confusion phonétique) i preklapanje (overlapping) govorâ i pisama. Pomiješali su se jezici i govori, ponovila se je babilonska situacija na granici Europe i Balkana. Hrvatski se jezik kontaminirao, sjašili smo s konja na magarca. Džakanje nije postalo nikakva alternacija u hrvatskom govoru, nego žalosna alteracija.

Ja nemam ništa protiv tuđica kao takvih, neka džamija ostane džamija i neka odžak bude odžak. Njihovo [dž] ne ćemo pretvarati u /đ/ ili /č/. One su među nama nastanjene tuđinke, pa neka takve i ostanu. Stilski su obilježene i po sebi prepoznatljive. No u hrvatskim riječima, bilo govorenim bilo pisanim, nema mjesta za "dž", tim više što nije ni potrebno.

Ako se poslužimo jednom slikom iz nuklearne fizike, pa kažemo da je fon kao atom, a fonem kao molekula, onda je "dž" napuhana žaba koja je "džaba" ušla u hrvatski govor i pismo. Njezino kreketanje nije nikakva muzika. U hrvatskom jezičnom vrtu džakanje je poput korova, a ortopoietski i estetski gledano, ono je "ružno pače" iz jedne ružne bajke. Nije nikakav ljepojko ni zvonko, tonski je grubiša. Pa kad još nije ni štedišan - troši dva slova - u našem je jeziku suvišan.

Ako smo džamiju i njezinu rodbinu prihvatili kao strane goste, što ćemo s importiranim hrvatlucima: jednadžba, narudžba, promidžba, srdžba, svjedodžba, udžbenik? Bez srčbe, služeći se jedino razumnom lučbom, smireno možemo reći: za njih je najbolji pisani simbol *grafem /č/*. I po svom izgovoru i po svom zapisu najbliži je pravilnom govorenju i pisanju spomenutih riječi.[10]

Treba li dokazivati da, ako asimilacija pogađa glasove c, č, d i k, onda od njih dobivamo jednačbu, svjedočbu, promičbu, predočbu, učbenik, srčbu i lučbu. Doduše, ova je pretvorba u nečijim ustima sličnija fonemu [đ], najbliža je fonemu [č], ali nikada nije [dž]. Dobro je napomenuti da su sve navedene riječi (osim srčbe) novokovanice, nisu stare narodne riječi.

No, odmah iskače prigovor: takvo je jednačenje proti pravilima hrvatske gramatike i pravopisa o jednačenju ili asimilaciji suglasnika. Pravilo glasi: bezvučni se suglasnik mijenja ispred zvučnoga u svoj zvučni parnjak,[11] stoga se [č] mora pretvoriti u [dž]. To je gramatički točno ali, na žalost vukovaca, praktično neizvedivo jer u hrvatskom jeziku, kako smo već vidjeli, uopće ne postoji fonem [dž], pa "bezvučno" [č] - ako je zaista bezvučno? - nema svoga zvučnog para te ostaje [č].

Ali naš Londonac tvrdi da je [dž] "zvučni parnjak glasa č".[12] A i Anić-Silićev *Pravopisni Priručnik* prihvaća to isto u obrnutom redu: fonem č stoji tamo "gdje je nastao zamjenom suglasničkog fonema ʒ (dž) ispred bezvučnih suglasničkih fonema: *kembridž* + (s)ki —> kembrički".[13] Sve bi to bilo u redu kad bi u hrvatskom jeziku postojao fonem [dž] no, kako ga kod nas nema, tvrdnje upravo citiranih pravopisaca odnose se samo na strane riječi zalutale u naš jezik. Budući da fonemske pretvorbe treba da slijedi i njihova transkripcija, fonem i grafem moraju stupati istim krokom, a ne raskorakom, biti u suzvučju i suglasju.

Uostalom, u hrvatskom jeziku postoji i alofonija, npr. Ankica i Ančica,[14] te mnoge iznimke od pravila asimilacije. Samo neki primjeri: Baski, magi u pl., a u dativu jednine: koki, zeki, tetki, Splićanki, Zagrebčanki, Branki, Luki, mački, patki, papigi itd. Imamo i brojne sintagme u kojima je jedna riječ asimilirana, a druga nije: dragi

bolesnici, teški uzdasi, blagi dijalozi, drugi zamjenici i sl. Zar bi samo jedan stranac, k tome još tako neugodan, taj tvrdi [dž] bio toliko nepokolebiv i apsolutan monarh, kod kojega nema milosti?

Doduše, naš [č] iz jednačbe i njezinih drugarica nije potpuno čisti zvuk, fonemija mu kojiput ide i u smijeru [đ] i [ž], ali ipak [č] mu je najbliži glas, pa kad ima svoje mjesto u foniji, može i u grafiji. Eufonija ima također svoja prava. Konačno, ni jedan jezik na svijetu nema savršeno fonetskog pravopisa. Takav sasvim čisti pravopis nigdje ne postoji.

Zašto /x/ a ne /ks/ ni /gz/?

Da ne bih ispao kao neki xenofob, sada izvodim na bojno polje grafem /ks/ koji je s naše strane pokvara njegova stranog i originalnog fonema [x]. U nas se već davno uvriježila praxa da grčke i latinske riječi koje u sebi sadrže i glas i slovo "x" mi prepisujemo kao dvoslov /ks/. Kao česte primjere navodim: praksa, taksa, sintaksa, marksizam, leksik/on, tekst, tele/faks, refleks, ksenofobija, Kserkso, Ksantipa, Ksenofon, Aleksandar itd.

Napominjem da se strano x, kad se nađe u prefixu "ex", kod nas uobičajilo izgovarati i pisati kao "gz", pa tako dobivamo: egzegezu, egzaltaciju, egzibiciju, egzil, egzistenciju, egzemplar, egzotičan i sl.

Ovo pitanje o pisanju ixa nije dosad nitko postavljao, ali čas je da i njega osmislimo. Zašto ustajem protiv grafema /ks, gz/? Jednostavno zato što ni dvoglasi [ks, gz] ne postoje u hrvatskom jeziku kao fonemi. Ako ne postoje kao fonemi u govoru, ne trebamo ih ni u pisanju. Zašto opterećivati naš pravopis zbog tuđeg govora? Ono strano "x" neka ostane kako jest i u našem pisanju, pa onda ne ćemo trebati izmišljati nove dvoslove kao /ks, gz/. Ako je osnivač komunizma bio Marx, zašto bi njegovo čedo bilo marksizam?

U hrvatskom se pravopisu već od davnine udomaćilo da se strana imena pišu (suprotno od srpskog običaja) svojim originalnim slovima. Zašto to ne bi vrijedilo i za tuđice čijih fonema uopće nemamo, kao što su "dž" i "ks", odnosno "gz"? Najbolje je da one ostanu u svom glasovnom i pisanom izvorniku. Izvorno pisanje najbolje odgovara njihovu jezičnom statusu. Tako je bilo i prije Gaja i prije Vuka, pa zašto ne bi bilo i danas? U ortografiji i arheografija ima neke svoje prednosti.

U lingvistici i fonematici vlada načelo razlikovnosti. Da bi se govori i jezici mogli razumjeti, moraju se izgovarati jasno, tj. dobro lučiti i fonove i foneme. Uostalom, fonacija u hrvatskom jeziku nije bila nikada odveć kruta, ali je uvažavala glasovne igre. Naš tzv. novoštokavski standard živi u simbiozi s drevnim čakavskim i kajkavskim idiomima. Ako želimo samostalnost i nezavisnost u svemu, zašto ne bismo to učinili i u jezikoslovlju? Ostavljajući stranim riječima njihovu izvornost u govoru i pismu, osiguravamo izvornost i vlastitom jeziku. Čemu brkati i miješati jezike i pisma?

U prilog grafema /č, x/ govori i jedan izvanjezični razlog - ekonomija! Zakon ekonomije vlada na svim područjima ljudskog djelovanja, pa zašto ne bi i u lingvistici? Sve dok nije na štetu razumijevanja i komuniciranja, ekonomija je korisna i u fonetici i u grafiji. Čemu upotrebljavati dva slova ako je dovoljno jedno? Jednoslovni grafemi

/č, x/ pružaju veliku uštedu i vremena i prostora, i truda i papira. Jednoslovno pisanje je brže, kraće, lakše i jeftinije. Dakle, suvišno pisanje "džea" i "ixa" dvoslovima nije ni tipografski rentabilno, ni vremenski ekonomično, a niti glosematski potrebno.[15]

Etimolog Alemko Gluhak ne bavi se pravilnim pisanjem ixa općenito, no nedavno se pozabavio samo jednim njegovim primjerkom u riječi "telefaks".[16] On se u svom članku zalaže za njezin nastavak u obliku /ks/, jer da je ona sada postala hrvatska riječ. Baš zato što je (ako je uopće mogla u tako kratkom vremenu postati hrvatskom riječi?) dobila od Gluhaka hrvatsku domovnicu, ne bi se smjela pisati sa /ks/ ne plaćajući carinu, koje nema zato što ni tog slova nema u hrvatskoj slovnici.

Prof. Radovan Grgec, urednik *Marulića*, jednom mi je u svom pismu pripomenuo da ipak i u hrvatskom postoji fonem [x], npr. u riječi Vuksan. Imenu Vuksan ja sa svoje strane pridodajem i prezime Vuksanović (i jedan od mojih profesora se je tako prezivao). S tim u svezi se pitam: Prvo: postoji li još kakav takav slučaj u hrvatskom jeziku? Drugo: ako postoji, mora biti neka teška iznimka, jer je potpuna rijetkost. Zar "jedna lasta čini proljeće"? Treće: je li u Vuksanu glasovni skup "ks" zaista fonem? Po mom uhu nije. Nije ni neki sliveni fonem, radije zvuči kao zvučno odijeljeni dvoglas. Tu se ono "s" bez razloga ubacilo između Vuka i nastavka -an. Uostalom, Vuksan je zapravo hrvatska riječ, pa se stoga na nju i ne odnosi moj prijedlog iksa za strane riječi. Ja naime ovdje pišem o stranome ixu u našem pismu.

Kad smo već kod pisanja stranih riječi, možda je dobro postaviti pitanje: ako to pravo ostavljamo ixu, zašto ne bismo pisali originalnim pismom i sve ostale jezične strankinje što se nalaze na (privremenom?) radu u našoj jezičnoj domaji? Možda ne bi bilo loše, ali se odmah rađa i novo pitanje: hoće li takva grafija biti jednostavnija, lakša, brža i ekonomičnija? Posebno pitanje: hoće li prosječni hrvatski govornik biti u stanju da je savlada ako već nije sposoban da ovlada hrvatskim pismom? Zbog toga se zalažem samo za izvorno pisanje ixa.

Ipak ixov pobratim ypsilon /y/ diže svoju glavicu te mi prigovara: Ako to pravo dopuštaš mome susjedu ixu, zašto isto pravo ne bi dozvolio i meni? Zar nismo u istom položaju? Istina, moj je izgovor za vas Hrvate malo neuobičajen, ali moje je pisanje jednostavno. Zar bi to bilo teško napisati: symbol, mysterij, psyha, system, baryton, idyla, fyzika, York, Yale, boykot, brendy itd.?

Pravo promislivši, istina je na strani ypsilona. No opet neki "ali": naš jezik ne zna za ypsilon ni kao fonem ni kao grafem. Možda baš zato što je fonem [y] izvan hrvatskoga glasovnog sustava, trebalo bi ga barem pisati kao /y/ da se hrvatski govornici upozore na njegov specifičan izgovor. Prije vukopisa i Hrvati su znali za slovo /y/. Već smo naveli starinski pobožni uzdah "Boxe moy". Petar Zrinski je bratov spjev u hrvatskom prijevodu naslovio *"Adrianszkoga mora syrena"*. A i otac hrvatske gramatike i pravopisa B. Kašić je prvo lice jednine osobne zamjenice pisao kao "ya".

Ceterum censeo ...

Na kraju smatram ne "Cartaginem esse delendam", kao što je uporno govorio stari Caton, nego "ex orthographia croatica litteras /dž, ks, gz/ expellendas esse". To je čin samoobrane, a ne agresije, kao kod Rimljanina. Razloge za to sam već naveo i mislim da su uvjerljivi i dostatni. Ako ništa drugo, činjenica je da fonemi [dž, ks, gz] ne postoje u hrvatskom jeziku pa su suvišni i u hrvatskom pravopisu.

Ako će mi se primijetiti da to nije u skladu s hrvatskom pravopisnom tradicijom, moram odgovoriti da /dž, ks, gz/ nisu uopće hrvatska tradicija, oni su uljezi ugurani od neke druge, "goveđarske" tradicije, koja je u nas kratkotrajna i uopće nije naša.[17] Pa sve da je i bila ustaljena u ovom upravo završavajućem stoljeću, svaka se predaja može promijeniti kad je to potreba. Ako i jedan nosilac te iste tradicije priznaje da tvorbu riječi treba prilagoditi sluhu,[18] tim više mu valja prilagoditi njihov izgovor, pa dosljedno i njihov pravopis. Isti jezikoslovac tvrdi da se često upravo "odstupanjem od fonetskog pisanja zaista izbegavaju nesporazumi".[19] Dobar pisac mora znati zapaziti i uvažiti sve varijante, alofone, nijanse i preljeve govora dobra govornika. Već smo rekli: vukopis ne može biti hrvatski pravopis.

Jedan od zagovornika džakanja i ksikanja također priznaje da "u jeziku nema ničeg konačnog, ni konačnih rješenja, ni bezbrižnih stanja".[20] Smatram da ni ovo džakanje i ksikanje nije neko bezbrižno stanje a ni konačno rješenje u hrvatskom pravopisu. Sad je upravo pravi tren da prekinemo sa svojom bezbrižnošću i pokušamo naći bolje rješenje, ono koje najbolje odgovara hrvatskoj fonologiji i pravopisu. Netom iznesene prijedloge ne smatram "svojim" pravopisom, osim u smislu da je hrvatski pravopis moj pravopis. Dakle, zalažem se za čistoću i urednost hrvatskog pravopisa.

Dakako, ova dva pravopisna problema nisu jedina i glavna prijeporna pitanja u našoj gramatici i ortografiji. Ima i nekih većih i važnijih, kao što su reflexi jata, jednačenje suglasnika, njihovo otpadanje[21] i još neka. No prijepori o džakanju i ksikanju bi spadali u minima kao što je i ovaj moj skromni prilog.

BILJEŠKE:

1. Ž. Bezić, *Kršćansko savršenstvo*. IV, prošireno izdanje. Cnak, Mostar 1986.
2. Babić-Finka-Moguš, *Hrvatski pravopis*. Škol. knjiga, Zagreb 1971.
3. Ib. str. 28
4. Džakanje izvodim iz im. džaka, koja znači: vika, buka, graja (v. S. Ristić, J. Kangrga, *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika*. Beograd 1929).
5. M. Drvodelić npr. uzima d_3
6. Američki *Webster* rabi j.
7. Iveković-Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1901, Josip Broz Tito je službeno kumovao pravopisu svoga prezimenjaka.
8. Ovdje će mi se sigurno prigovoriti da se služim izvanjezičnim argumentima, što nije znanstveni postupak. Pitam takve znanstvene čistunce: tko je ubacio nejezične argumente u naše "jezične igre"? Zar to nije bila upravo jezična uporaba turcizama, balkanizama i srbizama, što planski što spontano, u našem, dotle u tom pogledu "nevinom", jeziku? Čim je politika ušla u jezičnu materiju, ona više nije bila izvanjezični argument.
9. Napominjem da čak i ovaj balkanski turcizam zna i za blažu varijantu džakanja, a to je nastavak -čija (topčija, čurčija) te namjesto kujundžuša rabi se kujunčuša i sl. Likovi poput govordžija i račundžija očite su kontaminacije.
10. Doduše, kako navodi hrvatski Londonac (str. 3) u hrvat. jeziku postoje i složenice u kojima se krije [d-ž], kao npr. u nadživjeti, predživot, podžupan i još možda kojoj, ali to su složenice u kojima je ono "d-ž" očiti dvoglas, čiji se glasovi slažu kao tolerantni susjedi.
    Hrvatski jezik može otrpjeti skupove [žd], ali ne trpi skup [dž] upravo stoga što ovaj pretendira na to da su jedan glas. Skupovi kao [žd] u možda, nužda ili prezimenu Ruždjak lijepo se snalaze u hrvatskome, ali znajući čuvati svoju nezavisnost.
11. Londonac, str. 46.

12. Ib. 28.
13. V. Anić, J. Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Liber, Škol. knjiga, Zagreb 1986, str. 99.
14. Zanimljiv je i primjer majki koje vrlo često svome malenom djetetu kažu "daj mi rukicu", smatrajući da ono još nije zrelo da savlada pojavu jednačenja.
15. Kako se u matematici grafem /x/ upotrebljava i kao simbol množenja, u pravopisu bi se iks mogao rabiti u liku *x*, ali to nije tako važno te se i ne mora uvoditi takva razlika u pisanju.
16. *Jezik*, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika. Br. 1, Zagreb, listopad 1993. str. 25.
17. Brozov *"Hrvatski pravopis"* potječe iz g. 1892. a Maretićeva *"Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog jezika"* iz 1899.
18. "Pravila o tvorbi reči treba primenjivati što elastičnije, sa mnogo ustupaka sluhu" (Ivan Klajn, *Jezik oko nas*. Nolit, Beograd 1980, str. 201).
19. Ib. 121.
20. Vl. Anić, *Jezik i sloboda*. Matica hrvatska, Zagreb 1998, str. 41.
21. Npr. petak - petci - peci, sudac - sudci - sutci - suci ili redak - redci - retci - reci. I još mnoge slične dileme.Tintarnice i crnilo u crnoj jami

Živan Bezić

Masakr nad ljudima neviđen u ljudskoj povijesti!

Ivan Aralica: "Četverored", Znanje d.d., Zagreb, 1999. godine, treće izdanje, u ovoj Biblioteci (Zlatna nit) prvo (zasebno) izdanje.

Zar opet o hrvatskoj blajburškoj tragediji, uza sve što je o njoj pisano i govoreno do sada? Da! - ali sada na bitno nov i drugačiji način! Do spoznaja o blajburškom masakru nad nedužnim Hrvatima, prije ovog Araličinog romana najprije smo dolazili uglavnom prikriveno kroz šaputanja, a onda nakon hrvatskoga oslobođenja 1990. godine kroz napise u novinama i kroz publicistička djela. Ali sve su to, kao što se zna, spoznajna vrela iz kojih se do znanja dolazi učenjem i memoriranjem, razumom, pa to znanje nije potpuno, stvarno i živo, kao što je to doživljaj kroz roman i kroz umjetnička djela!

I zato ćemo istinu o Bleiburgu i o hrvatskom Križnom putu od toga slikovitoga austrijskog gradića u Karavankama do dalekih rumunjskih, bugarskih i grčkih granica, i istinu o onom specijalnom i nesvakidašnjem groznom mehanizmu ubijanja svojstvenom srbokomunističkim i tzv. "antifašističkim" hordama bolje upoznati, ako se u patnje nevinih hrvatskih mučenika unesemo kroz doživljaj, a to nam i od najboljega novinskoga napisa i publicističkoga djela bolje omogućava ovaj Araličin roman. I zato je *"Četverored"* i te kako dobro došao svima kojima je stalo do povijesne istine koja je nepravedno odredila hrvatsku sudbinu na kraju Drugog svjetskog rata, i osobito je dobro došao onima koji na tu našu sudbinu gledaju, osjećaju je i o njoj razmišljaju s neiskvarenog hrvatskoga aspekta.

U *"Napomeni uz treće izdanje"* autor "Četveroreda" napominje da je u ovom njegovom romanu *više od 95% povijesne istine*, tj. činjeničnoga što se doista nad Hrvatima zbilo nakon Drugog svjetskog rata, a do čega je autor došao upornim, 25 godina dugim prikupljanjem podataka od neposrednih sudionika Bleiburga i hrvatskog Križnog puta, i da je *tek jedva 5% piščevih montažerskih radova* i *umjetničkog daha*

kojim je kao snagom umjetničke kompozicije prikupljene činjenice povezao u cjelinu romana. I kao što je kod Aristotela *morfé* tvorački pojam i konstitutivni oblik koji neoblikovanu prirodnu tvar pretvara i oblikuje u zbiljski postojeću stvar te, npr. od istoga kamena stvara kuću, ili zid, ili stepenice, ili spomenik, tako i književnikov tvorački dah, piščev montažerski posao, umjetnički neoblikovane stvarne povijesne činjenice pretače u roman, novelu, pjesmu itd. A tvorački dah poznatoga pisca i jednoga od naših najistaknutijih autora novopovijesnoga romana *Ivana Aralice* jest u romanu *"Četverored"* krvavu hrvatsku blajburšku istinu pretočio u umjetničku stvarnost u kojoj je, kako sâm ističe, više od 95% onoga što se nakon Drugog svjetskog rata, dakle, *u miru, kad je trebalo umuknuti oružje!* - na Blajburškom polju i diljem dugog mučeničkog hrvatskog Križnog puta dogodilo s nekoliko stotina tisuća na prijevaru razoružanih hrvatskih vojnika i nedužnih civila. *A ti naši hrvatski vojnici i ti naši hrvatski civili bili su "krivi", jer su se kao Hrvati rodili i jer su svoju domovinu Hrvatsku voljeli!*

Autor poznatih romana: *"Psi u trgovištu"*, *"Put bez sna"*, *"Duše robova"*, *"Graditelj svratišta"* i *"Okvir za mržnju"* (po kom je snimljen i film *"Život sa stricem"*), cjelinu hrvatske mučeničke stvarnosti nakon rata 1945. godine plastično crta kroz sudbinu nekoliko individualnih junaka, među kojima su glavni: namještenici zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta *inspicijent Ivan Telebar*, njegova zaručnica, *maskerka Mirta Mešog* i njezin polubrat *Martin Mešog, zvan Baja*, koji je bio član *Ustaške mladeži*, te pojedini više, ili manje istaknuti hrvatski političari i ustaški i domobranski časnici. Tu su i ustaški pukovnici *Frane Sudar, Rafael Boban* i *Maks Luburić*. Svi su oni svojim individualnim mučeničkim udesom u prijelomnom povijesnom času proživjeli tešku sudbinu svoga hrvatskoga naroda kroz blajburšku hrvatsku žrtvu i kroz teški hrvatski Križni put. Oni od njih, pak, koji su izvukli živu glavu iz pakla na pojedinim etapama povlačenja prema Austriji, nakon izručenja okruženi su partizanskim krvnicima, koji su im *poredak u četiri reda odredili kao presudan uvjet preživljavanja*, zbog čega je ovaj roman i dobio ime *"Četverored"*.

Iako autor u *"Napomeni uz treće izdanje"*, nakon zgotovljenoga romana napominje, da ono što ide uz znanstveno djelo, beletrističkom djelu ne pristaje, ipak je u svih 10 dijelova romana naracija na više mjesta, da se ne bi omeo prirodni narativni tijek, popraćena bilješkom potrebnom za potpunije informiranje. Te bilješke na svoj način čine da roman "Četverored" postaje segment u literaturi potrebnoj za poznavanje hrvatske povijesti.Tako iz bilješke na str. 69/70 doznajemo da su dijelovi *sedamnaeste istočnobosanske partizanske divizije*, osobito *Majevička brigada!* - učinili vjerolomstvo u *Hudoj Luknji* u Sloveniji, jer su napali hrvatsku kolonu prije no što se hrvatsko izaslanstvo vratilo s pregovora s partizanima; da je u toj *"dolini smrti" Bobanova Crna legija*, koju su zbog crnih uniforma zvali *"Crnci"*, razbila te partizanske napadače; *da je bistra gorska rijeka Paka u toj dolini tri dana nakon bitke "Crnaca" s partizanima tekla krvava, i da je u toj dolini u Hudoj Luknji kao posljedica nepodnošljivoga smrada od raspadajućih lešina ljudi i konja, koje su seljaci pokopali u plitke grobnice, došlo do promjena u prirodi. "Četiri se godine u tom kanjonu nije od raslinja plodilo ništa čiju oplodnju obavljaju pčele, jer su pčele već treći dan nakon bitke iščeznule i nije ih u dolini bilo pune četiri godine."* Znade se da su partizanski povjesničari nerado govorili o tim zbivanjima u Hudoj Luknji polovicom svibnja 1945. godine, jer ta zbivanja stvaraju ružnu sliku o partizanima i s vojničkoga i s općeljudskog moralnog aspekta!

U romanu je plastično prikazan i susret hrvatskih časnika: *generala Ive Herenčića i dvaju pukovnika Vjekoslava Servatzya i prof. Danijela Crljena, s engleskim generalom Patrickom Scottom i s partizanskim političkim komesarom Milanom Bastom* u dvorcu plemićke obitelji *Thurn-Valsassina* na brdu iznad Bleiburga. Uzalud su, međutim, bila sva nastojanja hrvatskih visokih časnika, uzalud je prof. Danijel Crljen nastojao uvjeriti prema Hrvatima nemilosrdnoga engleskoga generala, da su se hrvatski dobro naoružani vojnici nadali kako će im zapadni saveznici omogućiti da im se predaju i da dođu pod okrilje međunarodnog ratnog prava i zapadne civilizacije, koje komunisti tretiraju kao izdanke zapadne dekadencije do koje ništa ne drže, uzalud je sve to bilo pred Englezima koji nikada nisu bili skloni Hrvatskoj, pa ni u tim časovima prijelomnim u hrvatskoj povijesti, iako je pravo bilo na hrvatskoj strani! Mrtvo hladan general Scott je više stotina tisuća dobro naoružanih hrvatskih vojnika i nedužnih hrvatskih civila, koji se bijahu utekli zapadnim saveznicima u opravdanom strahu pred srbokomunistima, predao političkom komesaru pedesetprve vojvođanske divizije u trećoj armiji *generala Koste Nađa, Milanu Basti,* koji je po roditeljima bio lički Srbin. Štoviše, engleski je general zaprijetio hrvatskom vojničkom vodstvu da će, ako hrvatska vojska ne kapitulira i u vrlo kratkom roku ne odloži oružje, izdati zapovijed da ju engleske kudikamo superiorne snage napadnu iz zraka i sa zemlje. Na zahtjev komesara Milana Baste, s kojim se suglasio i engleski general, rok za predaju oružja i za kapitulaciju hrvatske vojske iznosio je nevjerojatan *svega jedan sat!* Dana 15. svibnja 1945. godine, oko 3 sata popodne cestom se preko Blajburškog polja lagano kretao džip iz kog je odjekivao razglas komesara Baste,koji je upozoravao da je rat završen i da je besmisleno nastavljati borbu i dalje pružati otpor. "Hrvatska vojska", odjekivalo je iz tog Bastinog proglasa, "treba pred snažnim engleskim postrojbama odložiti oružje, pa će doći pod okrilje međunarodnog ratnog prava. Civili će biti vraćeni svojim kućama, a vojnici će biti sprovedeni u logore, dok će hrvatskim časnicima biti dozvoljeno da zadrže osobnu opremu i svoje osobno časničko oružje, pa čak i svoje posilne!" Dakako, sve će to - isticano je u tom proglasu - vrijediti za nevine koji nisu ogrezli u zločinu! U tom lukavo sročenom Bastinom proglasu nije rečeno u čije će logore biti sprovedeni hrvatski vojnici nakon što odlože oružje, pa se moglo pomisliti da će ti logori biti u engleskoj zoni, u kojoj partizani neće imati kompetencije, i to su mnogi Hrvati povjerovali, uvjereni da ih civilizirani Englezi moraju štititi. *Povjerovali, pa se ljuto prevarili!* Englezi su ih izručili, tobože vjerujući da će njihovi ratni saveznici, Titovi srbokomunisti, s izručenim hrvatskim političarima i vojnicima postupati u skladu s međunarodnim ratnim pravom i džentlmenski, jer su tako obećali ...

Hrvatski pregovarači *Ivo Herenčić, Vjekoslav Servatzy* i *Danijel Crljen,* te pukovnici *Maks Luburić* i *Rafael Boban* ni Bastinom proglasu, ni Englezima nisu vjerovali i nisu se predali. Herenčić i Crljen uspjeli su izbjeći zamkama i nakon nekoliko godina dosegli su daleku Argentinu i tamo umrli prirodnom smrti, Herenčić 8. prosinca 1978. godine, a Danijel Crljen 11. kolovoza 1995. godine. A Vjekoslava Servatzya Englezi su izručili i partizani su ga 22. rujna 1945. godine u Beogradu bez presude ubili. Bobanove pak riječi: "Tko hoće predati se, neka se preda, ja se neću predati bez borbe. Braćo, tko se ne želi predati, neka pođe za mnom!", na 101. str. ovoga romana, gotovo mi je doslovce pred četrdesetak godina ispričao moj rođeni stric Joso, koji se 15. svibnja 1945. godine zatekao na Blajburškom polju kao hrvatski civil. Stric mi je tom prilikom

ispričao i kako se Boban sa svojim "Crncima" nezaustavljivo probijao kroz brda nad Blajburškim poljem, što se lako moglo zaključiti po pucnjavi koja je bila sve rjeđa i sve udaljenija. Malne na dlaku isto to piše i u ovom romanu Ivana Aralice, iako je moj stric umro 1969. godine i on i Aralica jedan za drugoga nisu znali.

Među potresnim istinama koje u ovom romanu nalazimo u bilješkama jest i ona na str. 131., gdje autor "Četvereoreda" citira *Milovana Đilasa,* koji u svojoj knjizi *"Wartime"* (*"Vrijeme rata"*) ovako slika način na koji su partizani ubijali Hrvate koje su Englezi prisilili na predaju: "Ta su ubijanja bila potpuno luđačka. Bili su ubijani odvojeno, svaka skupina tamo gdje su preuzeti kao zarobljenici. *Godinu, ili dvije kasnije mrmorilo se u Centralnom komitetu Saveza komunista Slovenije, da imaju problema sa seljacima iz tih područja, jer su podzemne rijeke izbacivale tjelesa, a ona koja su trunula u plitkim masovnim grobnicama nadimala su se tako, da je izgledalo kao da zemlja diše."*

U jednoj, opet, bilješci čitamo riječi "Titovoga crvenoga krvnika" *Sime Dubajića* u TV-filmu BBC-a *"Britanska izdaja"* iz 1990. godine, *da je nakon rata 1945. godine zapovijedao bataljonom koji je na području Slovenjgradeca, Celja, Laškog, Zidanog Mosta i Kočevja pobio oko 30 tisuća Hrvata, i da je to bilo po Titovoj zapovijedi, koju je ovaj četnik iz Knina izvršio. Englezi izručivali, Tito osuđivao, a četnik iz Knina Simo Dubajić ubijao da bi se u nevinoj hrvatskoj krvi i u masakru nad ljudima kakav nije bio zabilježen u dotadašnjoj ljudskoj povijesti udarali temelji sumanutoj krvavoj utopiji o bratstvu i jedinstvu kao osnovi buduće povijesti!...*

Osim ove čvrste povijesne utemeljenosti, *ovaj Araličin roman ima i literarnu vrijednost,* koja je razlog vjeri da će ga dojmljivo doživljavati i Hrvati u budućnosti. Ta je literarna vrijednost, jednako kao i povijesna utemeljenost, učinila da je roman "Četverored" doživio treće izdanje i da je u dosadašnja tri izdanja raspačan u 20 tisuća primjeraka, iako se *Stipe Šuvar* usudio prepotentno nabaciti da do njega ništa ne drže ni u Hrvatskoj, a još manje izvan nje! A tko bi i mogao tako, doli Šuvar i slični njemu?!...

Na ovom svom romanu Aralica je utemeljio i scenarij za *film "Četverored",* koji je snimio *Jakov Sedlar,* kao redatelj i producent. Nakon što je bio zgotovljen ovaj je film bio prikazan u Chicagu, a 17. prosinca 1999. premijerno je prikazan i u Hrvatskoj, u zagrebačkom kinu *"Tuškanac"*, na čijem je repertoaru bio do 29. prosinca 1999. godine.

Također je po Araličinom scenariju Jakov Sedlar snimio i *TV-miniseriju "Četverored"*, u dva dijela, u ukupnom trajanju od 3 sata. Redatelj je Sedlar tu seriju posvetio *"Svim Hrvatima koji su stradali pod jugoslavenskim komunističkim terorom od 1945. do 1990. godine i prijatelju Gojku Šušku!"* Prezentacija serije "Četverored" bila je na HTV-u planirana za 26. prosinca 1999. i 2. siječnja 2000. godine, i njezin je prvi dio na HTV-u i bio prikazan nakon III. Dnevnika 26. prosinca 1999., a onda je Uprava HTV-a odlučila da prezentaciju njenog drugoga dijela pomakne s predviđenoga datuma na 10. siječnja 2000. godine, s obrazloženjem da je do te odgode došlo kako se ne bi sumnjalo da se "Četverored" koristilo kao sredstvo predizborne političke promidžbe, i to u dane izborne šutnje. Ja se, kao i mnogi drugi! - pitam *kome to u današnjoj Hrvatskoj smeta, koga to iritira hrvatska blajburška istina, i zar postoji neko određeno vrijeme kad o njoj smijemo govoriti?!* Hrvatsko društvo političkih zatvorenika prosvjedovalo je *javnim zahtjevom HTV-u da odluku o odgodi odbaci i da nastavak TV-serije*

"Četverored" vrati na 2. siječnja 2000. godine, tj. na dan koji je za prikazivanje drugoga dijela dotične TV-miniserije i bio predviđen.

Da je oživljavanje sjećanja na hrvatsku blajburšku žrtvu i na istinu hrvatskog Križnog puta kod pojedinaca u današnjoj Hrvatskoj izazvalo bijes i negodovanje, potvrđuje i fizički napad na redatelja filma i TV-serije "Četverored" Jakova Sedlara, na koga je nepoznati napadač 29. prosinca 1999. godine, oko 1 sat izjutra nasrnuo ciglama pred ulazom u zgradu u Zagrebu u kojoj Sedlar stanuje.

Zbog traženja velikog broja gledatelja HTV je 9. siječnja 2000. godine ponovila prvi dio TV-serije "Četverored" i sutradan, 10. siječnja 2000. godine prikazala i drugi dio serije. Time je, mora se priznati, na neki način udovoljila i spomenutom javnom zahtjevu HDPZ-a, ja bih rekao: *štoviše!*

Nikola Bićanić

Tintarnice i crnilo u crnoj jami

(Uz 50. obljetnicu jednoga kaznenog zakona za nedužne ljude, ili - sjećajući se druge jugoboljševičke nacionalizacije)

Na ovim sam stranicama 1998. godine objavio članak pod naslovom *Letvice i svetačke slike na lomači* (br. 2, str. 340 - 347).

Poznate su nam, više ili manje, nevolje i stradanja *velikih* ljudi u bivšem sustavu, ali su nam zato - iz razumljivih razloga - manje ili nikako poznate teškoće i stradanja obična čovjeka. Potrebno je stoga proučavati i život običnih ljudi u boljševizmu, kako bi se dobila potpuna slika nestalog sustava.

Spomenutim sam člankom želio dati sitan prinos tom proučavanju, tj. proučavanju šteta, koje je taj sustav nanosio običnu čovjeku. Dakako, obiteljske nevolje koje sam opisao, samo su kap u moru velikih i manjih nevolja koje je boljševizam uspio *ostvariti* temeljem svojih zakona i mimo svojih vlastitih zakona.

Člankom *Letvice i svetačke slike na lomači* opisao sam kako je u praksi izgledao Zakon o drugoj jugoboljševičkoj nacionalizaciji (1948.).

Pišući taj članak o uništavanju predmeta iz papirnice mojih roditelja, iznio sam samo dio onoga što se događalo i dogodilo onoga strašnog dana nacionalizacije. Opisao sam naime samo *sudbinu* drvenih i papirnatih predmeta, a zaboravio kazati što se *dogodilo* s predmetima koji su bili od stakla ili drugog materijala.

Mislim da može biti korisno opisati i sudbinu tih drugih predmeta ...

Neću ponoviti ono što sam kazao u spomenutom članku, a eventualnog čitatelja ovih redaka upućujem na članak *Letvice i svetačke slike na lomači,* kako bi mu ovaj bio u cijelosti shvatljiv. Dakle, ovi su redci nastavak tog članka iz 1998. godine.

U papirnicama su se prodavali ne samo drveni i papirnati predmeti nego i stakleni, metalni itd., tintarnice (danas sigurno malo ili nikako poznate), bočice crnila, držala za pečate ...

Mi smo, dakle, morali uništiti ne samo letvice, slike, bilježnice, nego i bočice crnila, tintarnice i slične predmete. Nažalost, tintarnice nisu mogle biti uništene poput papira, u štednjaku.

Hvala Bogu, našli smo *mjesto* i za tintarnice. Uz kuću je postojala crna jama, koju su onda imale skoro sve malobrojne zgrade izvan gradskih zidina. Odlučili smo, dakle, da crna jama *proguta* sve što nije mogla uništiti vatra. Taj sam posao ja obavio: bacao sam jednu po jednu tintarnicu u jamu. Bili su to ukusno izrađeni predmeti od bijeloga i crnog stakla, prilično veliki, a najviše su ih upotrebljavali uredi. Staklo je bilo teško, pa su tintarnice brzo tonule. Teže je bilo s bočicama crnila i tuša: trebalo je najprije otvoriti svaku bočicu i tek je onda baciti u jamu, kako bi potonula.

Eto, u crnoj su jami našli svoje mjesto svi predmeti kojima nije bilo mjesta u štednjaku!

Razmišljam: jedna je stvar sigurna - vrijeme od 50 godina nije u crnoj jami uništilo tintarnice i bočice crnila. Padaju mi na pamet i mogući budući radovi na toj jami, ili oko nje. Možda će jednog dana biti zatrpana, a možda očišćena. U tom bi slučaju tintarnice ugledale svjetlo dana, a radnici bi se sigurno čudili tom *otkriću.* Možda bi pozvali arheologe ... Koji bi bio njihov zaključak? Jedna je stvar sigurna: teško je zamisliti da bi došli do zaključka kako je zloglasni Zakon o nacionalizaciji uzrokom što je crna jama puna tintarnica i bočica!

Obnavljam sjećanja, doživljavam svu strahotu tih davnih dana, razmišljam o protučovječjim zakonima minulog sustava.

Da, Zakon o drugoj jugokomunističkoj nacionalizaciji iz 1948. bio je kazneni zakon protiv nedužnih ljudi.

Za Drugog svjetskog rata anglo-američke su bombe uništile Zadar i skoro sve što su moji roditelji imali. Boljševički su zakoni nakon rata dovršili to uništenje! Nova, boljševička država umjesto da plati građanima ratnu štetu (a poražena Njemačka i Italija platile su štetu) raznim je zakonima otimala ostatke ostataka.

Moji su roditelji trebali spasiti ono što se moglo spasiti, tj. barem izbjeći tamnicu (koja u boljševizmu nije bila "hotel", a još manje - *bečki valcer*), a da bi se izbjegla kazna tamnice trebalo je uništiti spomenute predmete!

Oni koji na svoju sreću nisu živjeli u nestalom sustavu, sigurno neće moći shvatiti strah koji je tada vladao. Može netko misliti, da preuveličavam strahote tih situacija. Ali ne! Strah nije bio nestvaran, jer tamnica, policija, zapisnici nisu bili maštanje, nego stvarnost!

Nakon pola stoljeća nestao je taj sustav baš zato što su njegovi zakoni bili neprirodni, protuljudski. Moji dobri i marljivi roditelji! Koliko su propatili zbog nehumanih boljševičkih zakona ... Meminisse iuvat!

Pavao Galić

Spike Lee - guru crnog rasizma

Svojevremeno se u "Hrvatskom slovu" filmski kritičar Damir Radić žalio kako ni jedan film Spikea Leeja nije kod nas prikazan ni u kinu ni na televiziji, a donedavno ni na videu. I odista, prikazivanje njegova filma "Učini pravu stvar" (Do the Right Thing) iz 1989. godine, kulturološki je bilo pun pogodak filmske redakcije HTV-a, jer je značilo uvođenje naše TV-publike (ionako kronično gladne dobrih filmova na televiziji) u opus jednog od najzanimljivijih američkih filmaša posljednjih pola desetljeća (koji doslovno ide iz filma u film - za sada mu je najnoviji "Ljeto kada je ubijao Sam" /Summer of Sam/ - prvi njegov film u kome "crnačko pitanje" nije u prvom planu), rodonačelnika "crnog vala" (crnog po boji kože) poznatijeg pod nazivom *black pack*.

Sintagma *black pack* obuhvaća pored Leeja, još nekolicinu crnih redatelja, još mlađih od njega (on je rođen 1957. u Atlanti), kao što su Robert Townsend ("Hollywood Shuffle"), John Singleton ("Boyz 'n 'hood"), Matty Rich ("Straight Out of Brooklyn"), te - medijski najpoznatiji uz Leeja - Mario van Peebles, također redatelj i glumac, sa svojim kultnim filmom "New Jack City", prikazanim i u našim kinima (naslovi svih filmova - osim Richovog - praktički su neprevedivi). Zanimljivo je da su svi počeli (ili tek počinju) režirati vrlo mladi: tako je Singleton svoj (također danas već kultni) navedeni film režirao s 23, a Rich svoj (najprovokativniji od svih, tako "da je pravo čudo što je uopće snimljen") s 18 godina!

Svi ti filmovi imaju jednu zajedničku crtu koju je Jurica Pavičić u "Slobodnoj Dalmaciji" točno označio kao "žestoku i gotovo staromodnu politiziranost", po čemu nije teško zaključiti da su u svojoj agitpropovskoj ideologiziranosti slični onima koje je pravila slavna nacistička sineastica Leny von Riefenstahl, ili pak negdašnjim sovjetskim i jugoslavenskim "partizanskim filmovima". O kakvoj se vrsti politiziranosti radi nije teško zaključiti iz već "priloženoga" (posebno onome tko zna da je Lee s neskrivenim oduševljenjem napravio i film o Malcolmu X[1], poznatom crnačkom ekstremistu i začetniku onoga što se posljednjih godina sve jasnije razotkriva kao svojevrsni crnački fašizam), a apriornu tezičnost potvrđuje i Leejeva nedvosmislena tvrdnja: "Ja radim filmove o crncima za crnce!"

Budući da je i iz samog naslova jasno da će se ovaj napis baviti fenomenom crnog rasizma (za što je prikazivanje navedenog filma iskorišteno kao povod), treba odmah nešto bitno pojasniti. Potpisnik ovih redaka, naime, ni u snu nema ništa protiv crnaca (ili bilo koje druge etničke skupine) - ono što mu je, međutim, sasvim neprihvatljivo jest rasizam sam po sebi. A da je svjetonazor S. Leeja rasistički, slažu se čak i njegovi najgorljiviji apologeti (naravno, pod uvjetom da mu nisu ideološki sumišljenici!).

Stvar je jednostavno u tome da, dok se apologija fašizma (primjerice, u filmovima spomenute Leny von Riefenstahl) ili nekog drugog totalitarističkog svjetonazora

[1] Malcolm X je svojevremeno izjavio: "Nasilje počinjeno u samoobrani i ne smatram nasiljem - ja to zovem inteligencijom!". To je sasvim u redu, kada je u pitanju čista i dokaziva samoobrana - budući da, međutim, danas i velik dio bijelog stanovništva SAD živi u krajnjoj bijedi (a većina njih ipak ne pribjegava zločinu i nasilju), Malcolmov ubojica mogao se braniti tvrdnjom da gurua crnog rasizma zapravo nije ubio nego samo - *mutatis mutandis* - previše doslovno citirao.

spremno - i s punim pravom! - moralno osuđuje (tako, na primjer, nitko ne propušta osuditi vulgarnu apologiju Ku Klux Klana u zadnjoj trećini Griffithova remekdjela "Rođenje nacije"), kod Leejevih se filmova, ipak nešto blaža, ideološka zastranjenja dobrohotno prešućuju.

Tako postupno dolazimo i do merituma ovog napisa! Onaj tko je, recimo, gledao pred desetak godina snimljen film "Mississippi u plamenu" (Mississippi Burning) Alana Parkera, o brutalnom ubojstvu trojice mladih bijelih aktivista za crnačka prava u toj državi na jugu SAD (a da i ne govorimo o nasilju - uključujući i mnoga ubojstva - nad samim crncima do tih godina!), a nema uvid u ono što se u američkom društvu otada promijenilo, vjerojatno će smatrati Leejeve rasističke stavove tek blagom reakcijom na takva divljaštva (nitko ne može zanijekati, uostalom, da u korijenima onoga što danas nazivamo američkom civilizacijom leži genocid nad indijanskim starosjediocima!).

Dakle, nitko ne tvrdi da u SAD i danas nema bijelog rasizma, jer slučajevi poput onog iz 1992., kada su četiri bijela policajca u Los Angelesu divljački pretukla mladog crnca zbog tako banalna prekršaja kao što je prebrza vožnja, dokazuju suprotno.[2]

Upravo će taj događaj, međutim, poslužiti Edwardu Mortimeru[3], kolumnistu "Financial Timesa", da u broju od 6. svibnja te godine pokuša ukazati na neke stvari posebno zanimljive u tom kontekstu: "Ovime, naravno, ne želim reći da rasizam nije raširen - pa čak i endemičan - u američkom društvu. Želim reći da je on, na žalost, karakterističan za sva društva s velikim etničkim manjinama, a da su upravo SAD od 60-ih godina učinile puno da to zlo suzbiju. Bijeda i ostali užasni uvjeti života u gradskim četvrtima nisu znakoviti samo za Ameriku..." (Posebno je posljednja rečenica Mortimerov direktni odgovor onima koji su otvoreno podržavali krvave nemire u L.A., pravdajući ih lošim uvjetima života crnačkog življa.)

Nemojmo, međutim, vjerovati Mortimeru na riječ i provjerimo radije što se to tako bitno promijenilo u Americi od 60-ih godina, osim već općepoznatog prava glasa za crnce i ukidanja zabrana ulaska crnaca na javna mjesta i u ustanove (uključujući i škole) rezervirane tada samo za bijelce. Dogodila se - negdje od početka osamdesetih godina - tzv. *affirmative action:* pod pretpostavkom (naravno, vrlo opravdanom) da su crnci (posebno) na američkom Jugu i nakon ukidanja ropstva ostali na razne načine i dalje ugroženi, počela se provoditi službena politika protežiranja crnaca, naročito pri zapošljavanju. Takva je politika ubrzo dovela do neke vrste obrnute nepravde, jer su se sada bijelci kao većinski etnički entitet počeli (opet sasvim opravdano) osjećati ugroženima.

[2] Reakcija je, međutim, svojom žestinom daleko nadrasla povod: u crnačkim nemirima u Los Angelesu, koji su trajali gotovo čitav tjedan, poginulo je 55 ljudi, a materijalna šteta se penjala na više milijardi dolara! Ovo upućuje na jednu vrlo znakovitu analogiju: nekoliko pojedinačnih incidenata na Kosovu (a posebno u tadašnjem srbijanskom tisku izuzetno eksponirani "slučaj Martinović") bili su povod Srbiji za uvođenje izvanrednog stanja u pokrajini, a pojedinačni slučajevi ubojstva Srbina u Hrvatskoj (Borovo Selo) i Bosni (svadba u Sarajevu), u atmosferi koju su nacionalistički podgrijali upravo Miloševićevi pijuni, bili su povod za - ni manje ni više - ratnu agresiju Srbije protiv doslovno svih ostalih u bivšoj Jugoslaviji!

[3] Inače, tijekom rata u Hrvatskoj i Bosni upravo je Mortimer - za razliku od nekih drugih svojih zemljaka, koji su se "pravili Englezima" - zauzimao objektivan stav prema ratnim zbivanjima i u svakom trenutku označavao SR Jugoslaviju kao jedinog agresora!

Takvo stanje stvari na dvostruki se način dotiče Leeja i njegovih ideoloških stavova. U tom nam je kontekstu zanimljiva i premisa nepotpisanog kolumnista londonskog "Economista" u broju od 30. ožujka 1991., po kojoj "od afirmativne akcije najveću korist imaju crni studenti i biznismeni, koji bi uspjeli i bez nje, dok ona gotovo nikako ne utječe na živote crnih siromaha". Zanimljiva, jer Lee potječe iz imućne crne obitelji, pa je na studij i otišao (studirao je na Morehouse Collegeu, nazvanom "crnim Harwardom") otprilike upravo kad se počela provoditi "afirmativna akcija". S druge strane, znakovito je što eskalacija crnog ekstremizma, kojemu je i Lee, kako vidjesmo, dao svoj neskroman doprinos, koincidira otprilike baš s početkom navedene akcije, što bi zvučalo paradoksalno i apsurdno kada nas neki nama bliži primjeri ne bi uvjeravali da neizazvani crni ekstremizam u SAD nikako nije osamljen primjer!

Najizrazitiji vid tog ekstremizma ipak je činjenica (a to se osobito odnosi baš na Leeja i ljude koji slično razmišljaju) da se većina crnaca danas, kad im je (opet) većina bijelaca kroz vladine institucije spremna pružiti čak i privilegije[4], namjerno getoizira, stvarajući etnički čiste grupe na fakultetima, u sportskim ekipama, pa čak (i to možda u najvećoj mjeri - što je razvidno iz mnogih američkih filmova) i u zatvorima (pri čemu se obvezatno pozdravljaju s "brate", pa već citirani kolumnist "Economista" duhovito primjećuje kako je "crni separatizam isto toliko logičan kao i kada bi Istočni Nijemci opet sagradili Berlinski zid".

Vratimo se, na kraju, ipak filmu prikazanom na HTV-u! Moderno fragmentirana, "otkačena" priča o predgrađu Brooklyna Bedford-Stuyvesantu, u kojem žive crnci i Italoamerikanci, a koje je inspiriralo i Leejev amaterski, studentski film "Joe's Bed-Stuy Barbershop: We Cut Heads" (Joeova brijačnica: režemo glave), prepoznatljivo je tezičan uradak, uvijeno pozivajući na crnački bunt (koji se, nakon prvih projekcija filma, i dogodio)[5]. Renomirani holivudski glumci talijanskog porijekla (Danny Aiello, Annabella Sciorra, John Turturro) prihvatili su uloge glupavih "makaronaša" vjerojatno i iz liberalnih uvjerenja - koja autoru filma, međutim, očigledno nedostaju!

Krajnji domet uporabe umjetničkog djela za agitpropovsko promicanje crnog rasizma ipak su pjesme većine (!) poznatih rap-pjevača, gdje se otvoreno poziva ne samo na nasilje prema bijelcima, nego čak i na njihovo ubijanje (mazohističku crtu zapadne kulture otkriva i činjenica da tu glazbu obožava i dobar dio - naravno, mlađe - bijele publike!). Agresivnost nastupa tih pjevača tolika je da je nedavno izazvala ubojstvo jednog od najpoznatijih (i najagresivnijih) među njima, Tupaca Amaura Shakura, nasred ulice.

Govoreći još 1965. o rasnoj netrpeljivosti (dakle, u vrijeme kad je na Jugu bijeli rasistički teror još uvijek bio legitimni oblik međurasne komunikacije), tadašnji američki predsjednik Lyndon Johnson u svom je obraćanju Kongresu rekao: "Ako

[4] Navodnu dosljednost bijelog rasizma u SAD opovrgava i provjerljiva činjenica da se u uskom krugu najvećih američkih bogataša nalazi i velik broj crnaca (Oprah Winfrey, Bill Cosby, "Magic" Johnson, Whitney Houston i mnogi drugi - a možda i sâm Lee!)

[5] U intervjuu prikazanom nakon filma Lee iznosi podatak kako je nakon prvih prikazivanja filma "Rađanje nacije" linčovano nekoliko stotina crnaca, što navodi na zaključak kako se on sad na neki način sveti za ono što se dogodilo prije nekih 70 godina. To je ista ona logika koja, primjerice, navodi srpske ekstremiste da se osvećuju muslimanima i ostalim susjednim entitetima za poraz na Kosovu!

budemo mirno gledali kako dijelovi naših gradova postaju legla oskudice, zločina i beznađa, ... ako se podijelimo na dvije zasebne klase, imućnu iz predgrađâ i siromašnu iz urbanih dijelova, ispunjene uzajamnim nepovjerenjem i strahom..., time ćemo duhovno osakatiti svaku novu generaciju..."

Vidjeli smo da se kroz ovih tridesetak godina etnička slika bogatih i siromašnih u Americi bitno izmijenila, a posebno nakon uvođenja tzv. afirmativne akcije, ali... Očigledno je da se danas remetilački čimbenik sakaćenja novih generacija uglavnom nalazi na sasvim suprotnoj strani od nekadašnje, tamo gdje bi ga - s obzirom na sve izloženo - u sadašnjem trenutku trebalo najmanje očekivati!

Ante Gradiška

Opaske uz pojavu lijeve teologije

Nad poviješću On razlomi kruh,
učini sućut mjerom svih vremena.
A čovjek lomi trsku napuknutu...
(M. Galić)

Kao čovjek koji je primio Boga vlastitim krštenjem, a otkrio ga u sebi vlastitom spoznajom - potvrđujem misao Dostojevskoga: Da nema Boga, sve bi bilo dopušteno!

Dakle, vjernik sam, a kao Zemljanin: Hrvat i pripadnik Rimokatoličke crkve. Kristov nauk prisilio me je da potražim odgovor na pošten i racionalan upit: Mogu li se zamjeriti Bogu svojim nacionalnim i vjerskim opredjeljenjem?

Nu, dosegom svoje umske spoznaje, ne nađoh kristovske zamjerke takvu svojem izboru. I neka sam tu sumnju pred Bogom izrekao, time sam priznao da sam u stanju tražiti istinu, a ne zadrto klečati pred Zlatnim Teletom Nacije ili Religije.

Pomirivši tu svoju sumnju sa spoznajom Istine, promotrit ću zbilju u koju sam uronjen...

Dakle, živjeti mi je kao Građaninu Svijeta, Europljaninu, Hrvatu, rimokatoliku... Dakako, živjeti mi je kao Čovjeku. I svečano i kozmopolitski izjavljujem: Onog trenutka kad se u Kristovo ime svi ljudi odreknu svojih "užih određenja", odreći ću ih se i ja! Nu sva Povijest nam potvrđuje da nema boljeg puta kroz Nju, od življenja u obiteljskoj zajednici. Čak ni genetika ne dopušta rodoskvrnuće, a to je i najvećem mrzitelju narodâ i vjera najbolji dokaz da riječ Rod nešto znači, i da nije tek puka izmišljotina kojekakvih bogohulitelja i plemenskih vračeva.

Ovaj uvod ispisah s razloga uvođenja čitatelja u temu o kojoj kanim progovoriti. Inspiraciju za ovaj osvrt našao sam u pojavi izvjesne "lijeve teologije" među nama Hrvatima. Naime, ponukan sam reagirati na novinska promišljanja naše zbilje i odnosa prema Bogu - promišljanja pojedinih teologa i svećenika, koji redovito kolumnistički u medijima podastiru svoje stavove o našoj zbilji, a od kojih ovaj put spominjem trojicu: don Ivana Grubišića, don Luka Vucu i fra Bonu Zvonimira Šagija.

Kako se radi o svećenicima, dakle ljudima u čiju vjeru ne treba ni malo sumnjati, neka mi bude dopušteno kao književniku i piscu kršćanskog nadahnuća pokušati promišljati o njihovu nauku i njihovoj riječi.

Osnovni problem njihova "pogleda na svekoliku zbilju, Duha i Svijeta" jest u tome što je njihovo pisanje suženo i ograničeno isključivo na određeni zemljopisni prostor i određene atribute tog istog prostora. Već samim time njihovo djelovanje je lišeno mogućnosti iznošenja istina značajnih za ljude drugih nacija ili vjeroispovijesti, odnosno za Čovjeka općenito.

Naime, oni pišu o Hrvatskoj i Hrvatima i to točno u određenom "društveno--političkom" trenutku. I tom se njihovu pogledu ne može uputiti nikakva zamjerka. Ali problem nastaje kad oni umišljaju da dotiču univerzalne teme i ne znajući da, ustvari, pišu na nižoj vrijednosnoj razini problema koji tište Univerzalnog Čovjeka. Tako im promakne da nudeći određeni lijek hrvatskoj zbilji, koji bi zaista u danom trenutku mogao pomoći, nude ustvari puno opasniji "lažni lijek", kojega se itekako treba čuvati. Za primjer ću samo navesti nuđenje Hrvatskoj tzv. pojma Europe, iako je ta ista Europa oboljela od ateizma, agnosticizma i hedonizma. Te kao čovjek kojega muči misao priznajem da odgovore na svoja pitanja češće nalazim na Dalekom istoku i u misticizmu pojedinih "istočnjaka" negoli u pustoši instant-tehnološkog i materijaliziranog zapadnjačkog prostora.

Da bih tu svoju tvrdnju pobliže razjasnio, poći ću od osnovnog pitanja koje sebi mora postaviti svaki čovjek: Tko sam?

Dakako, odgovorom na to pitanje mora se doći do Boga, i tu se ja slažem sa spomenutim svećenicima, ali mi se razlikujemo po tome što ja tvrdim da još na kugli zemaljskoj nema poretka za koji bi se moglo reći da je iole dostojan ljudskog načina življenja. I tu se možemo samo prepirati koji je manje loš!

Gdje je onda osnovni problem trojice svećenika? On je u tome što oni biraju loše ili manje loše poretke, te nas upućuju na jedne ili druge!

Ja bih rekao - djeluju isuviše zemaljski! A mene ne zanima *cvrkut čiopa, ni cvrčkov ditiramb,* nego *tišina zvijezda...*

Pače, kad bih htio biti zločest, mogao bih reći da su oni izvršili određeni zemaljski izbor, i "zemljom" pokušavaju mijenjati Zemlju. Njihova teologija jest "teologija pupka", koji je svakako bitan za zemaljski život, ali ja od svećenika i teologa prvenstveno očekujem da progovori o samom smislu ljudskog bitka i onostranosti.

Ljudski je problem univerzalan, ali oslobađanjem zarobljenih teologija, koje su bile gušene iza Željezne zavjese, dogodio se povijesni paradoks, da pojedini teolozi, želeći biti moderni bježe - ne u još dublje traženje Boga, nego u "golo ljevičarenje", iako znaju da je Krist upozoravao - "neka se sutrašnji dan brine sam o sebi!" Tako je danas u pojedinih hrvatskih katoličkih teologa teološki moderno - biti ljevičarski i socijalni teolog! A kako su laički mediji željni "cr(k)venih marksista", njihove kolumne zakrčile su sav "svjetovni medijski duhovni prostor". I što se onda događa? Opet su mistici i ljudi jaka duha tek pojedini slobodni strijelci, pjesnici i filozofi, dok pojedini teolozi nastaviše tamo gdje je Marx stao! Zaista, mišljenja sam da "lijeva teologija" dodiruje sami rub ateizma, jer se u svojoj "pupkološkoj optici" koristi "lenjinističkim" rječnikom, a njezino djelovanje iskorištavaju komunističko-ljevičarske političke stranke. Tako masonske nevladine udruge, koje je Veliki Kapital izmislio da bi Hrvatsku nadzirale,

dodjeljuju tim teolozima nagrade za promicanje ljudskih prava i slično. U isto vrijeme, teološki prazan prostor, koji je stvorilo njihovo pomicanje od mozga i duha prema pupku, iskorištavaju kojekakve sljedbe, koje nude spas čovjeku u ozračju svojega poimanja Boga i Čovjeka.

Ta teološka zbunjenost tzv. teologije struktura uvjetovala je da danas metanojiziraju o misteriju božanske istine isključivo pojedinci među nama, pa makar bili i laici. I je li onda čudno što se među našom mladeži željnom duha i traženja govora Istine osluškuju riječi jakih duhovnih osobnosti, kakvi bijahu Viktor Vida, Đuro Sudeta ili Nikola Šop. Upitajmo se, je li modernitet hrvatske teološke misli koketirati s ljevičarenjem, sa Smithom i Ricardom, Engelsom, Lenjinom? Nedavno se u Zagrebu u samo jednom danu dogodilo sedam samoubojstava, i ni jedno nije imalo veze s "pupkom"! Dakle, kamo ide homo sapiens kad mu teolozi postaju socijalni pragmatici i zemaljski skrbnici?

I neka trojica ne shvate kao uvredu činjenicu da ću, polemizirajući s njima, svoju misao tražilicu na trenutak morati spustiti na zemlju, među probleme koji njih tište.

Dakle, na zemlji smo. Napustio sam Džubrana, Lao Tsea, Ariasa, Tomu Kempenca, Dostojevskog, sv. Augustina i spustio se među Ruse, Amerikance, kapitaliste, marksiste, navijače, ideologe, carstva, kraljevstva, logore, stadione, tj. među ljude. Na zemlji smo i tu treba izabrati. Ponuda je golema, a zemaljski računi i nisu baš skupi. Glavna bitka vodi se oko toga čija je ponuda kvalitetnija i kako ljude natjerati baš na taj Izbor.

A o čemu se zapravo radi? Tko pokušava upravljati zemljom?

Posljednjih stotinjak godina čovječanstvom dominira spoj nekakve salomonsko--pitagorejske ideje, koja nastoji potajno upravljati svim povijesnim gibanjima u koja redimice srljaju pojedine Velike Ideje, od fašizma, do komunizma. Pritom se kugla zemaljska zalijeva golemim količinama krvi srljajući iz jedne Zablude u drugu. (Iz knjige Ivana Mužića: Metafizika masonstva).

I upravo je problem trojice što se oni muče oko tih zabluda, i to na način da biraju svoju Zabludu, te tako simpatiziraju pojedine od njih, nudeći ih kao manje zlo. Iako osobno ne sumnjam u njihove poštene namjere, nalazim da su pojedine njihove preporuke, kao eurointegracija npr., veoma opasne za stanje duha našega naroda, a i za homo sapiensa općenito.

Naime, uvjeren sam da čovječanstvom "drma" određena materijalističko-novčarska oligarhija koja nema kad čekati Nebo, te stoga hoće živjeti Odmah i Ovdje. Pojedine populacije, osobito siromašni istočnjaci, nisu toliko opasne toj Tajnoj Sili, ili barem nisu bili do sad!, te je svojega najvećeg protivnika ona vidjela u mislenoj i moćnoj Katoličkoj crkvi. Jer protestantizam, razbijen na pojedinca, nije joj bio dostojan protivnik i njime je već ovladala, a za sukob s islamom ima vremena, i zasad ga kupuje dolarima, te tu i tamo ošine batinom.

Dotle je kršćanstvo, barem u posljednjem stoljeću, napadnuto ognjem i mačem: tako je milijun i pol armenskih kršćana likvidirano potkraj Prvog svjetskog rata, "Cristerosi" su poubijani u Meksiku, u Španjolskom građanskom ratu uništeno je sve što je mirisalo na Boga i Katoličku crkvu, a o onome što su učinili Lenjin i Staljin ne treba ni govoriti; "izmišljen" je kojekakvim smicalicama i Hitler, koji je gotovo uništio i vlastiti narod! To su samo ekstremi iz naše bliže povijesti.

I ja tvrdim, suprotno trojici, da nam sve zlo stiže sa Zapada.

Iz ovozemaljskih interesa Zapad je mnoge kršćanske zemlje prepustio komunizmu, ne bi li bile uništene. I nije li sramota koja vapije do neba što u Općoj deklaraciji ljudskih prava, koja je izglasana u OUN dne 10. prosinca 1948., namjerno nije spomenut Bog?

"To je, dakle, najznačajniji izraz sekularizirane savjesti našeg stoljeća. Sekularizam znači rastavu javnog i privatnog života od vjere i etike. Znači apsolutnu autonomiju umjetnosti, gospodarstva, politike prema religiji i moralu. To je duh predstavnikâ narodâ u UN-u, kome se nije vidljivo suprotstavilo ni onih dvadeset i pet predstavnika katoličkih naroda koji su sjedili na svim raspravama za izradbu deklaracije u UN. Nije dakle ispravno reći, da je sama prisutnost Sovjeta napravila deklaraciju onako blijedom i beskrvnom, nego valja pogledati stvarnosti u oči i priznati da su oni našli izvrsnog saveznika u agnosticizmu, skepticizmu i relativizmu zapadnjaka. Deklaracija kao da je proglasila ne samo neovisnost pojedinca od apsolutističke Države, nego i neovisnost čovjeka od Boga. (Hijacint Eterović, Opća deklaracija čovjekovih prava).

Na tu nijansiranu igru Zapadnih Tajnih Moćnika nasjela su i trojica, a o toj "igri" Nikolaj Berdjajev, u svojoj knjizi "Filozofija nejednakosti", piše sljedeće: *Svjetski rat nije riješio nikakav problem niti se okončao duhovnim mirom - unutra u nama rat traje. Naši saveznici nisu imali pozitivnu ideju rata, svijest o misiji koja je povezana s tim ratom. Saveznička je ideja bila humanitarno-pacifistička, u njoj je masonska ideja bila rukovodeća ideja. Nu, iza te naizgled simpatične ideje, krije se želja da se oslabe sve nacije, da se liše individualnog karaktera i da se Kristova crkva zamijeni lažnom humanističkom crkvom, da se konkretno svejedinstvo čovječanstva zamijeni apstraktnim jedinstvom...*

Kad plaćenici takvih struktura pripovijedaju drugima o ugroženim ljudskim pravima i medijskim slobodama onda to treba shvaćati samo u smislu u kojem je Isus doživljavao farizeje.

John Coulman u svojoj studiji *Tko je tko u zavjeri: Komitet 300,* piše o *programiranu kaosu u donedavno biološki i moralno zdravim sredinama balkanskih i istočnoeuropskih zemalja... Od Zapada, i to od njegovih strogo tajnih centara za sustavni izvoz droge i antikršćanskih sljedbi u neostarjele narode, može se učiti samo orvelovski nadzor nad osobama, uništavanje svake potencije i legaliziranje bolesnih homoseksualnih i lezbijskih veza.*

(U Večernjem listu od 15. prosinca 1999. čitam da su homoseksualci Barrie Drewitt i Tony Barlow, inače ozakonjen bračni par, postali očevi dječaka Aspena i djevojčice Suffron, koje je rodila surogat-majka Amerikanka Rosalind Bellamy za 200 tisuća funti, a jajašce je dala druga žena, Tracie Matthews. Američki zakoni omogućuju surogat-majčinstvo! Mislim da ovome komentara ne treba!)

Veliko angažiranje u posljednjem desetljeću XX. st. posvećeno je širenju droge među nama Hrvatima, osobito onima Like, Dalmatinske zagore i Hercegovine. I to se radi s ciljem biološkog uništenja dinarskog elementa jer se taj dokazao kao najotporniji i najkonzervativniji u očuvanju kršćanske tradicije.

Ukratko, o čemu se zapravo radi? I što znače eufemizmi poput slatkastog pojma eurointegracije? I što znači pristupiti takvim udrugama?

Pristupanje "euroatlantskim" i sličnim integracijama znači uz gubitak državnog suvereniteta i ubrzani nestanak nacionalnog identiteta. Jer novi svjetski poredak, koristeći tehničko-tehnološku revoluciju naše civilizacije, i znanost kao odrednicu i pokretača razvoja, sa svojim subkulturnim i potrošačkim hedonizmom i nihilizmom kao posljedicom sloma eshatoloških ideologija, razara i preobražava duhovni identitet nacije, marginalizira njegovu autohtonu kulturu, činećije anakronom. Umjesto bombama bombardiraju nas tipološkom psihologijom ne bismo li se pokorili ideji planetarne vlade!

U agresiji protukršćanstva u Hrvatskoj pojavio se i "Ordo templi orientis", koji se samoreklamira kao "tajni religijski ured" utemeljen na gnosticizmu i koji djeluje u duhu programa - čini što te je volja! i poziva se na Aleistera Crowleyja, kao na najveći autoritet Reda. (Izvor: Internet).

Politika koju podupire Zapad inzistira da posebno u vojnim i obavještajno-policijskim strukturama država u tranziciji ne može napredovati ni jedna osoba koja je praktični vjernik! (Iz knjige I. Mužića: Metafizika masonstva).

Dakle, živjeti u takvu svijetu i sve to ne vidjeti značilo bi biti duhovni slijepac. Zato bi i svi ljudi u našoj Crkvi o tome trebali itekako voditi računa, a ne tek jeftino podilaziti žutom i senzacionalističkom tisku, dotiranom iz kojekakvih stranih središta moći.

Svojedobno sam bio zgranut riječima don Ivana Grubišića, koji je u televizijskoj emisiji Dubravka Merlića "o smjeni milenija", kao nešto što bi bilo sinonim za "loše" spomenuo patrijarhalnu obitelj i patrijarhalne odnose! Oštricu svoje kritike zadržao je isključivo na protimbi političkim totalitarizmima, zaboravivši pritom na moderne totalitarizme, na koje mu je lijepo ukazala novinarka Maja Freundlich! Usput, kao komentar te emisije mogu reći da je jedino prof. Tomislav Ladan progovorio o nadolazećim "prijetnjama" i iskustvima koja čekaju čovječanstvo na pragu trećeg tisućljeća, dok je tzv. filozof Alain Finkelkraut brojao žrtve Drugog svjetskog rata, a don Ivan Grubišić izgubio se u "ljevičarsko-socijaldemokratskoj filipici", bez imalo sluha za ozbiljno promišljanje nadolazećeg trećeg tisućljeća. Usput ga izvješćujem da u našim patrijarhalnim brakovima još nije zabilježen ni jedan jedini slučaj AIDS-a!

Treba znati da je pedesetak godina komunističke promidžbe - koja je Moćnicima sa Zapada odgovarala zbog rastakanja našega identiteta, te su otuda i podupirali Tita milijardama škuda - učinilo svoje. Otuda je naša kultura toliko zagađena anacionalnim i još uvijek nas se pokušava utopiti u bunaru kozmopolitskog žitkog blata. Tako u anketi o *događaju tisućljeća među Hrvatima,* književnica i urednica časopisa Zarez, Andrea Zlatar, kaže da je to osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Ovome je svaki komentar suvišan.

Tko želi prekonoćni uspjeh u kulturnom stvaralaštvu, samo treba pljunuti na domovinu, i eto ga na naslovnim stranicama, ovjenčana slavom i nagradama. I zato anacionalna "ljevica" daruje svoje štićenike u Hrvatskoj, te samo među njima bira one koje će slaviti. Dakako, nagradu i kađenje treba i platiti, i to ne samo jednim hračkom, nego to treba činiti što češće i ne dati Hrvatima da se probude.

Politika koju podupire Zapad inzistira da posebno u vojnim i obavještajno-policijskim strukturama država u tranziciji ne može napredovati ni jedna osoba koja je praktični vjernik! (Iz knjige I. Mužića: Metafizika masonstva).

Dakle, živjeti u takvu svijetu i sve to ne vidjeti značilo bi biti duhovni slijepac. Zato bi i svi ljudi u našoj Crkvi o tome trebali itekako voditi računa, a ne tek jeftino podilaziti žutom i senzacionalističkom tisku, dotiranom iz kojekakvih stranih središta moći.

Svojedobno sam bio zgranut riječima don Ivana Grubišića, koji je u televizijskoj emisiji Dubravka Merlića "o smjeni milenija", kao nešto što bi bilo sinonim za "loše" spomenuo patrijarhalnu obitelj i patrijarhalne odnose! Oštricu svoje kritike zadržao je isključivo na protimbi političkim totalitarizmima, zaboravivši pritom na moderne totalitarizme, na koje mu je lijepo ukazala novinarka Maja Freundlich! Usput, kao komentar te emisije mogu reći da je jedino prof. Tomislav Ladan progovorio o nadolazećim "prijetnjama" i iskustvima koja čekaju čovječanstvo na pragu trećeg tisućljeća, dok je tzv. filozof Alain Finkielkraut brojao žrtve Drugog svjetskog rata, a don Ivan Grubišić izgubio se u "ljevičarsko-socijaldemokratskoj filipici", bez imalo sluha za ozbiljno promišljanje nadolazećeg trećeg tisućljeća. Usput ga izvještujem da u našim patrijarhalnim brakovima još nije zabilježen ni jedan jedini slučaj AIDS-a!

Treba znati da je pedesetak godina komunističke promidžbe - koja je Moćnicima sa Zapada odgovarala zbog rastakanja našega identiteta, te su otuda i podupirali Tita milijardama škuda - učinilo svoje. Otuda je naša kultura toliko zagađena anacionalnim i još uvijek nas se pokušava utopiti u bunaru kozmopolitskog žitkog blata. Tako u anketi o *događaju tisućljeća među Hrvatima,* književnica i urednica časopisa Zarez, Andrea Zlatar, kaže da je to osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Ovome je svaki komentar suvišan.

Tko želi prekonoćni uspjeh u kulturnom stvaralaštvu, samo treba pljunuti na domovinu, i eto ga na naslovnim stranicama, ovjenčana slavom i nagradama. I zato anacionalna "ljevica" daruje svoje štićenike u Hrvatskoj, te samo među njima bira one koje će slaviti. Dakako, nagradu i kađenje treba i platiti, i to ne samo jednim hračkom, nego to treba činiti što češće i ne dati Hrvatima da se probude.

Najnovija je moda pljuvati na hrvatsko ognjište. Pogrdnim izrazima - ognjištarci, čađavci i slično, želi se oskvrnuti klica hrvatskog identiteta i zatomiti hrvatsko ime. Onome tko napadne naše ognjište umjetnička je slava zagarantirana!

I zato sam se ja našao ponukanim progovoriti, jer anacionalne udare u kulturi mogu otrpjeti i na njih sam navikao, ali udari koji dolaze iz pojedinih teoloških udruga u našoj Crkvi bole me kudikamo više. I još kad se oni čije bi područje djelovanja i misli trebao biti Misterij počnu baviti zemaljskim Izborom, onda ih treba na to upozoriti. Stoga da bih olakšao dušu svoju, uzeo sam "pero" u ruke i punim imenom i prezimenom potpisao ove retke. Isto tako kršćanski priznajem pravo i trojici svećenika na njihove misli i ideje, nadajući se da će i oni shvatiti razlog koji je mene ponukao da javno izrečem svoje neslaganje s njihovim stavovima.

Uostalom, nisu li i za Isusa pitali: Odakle ovome mudrost? Nije li ovo drvodjeljin sin?

Stanislav Pejković

KRATKA POVIJEST REVIJE "STUDIA CROATICA"

Godine 1959. u vrlo neizvjesnoj međunarodnoj situaciji skupina hrvatskih intelektualaca državotvornih političkih emigranata u Buenos Airesu, odlučuje promijeniti svoju dotadašnju političku djelatnost i okrenuti je prema vani, prema svijetu koji nas okružuje. U toj skupini od desetak hrvatskih intelektualaca i poslovnih ljudi nalazili su se braća dr. Radovan i dr. Božo Latković, Ivo Bogdan, Branko Kadić, Srećko Karaman, Ivo Rojnica, dr. Mate Luketa, prof. Vinko Nikolić, dr. Ivo Hühn, dr. Anđelko Belić, prof. Danijel Crljen, dr. Milan Blažeković, te kasnije pridošli dr. Franjo Nevistić, Milan Rakovac, dr. Pero Vukota i Ljeposlav Perinić. Nakon prvih sastanaka stvorena je načelna odluka da se pokrene časopis na španjolskom jeziku, "*Studia Croatica*". Istodobno je bilo odlučeno o osnivanju jedne hrvatske kulturne ustanove, koja će biti ujedno i pokrovitelj časopisa. Tako je godine 1960. osnovan Hrvatski latinskoamerički kulturni institut.

U rujnu 1960. godine pojavio se prvi svezak tromjesečnika "Studia Croatica" na 96 stranica, u čijem je uvodniku bilo istaknuto sljedeće:

"Ova je publikacija namijenjena javnom mnijenju iberoameričkih zemalja, a posebice onima, koji se radi svojega poziva ili svoje dužnosti bave proučavanjem stanja koje vlada u Srednjoj i Južnoj Europi, područjima sada podvrgnutim komunističkom nasilju. Ova publikacija predstavlja autentični izraz prognanih Hrvata, među kojima se nalazi ne maleni broj intelektualaca, žrtava komunističkih progona. Želja je inicijatora ove publikacije, da obavijesti slobodni svijet o povijesno-kulturnoj baštini svoje stare domovine, o njezinim patnjama, zbivanjima i borbi koju vodi za slobodu i nezavisnost. U isto vrijeme inicijatore potiče i osjećaj zahvalnosti prema američkim republikama u kojima su našli svoju novu gostoljubivu domovinu."

Osim redovitog izlaženja revije "*Studia Croatica*" Hrvatski latinskoamerički kulturni institut i uredništvo "*Studia Croatica*" izdali su na španjolskom jeziku još i knjige: "Bleiburška tragedija - Dokumenti o masovnom ubijanju Hrvata u komunističkoj Jugoslaviji godine 1945" (na 400 stranica), "Bosna i Hercegovina - Doprinosi za osvjetljavanje uzroka Prvog svjetskog rata" (na 344 stranice), "Hrvatska i sadašnja kriza u Jugoslaviji" (knjigu je napisao dr. Franjo Nevistić, a izdana je za vrijeme Hrvatskog proljeća 1971. godine), "Hrvatska i njezina sudbina" (izdana 1977. godine) i "Poljički statuti" (knjiga izdana godine 1995, koju je preveo na španjolski jezik i komentirao dr. Božo Latković).

U okviru tematske raspodjele "Studia Croatica" objavljivala su i sve djelatnosti Hrvatskog latinskoameričkog kulturnog instituta, kao što je npr. njegovo sudjelovanje na Svehrvatskom kongresu u New Yorku 1962. godine i u Hrvatskom narodnom vijeću od 1975. godine do obnove Države Hrvatske. Institut je osim istraživanja bleiburške tragedije istraživao i sudbinu američkih zrakoplovaca zarobljenih u NDH za vrijeme rata 1941-1945. godine. Rezultati toga

istraživanja potakli su američkog povjesničara Michaela McAdamsa da istraživanje dovrši i 1980. godine objavi knjigu pod naslovom "Allied Prisoners of War in Croatia 1941 - 1945", koja je poslužila hrvatskim državnim vlastima u njihovu odnosu sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Želimo naglasiti da je šest južnoameričkih predsjednika, koji su primali "*Studia Croatica*", među prvima priznalo Republiku Hrvatsku.

Prva tri glavna urednika "*Studia Croatica*" bili su Ivo Bogdan, dr. Franjo Nevistić i dr. Radovan Latković. Godine 1995. uredništvo preuzimlje mr. Joza Vrljičak, a u uredničkom se odboru nalaze esc. Jasna Bulat, Mira Dugački-Vrljičak, lic. Maja Lukač-Stier, dr. Silvio Rajman, ing. Ante Turica, dr. Marija Vrljičak-Sutter i lic. Carmen Vrljičak a dopisnici su Marta Gazzari, arq. Asja Perasić i dr. Mateo Martinić Beroš (Čile), Ksenija Horvat (Venezuela), Francisco Javier Juez Galvez (Španjolska), te mr. Mate Marčinko, prof. Ante Petrić (Hrvatska) i dr. Christophe Dolbeau (Francuska).

Do danas je izdano 139 brojeva revije "Studia Croatica" na više od 12000 stranica. U prosincu 1996. uspostavili smo jedan Web site. Danas imamo na našem Web site 30.0 Megabytes (to znači 30.000.000 slova ili oko 5000 stranica "Studia Croatica" i to je najveći Hrvatski Web site na španjolskom jeziku.

Kako se ovih dana navršava 40 godina od prvog izdanja časopisa "Studia Croatica", za tu prigodu izdat ćemo jubilarnu ediciju - u formi CD-ROM s 3000 stranica časopisa, plus 1000 stranica iz drugih knjiga. Ta jubilarna izdanja predstavit će se u Buenos Airesu u prosincu 1999. Namjeravamo predstaviti taj CD-ROM u Zagrebu u mjesecu travnju god. 2000.

Joza Vrljičak

ZOV IZ LIKE

Podlapac (Podlapača) je danas malo selo u Lici, s oko 200 stanovnika, na jugozapadnom rubu znamenitog Krbavskog polja. Crkva sv. Jurja Mučenika govori da je tu nekada bilo mnogo više stanovnika - preko dvije tisuće prije II. svjetskog rata. Selo i crkva su jako stradali za vrijeme nedavne agresije. Usput, početkom stoljeća cijela Lika imala je oko dvjesto tisuća stanovnika, danas svega 37 tisuća. Organizirano, nasilno mijenjanje demografske strukture Like u ovom stoljeću započelo je 1945. g. Za ilustraciju, obližnji gradić Udbina je do 1941. g. bio po sastavu stanovništva gotovo 100% hrvatski grad. Tijekom samo 45 poslijeratnih godina, do 1990., njegova je demografska slika posve izmijenjena, te su Hrvati gotovo nestali iz tog grada.

Dobrim dijelom obnovljena, lijepa i dosta velika škola u Podlapcu danas ima ukupno tri učenika. Do 1941. g. u Podlapcu su bile čak dvije škole. Prirodne ljepote tog kraja, kao i cijele Like, teško je riječima opisati. Treba doći i vidjeti, ne samo zbog prirodnih ljepota, nego i zbog ljudi, među kojima je i mnogo prognanika iz Bosne, koji tu nastoje započeti novi život. S tim razlogom je 22. svibnja 1999. na inicijativu Podlapčanke *Josipe Paun-Knežević,* a u organizaciji udbinske općine, ostvaren posjet učenika V.a razreda OŠ "J. J. Strossmayer" iz Zagreba i njihovih roditelja ovomu kraju. Dobrotom g. *Marijana Sertića,* također Podlapčanina, u tom predivnom kraju mnogi smo se našli prvi put. Dočekali su nas svi mještani, učenici i njihovi nastavnici iz Udbine, dječji tamburaški orkestar osnovne škole iz Bilaja. Nakon vrlo nadahnute svete mise koju je vodio *vlč. g. Josip Štefančić,* i sam prognanik iz Bosne, te blagoslova 20 novoposađenih stabala javora pored ratom oštećene crkve, koja predstavljaju simbol obnove života (dar poduzeća Zrinjevac iz Zagreba, dobrotom predsjednika upravnog odbora tog uglednog poduzeća g. *Ante Ledića),* nastavljen je program u obnovljenoj područnoj školi. Kratkim prigodnim govorom velikom se mnoštvu nazočnih u učionici obratio prof. *Milan Paun,* nastavnik iz Podsuseda, predstavivši se kao Ličanin "iz dijaspore", što je izazvalo buran smijeh (šukundjed mu je iz Podlapca). Donio je krasan poklon školi - gipsanu repliku Baščanske ploče široku 160 cm, tešku 25 kg (original je težak 800 kg!), koju je izradio njegov učenik *Vedran Hlašč* iz OŠ "Susedgrad". Na ploči se naime spominje Krbava i Lika. Do potpune obnove škole čuvat će se u Nacionalnom parku Plitvička jezera, gdje će je moći vidjeti brojni gosti. Nakon toga je u ime Hrvatskog katoličkog društva prosvjetnih djelatnika (HKDPD) i Društva prijatelja glagoljice (DPG) iz Zagreba nazočne pozdravio *Darko Žubrinić,* i održao kratko predavanje o glagoljskoj baštini na tlu Like, te poklonio školskoj knjižnici svoju knjigu "Hrvatska glagoljica" (prva u fondu knjižnice), ilustrirani zidni atlas Hrvatske, i komplet časopisa "Matka" (dar Hrvatskog matematičkog društva, dobrotom mr. Željka Hanjša). Program je nastavljen obilaskom sela, uz ličke uštipke, izvanredan sir (kakav u Zagrebu sigurno nećete naći), i uz tradicionalni lički objed. Svrha susreta bila je upoznati goste s problemima Podlapca, Udbine i Like, i mogućnostima razvoja. Pomoć je potrebna u školstvu, a osobito u gospodarstvu.

Dne 26. studenog 1999. u Boćarskom je domu u Zagrebu, uz mnoštvo uzvanika, održana neobično lijepa svečanost na kojoj je dodijeljena Povelja počasnog građanina Udbine i mjesta Podlapca u Lici našem pjesniku *Dragutinu Tadijanoviću.* Naime, baka i djed akademika Tadijanovića po majčinoj liniji podrijetlom su upravo iz podlapačkog kraja, što je i sam autor opisao u djelu "Knjiga o sebi i o svojima". Pjesnik je s njemu svojstvenim oduševljenjem prihvatio dodjelu te Povelje. Iako već u dubokoj starosti, u svojoj devedeset i petoj godini upravo je nevjerojatno aktivan.

Svečana dodjela povelje provedena je pod pokroviteljstvom Ličko-senjske županije i općine Udbina. Pozdravni govor u ime općine grada Udbine, s kratkim osvrtom na pjesnikovu biografiju, održao je načelnik općine g. *Ivan Pešut,* o samom Podlapcu govorio je dr. Milan Glavaš, ugledni profesor na Šumarskom fakultetu u Zagrebu. Grad Udbinu predstavio je g. *Stjepan Bićan,* dok je predsjednik izvršnog vijeća općine Udbina g. Jakov Krmpotić svečano uručio povelju počasnog građanina Dragutinu Tadijanoviću. Nakon toga riječ je uzeo g. Tadijanović, koji je školi u Podlapcu poklonio komplet svojih sabranih djela u pet knjiga. Profesor *Josip Paun* je gospodinu Tadijanoviću poklonio ručni rad od bijelog platna, izrađenog od lana ubranog u polju Kegljenovim dolovima, odakle su pjesnikovi djed i baka. Razumije se, pjesnik je s veseljem i ponosom prihvatio i poklonjenu ličku kapu. Nakon toga pročitani su stihovi D. Tadijanovića.

U nastavku, uslijedila je raskošna zakuska s odabranim tradicionalnim ličkim specijalitetima. Svečanost je popratio i KUD "Sinac" (Sinac je mjesto

u blizini živopisnog izvora rijeke Gacke), koji njeguje ličku pjesmu i folklor. Na zvuk tamburice i pjesme, vidjevši krasne djevojke u živopisnim narodnim nošnjama, g. Tadijanović nije mogao odoljeti a da se i sam ne pridruži zboru. I to ne samo kao slušač, već i kao aktivni pjevač! Bio je doista užitak vidjeti i čuti krepkog, simpatičnog starca kako u svojoj devedeset petoj godini pjeva poznatu pjesmu "Hej kada sam sinoć pošla iz dućana".

U planu je da na proljeće 2000. g. gospodin Tadijanović u podlapačkom kraju zasadi tri hrasta, poklon poduzeća Zrinjevac iz Zagreba: jedan će biti posađen u Kegeljenovim dolovima, drugi pred crkvom u Podlapcu, a treći u okviru budućeg botaničkog vrta što ga u Podlapcu priprema poduzeće Zrinjevac, dobrotom g. *Ante Ledića*. Vjerujemo da će Podlapac u skoroj budućnosti pohoditi planinari (dovršava se planinarska prostorija), učenici i njihovi nastavnici (posjet botaničkom vrtu, u planu je škola u prirodi za djecu, s mogućnošću organizirana smještaja), kao i svi zainteresirani.

Razumije se, glavna svrha druženja nije bila sama svečanost u Boćarskom domu, nego skrenuti pažnju na potrebu sistematske i organizirane pomoći Lici u nastojanjima da krene putem obnove svojih škola, gospodarstva, i života dostojnog čovjeka. Tu je svrhu dobro shvatio naš dragi pjesnik Tadijanović. I na tome mu velika hvala.

Darko Žubrinić

IN MEMORIAM*

Vanek Šiftar (1919-1999)

Na samu Martinju (sv. Martina moremo tretirati za prvoga velikoga "Panonca"), pokopan je prof. dr. Vanek Šiftar, jedan od najvećih predmisliocev "Panonske regije" u drugoj polovici 20. stoljeća. Predmislilac u tom smislu, jer je stalno težio za tim, da bi se tromeđa Gradišće (Austrija), Mađarska i Slovenija skupa s Hrvatskom čim bliže spojila i napravila malu europsku zajednicu. Tako je on bio glavni motor pri utemeljenju "Simpozija Mogersdorf (Modinci)" i pri osnivanju "Panonskoga instituta". Ali najveća njegova zasluga je obdržavanje "Vrta spominov in tovarištva" u Petanjci, općina Tišina kraj Murske Sobote, u Sloveniji. Gajenjem i obdjeljivanjem spomenutog Vrta pokazao je on na primjeru biljkov što je "skupaživljenje". Ovde je prof. Šiftar primao svoje goste iz domaćeg mu Prekmurja, iz ostale Slovenije i iz inozemstva. Pokazao je obožavateljem "Parka" stotinjak različitih biljkov i stabaljev, ali i druge zanimljive stvari kot, na peldu, ciglu iz japanske Hirošime ili krvave zemlje iz Stalingrada. Poslije razgledanja nuđao je on, skupa sa svojom ženom gospom Zitom, gostom domaću rakiju, prekmursko vino i slasnu južinu.

Dr. Vanek Šiftar rođen je 1919. ljeta u Petanjci. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Ljubljani 1945. Onde je doktorirao iz društveno-političke znanosti 1965. ljeta. Bio je parlamentarac, službovao u pravosudni ustanovi, a potom se je posvetio pedagoško-znanstvenom djelu i predavao na Pravnom fakultetu u Mariboru kot profesor ustavnoga i djelovnoga prava. Neko vrime je bio i na Teološkom fakultetu u Zagrebu. Ljeta 1983. dobio je titulu zaslužnoga profesora Sveučilišća u Mariboru.

Njegova bibliografija obuhvaća prik 400 naslovov, a publicirao je i nekoliko monografijov. U jednoj knjigi bavio se je položajem Ciganov - Romov u Prekmurju. 1998. ljeta objavljena mu je i zbirka pjesam "Pobiram orumenele liste".

Uz domaća priznanja dostao je i sljedeće časti: Veliku zaslužnu medalju Zemlje Gradišća (1979), Zlatnu počasnu iglu Mogersdorfa (1984), Veliku zaslužnu medalju Republike Austrije (1985) i Zlatnu zaslužnu medalju Zemlje Štajerske (1987).

Mi od Panonskoga instituta zgubili smo svojega povjerenika u Sloveniji, ki je nas tanačio i opskrbljivao s članki i prinosi za Panonske ljetne knjige. Ali kot dalekosežni suradnik Panonskog instituta skrbio se je za svojega nasljednika i preporučio nam prof. Vugrinca, direktora pokrajinske in študijske knjižice u Murskoj Soboti. A na diplomatskoj razini moremo se obratiti njegovomu sinu prof. Marjanu Šiftaru. On je generalni sekretar gospodina Kučana, predsjednika Republike Slovenije.

Osobno sam izgubio svojega duhovnoga oca, ki me je peljao, savjetovao, a katkad i najzaddržao, ako sam hotio "striljiti" prik cilja!

I za našega nezaboravnoga profesora valjaju sljedeće poslovice: "Človik ne umire, dok ga drugi nosi u svom srcu", a osobito ova: "Ne tugujmo zato što je umro, budimo srićni da smo ga imali i da smo s njim smili većkrat skupa biti!"

Svoj zadnji javni nastup imao je drâgi nam pokojni 26.6.1999. na granici Eberava - Petrovo Selo pri promociji almanaha "Panonska ljetna knjiga 1999.".

Robert Hajszan, predstojnik Panonskoga instituta u Gradišću, u Austriji.

* Članak našega suradnika R. Hajszana pisan je hrvatskim kako se govori u Gradišću (op. ur.)

NOVA IZDANJA

Naručuje se kod:
HKD Sv. Jeronima
Trg kralja Tomislava 21
Tel. 01/49 22 300

JOŠ JEDAN ZBORNIK O BARTOLU KAŠIĆU

(Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb 1999.)

Bartol Kašić takva je velika pojava u hrvatskoj povijesti da se njegova djela trajno istražuju i njegovo mjesto u hrvatskoj filologiji i hrvatskoj književnosti preispituje na raznim stranama svijeta i u radovima mnogih učenjaka, najviše, naravno, u Hrvatskoj. Osobito su posljednja desetljeća donijela puno interesa za toga Pažanina, a u okviru tih zanimanja sasvim je nezanemariv zbornik radova o djelu Bartola Kašića pod naslovom *Bartol Kašić u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici.* Posjedujem drugo, popravljeno i prošireno izdanje toga zbornika, pa o njemu i pišem najkraće. Sadržaj je sljedeći: Josip Stipanov, "Uvodno slovo"; Ivan Kosić, "Riječ urednika"; Josip Vončina, "Bartol Kašić kao jezikoslovac"; Petar Bašić, "Rukopisi Kašićeva prijevoda Svetoga pisma"; Petar Bašić, "Kada je Bartol Kašić započeo, a kada dovršio svoj prijevod Svetoga pisma?"; Darija Gabrić - Bagarić, "Kačićeva *Biblija* i hrvatska svetopisamska tradicija"; Vladimir Horvat, "Paradoksalna sudbina hrvatske *Biblije* Bartola Kašića: naručena 1625., zabranjena 1634., tiskana konačno 1999."; Vladimir Horvat, "Konačna zabrana tiskanja Kašićeve Biblije"; Valentin Putanec, "Tragom Bartola Kašića I: Funkcija digrafa *yh* u grafiji drame *Venefrida* (1627) Bartola Kašića (1575-1650)"; Valentin Putanec: "Tragom Bartola Kašića II: Hapaks 'činitevitnicilji' u hrvatskoj rukopisnoj 'Bibliji' (1. polovica 17. st.) Bartola Kašića (1575-1650)"; Valentin Putanec: "Tragom Bartola Kašića III: Polimorfija u izgovoru u grafiji jezičnoga standarda u Hrvata u 17. i 19. stoljeću"; Ivan Kosić, "Djela Bartola Kašića u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici".

U nizu vrlo zanimljivih i vrijednih priloga najopsežniji je onaj urednika zbornika Ivana Kosića; on popisuje djela Bartola Kašića u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, djela Bartola Kašića koja se ne nalaze u fondu te ustanove te radove o Bartolu Kašiću u fondu Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Razumije se, bibliografije su već po definiciji nepotpune, a taj će Kosićev napor ostati vrijedan i onda kad se pokaže da ga je moguće dopuniti. Ovdje samo napominjem da bi bilo vrlo korisno da je spomenuta velika studija Dalibora Brozovića iz zbornika *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu,* Zagreb 1978., a dodajem i članak Petera Hilla "Biblija na narodnom jeziku", *Naučni sastanak slavista u Vukove dane,* 17-2, 1988., te prilog nedavno preminuloga Pavla Ivića iz poznate polemike u *Jeziku* sredinom i potkraj osamdesetih godina. Riječ je o članku "Sve moje konstatacije i dalje čvrsto stoje", 36, 1988-1989, br. 3, str. 72-84.

Lektira ovoga zbornika dobro će doći svim zainteresiranima, osobito naslovi Josipa Vončine i Valentina Putanca. Uz opširna proučavanja Marka Marulića pomalo se zahuktavaju i istraživanja Bartola Kašića, upravo neophodna i dragocjena. Moramo pomišljati i na sustavna i ozbiljna izdavanja Kašićevih djela, npr. *Perivoja od djevstva* i drugih.

Josip Lisac

STJEPAN KRASIĆ: PET STOLJEĆA DOMINIKANSKE NAZOČNOSTI U KORČULI 1498. - 1998. ZAGREB 1998.

Stjepan Krasić, dominikanac i poznati istraživač crkvene i kulturne povijesti, rođen je u Čitluku kraj Mostara 6. X. 1938. Studirao je u Dubrovniku i Zagrebu, doktorirao teologiju na Papinskom sveučilištu sv. Tome Akvinskoga i crkvenu povijest na Papinskom sveučilištu Gregoriani u Rimu. Redoviti je profesor na Papinskom sveučilištu sv. Tome Akvinskoga i glavni urednik časopisa "Angelicum". Autor je mnogih studija i knjiga, npr. *Stjepan Gradić* (1987), *Ivan Dominik Stratiko* (1991), *Generalno učilište Dominikanskog reda u Zadru* (1996), *Dominikanci. Povijest Reda u hrvatskim krajevima* (1997).

U ovoj - na temelju literature i sačuvanih izvora - piše sustavan prikaz povijesti osnutka i razvoja samostana i crkve sv. Nikole u Korčuli, opisuje njegove imovinske prilike, pastoralnu, izobrazbenu i izdavačku djelatnost njegovih članova, donosi podatke o istaknutijim korčulanskim dominikancima, poznatim samostanskim starješinama te u izboru vrela i u dodatku podatke o dominikancima koji su bili korčulanski biskupi.

Pisac nije zaboravio čitatelja upoznati s političkim i crkvenim prilikama u Dalmaciji i na otoku Korčuli od XV. do XX. st., a napose će ga zainteresirati poglavljem kojim mu - na temelju samostanskih ljetopisnih bilježaka - približuje političke prilike i nevolje u posljednja dva stoljeća.

Krasić - u svojoj lijepo opremljenoj i ilustriranoj knjizi - s pravom ističe kako je korčulanski samostan nekadašnje Dalmatinske, sada Hrvatske dominikanske provincije subjekt vjerskoga i kulturnoga života ne samo u gradu i na otoku Korčuli te da djelovanje njegovih članova zavređuje "posebnu pozornost istraživača njegove povijesti". On upozorava da su mnogi zaslužni po svojemu propovjedničkom, ispovjedničkom, općenito duhovnom ali i autorskom i glazbenom djelovanju u hrvatskim zemljama pa i u inozemstvu. Primjera je mnogo, od tipičnoga pučkog misionara Dominika Domića do svjetskoga putnika, istraživača središnje Amerike, diplomata, kartografa i pisca Vinka Paletina.

Zaključno Krasić piše: "Samostan sv. Nikole, po kojemu je Red propovjednika pola tisućljeća nazočan u gradu i na otoku Korčuli, nijemi je, ali stvarni svjedok svih zbivanja koja su u tom dugom razdoblju potresala Korčulom, Dalmacijom i Hrvatskom."

T. M.

ZAPIS O JUNACIMA VISINA

(Ivica Ćosić-Bukvin, Krila Vrbanje, Naklada autorova, Vrbanja 1999.)

Uvod u ovu knjižicu od 70 stranica započinje riječima dra Vladimira Geigera, koji objašnjava: "Niz je tema iz hrvatske vojne i ratne povijesti koje do naših dana nisu dostatno i valjano obrađivane i poznate. Brojna su otvorena i neriješena pitanja. Zasigurno važan a ipak malo ili,

točnije, nesustavno istražen problem jest i povijest Hrvatskog ratnog i vojnog zrakoplovstva. U historiografiji i publicistici tek je usputno obrađeno sudjelovanje Hrvata u zrakoplovstvu Kraljevine Jugoslavije (do 1941.), i zrakoplovstvo Nezavisne Države Hrvatske (1941. - 1945.). Prošlost sačuvana u arhivima, muzejima, bibliotekama i privatnim ostavštinama krije brojne vrijednosti i važne podatke iz naše povijesti. Na osnovi postojeće literature, tiska, arhivskog gradiva, slikovnog materijala i svjedočanstava rekonstruirano je i prikazano sudjelovanje Vrbanjaca u zrakoplovstvu spomenutih dviju država."

Doista, rijetka publikacija. Malen, ali zanimljiv prikaz dijela povijesti hrvatskog zrakoplovstva. Cijela knjižica, nakon sažeta uvoda počinje zanimljivom pričom o ljudima sela koje je dalo deset pročutih zrakoplovaca; priča o kraju gdje su ljudi blage ćudi, ali čvrstog, drevnog hrvatskog ponosa. A i mladost u tome kraju bujna je i smjela, i to su faktori koji su je ponijeli u visine.

Ova knjižica je spomenar, ili tužni zbir zapisa o mladim i hrabrim momcima, koji su zbog svoje smjelosti nazivani na prostoru koji je razmeđe Srijema i Slavonije: "Naši vrbanjski sokolovi!"

Dobro komponirana, omanja monografija Ivice Ćosića - povjesničara svoga sela Vrbanje, njegovo je vlastito izdanje, ali s njim je surađivalo i deset eksperata: Marko Nikoljačić, Josip Krasnik, Luka Purić i Dragutin Sokol, zrakoplovci, ing. V. Purić, Vjekoslav Nikoljačić Bukvin, akad. slikar, D. Pavlina, predsjednik HDV dr. Vladimir Geiler, povjesničar, ing. Siniša Pogačić, publicist, i Tihomir Likso, povjesničar.

Zaslužni autor publikacije opisuje sudbine zrakoplovaca, onih iz Vrbanje, kao i nekih iz okolice. Cio tekst je dopunjen fotografijama pojedinaca i skupina, a sličica ima preko trideset. Zrakoplovci su u različitim uniformama, već prema situacijama i stalnim promjenama za burnih godina poslije 1940.

Pojedini snalažljivi i sretniji zrakoplovci izbjegli su strašnoj crvenoj pošasti, i služili u vojnim ili civilnim službama širom svijeta, kao npr. Josip Kresnik koji je kao zrakoplovac službovao u Siriji, Izraelu i najzad u Kanadi, gdje i danas boravi, češće navraćajući u rodno selo - Vrbanju.

Spomenimo još i Luku Purića, Vrbanjca, koji je početkom rata služio u mornaričkom zrakoplovstvu, zatim kao ratni pilot odlazi u Italiju, odatle u Bengazi, gdje se uklapa u englesko zrakoplovstvo, služi u RAF-u, a zatim pri kraju rata, uključen je u partizansko zrakoplovstvo. Ostao je živ i boravi u selu Radalju, blizu Neuma.

Rat i život neprekidno na kocki, izrazito je obilježje osobito zrakoplovne vojne službe, u kojoj su mnogi izgubili mlade živote. Neki u tuđini, a neki u domovini: zarobljeni, nestali u noćima strave, mržnje, osvete...

Listine mrtvih sačuvane su u hrvatskim domovima, godinama skrivene, na tajnom mjestu, ali isto tako i sličice, medalje, stari časopisi, koji su čekali da i najmlađi naraštaji iz njih nešto saznaju...

Godine su tekle, a majke su s tugom u srcu umirale, također i žene udove, ali su rasla djeca, unuci, praunuci.

Knjižica o zrakoplovcima ima svoju vrijednost. Trud autorov nije bio uzaludan. Podaci, dokumenti, kronike, fotografski snimci, sve će to poslužiti novim istraživačima tragične ratne prošlosti na raznim točkama danas već davnih sudara i lomova...

I. Balentović

KNJIGA O SRIJEMSKIM HRVATIMA

(Dr. Vlatko Rukavina, Hrvati stvaraoci u Zemunu, Matica hrvatskih iseljenika, Zagreb, 1999.)

Doktor biotehničkih znanosti Vlatko Rukavina, autor brojnih znanstvenih radova i projekata, najveći dio svog radnog vijeka proveo je u "Galenici" koja se, zahvaljujući i njegovu doprinosu, razvila u giganta farmaceutsko-kemijskih proizvoda. Ujedno je bio i predavač na Poljoprivrednom fakultetu u Zemunu te izvanredni profesor na Prehrambeno- tehnološkom fakultetu u Osijeku. Kao ekspert Ujedinjenih naroda sudjelovao je u misijama na projektima u Lautonu (Engleska), Tessalonikiju (Grčka), Repcelaku (Mađarska) i Entebeu (Uganda). U vrijeme srpske agresije na Hrvatsku napustio je "Galeniku" i osnovao vlastitu firmu "Tomitrade".

Taj čovjek goleme radne energije i vrhunski znanstvenik ujedno je i zaljubljenik u svoj rodni Srijem i vrstan poznavatelj njegove prošlosti. Kako je područje Vojvodine, a samim tim i Srijema, tijekom duge povijesti uvijek bilo etnički šaroliko, i Hrvati su dali velik doprinos njegovu razvoju u svim vidovima života. Rukavina kao Hrvat osjetio se pozvanim da nešto kaže o svemu tome, pa i o etničkim čišćenjima: "Na ovim srijemskim prostorima gdje su se interesi velikih prelamali preko leđa malih, etnička čišćenja imaju dužu tradiciju nego suživot ljudi... Rimljani su otjerali Dačane u vrijeme cara Trajana, Huni Panone pod vodstvom Atile, a turski sultani osvojene prostore čistili od slavenskog življa. Ali danas nema ni Rimljana ni Turaka. Srpski vođe to nisu shvatili iz povijesti, već su posljednjih deset godina nastojali oko realizacije Garašaninove ideje o stvaranju velike Srbije, a to je veći dio Srba prihvatio, ali "batina ima dva kraja". Dok je autor knjige dovršavao ovaj tekst, vihori rata zahvatili su i Kosovo, Srbiju, Srijem i Zemun. To je bilo i za očekivati jer "tko sije vjetar, žanje buru"..."

Knjiga *Hrvati stvaraoci u Zemunu* ne obuhvaća samo područje kulturološkog djelovanja Hrvata u Zemunu, nego zadire duboko u prošlost širih prostora nastojeći dati sveobuhvatnu sliku povijesnih previranja u kojoj u prvi plan dolaze Hrvati iz Srijema, a posebno Zemuna.

Tematski je podijeljena u tri cjeline: *Zemun i okolica kroz povijest, Kulturni život Hrvata* i *Hrvati stvaraoci u Zemunu.*

Prvi dio daje presjek od vremena Kelta i njihovog utvrđenog naselja Taurunum (današnji Zemun) iz III. st. pr. Krista, Rimljana, prvih kršćanskih vjerovjesnika (sv. Pavao) i djelovanja kršćanske crkve, provale Huna pa dalje preko srednjeg vijeka i hrvatskih narodnih vladara, bizantskih osvajanja, turskih prodora do austrougarskog gospodarstva gdje vidnu ulogu igra i Vojna krajina, do prvog i drugog svjetskog rata i dviju Jugoslavija. Tu je obilje podataka o znamenitim ličnostima i događajima koji su utjecali na razvoj ovoga kraja i na međuetničke odnose. Posebno su zanimljivi dijelovi o razgraničenjima u najnovije vrijeme: "Đilasove granice u Podunavlju", "Kronologija razgraničenja u Podunavlju", "Podjela Srijema 1945." i "Hebrangov sukob - zbog Srijema"... i tablice o kretanju broja stanovnika, o nacionalnoj strukturi te o Hrvatima u svim srijemskim naseljenim mjestima.

Drugi dio oslikava kulturni život, gdje vidnu ulogu ima Katolička crkva sa svojim svećenstvom. Prikazano je djelovanje crkve od njenih osnutaka do današnjih

dana s obiljem podataka o sakralnim objektima, istaknutim svećenicima i njihovoj borbi za očuvanje vjere. Također je značajno poglavlje "Kulturni i društveni život" gdje je vrlo dobro prikazano djelovanje kulturno-umjetničkih i sportskih društava te navedeno mnoštvo istaknutih ličnosti koje su doprinijele razvoju tih društava.

Treći dio posvećen je pojedincima koji su zadužili iduća pokoljenja svojim djelom. To su: graditelj *Franja Jenč,* industrijalac *Adam Filipović,* građevinar *Franja Katinčić,* građevinski inženjer *Stjepan Katinčić,* građevinar *Aleksandar Karlić,* trgovac *Ivan Muhar,* gradonačelnik *Petar Marković,* ljekarnik *Ferdinand Žiga,* fratar *Mladen Barbarić,* književnici *Živko Bertić, Ante i Julije Benešić, Gustav Krklec, A. G. Matoš, Ilija Okrugić, Tin Ujević,* znanstvenik *Josip Pančić,* glazbenik *Franja Jenč-Buca,* slikar *Rudolf Valić* te suvremeni karikaturist *Dragutin Rumenčić.*

Neki od ovih ljudi prave su legende u Zemunu i Srijemu, a potpuno nepoznati u drugim krajevima Hrvatske, neki su samo rođeni u Srijemu a svoja su djela ostvarili negdje drugdje, a neki su privremeno boravili na srijemskom području kao npr. Gustav Krklec, Ujević, Pančić... no svima je zajedničko to da su im Srijem, Sava, Dunav ili Zemun nešto značili u životu, bili inspiracija i poticaj za dublju vezu sa svojim narodom.

Na kraju knjige je "Katalog zemunskih i srijemskih stvaralaca" gdje je navedeno šezdeset poznatih ličnosti s različitih područja kulturne i javne djelatnosti s navedenim bio-bibliografskim podacima.

Knjiga je pisana jednostavnim, lako čitljivim stilom. Na mjestima, naročito u prvom dijelu, poprilično je opterećena historicizmom s mnoštvom godina, imena davnih vladara i događaja koji se mogu naći po povijesnim udžbenicima za osnovne i srednje škole i nisu neposredno vezani za osnovnu tematiku te bi i bez njih sve bilo jasno, manje bi se odvlačila pozornost od bitnog. No, sveukupno uzevši, ova knjiga predstavlja izuzetan doprinos našoj kulturnoj baštini. Njena je vrijednost tim veća što je sakupljena i prezentirana obilna građa na objektivan, nepristran način, kako to i rade znanstvenici, a ta građa je dosada bila nedostupna hrvatskoj javnosti ili je iz ideoloških razloga bila krivo interpretirana.

Svakako je znakovita rečenica samog autora u pogovoru: "Suživot je moguć ako ljudi svoje vole a tuđe poštuju, to je abeceda demokracije. Nesretne nacije uče na svojim greškama, sretne na tuđim, a glupe ni na jednim."

Jure Karakaš

IVAN GILJANOVIĆ: MALA PJEŠČARA IZ BRDA NIČEGA

(Solin, Hrvatski centar za kulturu "Zvonimir", 1998.)

Kad netko ne navrši šesnaest godina, a iza njega ostanu vrijedne misli koje su toliko obećavale, teško je pisati o knjizi takva autora. Ivan Giljanović rodio se na Badnjak 1977. u Splitu i tragično preminuo u nerazjašnjenim okolnostima u svom rodnom, ratnom gradu, 1993. u ranu jesen. Iza njega ostale su njegove bilježnice, slike i školske zadaće koje su najavljivale talentiranog mladića. Kada dječak u prvom razredu gimnazije napiše u školskoj zadaći rečenicu: "Don Quijote zna malo, ali dovoljno: zna smisao svog života, postavlja zamišljeni cilj i trudi se da ga ostvari", onda smo zatečeni tom zrelošću.

Mali autor nastavlja u tom tekstu kako: "Don Quijote živi za druge radi uništenja sveprisutnog zla, radi suprotstavljanja silama koje su neprijateljske čovječanstvu, dakle protiv nasilja." Tako uistinu nije pretjerano reći da u ovoj knjizi treba i može se poći od etičkog i estetskog istovremeno. Spomenuta školska zadaća koja raspravlja o velikom Španjolcu, ma i napisana od djeteta podsjeća nas na raščlambu koju je svojevremeno magistralno napisao Miguel de Unamuno. Na filozofski i estetsko-kritički način on je raščinio dušu romana ne ostajući na razini konstatacije dva antipoda, nego poniruć u najveće dubine do kojih se spušta i ovo dijete u svom kratkom eseju gdje kaže u nastavku: "Don Quijoteovo ludilo nije patološko, ono je način postojanja i djelovanja ... jer Don Quijote je utjelovljenje ljudskog sna, sna o mijenjanju silnica, o pravdi i dostojanstvenom življenju.." I onda jedna gotovo originalna misao: "Dva antipoda su zajedno, povezuje ih dobrota", pa malo dalje nastavlja: "Kad mu vojvotkinja izrazi sumnju u Dulcinejino postojanje, reći će: Bog bi znao ima li ili nema Dulcineje na svijetu, je li iz mašte, ili nije iz mašte i to su takve stvari koje se ne mogu do kraja provjeriti."

Teško je povjerovati da je mali autor u tim godinama pročitao svu silu filozofske literature pa među inim i Tennysonova "Antičkog mudraca" gdje se razmatra ista misao: "Ti ne možeš dokazati ono što je neizrecivo, niti možeš dokazati svijet u kojem se kreće; ne možeš dokazati da si samo tijelo, niti možeš dokazati da si samo duh, niti da si oboje u jednom biću." Ovo je koincidencija dvaju velikih umova - Tennysona i Cervantesa, ali očito da tu negdje korespondira i duša malog autora koja je sva u slutnji mogućih svjetova o čemu svjedoči i u tekstu "Košnica": "Usprkos svemu stasamo radosno, uronjeni u život njegovom boljom polovicom tražeći MITSKI plamen.."

Bez ornamentalnosti i jezične pozamenterije koja često više smeta i skriva, ovaj mali, javnosti nepoznati mislilac, u istom tekstu dodiruje i Godota, taj pojam uzaludnosti i nihilizma XX. stoljeća. Je li već u 16. godini života čitao Becketta, tako neprivlačan tekst iz lektire maturanata? On ipak suvislo piše: "Zvono se pretvori u Godota. Lutamo besciljno klaustrofobičnim hodnicima pretresajući marginalije..." Ne samo misao, nego i leksik odaje zrelost odrasla čovjeka koji nastavlja: "...možda smo nesvjesni iskušenja 'doline lutaka' u kojoj moramo pronaći položaj na tragikomičnoj šahovskoj ploči, makar će i povjetarac survati kako kralja i lovca, tako i piona. Postoje stvari važnije od logike, protive se razumu, podgrijavaju se na sajmu taštine."

Ti tekstovi su znak nadarenosti i rane zrelosti, a posebno se odlikuju dva: „Moja savjest i ja" te tekst „Prolazim, gledam, osluškujem i srcem zapisujem". Neobično je s koliko moralnoga stava govori dječak o ljudskoj savjesti. Ako ne shvatimo sve samo kao literarni efekt koji je tu poslužio za iskazivanje bîti gotovo kantovskog stava, ostaju značajne figure kojima govori što je savjest: *kamen razbora; sjaj; biblijski grm što gori, grize i prodire na površinu; pjena čiji mjehurići pucaju; ključarica duše; crna rupa što guta sotonsko,* a slavi čovječno; *simbol harmonije svemira* i alternativne snage čovjeka. Same ove kategorije dostatne su da svojom originalnošću pobude začudne visine do kojih se vinula duša maloga pisca. On naviješta oštro razgraničenje dvaju svjetova - svijeta zla i svijeta dobra. On je nedvojbeno svim srcem za svijet dobra kao imperativa bez kojega se ne može živjeti. On je za Dobro

sada i odmah, tu, bez odgađanja, kako to hrleća mlada zanesena nutrina samo može.

Začudna je i njegova jasna dioba na tijelo i savjest. On tijelo zove ruke, Ruke. One ne haju za savjest, a onda se kaju. I nije to izrečeno nekim tuđim, čuvenim od Drugih, riječima, zaokružena je to neka rana osobna zrelost koja se iskazuje originalnom simbolikom poput one da savjest "iznosi ogrubjelost usahle magnolije" i da "klečimo na oltaru vlastitih zabluda".

Sve ovo kao da sabrano otvara vrata Malome Princu u svijet najdubljih i najvažnijih stvari u kojem smo neizrecivo sami. Je li to bila sklonost melankoliji i samozatajnosti lirskoga bića? Slutnja strašne smrti koja se bližila?

Prozni tekst "Prolazim, gledam..." zbilju punu oblikâ i kakofonije zvukova prevodi u personifikacije, metafizičke analogije, erudicijske (gotovo!) usputnice poput: "..utrnuli zubi tvrđave Klis, duboke rane Mosora, antikrist i salonitanski mučenik zajedno u oktogonalnoj katedrali, sveta Lucija s očima na pladnju ..." Ovdje je pokazao i osobit osjećaj za prošlost svoga mediteranskoga grada s kojim komunicira prisno i fikciju doživljava gotovo u stihu: "...čuje se jedino dah utamničene Valerije, samo Judita bi mogla izliječiti bolesno tkivo Palače, lice Grgura Ninskog je u grču davnih vjerskih previranja, crkvice - uspomena na fanatične pustinjake.." Tako se opet potvrdila ona pjesnikova da je svaka dobra proza nalik na pjesmu i obrnuto.

"Književnost je vremenska umjetnost", piše Ivan Giljanović u jednom tekstu. Što god bio mislio u tom trenutku, slutio je odnos riječi i vremena, dviju bitnih odrednica književnog djela. Stajao je na pragu otkrića njihove veličine i slasti koja je jedino mjerljiva s Ljubavlju. Za nju je rekao: "*Ljubav* je nadahnuće životu i brojnim književnim djelima.. ali ljubav je i vlat ljetne trave, brza i prostrana plima, čvornata grana smokve i bijela košulja s tri stotine mrkih ruža u Lorkinoj Andaluziji, a iznad svega *ČOVJEK I ŽIVOT*.."

Nevenka Nekić

ZBORNIK "KRŠNI ZAVIČAJ" BROJ 32./1999.

"Po našem ljudskom računanju - ističe Uredništvo KZ - sljedeće [sada već ove] je godine 2000. rođendan našega Spasitelja Isusa Krista." Tomu je rođendanu posvećen jubilarni prilog 32. broja KZ (Humac 1999.) naslovljen "Ususret 3. tisućljeću". U tome prilogu se kaže: "Godinu 2000. cijeli kršćanski svijet slavit će kao svečanu ili jubilarnu godinu. Razlog je u tome što je to brojčano okrugla obljetnica samoga kršćanstva i njegova utemeljitelja Isusa Krista. Budući da se službeno brojenje godina računa od Isusova rođenja unatrag i unaprijed, Isusov rođendan je osovina ljudske povjesnice."

Odsjek Zbornika naslovljen *Ne zaboravimo prošlost* počinje pjesmom Mate Ćavara *Stipanu Tomaševiću (Posljednjem hrvatskom kralju)*. Zatim slijedi povijestni članak Žarka Ilića *Naša domovina pod Turcima*, koji završuje ovim riječima: "Kršćani oslobađaju 1683. gotovo cijelu sjevernu Dalmaciju, zatim ostale dijelove u Lici i Slavoniji, Srijemu i Bačkoj te jedan dio Bosne i Hercegovine. Al' i tada se umiješaše svjetski moćnici iz Francuske i Rusije te vratiše Turke u naše krajeve sve do Save na sjeveru - do Une i Kupe na zapadu, a na jugozapadu do Dinare i na jugu do Ljubuškog, pa iznad Gabele i do Neuma. Bijaše to utanačeno

mirom u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja i 7. veljače 1699. Tako moćni neprijatelji nasilnom granicom opet razdvajaju hrvatski narod u njegovoj Domovini."

Ilićev članak dopunjuje članak prof. Drage Grgića *300 godina od mirovnog sporazuma u Karlovcima*. Tim je mirom ovjekovječena granica Bosanskoga pašaluka, koja je "išla uglavnom današnjom granicom Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine". Dubrovačka Republika pak, da se izvuče iz mletačkoga zagrljaja, ustupila je Turskoj "prostor od Kleka do Neuma i kod Sutorine da ne bi izravno graničila s venecijanskim prostorima". Austrijsko-turski rat od god. 1683. do 1699. prouzročio je izselidbu hrvatskoga katoličkoga pučanstva iz BiH. Selidbe i razmještajne (demografske) promjene nastaviše se i u XVIII. st.

Dr. Andrija Nikić izvješćuje o rukopisu *Blago jezika slovinskog ili slovnik* napisanu prije tristo godina, koji se čuva u Omišu. Dr. Nikić iznosi dokaze, da je auktor toga rukopisa fra Ljudevit Lalić, Hercegovac iz Ružića. "Blago jezika slovinskog (hrvatskog) prvo je djelo te vrste što ga je sastavio jedan štokavac", kaže u zaključku dr. Nikić.

Razpravu o fra Lovri Šitoviću, muslimanu iz Ljubuškoga koji je postao kršćaninom, piše prof. fra Gabrijel Jurišić. Šitović je napisao ova djela: 1. Grammatica latino-illyrica ..., Venetiis 1713. (drugo izdanje 1742., a treće 1781.); 2. Promišljanja i molitve ..., u Budimu 1734.; 3. Pisma od pakla navlastito od paklenog ognja, u Mneci 1727. (drugo izdanje 1727.); 4. List nauka kršćanskoga, u Bnecich 1752. Što Šitović razumijeva pod jezikom ilirskim, on jasno kaže u svojoj Grammatiki: "I premda jesu kojgodi naučitelji gramatike istomačili deklinacione imena i konjugacione *Verabah harvaski*..." U deseteračkoj pjesmi *Pisma od pakla* već u naslovu veli, da je "u Harvatski jezik izvede". U tom istom svomu najvećemu hrvatskomu djelu (1.311 stihova) to potvrđuje i u tekstu pjesme: "Vazdi želim da bude pivana ... / Razumise onizima pukom/Ki govore hrvaskim jezikom."

O tristogodišnjemu Zvirićkomu dubu kod Ljubuškoga piše Žarko Ilić. Pisac članka *Kameni križ ili mač na Humcu* Krešo Vujević misli, da kameni križ na Humcu na kojemu je oko ruba uklesan pleter "predstavlja veliki kameni mač zaboden u zemlju... Takve pletere i mačeve susrećemo u drugoj polovici desetog stoljeća, davne hrvatske prošlosti". O jednomu drugom davnom križu s uzornim nadpisom - Luburićevu križu s Kosove Gorice na Humcu iz god 1815. piše Žarko Ilić. O božićnim okupljanjima na gomilama piše Boris Ćavar. Iz članka dr. fra Branka Marića *Hercegovačka ganga* saznajemo, da je ganga u Hercegovinu došla iz Dalmacije oko god. 1900.

U pododsjeku pod naslovom *Naši nemiri u njihovu miru* objavljena je pjesma Mate Marčinka *Zbogom,* napisana god. 1946. Za njom slijedi potresni izvještaj *Stradanja hrvatskih mučenika u Dolini sv. Ivana 1945*. Zvonimira Despota. Taj izvještaj donosi svjedočenje slovenskoga partizana Jaka Lebera: "Zarobljenika je bilo kao vlati trave. Hrvata je bilo najviše, a među njima puno žena i djece. Samo je došla zapovijed da skinu odjeću i onda su ih likvidirali ... Koliko je samo ljudi zakopano u ribnjacima! Strahota Božja! ... Svi ti koji su ubijali dobili su poslije lijepe plaće, ali su mnogi brzo i umrli od alkohola... Majko Božja, što su radili s tim narodom!... Za ubijanje su bile određene posebne jedinice ... Sve te likvidacije bile su dobro organizirane ..."

Svjedočenje Mate Marčinka *Muka po Bleiburgu,* uzeto iz knjige istoga naslova, Uredništvo KZ popratilo je ovim riječima: "Naš suradnik Mato Marčinko ovim godištem Zbornika ulazi u 25. obljetnicu svoga rada u KZ, a slijedeće godine navršava 75 godina svoga života. I jednu i drugu obljetnicu želimo mu čestitati objavljivanjem ovog priloga o Križnom putu i njegovim posljedicama u Piesnikovu životu." Osim već spomenute pjesme *Zbogom,* iz Marčinkove knjige *Muka po Bleiburgu* objavljene su i pjesme *Mariji* (Onoj, što nad zviezdama stanuje) i *Priča* (Sjećanje na Križni put 1945.).

Marijo Dešpoja, odpravnik poslova Hrvatskoga poslanstva u Canberri (Australija) utemeljena 1. prosinca 1977., koje je "prkosilo čitavom antihrvatski raspoloženom dijelu svijeta pune dvije godine", piše o rodoljubu don Petru Vuletiću, svećeniku Mostarsko-duvanjske biskupije i dugogodišnjem misionaru među Hrvatima u Australiji i Americi. Župni ured Presvetoga Trojstva Buhovo izvješćuje o osnutku samostalne župe Buhovo i gradnji pastoralnoga centra. Brankica i Željka Ilić pišu o progonu svoje obitelji iz Sarajeva god. 1992.; njihov Križni put trajao je dvanaest mukotrpnih dana - pješice su prošli i oko 2 km miniranim poljima.

O onima, koji "Odoše pred nama" i o pokojnim suradnicima i čitateljima KZ pišu Šimun Šito Ćorić, Žarko Ilić, Ancila Bubalo, Magdalena Tankosić i M. Tomić. Ovaj pododsjek završuje prekrasnom pjesmom *O Isuse, željo moja!* Mare Šaravanja, koju je zabilježio fra Žarko Ilić god. 1975., te pjesmom Ivana Herca *Ispovijedam se.*

U odsjeku *Upoznajmo sadašnjost* o sadašnjosti pišu Ankica Džajić i Zdravka Grgić (Stoljeće sestara franjevaka u Hercegovini), dr. Vencel Kosir (Problem Hercegovine - Prije 60 godina), prof. dr. Jakov Pehar (Utjecaj elektroprivrede na agrarno gospodarstvo HZ H-B), Stipe Marić (Stvarni odnosi Hrvata i Muslimana u Mostaru), II. B. (Odakle mudžahedini u Bosni?), Antun Budimir (Muk na reisov - reis-ul-uleme Mustafe ef. Cerića - progon Isusa Krista s televizije), Marijana Duspara (Nova crkva sv. Petra i Pavla u Mostaru), Terezija Raguž (Službenice milosrđa u Mostaru), Iko Skoko (Molitveni pokret za razoružanje; Križni put i tri mozaika u crkvi na Mostarskim Vratima; Redovnički dani u BiH na Humcu; Dijamantna misa fra Častimira Majića), Ivan i Jure Rupčić (Dovršena crkva sv. Stipana na Hardomilju), Velimir Mandić (Sprovod Stanka Nižića u Crvenom Grmu), Blago Nižić (Oproštaj brata Blage), Dario Dodig (Prvi susret svećenstva i redovništva Humačke župe), Makso Herceg (Moći sv. Leopolda Mandića na Cernu), Zvonimir Ljubić (Križni put s Uzarića na Široki Brig), Višnja Spajić (Molitveno pobratimstvo), Ljubo Kurtović (Hodočašće mladih na Široki Brig), Branko Radoš (Prvi provincijski duhovni kapitul Frame - Franjevačke mladeži), Marija Vukadin (Prvi hrvatski sabor i sveti Nikola Tavelić; Hajdučka družina Mijata Tomića), Mario Bušić (Crkva svetog Petra i Pavla u Sovićima; Na Veliki petak kroz Soviće i Goricu), Katarina Palac (Knjižnica Pave Palca), Jerko Šarac (Groblje hrvatskih vitezova u Ograđeniku), Boris Ćavar (Izbjegla obitelj iz Peći u Stocu), Jozo Barbarić (Spomenik ratnim žrtvama na Služnju), Mario Knezović (Susret posuških duhovnih zvanja), Zdenko Vištica (U Vitini jedinstvena zaštita misara), Stipe Ćavar i Ljubica Lukić (Informativni centar MIR Međugorje), Ljubo Krasić (Hrvatske škole u Americi i Kanadi), Ljerka Lukić (Dočekuju nas grobovi), Ljubo Krasić (Znameniti američki i kanadski Hrvati), Rajko Glibo (Knjiga o kalvariji bosanskih Hrvata - riječ je o knjizi Franje Marića: Hrvati katolici u Bosni i Hercegovini između 1463. i 1995. godine prema crkvenim dokumentima, Katehetski salezijanski centar Zagreb 1998.).

Glavni i odgovorni urednik KZ neumorni Žarko Ilić napisao je ove članke: Proslavljeno šest stoljeća Slanskoga samostana; Naša suradnica s. Natalija Palac vrhovna predstojnica školskih sestara; Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH 1992.-1994.; Spomenik hrvatskim časnicima u Podadrežnju; Don Mirko Barbarić u srpskom zatvoru; Biletići polje s drugom crkvom u treće tisućljeće; Blagoslov crkve i posveta oltara u Strugama; Spomenik braniteljima u Buhovu; Tomića groblje u Zvirovićima; Sudbonosna zbivanja u hercegovačkoj crkvi; Svećenička ređenja u Norvalu; Majčin dan u New Yorku.

Tu su još i članci o Društvu i glazbi sv. Ante na Humcu (Predsjednik Društva i Drago Alilović), Srebreni jubilej župe Neum, Mučenici Franjo i Grgica Alpeza (Brankica i Željka Ilić), Dijamantni i zlatni pirovi i jubileji, Zlatnomisnička slavlja i Dobrotvori KZ. Zatim neizostavni *Mali zavičaj.* Pjesme su objavili Stipe-Ivo Sučić, Ivan Herc, Martina Vuletić, Brigita Mirković i Rudi Tomić, te Anice Ralbovszky.

U odsjeku *Mislimo na budućnost* objavljeni su članci Uredništva KZ (Druga biskupska sinoda za Europu; S. Kornelija Zorić; Studentica Sanja Horvat), biskupa Franje Komarice (Još uvijek vlada pravo jačega), s. Kornelije Zorić (Svjedoci radosti i nade), Sanje Horvat (Na kojoj smo postaji križnoga puta?).

Prigodni prilog *Međugorje* donosi Gospine poruke od 25. prosinca 1998. do 25. studenoga 1999. te članak Prvo američko obraćenje u Međugorju Ankice Vučić.

Od bogate likovne opreme ističu se grafike Juliusa Schnorra von Carolsfelda iz izdanja *Die Bibel in Bildern* za god. 2000.

I u ovom 32. broju Zbornika KZ kao i u dosadašnjima zrcali se zla kob hercegbosanskih Hrvata. Neka im Majka Božja Međugorska providi bolju budućnost.

Tomislav Heres

GODIŠNJAK "POLJICA" BROJ 24./1999.

Za godišnjak Poljičkoga dekanata "Poljica" novinar Ivan Ugrin napisao je: "Poljica bez godišnjaka bila bi bez duše." Da je tomu uistinu tako, potvrđuje i 24. broj "Poljica" (god. XXIV., Gata 1999., 352 stranice).

Glavni i odgovorni urednik godišnjaka Frane Mihanović u svom uvodniku *Na pragu srebrnog sjaja* ističe, da je "godišnjak Poljica doživio svoje zvjezdane trenutke". Naime "posredovanjem i zauzimanjem našeg svećenika prof. dr. Marina Tadina, Kambelovčanina, koji u Parizu boravi već 54 godine, svi brojevi *Poljica* našli su se na policama" francuzke *Nacionalne knjižnice* u Parizu.

I u ovomu godišnjaku Frane Mihanović ističe opasnost u koju je dovedeno poljičko ime. O tomu on piše u člancima *Dovedeno u pitanje i golo poljičko ime* i *Nova (polu)poljička župa.* O tomu aktualnu poljičkomu problemu "u koji nas je uvalio bezrazložno Nadbiskupov

dekret" u svojim prilozima pišu don Ante Škobalj (Babljača i Mirabella) te don Ćiro Bulić i dr. Anđelko N. Pavešković (Glasovi ograničenja). "Nezaobilazno pitanje poljičke općine" predmet je i pisama objavljenih pod naslovom *Poljica i ured Predsjednika Republike*.

O velikomu jubileju kršćanstva godine 2000. piše Ivan Ugrin. Nakon njegova članka objavljena je pjesma Mate Marčinka *Moja domovina* (U Zemunu, 12. veljače 1944.). Iza nje je veoma zanimiv putopis Frane Mihanovića *Krstarenje istočnim Sredozemljem* (od 10. do 20. listopada 1976.).

U članku *Prinos opisu duhovnog profila popa glagoljaša u poljičkoj kneževini* Rudolf Brajičić S.I. piše: "Poljički pop glagoljaš je čovjek pun duha zajedništva ... Pop glagoljaš je siromah ne samo u duhu nego i stvarno. Biblijski kazano on pripada među Božje siromahe... Siromaštvo ne vlada samo u ambijentu poljičkog popa glagoljaša nego siromaštvo pogađa i njega samog ... pop glagoljaš nema mogućnosti da pohlepno zgrće bogatstvo ... od samog siromaštva prijeti mu opasnost da se u nj zatvori i pusti s vida potrebe drugih oko sebe ... Poljička Kneževina se zaslugom popa glagoljaša sa svojim 'Vijećem siromaškim' svrstava među socijalne kneževine, u kojima siromah nije zaboravljen."

Mato Marčinko u razpravi *Nestanak "Crkve bosanske" i njezin udio u islamizaciji Bosne i Hercegovine* raspravlja o svezi krstjana crkve bosanske i bosansko-hercegovačkih Muslimana. U svojim školskim priručnicima Muslimani tvrde, da su oni jedini predstavnici bošnjačkoga naroda - potomci srednjovjekovnih Bošnjana i da su takozvani "bogumili" masovno prešli na islam pa su današnji Muslimani njihovi potomci. U razpravi se iznose dokazi, koji opovrgavaju te tvrdnje.

Danko Vlašić u ovom broju godišnjaka objavljuje za poljičku i obću hrvatsku povijest dragocjene Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župama Kostanje i Podgrađe u XVIII. stoljeću.

Ivo Cvitić, autor poznate i često pjevane i citirane pjesme "Od stoljeća sedmog" (uglazbio i pjeva Dražen Žanko), objavljuje novu pjesmu *Bili su i sad su ponos Domovine* u kojoj opjevava Poljica i Poljički statut.

Frane Mihanović objavljuje pisma u svezi s projektima Spomenika velikom poljičkom knezu, koje su izradili arh. Niko Batistich i arh. Petar Mihanović. U deseteračkoj pjesmi *Stara poljička nošnja* Neda Juranović rođ. Kuvačić-Cezer opisuje staru poljičku nošnju u Gornjim, Srednjim i Donjim Poljicima.

U *Kronici* Frane Mihanović opisuje predstavljanje godišnjaka "Poljica" br. 23./1998. i njegove knjige *Da se ne zaboravi* u Gatima.

Župske kronike donose niz zanimivih podataka. U župnoj kronici za Donji Dolac zabilježena je smrt Dragutina Markića, koji je "pretrpio mnoga progonstva, mučeništva i zatvaranja od Talijana, četnika i komunista". U donjodolačkoj župnoj crkvi služena je koncelebrirana sv. misa zadušnica "u povodu 55. obljetnice stravičnog četničkog pokolja 272 osobe od čega 103 djeteta". U Trnbusima je obilježena "27. obljetnica umorstva Pavla Vegara i Ambrozija Andrića, dvojice hrabrih domoljuba koje je godine 1972. ubila bivša vlast". U prigodi obnove župne crkve u Tugarima ispod poda pronađeni su ostatci starohrvatske crkve iz XI. stoljeća.

Župnik don Jure Naranča zapisao je u kronici župe Duće: "2. kolovoza 1999. preuz. gosp. msgr. Ante Jurić dekretom broj 1268/99 *osniva župu sv. Petra Priko*.

Nadbiskup još godine 1992. radi na osnivanju te župe u Priku te je tražio mišljenje župe Duća. Od samog početka imali smo svoj stav, vodeći računa o pastoralnim razlozima, povijesnim vrijednostima i cjelovitosti Poljica. Nažalost, mnogi su nam se rugali i nisu nas baš podržavali poradi osobnih interesa i političke situacije. Olako se prelazilo preko osjećaja Dućana, njihova zemljišta, koje se prostire do Lisičine i sredine Cetine. Za mnoge ovdje ne znači ništa povijest i istina. Ovakvu odluku Dućani su prihvatili radi pastoralnih razloga i kršćanskog osjećaja. Dekret i ostali dopisi u vezi s osnivanjem župe Priko bili su izvješeni na ploči u župskoj crkvi. Župnik je čak preko mise, izloživši priložene dopise, rekao da nije istina, kako se počelo govoriti, da je nadbiskup nazvao župu Priko-Omiš. Kada sam poslije doznao da je župa nazvana Priko-Omiš, ostao sam šokiran i nisam mogao tako nešto niti zamisliti. Što reći? Besmislena je svaka riječ. Još jednom sila vlasti bila je jača od Istine. Igre, smicalice, i štošta drugo što je nama smrtnicima nedostupno triumfirali su. Da li svećenici koji su savjetovali takovo rješenje mogu biti mirne savjesti u sredini u kojoj sada rade i govoriti narodu o pravdi. Da li se mislilo na posljedice? Ako je u prošlosti napravljena otimačina Poljicima, u svojoj državi danas, trebala je biti popravljena. Neshvatljivo je, mijenjati nekome ime i to posvećivati crkvenim dekretom? Teško je o tome i razmišljati!"

O 25. godišnjici otvaranja Povijesnog muzeja Poljica piše Frane Mihanović u članku Povijesni muzej Poljica srebrnoga sjaja. Muzej je otvoren 5. svibnja 1974. u Gatima. Utemeljitelj Muzeja Frane Mihanović bio je i voditelj Muzeja od god. 1974. do 1989. Najljepši izložak u Muzeju je kameni mozaik koji je god. 1981. - na poticaj Frane Mihanovića - izradio slikar i kipar Joko Knežević. On je mozaikom oslikao prizore iz poljičkoga seljačkoga života, a na središnjem je dijelu prikazao Biranje poljičkoga velikog kneza.

Frane Mihanović je također auktor članka *Deseta obljetnica spomenika popu glagoljašu* (27. kolovoza 1989. - 27. kolovoza 1999.). Veliki brončani spomenik popu glagoljašu podignut je u Gatima, a izradio ga je akademski kipar prof. Kruno Bošnjak. Mnoga stoljeća našega narodnog života - kaže Frane Mihanović - potvrdila su snagu i potrebu ideje glagoljaštva s više aspekata. Koliko u najtežim trenucima naše narodne povijesti, toliko i danas, ništa manje, u vlastitoj državi."

Pozornost zaokupljaju i *Prikazi i osvrti*. Anđelko Pavešković piše o crkvici Gospe od Sniga na Stomorici. Kako piše Ante Škobalj u svojoj kultnoj knjizi *Obredne gomile* (pretisak te knjige izdala je Matica hrvatska Split god. 1999.), ta se crkvica nalazi više od jednog kilometra iztočno od najvišeg vrhunca Primorske kose Zavoda (594 m), koji se diže ravno iznad Duća. Ta je crkvica za vrijeme Drugoga svjetskoga rata do temelja razorena. Pavešković kaže (*Hram na gori*), da se crkvica zbog svoje bjeline "zamjerila crvenilu 'drugova' godine 1943.". Oni su se utvrdili u crkvici sve dok je fašisti i nacisti nisu razorili. Nu god. 1946. Dućani su na njezinim temeljima sagradili novu crkvicu. "U plavoj visini pod sunčanim smijehom, za vrijeme blagoslova crkvice, nadvi se iz vedra neba oblačić i prospe usred ljeta snijeg na crkvicu Gospe od Sniga. Trpko iznenađenje 'drugovima'." Uz skoru desetu godišnjicu smrti Jure Kaštelana Pavešković objavljuje "LATICE CVIJETA prijateljskih uspomena na hrvatskoga pjesnika Juru Kaštelana".

U *Prikazima* je objavljeno i pismo akad. slikara Brune Bulića samouku kiparu Mati Tijardoviću. Obojica su podrijetlom Poljičani. U pismu ("Zagreb u Došašću 1976.") Bruno Bulić piše Tijardoviću, da je u Osijeku razgledao njegov "Križni put" i portal u osječkoj kapucinskoj crkvi, pa o vrijednosti toga njegova rada kaže: "Mislim da ste se vrlo mnogo razvili u ljepoti izrezivanja, kompoziciji i onoj velikoj jednostavnosti što u sebi uključuje oštro, ali osjećajno zapažanje. Čestitam, vrlo lijepo! Samo tako dalje. Znam, da je teško sve najednom svladati, ali uporni rad uz prirođenu nadarenost, mogu zacijelo stvoriti pravu i osebujnu umjetnost."

U prigodi retrospektivne izložbe Brune Bulića u Umjetničkomu paviljonu u Zagrebu (21.12.1999.-30.1.2000.) Marina Tenžera piše: "Samo su raskošne kolorističke studije Brune Bulića (1903.-1990.), posvećene ljepoti 'malih' i prisnih stvari što čine inventar svačije intime, nedostajale da Umjetnički paviljon u Zagrebu sastavi sve 'karike' hrvatskoga modernoga slikarstva odnosno zaokruži impresivan niz velikih retrospektivnih izložaba, na kojima su proteklih desetljeća predstavljani ključni protagonisti hrvatske umjetnosti 20. stoljeća."

Na samom kraju godišnjaka "Poljica" Mato Marčinko piše *Još o zločinima u Poljicima.*

Tomislav Heres

PJESME SKLADA I SUGLASJA

Jakša Fiamengo: Dolazak u kruh
AGM - Zagreb 1998. god.

Još jednom novom pjesničkom knjigom predstavlja nam se suvremeni hrvatski pjesnik Jakša Fiamengo (rođen 1946. godine u Komiži na otoku Visu), autor gotovo dvadesetak što knjiga pjesama što pjesničko-grafičkih mapa ali i ostalog rasuta pjesničkoga blaga koje najblaže rečeno opaja i zrcali simfonijom zvukova i boja preko kojih se traži i zaranja u ono vječno - iskonsko ali i ovo ovdje uprisutnjeno zemaljsko.

Osnovne komponente svjetonazora našeg pjesnika uz zavičajnost tvore sintezu fenomena što će biti označen Riječju, koja je "svjesni smisao svega postojećega".

Dakako, različiti su pristupi svakom pjevu, ali ako bismo tražili temeljnu simboliku spomenutog Fiamengova pjeva onda bismo je mogli označiti kao nešto vječno - otvoreno (poput Mora) i nešto zatvoreno poput kuće. "Svijet viđenog", primijetit će naš ponajbolji kritičar Tonko Maroević, "svijet je koji uvire u nultu točku, u svijet bez kraja." Vrijeme ljušti, smanjuje i svodi sve na oblutak. Napon Poezije je da izgovori neviđeno, neslućeno, sve što nas poništava. Spomenuti kritičar i za ovu poeziju će reći: "Sve se svodi na znak od malog rodnog mjesta do neke vječnosti." Predstavljajući knjigu "Dolazak u kruh" i Ante Stamać je o knjizi govorio iz centričnosti njezina pjeva: "Fiamenga smo držali pjesnikom orijentacije (mediteranske) ali nije tako. Jakša je proširio vodeće simbole prostorno i maštovito. On će mreškanje mora učiniti cestama. Pjeva prijetvore sve novijega i zanimljivijega pjeva. Premeće i preobražava (slično Paljetku?). Nije dovoljno samo oblikovati pjesmu nego treba naći kompozicijski odnos. Posljednje pjesme pojavljuju se u svojstvu Alfe i Omege kao pokušaj da se sačini knjiga apokalipse. Golem je niz tema u pjevu. Pjeva neposredno i pjesma mu je kao "vrelo bez prestanka"...

Riječ mu je puna i brižno odnjegovana, urasla u sve i izrasla iz svega. Ponajprije iz zavičaja, baštine koju je znao dosegom svojeg i uistinu samo svojeg pjesničkog zanata elegantno premrežiti u nešto što se ne mijenja i ne iščezava. Odavno je provjerena kakvoća prijeđenih dionica i postaja životnoga puta a mjesta na kojima se zastalo bijahu kućice za odmor, kućice od svjetlosti. I opet je u osami pjesniku prilazilo more obrubljeno i nostalgično. Kao da mu je donosilo i "miris antike", poistovjećenje s Itakom, drevnim mudracima, ali i razgovor s porušenom Salonom, i nije čudo što pjesnik Fiamengo u ponekim ciklusima naslovljuje pjesme: "Posljednje Hamletove riječi", "Slovo o Zakeju", "Edip čita knjigu". Ispisujući svoju autobiografiju ispisat će i dio naše povijesti one bliže i dalje, one koja se kao svjedočanstvo prenosi na ognjištu predaka. U svemu tome ima i skrušenosti, promišljanja o krhkosti ali ne i o uzaludnosti življenja.

Stvari i predmeti pjesmom nisu promijenili niti izgubili svoje prirodno ni iskonsko okruženje. Svaka nova pjesma, svojevrsna su vrata u nedogled, u neizrecivu tajnu, u čudesnost otkrivenja, trajanja ili povezivanja. Unutar lirskog subjekta začeta je čarolija, a stihovi su proplamsaji kojima se nastojalo obuhvatiti i proniknuti zbilju. Ali sve vidljivo i dohvatljivo ne može ući u pjesmu, zato pjesnik odabira ključne stvari, gleda naprijed a i sam je spona vremena koje se udijeva u buduće vrijeme. Nije to svijet izgrađen bez napora; vlastitost i posebnost ne poznaju šablone ni sheme.

Pjevajući iz središta Fiamengo pjeva pohvalu i himnu životu, otkrivajući nam one horizonte preko kojih su vidljivi tragovi povijesti i ljepote zemne. Pjesnik je i ovom zbirkom upotpunio, proširio i obogatio svoje iskustvo ali i više od toga. Tako Tahir Mujičić u predgovornom eseju zapisuje: "Dolazak u kruh (kako je pjesnik nazvao i cijelu zbirku) primanje je svetih sakramenata. To je ono duboko i istinito Fiamengovo otočko katoličanstvo. Ono koje je ušlo u duše i srca njegovih prostodušnih bodula poslije stoljetnih orgija 'mnozijeh' grčkih i rimskih bogova (...)

Ono koje je na razvaljenim i ruinalnim prostorima antičkih hramova i njihovih oltara podiglo svetu Petrovu crkvu. Dolazak u kruh jest i dolazak u vjeru, ali istodobno i povratak domu, istini, spoznaji. Parci, sveti Vlaho i Dujam, majstor Radovan i Trogir, pa Dubrovnik, Split i sveti Križ u Arbaniji na Čiovu, temeljna su nadahnuća i teme ovoga kompaktnog ciklusa". "Obnovljenom korijenju baštine Fiamengo je podario novo ime, ono koje ne iščezava i koje se ne mijenja. Sve je njegovo od vjere, poput grma koji gori ali ne dogorijeva. Zavidno mnoštvo jednostavnosti. Proživljeno i doživljeno", reći će i Anđelko Novaković.

Ovaj pjev lišen je bilo kakvih dodatnih namjera i kalkulacija.

Uistinu zrači toplinom, dobrotom i dostojanstvom.

... ...
Bio sam sretan, o bio sam
more vremena, kora vlastita
sâm i s nešto tuge na vjeđama
bio sam i dan i noć, u svemu sve
nad vodama, dubokim kao oko
o, bio sam nad ponorima, kiša
svih riječi, nemir bezličnog
radostan, do prsnuća zbit u prstu
kojim je trebalo reći, izreći
neka bude!
i bî dobro, bî jako dobro
o, bio sam sretan, bio
ptica u gori, vrt boljih jabuka

svod razdijeljen, kopno iskupljeno
i vrijeme su u meni slavili
bilje i ribe, zvjerad i stoka
i sve svjetlosti s nebesa
o, sretnih li prvih pet riječi
u šestoj sam u glinu utisnuo
dah svoj, priliku zemnu, rebro
usnulo, vrijeme dobročinstva
prije počinka, blagoslova živih
o, bio sam sretan prije iskre
što je našla vatru, prije
ogledala, praha razmetnoga,
podijeljen i u tvome sjemenu
da mu plod trudom uživaš
da ga od zmijskog ugriza dijeliš
da me stekneš, da te obuzmem
ostavio sam ti svjetlost, smjerne
brnistru i čempres ljudski
ovaj šum vode, boju tla, ruke
da se uspraviš, da si u molitvi
i oči sam ti ostavio
da ih ispuniš, da smo spirala
a sada gotovo i ne znam
što ću s tobom završiti
(ALFA)

Gojko Polegubić

POUZDANA OBRADBA KONTINUITETA PISANE HRVATSKE RIJEČI

(Milovan Miković, "Život i smrt u gradu", KIzKPD "Ivan Antunović" i Hrvatsko akademsko društvo, Subotica 1999., str. 232)

Koncem ljeta u Subotici je objavljena nova knjiga, *Život i smrt u gradu*, Milovana Mikovića, jednog od najplodnijih subotičkih književnika srednje generacije. Kao nakladnici ove knjige istaknuti su Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost "Ivan Antunović" i Hrvatsko akademsko društvo, dok je recenzent profesor Bela Gabrić. Knjiga je ilustrirana s tridesetak crno-bijelih fotografija, a prati je i, uvijek višestruko korisno, kazalo osobnih imena...

Ove vanjske i opće informacije o Mikovićevoj knjizi stoje tako pred čitateljem u Hrvatskoj, koji o onome što se zbiva na planu kulture i knjige kod njegovih sunarodnjaka u Vojvodini jedva da išta zna. Gole, osnovne obavijesti o novoj knjizi nepoznata autora, knjizi o hrvatskoj književnosti, pred čitateljem u Hrvatskoj, koji čak i ne pokazuje previše interesa da zna što, tko, kako i pod kojim uvjetima tamo radi (stanje koje je već dulje vrijeme takvo). Ne govoreći mnogo, stoje one pred hrvatskim čitateljem koji živi u okvirima lažno samodostatne nacionalne kulture, koja je omeđena državnim a ne etničkim granicama i previše, reklo bi se, zagrebačkocentrična. Stoje, dakle, te suhoparne činjenice gotovo nijemo na početku pred čitateljem u Hrvatskoj, shrvanim vlastitom slikom samodopadnosti, kojega možda, na koncu, uopće i ne zanima ono što živo pulzira na planu umjetničkog stvaralaštva kod vojvođanskih Hrvata ...

I pred takvoga čitatelja i u takvim prilikama sada treba napisati prikaz jedne knjige, knjige na hrvatskom o hrvatskoj književnosti, knjige izrasle na tragu dugovjekog prisustva književnosti na hrvatskom jeziku u Vojvodini, o čemu i profesori književnosti u domovini nam malo toga znaju. Kako onda koncipirati tekst, koji bi trebao imati i minimalnu informativnu dimenziju i koji mora donijeti i nekakvu prosudbu o vrijednosti samoga djela, o nečemu o čemu se malo u Hrvatskoj znade, pitanje je možda

nepremostivo za autora. A prikaz ipak treba napisati. Knjige radi, kao i elaborirane građe. Pa, krenimo redom.

Uredan kroničar i kritik

Milovan Miković je rođen u Subotici prije 52 godine, a svoj književni prvijenac, zbirku pjesama *Ispitivanje izdaje*, objavio je u svojoj 42. godini, to jest 1989. u rodnom gradu, da bi sljedeće godine objavio, isto zbirku pjesama, *Iza ne*, a 1991. na bunjevačkoj ikavici poemu *Avaške godine*, koja će imati još dva izdanja: jedno fototipsko 1992. i jedno dopunjeno 1993. U međuvremenu je knjiga *Ispitivanje izdaje* 1991. prevedena na mađarski jezik: *Az árulás vizsgálata*, dok se 1992. pojavila u Subotici četvrta Mikovića zbirka pjesama *Metež*, a sljedeće godine, 1993., i *Praznina*. Posljednja, šesta, Mikovićeva knjiga pjesama *Koreni stvari* objelodanjena je 1996., kada je objavljena i knjiga eseja *Grad je reč*. Prošle je, pak, godine objavljena *Biobibliografija* u povodu tri desetljeća njegova književnoga rada. Također prošle godine Miković je postao članom Društva hrvatskih književnika, a pored pjesama, uspješno se okušao i u prozi, piše zatim i književnu, kazališnu i likovnu kritiku, a prevodi s mađarskog i njemačkog jezika. Svoje je tekstove objavljivao mahom u vojvođanskoj i srbijanskoj periodici od konca šezdesetih godina.

Djelo pred nama Mikovićeva je osma knjiga, a njom se ovoga puta ne očituje kao pjesnik, već kao pouzdan književni povjesničar i uredan kroničarski kritik suvremenog književnog života u užem zavičaju. Naime, na 230 stranica, posljednja njegova knjiga donosi 16 književno-povijesnih priloga, te književnih ogleda, prikaza, eseja i kritika. Tematsko, pak, čvorište što ih veže u jednu koherentnu cjelinu jesu književni prinosi njegovih suzavičajaca. I to oni, prije svega, koji pripadaju domeni povijesnih svjedočanstava i djela bunjevačko-hrvatskih spisatelja XX. stoljeća u Bačkoj.

Zahvati u povijest

Knjigu *Život i smrt u gradu* otvaraju dva teksta povijesno-književnog karaktera. U prvome se, pod naslovom *Danica, najstariji subotički godišnjak*, temeljito obrađuje ranija povijest toga popularnog crkveno-narodnog kalendara bunjevačkih i šokačkih Hrvata, mahom kroz lik svećenika Paje Kujundžića (1859.-1915.) pokretača i prvog urednika, dok se u drugome, *Subotička književna glasila između dva svjetska rata*, svestrano i sumarno elaborira povijest ovdašnjih književnih časopisa koji su izlazili na nekoj od varijanti južnoslavenskih jezika. Nakon ta dva teksta, slijede književnokritički prikazi epa *Slava* (Subotica, 1998.) - djela čudne povijesti koje je objavljeno 47 godina nakon piščeve smrti-svećenika, pučkog tribuna, skupljača usmenoknjiževnoga blaga sunarodnjaka mu u Bačkoj te na koncu i književnika Blaška Rajića (1878.-1951.), i *Javorova smrt* (Subotica, 1998.), pisana na ikavici, publicista i kulturnog pregaoca Marka Peića (1913.), nastala prema motivima Rajićeva epa.

Bogati i raznovrsni književni opus Ante Jakšića (1912.-1987.), zacijelo najpoznatijeg i najpriznatijeg književnika bačkih Hrvata religiozno-katoličke provenijencije, u ovoj je knjizi predstavljen radom o (ne)prilikama koje su pratile njegovu malo poznatu poemu *Marin i Stana*, koja je u 7 nastavaka objavljena u *Subotičkim novinama* 1941. godine. Prob-

lem je s ovom poemom u tome što se ne zna točno je li to završeno djelo ili nije. Tako autor u članku *O (za nas) nepotpunom djelu Ante Jakšića "Marin i Stana"*, tragajući za odgovorom, konstatira kako nam nije poznata cjelina ovoga rukopisa. No, u knjizi je sada ovo Jakšićevo djelo prvi put na jednom mjestu objavljeno.

U knjizi *Život i smrt u gradu* slijede zatim prikazi knjige dominikanskog redovnika, prevoditelja i profesora filozofije dr. Tome Vereša (1930.), Subotičanina po rođenju i jednog od najumnijih Bunjevaca danas, *Bunjevačko pitanje danas* (Subotica, 1997.), te djela akademika, povjesničara književnosti i jezikoslovca dr. Ante Sekulića (1920.) *Književnost podunavskih Hrvata u XX. stoljeću* (Zagreb,1996.). Ovaj Mikovićev prilog o knjizi ovoga podrijetlom tavankutskog znanstvenika podosta je kritički intoniran. I sljedeći tekst u knjizi posvećen je djelu Ante Sekulića, ali ovoga puta Miković, usputno valorizirajući, piše o daleko većem opsegu Sekulićevoga stvaralaštva, to jest o njegovu ukupnom pjesničkom i znanstvenom opusu, a vrednuje ga kao "nezaobilazan prinos u obrani kulturnih tečevina i očuvanju identiteta" bačkih Hrvata, kako stoji i u naslovu toga teksta. Kao formalni povod za nastanak priloga poslužila je knjiga *Naš čovik* (Subotica, 1998.), koju je priredila Marija Zaić Kubatović u povodu šezdesete obljetnice akademikova rada.

Tragom suvremenika

Posljednjih sedam članaka u knjizi *Život i smrt u gradu* predstavlja, ako gledamo na formalnu razdiobu književnih vrsti, uobičajene i klasične književne kritike, eseje i prikaze, posvećene književnim opusima suvremenih subotičkih spisatelja hrvatske nacionalnosti svih generacija. Prateći liniju starosne dobi stvaratelja, Miković niže svoje napise kronološkim redoslijedom. Tako prvo nalazimo tekst o najpoznatijem skupljaču usmenoknjiževne baštine Hrvata u srednjoeuropskim državama Balintu Vujkovu (1912.-1987.), *Bajka u stvaralaštvu Balinta Vujkova;* zatim o pjesniku i prevoditelju, članu Društva hrvatskih književnika Lazaru Merkoviću (1926.), *Lazar Merković u potrazi za pjesmom,* u kojemu se elaborira njegov cjelokupni javnosti znan književni opus; o pjesniku Ivanu Pančiću (1933.-1992.), *Pisma drži sve kajase,* zapravo kritički prikaz njegovih dviju najpoznatijih knjiga *Natpivavanja* (Subotica, 1971.) i *Bećarske balade* (Subotica, 1986.); o pjesniku, romanopiscu i književnom kritičaru, članu Društva hrvatskih književnika Vojislavu Sekelju (1946.), *Uz (i niz) oprečne ljestvice vrednota,* u kojemu se vrednuje cijeli dosadašnji Sekeljev opus; o spisatelju i slikaru Slavku Matkoviću (1948.-1994.), *Smrt Grge Bajića,* esej o istoimenoj pjesmi; o pjesniku Lazaru Franciškoviću (1948.), *Samovanja, šutnje i pjevanja Lazara Franciškovića,* članak u obliku razgovora s njim; i na koncu o Tomislavu Žigmanovu (1967.), *Suzdržano raskrivanje neočiglednog i nepoznatog,* tekst o njegovoj prvoj knjizi pjesama.

Jedna od glavnih značajki najnovije Mikovićeve knjige *Život i smrt u gradu* sadržana je u činjenici da autor u svim tekstovima očituje zavidnu razinu poznavanja općih i konkretnih prilika lokalne književne povijesti, ali i samih književnih djela koja kritički tumači i vrednuje. Drugim riječima, on ne samo da suvereno vlada povijesnom problematikom i materijom koju obrađuje, dosljedno primjenjujući znanstvene postupke u obradbi povijesti zavičajne

hrvatske književne produkcije (veliki broj pouzdanih informacija poslužit će svakom budućem izučavatelju hrvatske lokalne književnosti u Bačkoj), nego je i izuzetno zahvalan tumač kada je u pitanju aktualna književna produkcija. Doda li se tomu i u Subotici već znana Mikovićeva preciznost, urednost i pedantnost, a što je prijeko potrebno za književno-povijesni pristup i ovakav spisateljski izraz, kao i njegov samosvojan kritički zahvat u vrednovanju suvremenih proznih i pjesničkih ostvarenja, dobivamo ukupnu pozitivnu sliku i visoku ocjenu ove knjige.

Knjige, koja se barem za sada, u Hrvatskoj ne može nabaviti u prodaji. Štoviše, ni nakon tri mjeseca od pojave, o njoj stručna ali i šira javnost ne zna ništa. Što je, priznat ćemo skrušeno, porazno i sramotno. Barem iz rakursa prinosa nacionalnoj hrvatskoj kulturi. Pa makar ona bila i s ruba. Istočnog.

Tomislav Žigmanov

IZ HRVATSKE GRAFIJSKE PROŠLOSTI

Milan Nosić: *Gajev preteča Josip Završnik i njegovo djelo,* Hrvatsko filološko društvo - Rijeka, Rijeka 1997.

Književno-jezična knjižnica Hrvatskoga filološkog društva u Rijeci poznata je po svojoj plodnosti. U svega nekoliko godina objelodanjeno je 10 knjiga pa je djelo *Gajev preteča*, autora dr. Milana Nosića, profesora na Filozofskom fakultetu u Rijeci, jedanaesta knjiga koja je objelodanjena u toj knjižnici. Ta se knjiga sastoji od tri dijela.

Prvi dio sačinjavaju studije M. Nosića o Josipu Završniku, eruditu slovenskoga podrijetla, rođenom 1769. u Rijeci, čiji je životni put završen u Italiji 1843. g. Autor Završnika smatra najznačajnijom ličnošću na hrvatskoj filološkoj sceni u prvim trima desetljećima 19. stoljeća. Premda je napisao veći broj radova, njegovo je djelo ostalo nepoznato široj javnosti jer većina tih radova nije tiskana, pa je, kako ističe dr. Nosić, više tisuća stranica ostalo u rukopisu. Kao najznačajnije Završnikovo djelo izdvaja pravopis koji je taj znanstvenik namijenio svim Hrvatima, a nacrt mu izradio već 1801. godine. Dr. Nosić smatra da bi u povoljnijim okolnostima taj pravopis nedvojbeno bio utjecao na kasniji razvoj hrvatskoga pravopisa i grafije. Međutim, svoje prvo djelo na hrvatskom jeziku (nakon brojnih radova na latinskom i talijanskom jeziku), Završnik je bio prisiljen tiskati tzv. slavonskom grafijom (koju je među ondašnjim hrvatskim grafijama smatrao najboljom). Riječ je o djelu *Pjesma na čestito povraćanje slavnoga vojanstva ogulinske kraine iz vojnice* koje je tiskano 1808. g. u Zagrebu. To je ujedno jedino Završnikovo tiskano djelo, a tiskano je slavonskom grafijom samo zato što Završnik nije imao dovoljno novca da plati lijevanje novih slova pa stoga nije mogao utjecati na budući razvoj hrvatske grafije. Među preostalih 18 Završnikovih djela autor ističe rukopis *Iskustvo vuvedenja u pravogovorenje, pravoštenje i pravopisanje* u sklopu kojega je izrađen i manji hrvatsko-latinski rječnik. Najznačajnijim pak Završnikovim djelom smatra rukopis *Pravopisanje iliričnо* iz 1819. g. koji se sastoji od dva dijela. Prvi, uvodni dio nosi naslov *Od iličnoga pravopisanja*, a drugi dio sačinjava pravopisni rječnik. U prvom dijelu Završnik "iznosi vlastiti projekt pravopisa u kojem svaki fonem ima odgovarajuće

slovo" (str. 23). Zato dr. Nosić smatra velikom štetom što to djelo nije bilo objavljeno jer bi sigurno utjecalo na razvoj hrvatskoga narodnog preporoda. Naime, Završnik je 29 godina prije pojave gajice, tj. grafijske reforme Ljudevita Gaja, oblikovao grafijski sustav s onoliko grafema koliko ima fonema. To je njegovo djelo bilo plodom proučavanja brojnih stranih slovopisa, ali i izvornih rješenja. Stoga dr. Nosić potiče na proučavanje Završnikova djela koje je uglavnom još najvećim dijelom neistraženo, a pretežito je filološkoga i historiografskoga značaja. Među filološkim djelima ističe njegov već spomenuti pravopis s dijakritičkim znakovima, gramatiku hrvatskoga jezika, rječnik imena naseljenih mjesta gornje Italije te rasprave o podrijetlu glagoljice i genetskoj srodnosti slavenskih jezika. Među dosadašnjim malobrojnim istraživačima Završnikova djela, M. Nosić izdvaja pjesnika i znanstvenika Jana Kollára iz prve polovice 19. stoljeća.

U drugom je dijelu knjige objavljeno nekoliko Završnikovih djela. Prvo od njih, *Pjesma na čestito povraćanje slavnoga vojanstva ogulinske kraine iz vojnice*, tiskano je, kao i prvotisak iz 1808. g., slavonskom grafijom. Drugo djelo *Primjedbe na mišljenje o izdavanju Osmana, ilirskog epskog spjeva Ivana Gundulića i ilirskog Parnasa koje valja uraditi latinskim slovima* tiskano je sadašnjom grafijom, tj. gajicom. Taj je rad na početku posvećen Gundulićevu *Osmanu*, ali većinu tog opširnog djela sačinjava Završnikovo poimanje povijesti slavenskih naroda, a zatim njegova razmišljanja o važnosti temeljita obrazovanja. Slijedi djelo *Iskustvo vuvedenja u pravogovorenje, pravoštenje i pravopisanje* koje je zapravo ogled Završnikova pravopisa i grafije pa je i tiskano tom grafijom. Četvrto djelo *Pravopisanje ilirično* tiskano je slavonskom grafijom. U tom djelu Završnik ističe kako u "potribovanju slova u pisanju slovki i rječi ne smi se niti više niti manje slova upisati nego se ih čuje u dobrom izgovoru" (str. 139). Taj rad, o čijim je dvama dijelovima već bilo riječi, u svom prvom dijelu sadrži i usporedbenu tablicu dubrovačko-dalmatinske (koju Završnik nije cijenio), slavonske, kajkavske i Završnikove vlastite grafije.

Treći dio knjige sadrži popis Završnikovih radova, zatim popis radova o Završniku te kazalo imena. Ukratko, ova knjiga može biti poticajem budućim istraživačima da prouče, prema potrebi prevedu na hrvatski i objave i ostala Završnikova djela.

Sanja Vulić

JOSIP ŽALAC: GLE, IZIĐE SIJAČ SIJATI

(Josip Žalac - Zagreb: vlast. nakl., 1999. - 262 str.; 20 cm, s ilustracijama ak. slikara Krešimira Pleića)

U duhovnoj i propovjedničkoj literaturi dobivamo uz ostale i niz homilija preč. g. Josipa Žalca za sva tri ciklusa liturgijske godine. Knjigu je izdao u vlastitoj nakladi u 1000 primjeraka, a posvetio ju je "uspomeni na dr. Alojzija Stepinca, našeg velikog nadbiskupa zagrebačkog, metropolita hrvatskog i kardinala svete Rimske crkve, u prvoj godini njegovog proglašenja blaženim, u znak zahvalnosti što je 29. lipnja 1944. godine položio svoje apostolske ruke na moju glavu i uveo me među svećenike Rimokatoličke crkve..."

Žalac je rođen 1918. u Gornjem Mekušju, župa Karlovac - Kamensko. Nakon pučke škole u Kamenskom, te gimnazije i učiteljske škole u Karlovcu, odlučuje se 1938. g. za svećenički poziv. Duhovni rast i dozrijevanje za ulazak u svećeništvo zahvaljuje aktivnom sudjelovanju u križarskoj katoličkoj organizaciji sluge Božjeg dr. Ivana Merza, te je nakon 6 godina studija teologije na KBF Sveučilišta u Zagrebu 1944. g. zaređen za svećenika Zagrebačke nadbiskupije. Bio je kapelan u Donjoj Stubici od kolovoza 1944. do veljače 1945. g. Zatim je bio kateheta - suplent na gimnaziji u Sisku od veljače do svibnja 1945. po želji nadbiskupa Stepinca. Kuša nevolje preokreta i "križnoga puta" 1945.g., pa se vraća na mjesec dana za kapelana u Zabok, a potom je od ljetnih premještaja 1945.g. do veljače 1947.g. kapelan i vjeroučitelj u Bjelovaru kod župnika Milana Horvata. Od veljače do kolovoza 1947. kapelan je u Hraščini kod župnika Mije Nejaka, a onda ponovno u Bjelovaru uz novog župnika Josipa Crnkovića od 1947. do 1949.g. Iza umirovljenja nevinačkog župnika Josipa Ivanuša, dolazi u svibnju 1949. g. za župnika u Nevinac i tu djeluje do veljače 1970. g. U župu dovodi časne sestre, djeluje revno i zauzeto u pastoralu i katehizaciji, s naglaskom na skrbi za duhovni život, moralni preporod, duhovna zvanja i pobožnost (Pokret živa krunica, Franjevački svjetovni red, ministranti, pjevanje i liturgija po Kniewaldovom malom misalu do reforme Drugog vatikanskog sabora itd.). U Nevincu je proživio psihički i moralni progon Udbe i komunističkog režima, ali je ostao crkven i dosljedan, braneći slobodu svoga svećeničkog poslanja. I crkveno i nacionalno bio je jasan i načelan, na crti svoga nadbiskupa reditelja Stepinca. Župnik je u župi sv. Nikole u Varaždinu od veljače 1970. g. Tu je osnovao tri nove župe. Imenovan je kanonikom Zbornog kaptola čazmansko-varaždinskog 26. 9. 1981., te nosi naslov kanonik - kantor. Na župničkoj službi u Varaždinu se zahvalio zbog zdravstvenog stanja, te se nastanio 1989. g. u Svećeničkom domu na Kaptolu u Zagrebu.

Autor u *Pogovoru* sam ističe da je upravo tu, u Svećeničkom domu, počeo homilije i nagovore cjelovito pisati, te ih u ovoj knjizi objelodanjuje za sve nedjelje i blagdane A, B, C - liturgijskog ciklusa. Napominje da kao župnik to nije uspijevao činiti zbog brojnih obveza, ali je za svaku propovijed imao napisan koncept po točkama, uz dalju i bližu pripravu. I kod ovih pisanih homilija, već je u naslovu uvijek istaknuta glavna misao vodilja. U prvom je planu Sveto pismo, Božja riječ, supstancijalna hrana svakog bogoslužja i duhovnog života. Zato su glavne misli upravo iz Božje riječi, iz liturgije toga dana ili iz Časoslova. Potom je slobodnije iskazana propovjednikova misao, osvijetljena životna orijentacija, te konkretna i kratka aplikacija. Sve su homilije odreda jednostavne i kratke.

Spomenuo sam u *Uvodnoj riječi* ove knjige, da je "osobitost ovih homilija što su izgovorene od umirovljenog pastoralnog djelatnika u Svećeničkom domu, a upućene su braći svećenicima i časnim sestrama koji se u toj ustanovi dnevno sabiru oko stola Riječi i stola Tijela Kristova". Zato su ova razmišljanja poticajna, upućena konkretnim osobama unutar jedne ustanove, gdje zajedno žive.

Dakako, svaka homilija mora biti plod osobne molitve, čitanja i razmišljanja nad Božjom riječi; nadasve mora biti plod susreta s Gospodinom, koji je izvor pravog nadahnuća i propovjedniku i slušaocu. No, preporučujemo i ove homilije, jer one mogu biti zanimljiv putokaz za pastoralne

djelatnike po bolnicama i domovima, "a bit će zadovoljna i svaka duša koja traži kod oltara riječ Božju, *koja dušu krijepi, srce sladi, oči prosvjetljuje*".

Stjepan Kožul

"TKALČIĆ", godišnjak društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1999., str. 926

Točno na vrijeme, pred Božić 1999., pojavio se i treći svezak "Tkalčića", godišnjak istoimenog društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije. Plod je to marljiva rada članova uredništva i ostalih suradnika, a osobito neumorne zauzetosti dr. Stjepana Razuma, tajnika i rizničara društva.

Već u uvodnoj riječi uredništva naglašen je veliki gubitak koji je društvo "Tkalčić" pretrpjelo smrću svog prvog pokrovitelja biskupa Kokše. Kao sasvim određen znak zahvalnosti u ovom je svesku objavljen opširan životopis dr. Kokše, te u prilogu pregled pisanja tiska o njemu; oba priloga potpisuje dr. Stjepan Razum koji je u prikupljanju mnogobrojnih podataka o biskupu Kokši pokazao zavidnu ustrajnost i upornost.

Dr. Razum objavio je i životopis Dragutina Žnidaršića, nadarbenika zagrebačke katedrale koji je bio jedan od utemeljitelja Društva, a preminuo je samo nekoliko dana poslije biskupa Kokše. Na Žnidaršića, radinog i tihog svećenika i višegodišnjeg revnog ispovjednika u katedrali, mogle bi se primijeniti riječi koje je kardinal Kuharić rekao o blagopokojnom biskupu Lachu (1899-1983): "Iako je dobro vidio sva zbivanja u javnom životu i o njima imao jasne sudove, ipak za javnost je malo govorio, a više je bio usredotočen na ono što se događa u srcu ljudske osobe" (v. Danica 1993., str. 84). Iz Kokšina i Žnidaršićeva životopisa saznajemo obilje zanimljivih podataka ne samo o njima samima, već i o vremenu i okolnostima u kojima su djelovali.

Iz ljetopisa Društva saznajemo da je na sjednici Upravnog odbora 24. veljače 1999. jednodušno odlučeno pokroviteljstvo ponuditi - nakon smrti biskupa Kokše - zagrebačkom nadbiskupu mons. Bozaniću, te da je nadbiskup na tu molbu odgovorio potvrdno preko svog ureda 8. svibnja 1999.

Varaždinski kanonik Gustav Kuzmić piše o nedavno preminulom članu Društva, hlebinskom župniku Ivanu Novoselu (1930-1999).

Dr. Agneza Szabo u prilogu pod naslovom "Zagrebački nadbiskup Juraj Haulik i hrvatske središnje ustanove u Zagrebu" predstavlja zasluge nadbiskupa Haulika za hrvatske središnje ustanove tijekom njegova biskupovanja u Zagrebu. Među ostalim, Haulik je pokrenuo Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo i njihov "Gospodarski list" koji u Zagrebu neprekidno izlazi do danas.

O Sisačkoj biskupiji u svjetlu pisanih i arheoloških izvora piše mr. Marija Buzov, dok Jasna Marković govori o pristojbama koje su zagrebački biskupi plaćali Apostolskoj komori u Rimu da bi primili papinsko pismo (bulu) o svom imenovanju.

Mr. Mirna Abaffy u svom radu predstavlja do sada nepoznate portrete slovenskog polihistora Johanna Weickarda Valvazora, te zemljovide i vedute koje je on osobno objavio i uklopio u svoju grafičku zbirku.

O spomen-ploči Antunu Kržanu (1835-1888), zagrebačkom kanoniku i sveučilišnom profesoru, piše dr. Ivan Golub, a akademik Ante Sekulić donosi

životopis i popis glavnih djela Jose Šokčića (1902-1968), poznatog kulturnog djelatnika bačkih Hrvata.

Josip Barbarić predstavlja predavanja koja je na znanstvenom skupu o fra Luki Ibrišimoviću, održanom u Požegi 1998.g., održalo sedamnaestero znanstvenika.

Vladimir Magić upozorava na vrijednost knjižnice biskupa Kokše koja predstavlja neprocjenjivo kulturno blago.

Već spominjani dr. Stjepan Razum piše o Krčelićevoj spomenici župe Sela kraj Siska, a s. Lina Slavica Plukavec predstavlja zbirku medalja, odlikovanja, znački i reljefa koje je sakupio biskup Kokša.

U godišnjaku nalazimo i prikaze knjiga, te uobičajeni Ljetopis društva "Tkalčić".

Na kraju nekoliko primjedbi, ispravaka i objašnjenja:

- Na str. 141. pogrešno je navedena godina smrti biskupa Lacha. Dr. Josip Lach umro je 12. rujna 1983. u Zagrebu. Od ožujka 1940. bio je kanonik, a od siječnja 1968. veliki prepozit Prvostolnog kaptola zagrebačkog i prior vranski. Biskup Lach nije nikad bio umirovljen, pa je sve do smrti vršio službu generalnog vikara zagrebačke nadbiskupije. Nakon njegove smrti stupio je na snagu novi crkveni zakonik koji je prava kaptola u upravi biskupije prenio na zbor konzultora.

- Na str. 867. pogrešno se navodi da je mons. Slavomir Miklovš bio pomoćni biskup. Papa Ivan Pavao II. imenovao je svećenika križevačke biskupije Slavomira Miklovša križevačkim biskupom 1. veljače 1983., a posvećen je za biskupa u Ruskom Krsturu 25. ožujka iste godine.

- Isto tako na str. 887. dr. Joakim Segedi pogrešno se naziva križevačkim biskupom. Biskup Segedi (1904), danas umirovljeni pomoćni biskup križevački, najstariji je član našeg katoličkog episkopata. Papa Ivan XXIII. imenovao ga je 1963. g. pomoćnim biskupom tadašnjem apostolskom administratoru križevačkom nadbiskupu dr. Gabrijelu Bukatku. Nadbiskup Bukatko imenuje ga 1966. g. generalnim vikarom, sa sjedištem u Zagrebu. Od smrti nadbiskupa Bukatka (1981.) do imenovanja biskupa Miklovša (1983.) dr. Segedi upravljao je križevačkom biskupijom kao dijecezanski administrator. Papa Ivan Pavao II. umirovio ga je 1983. g.

- Str. 126. Autor pet pjesama u Kokšinoj zbirci "Pjesme hrvatskih nepjesnika" je prof. Stanislav (Stanko) Vitković (1913-1945), a ne njegov sin, svećenik dr. Stanislav Vitković. Posmrtnu samostalnu zbirku pjesama "Nedopjevana pjesma" prof. Stanislava Vitkovića objavilo je 1996. g. HKD sv. Jeronima u Zagrebu.

- Na str. 807. uz ime prebendara dr. Stanislava Vitkovića navodi se pogrešno "župnik". Dr. Vitković preuzeo je, kao prebendar prvostolne crkve zagrebačke, po želji nadbiskupa Bozanića, 1998. g. i službu ravnatelja crkve Krista Kralja na Mirogoju.

- Na str. 665. dr. Razum upozorava na pogrešan datum imenovanja mons. Kokše ravnateljem zavoda sv. Jeronima u Rimu, naveden u SVZN br. 3/1991. Zapravo, dr. Kokša je 1957. imenovan vicerektorom Sv. Jeronima, no, budući da je služba rektora bila nepopunjena, on je bio i stvarni vršitelj te dužnosti. Rektorom ga je imenovao papa Ivan XXIII. 1959. g.

Stanislav Vitković

PETRINJSKI ZBORNIK za povijest i obnovu zavičaja godište II, broj 2/1999.

Izdavač: Matica hrvatska u Petrinji

U Petrinji je 10.12.1999.g., u dvorani Hrvatskog doma, predstavljen drugi broj *Petrinjskog zbornika,* koji obiluje raznovrsnim temama obrađenim od brojnih autora.

Tematske su cjeline sljedeće: *Iz povijesti Petrinje* (autori: dr. sc. Ivica Golec, Branko Vujasinović, dr. sc. Hrvoje Matković, mr. Zdravko Dizdar i Mato Marčinko), *Istraživanje zavičaja* (Domagoj Vuković i mr. sc. Renata Kirin), *Studije* (dr. sc. Eva Leniček), *Obnova baštine* (dr. sc. Đurđica Cvitanović, Davor Salopek, dr.sc. Ladislav Lazić i dipl.ek. Dragutin Šoštarić), *Poezija i proza* (Miroslav Kirin), *Likovne teme* (Boris Vrga i Petar Rospacher), *Zapisi* (Petar Rospacher, Ivan Grbeša, Miroslava Jandrić, Berislav Vuković, Ivo Brezić, Katica Badel, Marija Horžinek, Vera Vuković i Elvira Lazić), *Ljudi i događaji* (Ivan Rizmaul, Đurđica Elblinger, Božo Judaš, Ivanka Držaj, Željko Crnković, Ivan Mlinarić-Sokol i Miljenko Saćer), *Prikazi* (Mato Marčinko, Aleksandra Milković i Hrvoje Bobinac).

Na 307 stranica teksta, crtežâ i fotografija (naslovna strana s crtežom Branka Čačića) objavljeni su - prvi put - radovi iz povijesti Petrinje i kulturnog joj života, koji mogu postati vrijednim izvorom za buduće povjesničare ovog kraja. Jer, Petrinja je bila i sada je, unatoč svojoj teškoj povijesti, zapažena čuvarica tradicionalnih vrednota ovoga kraja, što je istakao i potpredsjednik Matice hrvatske iz Zagreba, gospodin S. Sučić.

Predsjedništvo petrinjske Matice i Uređivački odbor *Petrinjskog zbornika* pozivaju sve poznavatelje Petrinje na suradnju (povijest, petrinjski društveni život i običaji, petrinjski govor) za sljedeći, treći broj Petrinjskog zbornika.

Marija Horžinek

JEZIČNA PRAKSA U JEZIKOSLOVNOM ZRCALU

(Stjepko Težak: Hrvatski naš (ne)zaboravljeni, Tipex, Zagreb, 1999.)

Promišljanje jezične prakse

Knjiga Stjepka Težaka *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni* (1999.) kao i njezine prethodnice *Hrvatski naš svagda(š)nji* (1991.) i *Hrvatski naš osebujni* (1995.) jezikoslovno promišlja suvremenu jezičnu zbilju. Jezično promišljanje koje se očituje u praksi podiže na razinu *znanstvenoga (jezikoslovnoga) promišljanja* i daje znanstvene odgovore na pitanja koja postavlja jezična praksa.

Takvim nastojanjima želi utjecati na razvijanje jezikoslovne svijesti i potrebe za proučavanjem i učenjem jezika kao temeljnoga komunikacijskoga sredstva te temeljne oznake *nacionalnoga identiteta (nacionalno-kulturnoga).*

Metodološko utemeljenje

Opredijelivši se za *jezikoslovno promišljanje* suvremene jezične prakse u različitim pojavnim oblicima, autor je uspostavio odgovarajući metodološki sustav koji obuhvaća: *identificiranje (uočavanje) jezične pojave* (osobnim promatranjem ili na temelju javno iskazanih pitanja), *popisivanje (evidentiranje)* najkarakterističnijih primjera koji traže jezikoslovno promišljanje (jezikoslovne intervencije), *tumačenje, objašnjenje, pojašnjenje* pojava koje završava *preporukama i prijedlozima* za izbor "dobre i pravilne riječi".

Jezikoslovna prosudba ostvaruje se prema ovim odrednicama:

- samosvojnost hrvatskoga jezika (jezični znak, t. izraz, riječ, oblik, glas po kojem se hrvatski jezik razlikuje od drugih jezika);
- sustavnost (jezični znak koji proizlazi iz sustava hrvatskoga jezika);
- priopćajna svrhovitost (jezični znak kojim se omogućuje brzo i jasno sporazumijevanje, stilska funkcionalnost);
- opća prihvatljivost (jezični znak prihvatljiv za hrvatskoga govornika bez obzira na njegove zavičajne govorne navike);
- proizvodna plodnost (jezični znak pogodan za bogatiju jezičnu proizvodnju);
- standardnost (usvojenost jezičnoga znaka u hrvatskom standardnom jeziku).

Iskazane odrednice oživotvoruju se u okvirima različitih jezikoslovnih disciplina (etimologije, gramatike, fonologije, ortoepije, ortografije, leksikologije, stilistike, semantike, dijalektologije, povijesti jezika, sociolingvistike, psiholingvistike, kontrastivne lingvistike).

Znanstvena promišljanja autor ostvaruje jednostavno, jasno, precizno, zanimljivo, stilski iznijansirano, dostupno širokom krugu čitatelja, "intelektualnim radoznalcima, ljubiteljima i stvaraocima jezika, učiteljima, odgojiteljima, profesorima, novinarima i publicistima".

Suvremena hrvatska jezična zbilja

Snimajući suvremenu jezičnu zbilju, autor je utvrdio njezine temeljne sociolingvističke značajke na kojima utemeljuje svoje jezikoslovne prosudbe.

Suvremena jezična zbilja obilježena je neobično živim zanimanjem pripadnika različitih društvenih skupina, struka, profesija i običnih pojedinaca za pravilnost i funkcioniranje hrvatskoga jezika u javnoj uporabi.

Senzibiliziranje jezične problematike uvjetovano je promijenjenim položajem hrvatskoga jezika u novim državnim i društveno-političkim uvjetima.

U opisu stanja u suvremenoj jezičnoj praksi istaknute su različite tendencije i različita motrišta na koja autor reagira jezikoslovnim promišljanjem.

Ustrojstvo knjige

Knjiga sadrži četiri veće i jednu manju cjelinu koje su označene podnaslovima: *Riječi zaboravljene, Riječi hrvatske, Riječi tuđe i posuđene, Riječi srpske i slavenske, Riječi bliskoznačne, Riječ pjesnička.*

Prema naslovima cjelina može se zaključiti da je u središtu jezikoslovnoga promišljanja *leksikološka problematika* (leksički sustav hrvatskoga jezika na dijakronijskoj i sinkronijskoj crti). Leksički je sustav *najotvoreniji* jezični sustav, u njemu se zrcale promjene koje su uvjetovane izvanjezičnim (društvenim, političkim, gospodarskim i kulturnim) čimbenicima. Leksikološka promišljanja uključuju i te izvanjezične odrednice.

Riječi OŽIVLJENICE

U suvremenu jezičnu zbilju autor doziva riječi zaboravljene koje su pohranjene u književnim djelima starijih i novijih hrvatskih pisaca, rječnicima, memoarskim zapisima, autobiografijama i službenim dokumentima. Te riječi naziva OŽIVLJENICAMA.

Iz spomenutih izvora vratio je u život (u javnu uporabu) mnoge riječi: *rukovnicu/*

rukavnicu umjesto *mufa* ili *kolčaka;* uz riječ *cvjetnjak* dodaje riječ *cvjetanu* koja označava otvoreni prostor u kojem se uzgaja cvijeće, ta riječ može imati i metaforična značenja; uz *dražbu* navodi *jeftimbu,* uz *krevet postelju,* uz *vatru oganj,* mjestu *Deanovcu* vraća naziv *Dijanovec, Dijanovci.*

Svaka OŽIVLJENICA ima svoju priču i svoj kontekst u koji se uključuju jezikoslovne raščlambe (etimološka, semantička, gramatička, tvorbena, stilistička). Na temelju jezikoslovne raščlambe autor riječ vraća u govornu praksu u obliku prijedloga za uporabu.

Riječi hrvatske

Citirajući pitanja slušatelja, čitatelja i govoritelja o pojedinim hrvatskim riječima, otkrivajući vlastitu začuđenost pred pojedinim riječima, autor razvija zanimljive jezikoslovne raščlambe koje uokviruje *pričom, anegdotom, dijalogom, citatom, opisom.* U takav literarizirani kontekst uključuje leksičku građu koju osvjetljava s više jezikoslovnih gledišta.

Najčešći postupak u ostvarivanju jezikoslovne raščlambe je *suočavanje/uspoređivanje* riječi, primjera, rječničkih rješenja, rješenja pojedinih jezikoslovaca. Na temelju *suočavanja/uspoređivanja* odabranih primjera (u odgovarajućim kontekstima: tekstnom, komunikacijskom, društvenom, kulturološkom, jezičnom), i iznijansirane jezikoslovne analize predlaže se izbor *dobre i pravilne riječi.*

Kao primjeri odabrani su *dvočlani* ili *višečlani* leksički uzorci: *uporaba - upotreba, prijetnja - ugroza, briga - skrb, truplo-leš-strvina, zadaća - uradak, udruženje - društvo - udruga, čokot - trs, večer - veče, ljubljen - voljen, glasati - glasovati, općenje - priopćajnice, nazočan - nenazočan (izočan), vrlo - veoma.*

Na čitanje pojedinih tekstova čitatelje se poziva intrigantnim naslovima i uvodnim rečenicama, koje pokazuju autorovo stilsko umijeće: *Je li nam jezik ugrožen ugrozom?, Skrb za brigu i briga za skrb, Od bakhova tirsa do hrvatskoga trsa, Glasujem za glasovanje, Ljubljen ili voljen biti - pitanje je sad.*

Riječi - "nenašice"

Riječi tuđe i posuđene označene su hrvatskim nazivima: *tuđice, posuđenice, usvojenice, prevedenice, međunarodnice.* Autor ih je svrstao u *tematske skupine.* Tako susrećemo skupinu riječi koje se odnose na: *odjeću i obuću* (mušku i žensku), *jelo i piće, prostorije u kojima se jede i pije, gradske prostore.* U razigranim, duhovitim, esejiziranim, putopisnim, pripovjedačkim izričajima autor otkriva podrijetlo NENAŠICA, njihovo uključivanje u hrvatsko rječničko blago i funkcioniranje u različitim sredinama (na različitom prostoru) i različitim funkcionalnim stilovima. Posebno prati pojedine riječi i njihove izvedenice, podrijetlo i značenje, rasprostranjenost i uporabu: *pelegrin/peligrin* (putnik, hodočasnik), *romar* (hodočasnik), *edukacija, inspekcija, beba, super, var* i dr.

Tekstovi iz ove cjeline predstavljaju autora koji spaja *jezikoslovni* (znanstveni, znanstvenopopularni) diskurz s *putopisnim, pripovjedačkim* i *esejističkim* oblicima izražavanja. Humoristički obilježeni naslovi, primjerice, *Ogoljeni ili okrabuljeni Hrvat, Muž u gaćama, žena u suknji, Hrvatski obuveni Hrvat* i sl. privlače posebnu pozornost čitatelja i usmjeravaju ga na otkrivanje jezičnoga i jezikoslovnoga sadržaja i *poruka/preporuka.*

Slavenizmi i srbizmi

Posebnu skupinu tuđica čine *slavenizmi* (riječi preuzete iz slavenskih jezika) i *srbizmi.* Oslanjajući se na teoriju jezika, autor *znanstvenim argumentima* (sociolingvističkim, slovopisnim, pravopisnim, glasovnim, naglasnim, oličnim, sintaktičkim, rječničkim) dokazuje da su *hrvatski i srpski jezik dva različita jezika.* Nizom primjera na dijakronijskoj crti pokazao je prodor srbizama u hrvatski jezik, njegove funkcionalne stilove (razgovorni, poslovni, znanstveni, novinski i književnoumjetnički).

Popisao je i protumačio skupine slavenizama, posebno bohemizama i rusizama, koji su, na različite načine, ulazili u hrvatski jezik i u njemu se udomaćili. Neki od njih više se ne primjećuju kao posuđenice.

Riječi bliskoznačnice

Istražujući "značenjske tančine" pojedinih riječi - BLISKOZNAČNICA - autor je posegnuo za primjerima iz *stručnoga nazivlja* u različitim znanstvenim disciplinama (pedagogiji, metodici, sociologiji, medicini, pravu, zemljopisu, teatrologiji, etici). Uspostavio je parove bliskoznačnica ili nizove bliskoznačnica, kako bi, značenjskom raščlambom, ustanovio "značenjske tančine", značenjske razlike. Čitatelje suočava s različitim iskušenjima u određivanju značenja riječi i kretanju u njihovim semantičkim poljima.

Svojim semantičkim promišljanjima utječe na razvijanje čitateljeve osjetljivosti za značenje riječi i nezinu pravilnu uporabu u svakodnevnoj, osobito u stručnoj i profesionalnoj komunikaciji.

Riječ pjesnička

Pjesnička je riječ značenjski *najotvorenija* i *najslobodnija.* Ona se ne mora podređivati gramatičkim normama ako odstupanjem od gramatičke norme postiže viši stupanj izražajnosti. Autor pokazuje suodnose gramatike i poezije, oprimjerava zastupljenost gramatike u poeziji i poezije u gramatici.

Predstavlja se kao metodičar koji naučava kako podučavati gramatiku i poeziju, kako tumačiti pjesničku riječ u nastavi.

Znanstvenik, jezični stvaratelj, metodičar, književnik

Hrvatski naš (ne)zaboravljeni predstavlja jezikoslovnoga erudita, jezičnoga stvaratelja, metodičara jezika, književnika (pripovjedača, putopisca, pjesnika).

Čitatelji ("intelektualni radoznalci, ljubitelji i stvaratelji jezika, učitelji, odgojitelji, profesori, novinari, publicisti") pronaći će u ovoj knjizi dragocjene jezikoslovne obavijesti i poticaje za vlastito jezikoslovno promišljanje i stvaranje.

Dragutin Rosandić

PREPOZNAVANJE DUBINE

(Zoran Kršul: "Vrijeme koje ti je potrebno da skončaš", Izdavač: Pučko otvoreno učilište "Dr. Ante Starčević", Gospić, 1999. god.)

Zoran Kršul rođen je u Rijeci 23. srpnja 1955. godine. Diplomirao je na VPA u Banjoj Luci. Radio je kao nastavnik književnosti, lektor, automehaničar, recepcionar, brodograditelj, ribar (škamparkočar). Dragovoljac je i veteran Domovinskog rata, sada je u profesionalnom sastavu 9. gardijske brigade. Objavljivao je u književnim časopisima poeziju, kratku

prozu, likovne kritike. Poezija mu je uvrštena u nekoliko panorama i izbora hrvatskog pjesništva, a prevedena je na nekoliko stranih jezika.

Knjiga "Vrijeme koje ti je potrebno da skončaš" predstavlja u neku ruku izbor iz prethodnih zbirki.

Zašto izbor? Pita se pisac pogovora dr. Milorad Stojević i nudi moguće obrazloženje. Po njemu Zoran Kršul, stjecajem životnih okolnosti, afirmirao se kao pjesnik u bosanskohercegovačkoj književnosti. "Tamo je doživio i pohvalne i niječne prosudbe, ali se s vremenom afirmirao kao zapaženi pjesnik u miljeu te literature..." Dolaskom u Hrvatsku suočio se s nešto drugačijim tipom čitatelja. Tom novom čitateljstvu želi predstaviti presjek svoga ukupnog stvaralaštva.

Dr. Stojević nalazi da je Kršul poeta doctus. Da mu je poezija neobična, neuobičajena svojim stilskim, predmetno-tematskim i ostalim razinama. Daljnja karakteristika joj je hermetičnost, što se navlastito tiče zbirke Simultanka, "u kojoj je inkorporirano nekoliko koncepcija..." Sljedeća je oznaka nadrealističnost, "nazočna u rijetku metaforiziranju".

Pisac predgovora dr. Dragutin Rosandić pak zaključuje da se Kršul ne priklanja ni jednoj pjesničkoj grupaciji (misli pritom na quorumovce, semantičke konkretiste, pitanjaše i ofovce). Tvrdi da se Kršulova poetika utemeljuje na spoznaji da je pjesma produženo oklijevanje između zvuka i smisla. Zaključuje da autor ponire u dubinske slojeve pjesničke riječi i da se poigrava njezinim semantičkim pretvorbama. "Pjesma, i ona najintimnija, postavlja pitanje ljudske egzistencije, uspostavlja dijalog sa svijetom, s pticama, ribama, suncem, vjetrom, vlatima trave, neživom prirodom (predmetima), a iznad svega (prije svega) s čovjekom i samim sobom."

I za Rosandića je Zoran Kršul poeta doctus (učen pjesnik). Što još reći poslije ovakovih kompetentnih sudova? Možda se dobro poslužiti pjesniku dragom igrom - šahom. Šah, primjerice, igraju i "paceri" i velemajstori. Paceri "čeprkaju" po samoj površini, a velemajstori proniču u dubine slojevite igre. I jedni i drugi odlično se zabavljaju.

Što se samog naslova tiče: "Vrijeme koje ti je potrebno da skončaš" tiče se pjesme "Potrebno vrijeme" u kojoj čitamo:

Vrijeme koje ti je potrebno da
skončaš
nije vrijeme
jutarnje šetnje u parku
sa psom..."

Ovdje se kategorija vremena pojavljuje u više oblika. Jednom je to ono Einsteinovo - četvrta dimenzija koja se dade relativizirati kao u gornjim stihovima. I jutarnja šetnja događa se u vremenu, i sastanak s djevojkom se događa u vremenu kao i vrijeme u kom iščekujemo uzaludno i uprazno. U vremenu se događa i iščekivanje, pred bolničkim vratima, ishoda operacije drage nam osobe. Očito je da je kategorija vremena preslojevita, što Kršulov interes jako zaokuplja i Kršul mu se prepušta. On nas ne pokušava prisiliti da prihvaćamo njegova gotova rješenja, nego nastoji da nas otvori za određenu vrstu problematike i način na koji se možemo s njome suočavati i hrvati.

Zaključujemo ovaj kratak prikaz Kršulove poezije Kršulom samim:

"... Vrijeme koje ti je potrebno da
skončaš
mnogo je dalje...
od vremena u kojem si
živio..."

Grga Rupčić

MAMURAN OD ČAROLIJE

Miroslav Zdunić (r. 1965. god. u Gospiću, gdje je završio OŠ, a PTT u Zagrebu i radi u PTT-u u Gospiću) napisao je rukovet pjesama iznimne zrelosti. Već pri prvom čitanju iznenadio sam se da po vlastitom kazivanju, dosad nikome nije pokazao ni jedan jedini stih. A imao je razloga. Imao je i te kakvog razloga.

Imamo li na umu izvorno značenje poezije (jedinstvo misli, osjećaja i glazbe), dakle, sinestetičnost i sinkretičnost, onda smo to dobili u gotovo svakoj od ovih četrnaest pjesama i to na razini najviših pjesničkih dosega.

Pođimo redom. U pjesmi "Priviđenje" Zdunić iz svoje lirske intime izjedruje metafore, koje impliciraju temeljnu upućenost u poetiku i simbolizma i ekspresionizma i nadrealizma. Krvavi leptiri poput munja sijevaju / iscrpljeni godinama plača / Na zelenim oblacima plove brodovi cvijeća / Isušena korita zaboravljenih rijeka / pamte sudbinu dobrote / I u prašnjavim ladicama prošlost miriše na pravdu / Ne postoje ptice modrog kamena / postoje samo vjerovanja / Ako jedna nestane izgubili ste sve.

U pjesmi "Promjene", da ne poznam autora, pomislio bih da se radi o čovjeku u godinama pogrbljenom pod teretom životnih iskustava.

"Vladari nepoznate galaksije, prekinite post / Groblje robova zaogrnuto plaštem proljetnih / snjegova, ustanite sa mnom / Na pozornici prokletstva tužni klaunovi / šapuću posljednji čin / staklenim mačem probadam braću mamurluke / mozaik pokreta / u ritmu duginih boja / sjevernjaci mahnito grizu kolonije raspuštenih biljki / Moj prijatelj mozak zaražen pameću / U čistoj košulji bosonog trčim planinama / da trijezan poljubim sunce".

Nudim čitateljstvu na ogled, za početak tri pjesme: Čežnja, Zalutati i Dilema.

ČEŽNJA

Riječi su prazne...
Gotovo je...
Mamuran od čarolije ljubavi,
nestajem
Postoji li otok da se tamo zakopam?
Postoji li još uvijek?
A mene nema.
Umornom licu stara tuga otima sreću
Ljubavi, želim Te u pjesmama, kako
Te maze
Želim Te dotaknuti svitanjima...

ZALUTATI

Više ne znam tko sam...
Onaj stari ja izdahnuo je na grudima
mekano bijelim poput svile
Bauljam u nekom drugom nepoznatom
biću
Ja sam truplo ožeglo žudnjom
raspamećenosti
Više ne znam kada prestaje san
Šapućem ostavljenim tropskim kišama
Prijateljski me ljubeć, miluju mi lice

DILEMA

Zaronih u jezero života
Kroz puknute hridi
valovi te traže
Raspojasana gomila misli
gasi se opijena jutrom
I ne dvojim ...
Prepuštam se ...
Zar ljubav ne umire nikad

Grga Rupčić

LIKA ZA POČETNIKE

(Marko Čuljat: "Lika priča ljepotom", Izdavač: Lika press NIO Gospić, Gospić, 1999. godine)

Primivši u ruke lijepo opremljenu knjižicu (korice: Nataša Marić) spontano mi se nametnuo, kao uzvik, slogan glumca Mile Rupčića: "Lika za početnike". Nakon podrobnijeg poniranja u knjigu, dodajem: i za sve one (domaće i strane) turiste, koji žele upoznati ovaj čudesni kutak zemaljskog raja. Kutak koji Lika se zove. Kutak u kojem planine - Velebit i Kapela - do neba sežu. A ono, nebo, odložilo dio bića svog u šesnaest jezera. Šesnaest blistavih smaragda i dragulja u opisu kojih riječi ustupaju mjesto radosnim poklicima divljenja vrhunaravnoj ljepoti.

Tko je Marko Čuljat? Rođen je 1948. godine u Gospiću, gdje je polazio osnovnu i srednju školu. Tu je završio i PA i prihvatio se novinarskog posla. Bio je dug niz godina glavni urednik Ličkih novina, kasnije Ličkog vjesnika. Inače, strast mu je kopati po tavanima, knjižnicama, muzejima, pismohranama. Poslastica su mu kurioziteti tipa "... naj studen, naj snijeg, naj vrh, prve međe, prvi krumpir..." i sve to, u pisanom obliku, svijetu javljati. Sada je sve to skupljeno na jednom mjestu u knjizi o Lici i Ličanima. Za ilustraciju evo nekih naslova poglavljâ: Lika jučer i danas, s podnaslovima: Klima, Prvi stanovnici, Japodi, Površina, Naseljenost, Općine i gradovi, Školstvo, Osnovne škole, Đački domovi, Dječji vrtići, Ceste, Željeznica, Velebit, Pećine, Polja, Rijeke, Ribogojstvo, Mostovi, Plitvička jezera, Struja, Naselja, Crkve, Parkovi, Hoteli-moteli...

Svoju akribičnost Čuljat potvrđuje ozbiljnim pristupom svakom podatku, pa čitatelja rednim brojem i zvjezdicom upućuje na izvore koje je konzultirao i to one najpouzdanije. Tako ćemo, kada je riječ o Velebitu, susresti imena velebitologâ poput dr. Željka Poljaka i dr. Ante Rukavine. Kada je pak riječ o pećinama, upoznat ćemo dr. Srećka Božićevića i dr. Mirka Maleza. Za pitanja iz povijesnog dijela riječ prepušta dr. Rudolfu Horvatu. Goli podatak da je konzultirao ni manje ni više nego 145 izvora govori o ozbiljnosti pristupa. Usudim se pretpostaviti da je ovom knjigom otvoren proces uvođenja Like u treće tisućljeće na način primjeren kompjutorskoj galaksiji.

Grga Rupčić

OPOJNOST NARACIJE

(Ivan Ićan Ramljak: Trogodišnje putovanje, Nakladnik: "Alfa", Zagreb, 1999. godine)

Ićan Ramljak (rođen 1928. u posuškom Čitluku. Gimnaziju pohađao u Imotskom, Sarajevu i Zagrebu. Filozofski fakultet završio u Zagrebu. Publicist i književnik) napisao je svoju 15. knjigu, knjigu novela: Trogodišnje putovanje. Iščitavajući ih redom kako slijede (Trogodišnje putovanje, Prijelaz granice, Cvitan je carev gardist, Povratak rodijaka Mije, Jurin anđeo, Klesar Adam, Noć na moru, Prosac, Ženidba iz nehata, Šuškavi spavač, Domina rakija, Lili, Ljubav iz Cama, Glumac, Šimunov pršut, Oprema mrtvaca, Susreti s Tinom Ujevićem, Cvijeće na balkonu...) - ne možemo se oteti dojmu da se krećemo u lijepo uređenu svijetu bilo da je već potpuno dovršen ili se pred našim očima formira od jezičnog materijala gdje je svaka i najmanja cjelina - cigla, a knjiga - kuća. Jezična kuća!

Zida tako Ramljak novelu po novelu. Odabire i brusi materijal do savršenstva. Niže fino sročene rečenice, najčešće po formuli: subjekt, predikat, oznake... ne zanemaruje pritom temeljni princip, koji mu je, u ostalom, i najvažniji - zanimljivost. Ićan kao da vidi svog čitatelja/slušatelja raširenih zjenica, napetih ušiju kraj ognjišta ili spram noćne lampice. Onaj kraj ognjišta sluša, upija svaku riječ, svaku pojedinost, govornu frazu dok vatra pucketa a plamenovi se sustižu. A kad se počnu stišavati, netko podjari. Tad frcnu iskre, ustvari, Domaći s Malikom Tintilinićem na čelu, zaigraju radosnu igru života. I jedna i druga opcija pretpostavlja hvatanje valne dužine na kojoj se postiže jedinstvo: autor - djelo - čitatelji/slušatelji. To, naravno, uvjetuje i tehniku. Ramljak ju je upio s majčinskim mlijekom. Kao i svi njegovi što su završili svoj hod po majčici zemlji i oni koji taj hod tek započinju.

Riječ je o tehnici naracije kojoj autor podređuje čitavo svoje intelektualno i biološko biće. Njom je prožeta njegova svijest i podsvijest. Sve to zahvaljuje kraju iz kojeg potječe i komunikaciji koja dominira među srodnicima pa je doživljavamo kao otkucaje srca i disanje. U znanosti o jeziku reklo bi se - lančano članjenje. Vremenska vertikala nameće se kao dominantna.

Glagolska vremena: prezent, perfekt, aorist, nižu se po jezičnim zakonitostima. Kad ustreba, nastupit će pridjevi (tehnika deskripcije), dakle paralelno članjenje pa smo svjedoci opisa: "Mislim da je zbog toga i izrastao u krasna momka, visoka stasa, širokih ramena, mišićava i koštunjava tijela, valovite kose, runjavih ruku i prsiju, oštra pogleda i crna brka" (Cvitan je carev gardist). Kako se sve podređuje disanju, otkucaju srca i emocionalnom stanju, uključuje se povremeno tehnika dijaloga kao krajnje ekonomiziranje, u duhu krilatice "riječima tijesno, mislima prostrano". Zbog istih razloga autor koristi i tehniku slobodnog neupravnog govora.

Narator je u Ramljaka autor sam, s tim što u ulogu pripovjedača postavlja različita imena. Primjerice, prva novela, Trogodišnje putovanje, kaže ovako: "Želja mi je da prođem istim putem, obnovim uspomene, uđem u I e razred, u II e, pa u treći e... Moje pješačenje u Imotski prestalo je završetkom III e razreda. Đaci se iz razreda nisu osipali, a stizalo je i prinova. Pametnoj je djeci učenje bila zabava, a teret: glad, dug put i slaba obuća..." Ramljak u potpunosti rekonstruira jedan život dozivajući uspomene, za koje je čitatelj uvjeren da je to piščeva autobiografija. A onda, za percepciju priče nebitno, saznajemo da je narator Marijan. U Prijelazu granice to je Miro, u Povratku rodijaka Mire - Jago, u Šuškavom spavaču - Franjo, ...

Ramljakovo pripovijedanje priziva određen tip čitatelja, onakvog, kojemu nisu nepoznati zakoni patrijarhalnog života na ovim prostorima, a i takvog koji je zakoračio na asfalt u prvoj generaciji. Njima se obraća neposredno i sugestivno "ich" formom. Svjestan je nemogućnosti koncentracije u ovom uznemirenom i istrzanom vremenu, u atmosferi jurnjave od kuće do posla, od jaslica do škole... reducira priču na ono bitno po principu: in medias res - primjerice: "Odnekud dođe i Doma. Oronula! Koža joj se oko očiju nabrala. Vrsnice joj potomstvo stekle, a one koje su bile malene stasale su za udaju, neke se i udale. Doma još čeka ..." (Domina rakija).

Ramljak svoje likove stvara u "hodu"; kroz akcije. Zato svako njegovo prozno ostvarenje, uz ljepotu kazivanja, posjeduje dramaturški naboj za moguće scensko uprizorenje.

Ramljakovu tematiku prepoznajemo kao ruralnu i urbanu te kao prijelaz, nijansiranje od jednog kruga tema do drugoga i obratno. Sve to ovisi o autorovoj putanji kretanja, budući da svu tu literarnu materiju prelama kroz prizmu svoje individualnosti i boji likove i stvari svojom osobnošću. Pri nužnosti stilskog određenja mogao bi to biti poetski realizam ili još pobliže - realizam kao književna metoda, ali ona zadnja faza kada je ljepota jezika i stila važnija od drugih elemenata (sadržaj, fabuliranje, cizeliranje likova...).

Sasvim obična događanja i nedogađanja u životu mogu biti književna građa. U Trogodišnjem putovanju, to je podsjećanje na dane školovanja. U Prijelazu granice zgranutost domaćeg čovjeka po nuždi gastarbajtera, pred činjenicom postojanja današnjih državnih granica gdje ih nikada nije bilo. U noveli Cvitan je carev gardist - raspoloćenost čovjeka iz naroda kojega "proždiru" bešćutni sustavi vlasti, u Povratku rodijaka Mije nemogućnost raskida sa zavičajem, u Jurinu anđelu sukobi svjetonazora, u Klesaru Adamu elementarna dobrota nadarenog malog čovjeka, u Noći na moru vrijeme intenzivnih sindikalnih putovanja iz unutrašnjosti prema moru i obratno, u Proscu uvjerenje povratnika Georga da mu novac daje pravo na ženidbu s mladom djevojkom. U Ženidbi iz nehata obistinjuje se ona narodna da prava pogača uvijek dočeka pravog gosta. Tako će dr. Stjepan Bilukin susresti životnu družicu u liku Marte. Šuškavi spavač novela je iznimnog šarma. Satkana je iz komunikacije dvojice "cimera" u bolesničkoj sobi. Jedan od njih je blistav pripovjedač, a drugi minuciozan zapažač i zapisivač.

Domina rakija, djelić je ruralnog života uhvaćen Ramljakovim perom i upućen u vječnost.

Ramljak gaji posebnu ljubav prema životinjama, što pridaje njegovu stvaralaštvu dražest kojoj djeca, a ni odrasli, ne mogu odoljeti. Stoga će uz Lili, njemačku mačkicu, biti junak domaći mačak Dedo kojemu je sudbina nesklona kao uostalom i mnogom drugom siromašku (čovjeku ili živini, svejedno). Ljubav iz Cama vratit će svakog bivšeg studenta u dane pedesetih i šezdesetih kada su u Zagrebu dominirale studentske menze. Novela Glumac podsjetila me na zgodu koja se u obliku vica prepričavala među studentima. Naime, potreba preživljavanja prisilila je studenta da glumi lava u cirkusu. Obukao on krzno i u arenu. Kad prema njemu ide drugi lav. Premro je! Umjesto jezovitog režanja začuje: - S kog si faksa, kolega!

Priča Šimunov pršut upućuje na socijalnu bijedu, nuždu odlazaka u Ameriku i očekivanja potpore, koja katkad nije blagoslovljena kao npr. u ovoj noveli. "Oprema mrtvaca" oslikava stanje iza onog rata kada su stambeni kvadrati mijenjali vlasnika i dolazili u ruke pridošlicama iz ruralnih sredina. U takvim višesobnim stanovima susretali su se pripadnici različitih društvenih slojeva različitih civilizacijskih navika. "Susreti s Tinom Ujevićem" sugeriraju atmosferu koja se stvarala oko velikana hrvatske poezije. Tko od studenata nije poželio biti u Tinovu društvu!? Pa i sam autor. Stoga nam je i mogao sugestivno dočarati djelić te atmosfere. Završna novela Cvijeće na balkonu, osim "pretvorbe" u duhu partizanije ima rečenicu, koja isijava kompletnu atmosferu tog vremena: "Gledala me čudno i razmišljala o zbilji, a zbilja je u tome što su naši odgoji iz mladih dana različiti."

Ićan Ivan Ramljak nastavlja, poput mitske Šeherezade, ispredati nit života. Ta nit je njegova sudbina. Njegov smisao življenja i postojanja. Trajat će uzajamno, po zakonima reciprociteta.

Grga Rupčić

Vijesti

* * *

Nagrada "Aujourd'hui" dodijeljena je *Alainu Finkielkrautu* za esej "L'ingratitude" (Nezahvalnost) o generacijskoj solidarnosti, objavljen u Parizu kod Gallimarda.

* * *

Nagradu "Poljubi grumen zavičajne zemlje" književnice *Side Košutić,* što ju je za učenike osnovnih škola raspisalo Kulturno obrazovno društvo iz Radoboja, dobio je *Marko Mišulić* iz Zadra. Radove je ocijenilo povjerenstvo u kojemu su bili i naši suradnici *Božidar Brezinščak, Božidar Petrač* i *Stjepan Lice.*

* * *

"Imprimis", br.10/99, donosi prilog *Margarete Thatcher,* bivše britanske premijerke, pod naslovom "The Challenge of Educating" (Izazov odgoja).

* * *

Povodom izlaska iz tiska novog izdanja "Dnevnika" *Léona Bloya,* u dnevniku "La Croix" od 18. XI. 1999. piše o njemu kao polemičaru *Nathalie Crom.* Bloya je naročito cijenio *Paul Claudel,* koji je pisao o tom kako je Léon Bloy "u svijetu, podivljalom od materijalizma, bio svjedok Božje pravde te kako Bog ima nešto reći ljudima sviju vremena".

* * *

Kod Rizzolija je izašla iz tiska knjiga *Massima Nave* "Milošević - la tragedia di un popolo" u kojoj posebni dopisnik lista "Corriere della Sera" opisuje krvoprolića u bivšoj Jugoslaviji.

* * *

U listu "Famiglia cristiana", br. 47/99, *Lina Devescovi* prigovara uredništvu što je u br. 41/99 objavilo intervju s Miloševićevom suprugom, koja nikada nije upozoravala supruga na zločine u Vukovaru, Srebrenici itd.

* * *

"Paneuropa", br. 4/99, donosi članak *Dirka Hermanna Vossa* "Globaler Kapitalismus oder soziale Marktwirtschaft" (Globalni kapitalizam ili socijalna tržišna ekonomija?). U istom broju objavljen je i članak *Bernda Posselta* o situaciji na Balkanu: "Stiefkinder der EU" (Pastorčad Europske unije).

* * *

Glavna podružnica "Napretka" u Zagrebu ugostila je na svojoj tribini mons. *Peru Sudara,* koji je govorio o temi "Čemu i kako katolički školski centri u Bosni i Hercegovini?" (25. XI. 1999.).

* * *

"Matica hrvatska - Čakovec" predstavila je 26. XI. 1999. *"Hrvatski kajkavski kolendar 2000".*

* * *

IKA od 24. XI. 1999. donosi vijest "Gost jeronimske večeri *E. Kumičić ml.*".

* * *

Radio Vatikan emitirao je 26. XI. 1999. prikaz *Danice 2000.*

* * *

"Stećak", br. 10/99, donosi nagrađenu Serra-priču *Željka Ivankovića* "Andrija ili pohvala uspravnom hodu", nekrolog *Fadilu Imamoviću* iz pera *Lava Znidarčića* i osvrt na *Nikolu Šopa* iz pera *Željka Grahovca* (Velikan modernoga hrvatskog pjesništva) te prikaz "Šopovih dana na Plivi" (od 30.IX. do 2. X. 1999.) iz pera *Radovana Marušića.*

* * *

"Vila Velebita" od 18. XI. 1999. donosi prikaz "Danice 2000", *N. Bićanića.*

* * *

Glavna Napretkova podružnica iz Zagreba priredila je 2. XII. 1999. književnu večer u čast libanonskog pjesnika *Halila Džubrana* ("Prorok"). Odlomci iz "Proroka" objavljeni su prvi put u nas u "Maruliću 1975".

* * *

Hrvatski svjetski kongres odlučio je (4. XII.1999.) objaviti sva djela *Marka Marulića* na engleskom.

* * *

Kardinal *Camillo Ruini,* generalni vikar pape Ivana Pavla II., imenovao je tajnika našeg Društva, *dr. Stanislava Vitkovića,* historijskim prosuditeljem u postupku proglašenja blaženim franjevca *o. Alekse Benigara* (1893 - 1988), člana hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, misionara u Kini i životopisca bl. *Alojzija Stepinca.*

* * *

U povodu smrti hrvatskog predsjednika dr. *Franje Tuđmana* HKD sv. Jeronima uputilo je 11. XII. 1999. sažalnicu. Njegova je smrt komemorirana na književnoj večeri 16. XII.

* * *

2. XII. 1999. umro je u Zagrebu naš suradnik *Tomislav Hruškovec.*

* * *

"Hrvatsko slovo" od 3.XII.1999. objavljuje novelu *Ive Balentovića* "Oči".

* * *

Časopis "Variety" dodijelio je prvo mjesto za scenarij filmu "Svršetak ljubavne priče" po istoimenom romanu *Grahama Greenea,* koji je prvi put kod nas objavilo HKD sv. Jeronima u seriji "Džepna knjiga" (prev. *Branko Černicki*).

* * *

14. XI. 1999. održana je u Splitu književna večer o djelu *Rajmunda Kuparea,* dugogodišnjeg suradnika HKD-a.

* * *

U katalogu (na talijanskom jeziku) hrvatske izložbe u Sikstovoj dvorani u Vatikanu nalazi se na 362. str. slika naše revije *"Marulić".*

* * *

U klubu SC u Zagrebu predstavljeni su 10. XII. 1999. CD i kaseta poezije s. *Marije od Presvetog Srca (Anke Petričević),* naše suradnice.

* * *

Na tribini Hrvatskoga katoličkog zbora MI *Valentin Puževski* predstavio je 15. XII.1999. životopis i bibliografiju *Ante Vukasovića.*

* * *

U "Hrvatskom kajkavskom kalendaru 2000" (Čakovec 1999) *Franjo Jesenović* objavljuje svoj nekrolog o *Paškalu Cvekanu* (preštampan iz Marulića 1/99 i objavljen u više publikacija). U istom kalendaru *Franjo Marciuš* pak objavljuje nekrolog o *Vladimiru Bažantu,* koji je bio stalni suradnik jeronimskih publikacija a u "Maruliću" više godina pisao pod pseudonimom *Mila Beg.*

* * *

U Klagenfurtu je objavljena knjiga *Wolfganga Petritscha* "Kosovo" a u Mainzu knjiga "Der Krieg um das Kosovo" (Rat za Kosovo). Die Furche, br. 9/12 donosi članak "Was kommt nach Tuđman" (Što dolazi nakon Tuđmana?).

* * *

"La Croix" od 7. XII. 1999. objavljuje članak *"Eshil-Claudel".*

* * *

Matica hrvatska - Zagreb organizirala je 18. XII. 1999. *"Božićne* susrete".

* * *

"Ognjišče", br. 1/2000, objavljuje razgovor s *Pavlom Rakom,* pravoslavnim teologom i mužem poznate ruske disidentice *Tatjane Goričeve.*

* * *

U "Večernjem listu" od 20. XII. 1999. donesen je prikaz o *Maruliću 6/99.*

* * *

18. XII. 1999. predstavljena je u muzeju "Mimara" zbirka čakavskih pjesama naše suradnice iz Pariza *Tatjane Radovanović.*

* * *

Hrvatska kulturna zaklada iz Zagreba proglasila je 31. XII. 1999. svršetak godine *Bartola Kašića* i početak godine *Marka Marulića.*

* * *

Napredak (glavna podružnica Zagreb) priredio je 17. XII. 1999. u zagrebačkoj crkvi sv. Petra božićni koncert sa skladbama *Bacha, Händela, Vivaldija, Scarlattija* itd.

* * *

Ivan Pavao II. označio je početak Godine velikog jubileja u Badnjoj noći 1999. U Zagrebu je taj početak označio 26. XII. 1999. nadbiskup *Bozanić.*

* * *

IKA od 22. XII. 1999. donosi vijest o *Božićnoj večeri HKD sv. Jeronima.*

* * *

"Narod" od 15. XII. 1999. donosi prikaz jeronimske Danice za 2000. iz pera *Envera Mehmedagića.*

* * *

U biltenu "Imprimis", br. 10/99, *Steve Forbes* piše o potrebi reforme odgoja u Americi i o tom kako bi odgojitelji morali informirati učenike o američkim vrlinama i manama ("A New Era").

* * *

U "Večernjem listu" od 28. XII. 1999. izašao je članak o *Andreju Hlinki* pod naslovom "Prijatelj *Josipa Andrića*".

* * *

U listu "Corriere della Sera" od 13. XII. 1999. *Alberto Costa* objavljuje razgovor sa *Zvonimirom Bobanom,* koji uspoređuje *Tuđmana* s *Garibaldijem.* "Bio je idealist", kaže Boban, "koji je vratio Hrvatskoj nacionalno dostojanstvo. Iako je bio tašt i osjetljiv, mogao sam mu svašta reći jer sam volio Hrvatsku i za nju se svojedobno izložio opasnostima."

* * *

"Zadarski list" od 12. X. 1999. donosi prikaz jeronimske Danice za 2000. iz pera *Gorana Bujića,* pod naslovom "119 godina vjernosti".

* * *

"Hrvatsko slovo" od 31. XII. 1999. objavljuje članak *Sanje Vulić* o jeziku gradišćanskog Hrvata, pjesnika *Mate Šinkovića* i članak *Vladimira Horvata* o *Bartolu Kašiću* u povodu njegove godine.

* * *

U prijevodu *Darka Novakovića* objavljeni su u Biblioteci Parnas "Glasgovski stihovi" *Marka Marulića,* među kojima se neki razlikuju od poznatog Marulićeva opusa svojom erotskom inspiracijom.

* * *

"Die Stimmen der Zeit", br. 12/99, donose članak *Jona Sobrina* "Zurück zur Kirche der Armen" (Povratak Crkvi siromašnih).

* * *

P. *Vinko Malaj,* OFM, objavio je u Ulcinju svoju knjigu proze i slika pod naslovom "Naturae et artis opus".

* * *

U časopisu "Studia croatica", br. 2/99 koji izlazi u Buenos Airesu, *Mato Marčinko* piše o povijesti Jajca a *Darko Žubrinić* o francuskoj krunidbenoj knjizi na glagoljici (El libro glagolitico de la coronacion en Francia). Urednik časopisa je *Joza Vrljičak.*

* * *

U Trstu je od 10. do 11. prosinca održan međunarodni seminar "Democracy in Eastern Europe" u organizaciji Instituta *Jacques Maritain.*

* * *

U "Hrvatskoj reviji", br. 3/99, *Nevenka Nekić* objavljuje članak "Skica za portret Ruđera Boškovića", *Ivan Golub* članak "Zvjezdarnica na Šalati", *Stanko Tenšek* piše o *Adamu Bohoriču, Rajko Glibo* o *Ali-paši Varvarku* a *Zijad Duraković* objavljuje ciklus pjesama o bleiburškim kolonama.

* * *

Bilten franjevačke teologije u Sarajevu donosi pjesme *Željka Ivankovića* i *Jozefine Dautbegović,* priloge o *Freudu, Einsteinu* i *Plancku,* kraći osvrt na život i djelo *Augustina Augustinovića,* OFM, koji je nakon 45 godina života u Venezueli tamo i umro, prilog don *Branka Sbutege,* župnika iz Dobrote, sjećanja na Bleiburg itd.

* * *

"La Vie" od 1. XII. 1999. donosi uvodni članak *Jean-Claudea Petita* "De la globalisation des choses à l'humanisation du monde" (Od globalizacije stvari do humanizacije svijeta), u kojemu autor iznosi negativne aspekte globalizacije, npr. diskriminaciju Juga, gdje "božica" Novac vrednuje ljude prema njihovoj kupovnoj moći. U istom duhu napisan je i članak *Nathalie Quéruel* "OMC, la menace ultraliberale" (Svjetska trgovinska organizacija - ultraliberalna opasnost).

"*Sveta Cecilija*", br. 4/99, i *MI,* br. 12/99, donose kratke prikaze jeronimskih književnih večeri i novih jeronimskih izdanja (*Josip Završki:* Rad s pjevačkim zborom).

* * *

U "Nedjeljnom Vjesniku" od 9. I. 2000. *Mira Jurković* piše o neotkrivenim *Marulićevim* pismima u Italiji i Velikoj Britaniji. *Marko Marković* donosi svoj razgovor s fra *Berardom Barčićem* u povodu 90. obljetnice života.

* * *

O "ocu hrvatske književnosti", *Marku Maruliću,* nalazimo mnoge napise i u dnevnom tisku (Mirko Tomasović, Mira Jurković itd.) jer je godina 2000. proglašena njegovom; to je 550. obljetnica njegova rođenja i 500. obljetnica objavljivanja njegove "Judite".

Kip na Marulićevu trgu u Zagrebu

* * *

U listu "Proložac", br. 3/99, *Mario Bilić* piše o zbirci *Gojka Polegubića* "Nebesko smilje" (HKD 1999).

* * *

"Služba Božja", br. 2-3-4/99, donosi prikaz jeronimske *Danice 2000.*

* * *

Na Radio-Zagrebu prikazana je 13. I. 2000. drama *Stanislava Pejkovića* "Udovica", a 9. I. radio-igra *Kazimira Klarića* "Naš tata sve može".

* * *

Prema anketi američkog časopisa "Time" osobom stoljeća proglašen je *Albert Einstein.* Slijede *Roosevelt, Gandhi* itd.

* * *

Kod Albina Michela objavljeno je djelo *Emmanuelle de Boysson* "Le Cardinal et l'hindouiste" s podnaslovom "Misterij braće *Daniélou*". Autorica se pozabavila posebno svestranom nadarenošću Kardinalova brata, poznatog orijentalista i homoseksualca, te sposobnostima njegova brata Jeana, isusovca i preteče II. vatikanskog koncila, kao i dokazima o zlonamjernostima u interpretiranju okolnosti njegove smrti. I HKD sv. Jeronima je u II. izdanju Daniélouove knjige "Vjera kroz vjekove i čovjek današnjice", u predgovoru, iznijelo slične dokaze iz policijskog dossiera.

* * *

"La Croix" od 14. XII. 1999. donosi članak *Ch. Holzbauer-Madison* "La bataille pour la succession de *Franjo Tuđman* commence" (Borba za nasljedstvo Franje Tuđmana započinje). *Yves Pitette,* pak, iznosi svoje mišljenje u članku "La Croatie change d'horizon" (Hrvatska mijenja horizonte).

* * *

Splitski centar za proučavanje *Marka Marulića* raspisao je natječaj za scensko djelo kabaretskog tipa "Play Marulić".

* * *

16. I. 2000. Radio-Zagreb na I. programu emitirao je kratak prikaz djelovanja *HKD sv. Jeronima,* istaknuvši *Danicu* kao najpopularnije izdanje HKD-a i neke poznate suradnike s početka stoljeća.

* * *

U časopisu "A. Stepinac", br. 1/2000. *Stanislav Vitković* piše o *Luki Periniću.*

* * *

U časopisu "Etudes", br. 12/99, *Isabelle Renaue-Chamska* objavljuje članak "*Patrice de la Tour du Pin,* poite eucharistique" (PTP - euharistijski pjesnik).

* * *

U listu "La Croix" od 17. I. 2000. *Alain Guillemoles* piše o ubojstvu *Arkana* u Beogradu.

* * *

U srijedu, 12. 1. 2000., u prostorijama Društva zagrebačke klasične gimnazije na Svačićevu trgu 16, Zagrebački operni studio pod vodstvom prof. *Antuna Petrušića* i u izvođačkom sastavu: *N. Mrzlečki, I. Geraj, N. Habek, D. Pintar* i *M. Cuca* praizveo je u koncertnom obliku najnovije djelo *Lovre Županovića,* dramatski musical s naslovom ŽIVOT NIJE SAN! (1997/98.)

Suočen za boravka u Varaždinskim toplicama s tragedijom invalida Domovinskog rata, skladatelj je na libreto *Carmen Kukuljević-Sakcinske* udane David stvorio djelo temeljeno na sudbini dvoje stvarno postojećih protagonista (ali s drugim imenima): invalida (u kolicima) Miše i njegove bolničarke i dragane Sunčane, čija ljubav - rastrzana dilemama - konačno doživljava sretan ishod.

Županovićeva glazba, zasad u verziji za pjevače uz glasovir, protkana je ljupkim i prijemljivim melodijama koje su već na praizvedbi naišle na topao prijem brojnih slušatelja.

Dan kasnije (13.1.) djelo je u organizaciji podružnice UHDDR-a Novi Zagreb izvedeno u Osnovnoj školi "Dugave", a predstoje još neke veće dogovorene izvedbe.

* * *

U riječkim "Zvonima", br. 1/2000, *Marijan Kovač* objavljuje svoja sjećanja na *Svevlada Slamniga* ("Otišao je kao vjesnik proljeća").

* * *

Branimir Špoljarić u "Vjesniku" od 24. I. 2000. piše o Trgu *Marka Marulića* (Zagreb od vugla do vugla).

* * *

U okviru proslave Velikog jubileja 2000., izvedena je ponovno opera *Francisa Poulenca* "Razgovori karmelićanki" prema tekstu *Georgesa Bernanosa.* 1. I. 2000. otvoren je samostan karmelićanki u Compiègneu, gdje se odvija radnja Bernanosove drame. Samostan je tako prvi put od svog utemeljenja (1641.) otvoren za posjetitelje.

* * *

M. Jurković piše u "Vjesniku" od 22. I. 2000. o fotomonografiji *Zorana Filipovića* "Ivan Pavao II. u Hrvatskoj 1998.". U Splitu je, pak, objavljena fotomonografija *Nedjeljka Ante Ančića* "Papa u Splitu i Solinu".

* * *

U "Jeziku", br. 2/2000, objavljena je pjesma *Mate Marčinka* "Hrvatski jezik u tuđini" i članak *Nataše Bašić* s korespondencijom između *Mire Mihovilovića* i *Hrvoja Macanovića* o tom treba li pisati *šport ili sport.*

* * *

"Die Furche" od 20. I. 2000. donosi članak *Klausa Thera* o velikom nikaragvanskom pjesniku *Ernestu Cardenalu,* suspendiranom svećeniku, pod naslovom "Einer, der sein Leben verloren hat" (Jedan koji je izgubio svoj život). U našoj smo reviji o Cardenalu pisali i donijeli prijevod njegovih pjesama iz pera našeg suradnika Gracijana Biršića (Marulić 4/77).

* * *

"Famiglia cristiana" od 23. I. 2000. donosi članak *Fulvija Scaglionea* "Zagabria, Italia" o tom kako će budući predsjednik Republike Hrvatske morati potražiti pomoć Europe i Italije.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (128) 1
Predstavljanje "Molitava sv. Antuna Padovanskog" 5
O Božiću i kalendaru; Stepinčevo u HKD-u sv. Jeronima 6
***Stjepan Adrian Kostré:** Moj je otac otišao bez suza 7
***Margherita Guidacci:** Savjeti mladome pjesniku 8
Tvrtko Klarić: Djelo Margherite Guidacci - uvijek pouzdana preporuka 10
Franco Buffoni: *Pojetički* susreti Margherite Guidacci 13
Catherine O' Brien: Uloga prijevoda u pjesništvu Margherite Guidacci 23
***Tomislav Maretić:** Mlake poslije kiše 29
Benedikta Zelić Bućan: Značenje dr. Franje Tuđmana u ogledalu novije hrvatske povijesti 31
***Mato Marčinko:** Abecedni popis neprilika s tijelom 43
***Gojko Polegubić:** Predvečer 43
***Slobodan Martin Šikić:** Pali s Marxa; Pjesnikova riječ; Zla pomirba 44
Jure Žitomislić: Povodom "Haiku - susreta 33. memorijalnog dana A-bombe" u Kyotu 43
***Ikuyo Yoshimura:** Haiku 48
Nevenka Nekić: Šaka svetog Bone 49
***Gojko Polegubić:** Oblaci 52
***Sestra Marija od Presvetog Srca:** Ostavio si me razapetu na raskrižju; Daj mi snage da ostanem na križu 53
Mladen Jurčić: Umjetnik u propadanju 55
***Mladen Jurčić:** Iza pjesnika; Pali kralj; Morski konjic; Da mi je 60
Nikica Talan: Dva "mistika" suvremenog portugalskog pjesništva 62
***Jorge de Amorim:** Pjesme 63
***Fernando Guedes:** Pjesme 65
***Gojko Polegubić:** Smrt 67
Zdravko Mužinić: Stefan Zweig - borac za slobodu čovjeka i za bratstvo narodâ 68
***Ruža Sever Plešnik:** Pisma tati 71
***Davorin Žitnik - Žito:** Snuboki 71
***Stjepan Tomić:** Dva pečata 72
***Ivana Radić:** Sonet tebi 76
Katarina Cipra: U počast umjetnosti 77
***Marijan Vogrinec:** Na rubu 82
***Živko Prodanović:** Ptice gradom lete 83
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavnĕ prošlosti 84
***Radovan Toljanić:** Tragom misli 87
***Mladen Jurčić:** Silnica 88
***Rajko Glibo:** Mogućnosti 89
Drago Pažin: Iskrice iz riznice NSK u Zagrebu 90
***Rajko Glibo:** Pravo mjesto 109
***Gojko Polegubić:** Tišina 110
***Davorin Žitnik - Žito:** Lagviča spoved 110
***Stanislava Adamić:** Opet subota 110
Boris Nikšić: Englezi o Nikoli Zrinskom u 17. stoljeću 111
***Barbara Tanodi-Kukolja:** U prisutnosti naše odsutnosti 116
***Malkica Dugeč:** Ime trešnje 117
Josip Lisac: Osobitosti hrvatskih dijalektalnih idioma 118
***Ivo Mijo Andrić:** Promicanje; Teške misli 123
***Ivka Kraljević:** Haiku 124
Branko Pilaš: Pisac povijesti i mašte Eugen Kumičić 125
***Rajko Glibo:** Moj pjesniče 127
***Radovan Toljanić:** Tragom misli 127
***Malkica Dugeč:** Pjesma 127
Branko Pilaš: Pjesnikinja slavonskih Šokaca Mara Švel Gamiršek 128
***Vesna Milan:** Samo jena je mati 130
***Malkica Dugeč:** Ne misli na to! 131
***Milan Radić:** Žena u plavom; Brijeg za nebo 131
Dragutin Em. Šafar: Sodoma i Gomora propasti ruskog boljševističkog imperija 132
***Božo Kukolja:** Preobilje sjaja 134
***Barbara Tanodi-Kukolja:** Opće potonuće 134
***Enver Mehmedagić:** Posjet Stravinskom; Jurjevsko groblje 135
Marija Horžinek: Igra sa smrću 136
***Radovan Toljanić:** Ostavljeno more 137
***Petar Iličić:** Iverje; Kada jednom nestanem 138
Zoran Katić: Vječnost 139
***Ivana Radić:** U vječnom krugu; Tuga - početak sreće 142
Anči Martić-Kuharić: Boomerang 143
***Ivan Zaharovič:** Mirogojski razgovori 147
Stjepan Babić: Na Božjim putovima (XXVIII) 150
***Nevenka Nekić:** Sveta Marija iz biskupije 155
***Stanislava Adamić:** Osuda 155
***Smiljka Sax:** Isus: "Treba sve dovesti k meni 156
Nove publikacije 157
Nagradna pletenica 158

Mišljenja i reagiranja

Živan Bezić: Minima linguistica (5) 159
Nikola Bićanić: Masakr nad ljudima neviđen u ljudskoj povijesti 166
Pavao Galić: Tintarnica i crnilo u crnoj jami 170
Ante Gradiška: Spike Lee - guru crnog rasizma 171
Stanislav Pejković: Opaske uz pojavu lijeve teologije 175

Mozaik

Joza Vrljičak: Kratka povijest revije *Studia Croatica* 180
Darko Žubrinić: Zov iz Like 181
Robert Hajszan: In memoriam - Vanek Šiftar (1919. - 1999.) 183

Knjige

Josip Lisac: Još jedan zbornik o Bartolu Kašiću 185
T. M.: Stjepan Krasić: Pet stoljeća dominikanske nazočnosti u Korčuli 186
Ivo Balentović: Zapis o junacima visina 186
Jure Karakaš: Knjiga o srijemskim Hrvatima 188
Nevenka Nekić: Ivan Giljanović: Mala pješčara iz brda ničega 190
Tomislav Heres: Zbornik *Kršni zavičaj* 32/1999 192
Godišnjak *Poljica* (24/1999) 195
Gojko Polegubić: Pjesme sklada i suglasja 197
Tomislav Žigmanov: Pouzdana obradba kontinuiteta pisane hrvatske riječi 199
Sanja Vulić: Iz hrvatske grafijske prošlosti 202
Stjepan Kožul: Josip Žalac: Gle, iziđe sijač sijati 204
Stanislav Vitković: *Tkalčić 3* - Godišnjak Društva za povjesnicu zagrebačke nadbiskupije 205
Marija Horžinek: *Petrinjski zbornik* 2/1999 207
Dragutin Rosandić: Jezična praksa u jezikoslovnom zrcalu 208
Grga Rupčić: Prepoznavanje dubine 211
Mamuran od čarolije 212
Lika za početnike 213
Opojnost naracije 214

Vijesti

Iz domovine i svijeta 217

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220